

REVISTA ARHIVELOR

ARHIVISTICĂ - CRONOLOGIE - DIPLOMATICĂ
ERALDICĂ - GENEALOGIE - INSTITUȚIUNI
MINIATURISTICĂ - PALEOGRAFIE - SIGILOGRAFIE

PUBLICAȚIUNE SEMESTRIALĂ

SUB ÎNGRIJIREA D-LUI

CONSTANTIN MOISIL

DIRECTORUL GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI

PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

VOL. I

Nr. 1-3

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE F. GÖBL FIL. S. A.

No. 10, STRADA REGALĂ, No. 19

1924-1925

Revista * 1/1994
ARHIVELOR

**REVISTĂ TRIMESTRIALĂ A DIRECȚIEI GENERALE
A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA**

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

Redactor șef:

TUDOR MATEESCU

Redactor:

MILIANA ȘERBU

Secretar de redacție:

TIBERIU ALBU

Tehnoredactor:

ALEXANDRA PETRE

Dactilo:

MIHAELA ȘORODUC

Redacția: București, Bd. Mihail Kogălniceanu nr. 29, sectorul 5, Telefon: 615 41 60

DIRECȚIA GENERALĂ
A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA
ANUL LXXI VOL. LVI

REVISTA ARHIVELOR
Nr. 1/1994

SUMAR

EDITORIAL

MILIANA ȘERBU – Perspective după 70 de ani	7

„REVISTA ARHIVELOR” – 70 DE ANI DE LA APARIȚIE

TUDOR MATEESCU – „Revista Arhivelor” – repere în timp.	9
CONSTANTIN BĂLAN – „Revista Arhivelor” la 70 de ani de la apariție (1924 – 1994)	13

STUDII ȘI COMUNICĂRI

GABRIELA HURMUZACHE – Accesul în arhive	47
ANDREI KISS – Locurile de adevărire din Transilvania în timpul secularizării lor.	58

PROBLEME DE ISTORIE

PAUL D. POPESCU, MIHAI RACHIERU – Ploieștii în anii de început ai domniei lui Mihai Viteazul.	68
CĂTĂLIN MUSTĂȚĂ – Ioan Penescu – un brăilean pașoptist la București	73
LIVIU PALIHOVICI – Mărturii documentare privind prezența trupelor imperiale rusești în zona Sibiului, în perioada 2 februarie – 15 martie 1849	75
MARIN STANCIU – Completare la biografia unui erou – Vasile Nica Comănescu	78
VASILE MANOLE – Bătălia Sevastopolului. Rolul trupelor române în desfășurarea ei (7 iunie – 4 iulie 1942)	81

ȘTIINȚE AUXILIARE

ALEXANDRU LIGOR – Documente tipărite în evul mediu și în primele decenii ale epocii moderne cu privire la Biserica Ortodoxă Română.	95

DOCUMENTE

COSTIN FENEȘAN – Două diplome de înnobilitare și blazon pentru românii din Lugoj și Caransebeș (1593, 1652)	103
IOAN PLEȘA – Corespondență din anul 1849 a prefectului Avram Iancu, referitoare la administrația românească din Munții Apuseni	114
NATALIA TAMPA, RODICA MUȘETOIU – Actul de căsătorie a principelui Ferdinand cu principesa Maria	117
MARIN R. MOCANU – Două documente din 1952 privind propaganda prin radio la sate.	119

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

CRISANTA PODĂREANU – Fondul personal Constantin Diamandi	123

CERCETĂRI PESTE HOTARE

EUGEN GLÜCK – Cercetări la Strigoni.	128

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE	131

RECENZII ȘI PREZENTĂRI	136

SOMMAIRE

EDITORIAL

MILIANA ȘERBU – Les perspectives de la Revue des Archives après 70 années d'apparition ..	7

„LA REVUE DES ARCHIVES“ – 70 ANNÉES DÈS SON APPARITION

TUDOR MATEESCU – «La Revue des Archives» – repères dans le temps.....	9
CONSTANTIN BĂLAN – La «Revue des Archives» après 70 années d'apparition (1924–1994)	13

ETUDES ET COMMUNICATIONS

GABRIELA HURMUZACHE – L'accès aux Archives	47
ANDREI KISS – Les lieux d'attestation en Transylvanie aux temps de leur sécularisation	58

PROBLEMES D'HISTOIRE

PAUL D. POPESCU, MIHAI RACHIERU – La ville de Ploiești au début du règne de Mihai Viteazul	68
CĂTĂLIN MUSTĂȚĂ – Ioan Penescu – un combattant de la révolution de 1848 de Brăila à Bucarest	73
LIVIU PALIHOVICI – Les attestations documentaires de la présence des troupes impériales russes à Sibiu, entre 2 Février et 15 Mars 1849	75
MARIN STANCU – Une nouvelle page de la biographie d'un héros – Vasile Nica Comănescu .	78
VASILE MANOLE – La Bataille de Sévastopole. La contribution des troupes roumaines (7 Juin – 4 Juillet 1942)	81

SCIENCES AUXILIAIRES

ALEXANDRU LIGOR – Des documents imprimés au Moyen Age et aux premières décennies de l'époque moderne sur l'Eglise orthodoxe Roumaine	95

DOCUMENTS

COSTIN FENEȘAN – Deux diplômes d'anoblissement et le blason pour les Roumains de Lugoj et de Caransebeș (1593, 1652).....	103
IOAN PLEȘA – La correspondance de 1849 du préfet Avram Iancu, concernant l'administration roumaine de la zone des Montagnes Apuseni	114
NATALIA TAMPA, RODICA MUȘETOIU – L'acte de mariage du prince Ferdinand et de la princesse Marie	117
MARIN R. MOCANU – Deux documents de 1952 sur la propagande par la Radio à la campagne	119

PRESENTATIONS DES FONDS ET COLLECTIONS

CRISANTA PODĂREANU – Le fonds personnel Constantin Diamandi	123

RECHERCHES A L'ÉTRANGER

EUGEN GLÜCK – Recherches dans les Archives de Strigoniou	128
CHRONIQUE	131
PRESENTATIONS ET COMPTE RENDUS.....	136

CONTENTS

EDITORIAL

MILIANA ȘERBU – Prospect after 70 years	7

„THE ARCHIVES REVIEW“ – 70 YEARS FROM ITS PUBLICATION

TUDOR MATEESCU – “The Archives Review” – reference points	9
CONSTANTIN BĂLAN – “The Archives Review” after 70 years (1924–1994)	13

STUDIES AND PAPERS

GABRIELA HURMUZACHE – The access to the Archives	47
ANDREI KISS – Confirmation places in Transylvania during their secularization	58

HISTORY PROBLEMS

PAUL D. POPESCU, MIHAI RACHIERU – Ploiești at the beginning of the reign of Mihai Viteazul	68
CĂTĂLIN MUSTĂȚĂ – Ioan Penescu – a revolutionist from Brăila in Bucharest	73
LIVIU PALIHOVICI – Documents about the Russian Imperial troops in Sibiu, during 2 February – 15 March 1849	75
MARIN STANCIU – A new page of the biography of a hero – Vasile Nica Comănescu	78
VASILE MANOLE – The Sevastopol Battle. The contribution of the Rumanian troops (7 june – 4 july 1942)	81

AUXILIARY SCIENCES

ALEXANDRU LIGOR – Documents printed in the Middle Age and in the first decades of the Modern Age concerning the Ortodoxe Rumanian Church	95

DOCUMENTS

COSTIN FENEȘAN – Two diplomas and blazon for the Rumanians from Lugoj and Caransebeș (1593, 1652)	103
IOAN PLEȘA – The correspondence from 1849 of the prefect Avram Iancu concerning the Rumanian administration from Apuseni Mountains	114
NATALIA TAMPA, RODICA MUȘETOIU – The marriage act of prince Ferdinand and princeasa Maria	117
MARIN R. MOCANU – Two documents of 1952 concerning the propaganda by Radio in the country	119

PRESENTATIONS OF FUNDS AND COLLECTIONS

CRISANTA PODĂREANU – The private fund of Constantin Diamandi	123

RESEARCHES IN THE ARCHIVES OF OTHER COUNTRIES

EUGEN GLÜCK – Researches in the Archives of Strigoniou	128

CHRONICLE	131

PRESENTATIONS AND REVIEWS	136

INHALT

LEITARTIKEL

MILIANA ȘERBU – Perspektive nach 70 Jahren	7

DIE ARCHIVENZEITSCHRIFT („REVISTA ARHIVELOR“) – 70 JAHRE SEIT DER VERÖFFENTLICHUNG

TUDOR MATEESCU – „Revista Arhivelor“ (Die Archivenzeitschrift) – Anhaltspunkte im Laufe der Zeit	9
CONSTANTIN BĂLAN – „Revista Arhivelor“ („Die Archivenzeitschrift“) im 70sten Jahr seit der Veröffentlichung (1924–1994)	13

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

GABRIELA HURMUZACHE – Der Zugang in den Archiven	47
ANDREI KISS – Die siebenbürgischen Bestätigungsplätze während ihrer Verweltlichung	58

THEMEN DER GESCHICHTE

PAUL D. POPESCU, MIHAI RACHIERU – Ploiești in den ersten Jahren der Herrschaft Mihai Viteazu's (Michael des Tapferen)	68
CĂTĂLIN MUSTĂȚĂ – Ioan Penescu – ein achtundvierziger aus Brăila in Bukarest	73
LIVIU PALIHOVICI – Urkundliche Beweise betreffend die Anwesenheit kaiserlichen russischen Truppen in der Hermannstädter Gegend, in der Zeitspanne 2. Februar – 15. März 1849	75
MARIN STĂNCIU – Ergänzung zu der Lebensgeschichte eines Helden – Vasile Nica Comănescu	78
VASILE MANOLE – Die Schlacht von Sevastopol. Die Rolle der rumänischen Truppen in ihrer Abwicklung (7. Juni – 4. Juli 1942).....	81

HILFSWISSENSCHAFTEN

ALEXANDRU LIGOR – Gedruckte Urkunden im Mittelalter und in den ersten Jahrzehnten der modernen Epoche betreffend die Rumänische Orthodoxe Kirche	95

DOKUMENTE

COSTIN FENEȘAN – Zwei Adelungsdiplome und Wappen für die Rumänen aus Lugoj und Caransebeș (1593, 1652).....	103
IOAN PLEȘA – Briefwechsel aus dem Jahr 1848 des Präfekten Avram Iancu – betreffend die rumänische Verwaltung in dem Westgebirge (Munții Apuseni)	114
NATALIA TAMPA, RODICA MUȘETOIU – Die Heiratsurkunde des Prinzen Ferdinand mit Prinzessin Maria	117
MARIN R. MOCANU – Zwei Dokumente von 1952 betreffend die in den Dörfern mittels dem Rundfunk durchgeführte Propaganda	119

BESTANDS- UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

CRISANTA PODĂREANU – Der persönliche Bestand Constantin Diamandi	123

NACHFORSCHUNGEN IM AUSLAND

EUGEN GLÜCK – Nachforschungen in Strigoniu	128

CHRONIK DES WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS.....	131

BUCHBESPRECHUNGEN UND -VORFÜHRUNGEN.....	136

Perspective după 70 de ani

MILIANA ȘERBU

După șaptezeci de ani de la apariție, „Revista Arhivelor” în prezent se poate mândri mai ales pentru două motive, bine întemeiate:

– În ciuda timpurilor, uneori deosebit de grele, conținutul științific, de specialitate al acestei reviste nu a fost alterat. Chiar dacă în perioada comunistă politicizarea forțată nu a ocolit nici măcar publicațiile cu caracter științific, în cuprinsul revistei au fost publicate totuși o serie de studii de o reală valoare, adevărate instrumente de lucru atât pentru cercetător, respectiv pentru istoric, cât și pentru toți cei care lucrează în arhive sau gestionează într-un fel sau altul Fondul Arhivistic Național.

– Pentru că, deși după 1989 a fost o adevărată explozie de publicații de tot felul, multe reviste cu profil științific au fost sufocate de condiții materiale precare, altele dispărând definitiv, „Revista Arhivelor” nu numai că s-a menținut fizic (fără a face compromisuri), dar a ridicat cu mult calitatea articolelor publicate, fiind în continuare singura revistă de acest profil din țara noastră și una dintre cele mai bune din Europa (dintre revistele cu profil similar).

Deși din punct de vedere material perspectivele nu par a fi faste, totuși, în viitorul apropiat se impun unele schimbări atât de formă, cât și de fond. Profilul de specialitate al publicației trebuie mult adâncit și din numărul total de articole ponderea să fie în această parte.

Realizarea în condiții optime a acestui obiectiv pornește de la întocmirea proiectului de sumar.

Întocmirea unui sumar pentru revistă reprezintă activitatea cea mai complexă și mai riguroasă științifică din sfera multiplelor activități ce au loc în cadrul unei redacții.

Nefiind o activitate mecanică, aceasta presupune inițial alegerea articolelor care să răspundă necesității momentului după anumite criterii:

– criteriul științific (fiind vorba de o revistă cu profil științific, articolele trebuie selectate cu atenție, pentru a îndeplini această condiție, verificarea conținutului, a aparatului științific care însoțește lucrarea);

– criteriul de specialitate (orice revistă cu un profil de specialitate trebuie să conțină într-o proporție considerabilă articole de profil);

– criteriul istoric (fiind vorba de revista Direcției Generale a Arhivelor Statului, depozitarea celor mai multe documente de interes național, acest lucru trebuie ilustrat în conținutul revistei prin publicarea de documente inedite, studii de istorie alcătuite tot pe baza documentelor, marcarea unor evenimente istorice importante. Proporția acestor materiale trebuie să fie mai redusă, pentru ca revista să nu capete un profil istoric în dauna profilului de specialitate);

– criteriul dinamicității (în funcție de materialele existente trebuie urmărit ca în fiecare număr să existe o varietate de probleme, cu precădere de specialitate, pentru a cointeresa o sferă cât mai largă de cititori pentru fiecare număr);

– criteriul obiectivității (indiferent de genul articolelor date spre publicare, dar cu precădere acolo unde este vorba de materiale cu profil istoric, acestea trebuie să slujească unui singur scop, aflarea adevărului istoric. De aceea, interpretarea subiectivă trebuie redusă pe cât posibil);

– criteriul actualității (în paginile fiecărui număr trebuie să apară cronica evenimentelor deosebite, desfășurate de sau cu sprijinul Arhivelor Statului: simpozioane, cercuri profesionale, sesiuni științifice. Totodată, vor fi prezentate și aparițiile editoriale de profil din țară și străinătate).

Pe lângă îmbunătățirea conținutului, o schimbare în bine a formei grafice este absolut necesară. Deși este un aspect determinat oarecum de condițiile materiale, forma care îmbracă interiorul are un cuvânt de spus. Un aspect grafic îngrijit, o copertă plăcută, sobră și elegantă în același timp, atrage cititorul și din punct de vedere estetic.

Coroborând cele două aspecte – de fond și de formă –, „Revista Arhivelor” ar avea toate șansele să se afle pe picior de egalitate cu cele mai bune publicații de profil din Franța, Italia, S.U.A. ș.a.

„REVISTA ARHIVELOR“, 70 DE ANI DE LA APARIȚIE

„Revista Arhivelor“ – repere în timp

TUDOR MATEESCU

Statele care au pășit pe calea civilizației moderne și care și-au organizat în mod sistematic arhivele s-au preocupat și de editarea de periodice de specialitate ale acestor instituții. Seria periodicelor arhivistice a fost inaugurată în anul 1806, în Imperiul habsburgic, prin apariția revistei „Zeitschrift für Archiv- und Registraturwissenschaft“¹. În cursul secolului al XIX-lea au fost editate publicații similare în Germania, Franța și în alte țări, pentru ca apoi numărul lor să sporească în mod simțitor după 1900².

Și în România au existat preocupări în acest sens încă din primele decenii după înființarea instituției Arhivelor Statului³. Astfel, în 1866 apare la București „Revista Arhivelor Statului Român“ (cu subtitlul „Publicațiune a Direcțiunii Generale a Arhivelor“), seria I – „De la fondarea Statului Român până la Nicolae Mavrocordat“ (nebroșată și nepusă în comerț)⁴. Mai apoi, sub îngrijirea lui C.D. Aricescu, director general al instituției, este editată „Revista istorică a Arhivelor României“, în care s-au publicat: *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei. De la leatul 7202–7212 (1694–1704)*, București, 1973 și *Indice de documente aflate în Arhivele Statului și nepublicate încă*, broșura I – 1874, broșura II – 1876⁵.

Cel care va reuși să scoată o revistă de specialitate, în adevăratul înțeles al cuvântului, va fi însă Constantin Moisil, director general al Arhivelor Statului între anii 1923–1938. Încă de la începutul activității sale în această funcție, a luat hotărârea editării unei publicații periodice, cu caracter științific, care să cuprindă materiale din toate domeniile având ca obiect documentele de arhivă⁶. Demersurile sale în acest sens au fost curând încununate de succes și, începând cu anul 1924, vede lumina tiparului „Revista Arhivelor“⁷, cu subtitlul, înscris pe copertă: – „Arhivistică-cronologie-diplomatică-genealogie-instituțiuni-miniaturistică-paleografie-sigilografie“.

În cuvântul de deschidere al primului număr al revistei, Constantin Moisil arăta că, prin intermediul ei, personalul Arhivelor Statului își îndeplinea „obligățiunea morală de a contribui cu informațiile sale la cunoașterea, lămurirea și deslegarea problemelor istoriei naționale“. Cu același prilej el făcea o afirmație

¹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, 1970, p. 27.

² *Ibidem*, p. 28–29.

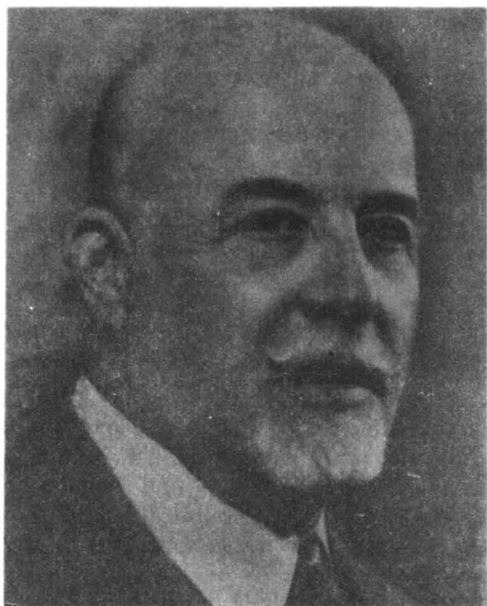
³ *Ibidem*, p. 29.

⁴ *Bibliografia arhivisticii românești*, București, 1969, p. 76.

⁵ *Ibidem*, p. 77. Vezi și Tudor Mateescu, Ioana Burlacu, Gabriela Mărășoiu, *Publicațiile Arhivelor Statului (1860–1977). Bibliografie analitică*, București, 1978, p. 165–166.

⁶ Emilia Poștăriță, *Constantin Moisil*, în *Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 290.

⁷ *Ibidem*, p. 290–291.

care rămâne valabilă și în zilele noastre, dar și în viitor: „O activitate exclusiv birocratică din partea acestui personal nu este suficientă; ea trebuie însoțită neapărat și de o activitate științifică”⁸.

S-a apreciat, pe bună dreptate, că „Revista Arhivelor” „a stimulat dezvoltarea spiritului de cercetare științifică în Arhivele Statului”⁹. Cuvinte frumoase de laudă la adresa primului număr al acestei publicații îi exprima, în scris, lui Constantin Moisil directorul Arhivelor din Roma, E. Casanova, autorul remarcabilului Manual de arhivistică: „am examinat cu cel mai mare interes „Revista Arhivelor” și, cu toate greutatea de limbă, am putut să constat importanța și să admir erudiția pe care dumneavoastră și savanții dumneavoastră confrați au știut să o reverse din plin”¹⁰.

Prestigiul revistei s-a datorat, în primul rând, colaboratorilor ei, atât din cadrul Arhivelor Statului cât și din afara instituției, temele tratate fiind însă înscrise în profilul publicației. Chiar în primul număr, după cuvântul de deschidere amintit, materialele de specialitate debutează prin publicarea unui grupaj de documente sub semnătura lui N. Iorga¹¹. Alți istorici de seamă ai țării au ilustrat, de asemenea, paginile „Revistei Arhivelor”¹².

Din 1938 la conducerea revistei urmează succesorul lui Constantin Moisil în funcția de director general al Arhivelor Statului, istoricul și arhivistul Aurelian Sacerdoțeanu, care s-a străduit și a reușit să accentueze caracterul de specialitate al publicației. Prima serie ia sfârșit în 1947, deoarece anul următor regimul de dictatură comunistă desființează atât „Revista Arhivelor” cât și „Hrisovul”, buletinul Școlii de arhivistică.¹³

În 1958, prin strădaniile unor oameni de bine, revista își reia apariția, cu mențiunea că era vorba de „seria nouă”.¹⁴ Multe materiale cuprinse în numerele acestei serii sunt nule din punct de vedere științific, dar există și studii și articole care fac cinste oricărui periodic de specialitate.¹⁵ Din păcate, începând din anul

⁸ Constantin Moisil, *Un program de muncă*, în „Revista Arhivelor” vol. I, nr. 1-3, București, 1924-1926, p. 1.

⁹ *Istoricul Arhivelor Statului, 1831-1956*, în *Arhivele Statului. 125 ani de activitate, 1831-1956*, București, 1957, p. 122.

¹⁰ Emilia Poștăriță, *op. cit.*, p. 291.

¹¹ N. Iorga, *Un mănunchi de acte prahovene*, în „Revista Arhivelor”, I, nr. 1-3, p. 3-7.

¹² Mihail Fănescu, „Revista Arhivelor” (seria veche) și „Hrisovul”, *ibidem*, XII (1969), nr. 1, p. 327-343.

¹³ Pentru cuprinsul revistei „Hrisovul” vezi *ibidem*, p. 343-351.

¹⁴ I. Burlacu, V. Grozav, P. Paliu, „Revista Arhivelor” (Seria nouă), 1958-1967, *ibidem*, XI (1968), nr. 1, p. 245-266.

¹⁵ Pentru o privire de ansamblu a conținutului revistei (seria veche și seria nouă - până la 1985) vezi Mioara Tudorică, „Revista Arhivelor”, 1924-1985. *Bibliografie tematică*, București, 1988, p. 533

1974, conducerea Direcției Generale a Arhivelor Statului a trecut la politizarea revistei, transformând-o într-o anexă a publicațiilor propagandistice ale partidului comunist. Este de ajuns să amintim că „expunerile” dictatorului instalat la cârma țării erau reproduse *ad litteram* în paginile revistei care avea cu totul altă menire. Chiar o cuvântare a soției semianalfabete a odiosului dictator a trebuit să fie inclusă într-unul din numerele acestei publicații științifice.

După revoluția din decembrie 1989 se produce o reorientare a conținutului „Revistei Arhivelor”. De fapt, este vorba de seria a III-a a acestei publicații, chiar dacă (din greșală sau din neglijare) acest lucru nu este relevat pe copertă sau pe foaia de titlu. Strădaniile personalului actual al acestui periodic vizează ridicarea lui la nivelul celor mai înalte exigențe pe plan internațional al revistelor de profil.

oficial.

Ar. 142

1924 Marea

Ministerul
Instrucțiunii

Spre a provoca o mișcare științifică în jurul Arhivelor Statului, am luat inițiativa publicării unei reviste semestriale, intitulată „Revista Arhivelor”, la care colaborează funcționarii superiori ai acestei instituții atât din Direcțiunea generală, cât și din Direcțiunile regionale, precum și alți intelectuali și condiți să se ocupe de studiul documentelor istorice.

Înămânându-vă primul număr al acestei reviste, am onoarea a vă ruga, Île Minister, să binevoiți a sprijini ~~noastră~~ publicistica noastră, acordându-ne o subvenție sau făcând un număr de abonamente pe Scara Ministerului.

Dir. general
Const. Moisil

ANEXĂ

1924 mai 16, (București). Raport al lui Constantin Moisil, director general al Arhivelor Statului, către Ministerul Instrucțiunii privind apariția „Revistei Arhivelor”.

Oficial. Nr. 142. 1924 maiu 16.
Ministrul Instrucțiunii.

Spre a provoca o mișcare științifică în jurul Arhivelor Statului, am luat inițiativa publicării unei reviste semestriale, intitulată „Revista Arhivelor”, la care colaborează funcționarii superiori ai acestei instituții, atât din Direcțiunea Generală, cât și din direcțiunile regionale, precum și alți intelectuali și erudiți ce se ocupă cu studiul documentelor istorice.

Înaintându-vă primul număr al acestei reviste, am onoarea a vă ruga, d-le ministru, să binevoiți a sprijini publicațiunea noastră, acordându-se o subvenție sau făcând un număr de abonamente pe scama ministerului.

Dir. general
(ss.) Const. Moisil

Arh. St. Buc., fond D.G.A.S. dosar 924/1924, f. 152. Orig.

„Revista Arhivelor“ la 70 de ani de la apariție (1924–1994)

CONSTANTIN BĂLAN

Sub impulsul marilor evenimente pe care le-a cunoscut societatea românească în primele decenii ale secolului nostru, al experienței acumulate în domeniul de specialitate, era adusă la lumină, prin strădania unor distinse și entuziaste cadre, deschizând noi orizonturi între publicațiile timpului, „Revista Arhivelor“. Menită a împlini nu numai năzuințele, ci și trebuințele care se făceau simțite pe acest tărâm de activitate, ea purta amprenta spiritului academic al celui ce o inițiasă, Constantin Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, cu sprijinul unor însemnate personalități, membrii ai Academiei Române, profesori din centre universitare, arhiviști și alți colaboratori de la București, Iași, Cluj, Timișoara, Cernăuți, Chișinău, Craiova și alte localități.¹

Primul număr ieșea din făgașul tiparului în 1924, la mai puțin de 100 de ani de la înființarea Arhivelor în Țara Românească (1831), vreme în care prin eforturile depuse de predecesori – ne referim la C. D. Aricescu², B. P. Hașdeu³, D. Onciul⁴ – sursele documentare erau în tot mai mare măsură cercetate și încorporate în lucrări și periodice ale epocii.⁵

Apariția „Revistei Arhivelor“, așa cum arătase Constantin Moisil, trebuia să conducă la „lămurirea și deslegarea problemelor istoriei naționale“⁶, ca un imperativ al înfăptuirii Unirii din 1 Decembrie 1918, și în pofida distrugerilor provocate fondurilor arhivistice, în mai toate zonele țării, în timpul primului război mondial. Distinsul dascăl reliefa în succintul program enunțat în numărul de început al Revistei, la 1924, dezideratul că munca personalului din arhive „trebuie însoțită neapărat de o activitate științifică“⁷, pentru care se impunea înființarea unei Școli și a unei Reviste – necesară abordării problematicei complexe a documentelor, a ceea ce forma obiectul *disciplinelor speciale ale istoriei*⁸, dar și alte obiective.⁹

¹ Vezi Mioara Tudorică „Revista Arhivelor“ 1924–1985. *Bibliografie tematică*, București, 1988, p. 378; *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, 472 p. (În continuare se va cita *Enciclopedia...*).

² Editor al celui *Indice de documente aflate în Arhiva Statului* și nepublicate în „Revista istorică a Arhivelor României“, I-II București, 1874–1876. A se vedea și Aurelian Sacerdoțeanu, în „Revista Arhivelor“, V (1943), nr. 2, p. 297–302; Claudia Mihăilescu, *Bibliografie*, ibidem, p. 469–472; *Enciclopedia...*, p. 168–169.

³ Ca și precedentul, și el director general al Arhivelor României, dar și membru al Academiei Române, cel care a condus și „Arhiva istorică a României“. I-IV, București, 1865–1867. Vezi și Aurelian Sacerdoțeanu, în „Revista Arhivelor“, III (1965), nr. 2, p. 21–45; Gheorghe Mihăilă, ibidem, anul LIX (1982), vol. XLIV, nr. 4, p. 344–352; *Enciclopedia...*, p. 168–169.

⁴ De asemenea, director general al Arhivelor Statului, după B. P. Hașdeu, în perioada 1900–1923; Vezi Aurelian Sacerdoțeanu, în „Revista Arhivelor“, IV (1940), nr. 1, p. 1–5; *Enciclopedia...*, p. 244–245.

⁵ Vezi *Enciclopedia...*, p. 437–461 (privind periodicele ce au ființat de-a lungul perioadei din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în etapele următoare).

⁶ Constantin Moisil, *Un program de muncă*, în „Revista Arhivelor“, I, (1924–1926), nr. 1, p. 1.

⁷ *Ibidem*

⁸ Pentru aceasta vezi cele relevate de Damian P. Bogdan, *Științele speciale istorice*, în „Revista de istorie“, XXXIII (1980), nr. 7–8, p. 1603–1635 (Termenul consacrat este însă cel de „Științe auxiliare“ pe care l-a utilizat totdeauna distinsul istoric și arhivist Aurelian Sacerdoțeanu).

⁹ Constantin Moisil se referea totodată la necesitatea alcătuirii catalogului materialelor din Arhivele Statului și mai ales la editarea documentelor istorice. (*Un program de muncă*, p. 2.). Distinsul specialist avea în vedere și organizarea unui Muzeu al Arhivelor, o dorință care se va și realiza apoi.

Treptat, puteau fi înfăptuite astfel încă o parte din visurile făurite mai înainte de Ion Bianu, președinte al Academiei Române, în privința organizării „instituțiilor noastre”, cum preciza el în scrisoarea adresată cu afecțiune lui Constantin Moisil¹⁰, îndemnându-l prin sugestivele cuvinte: „Cu credință și stăruință deci, înainte!”.¹¹ Aceasta a fost, fără îndoială, deviza care a animat munca atât în *prima etapă* a existenței „Revistei Arhivelor”, de la 1924–1947, sub conducerea celor doi prestigioși directori generali, Constantin Moisil (1924–1938) și Aurelian Sacerdoțeanu¹² (1938–1947), cât și ulterior, odată cu reluarea *Seriei a doua* a publicației¹³ din 1958–1989 și desigur, în anii ce s-au succedat, 1990–1993, marcând *începutul unui nou demers* – o adevărată *Serie a treia*, reclamată de realitățile și exigențele drumului parcurs acum de poporul nostru, în context internațional¹⁴.

Referindu-ne la cuprinsul celor 14 numere tipărite până la 1947, grupate în șapte volume, vom observa că ni se dezvăluie deopotrivă tematica amplă abordată în rubricile revistei (Articole, Miscellanea; Bibliografie; Informații) și principalele direcții de investigație în sfera arhivisticii, a valorificării în spirit critic a surselor documentare, pe tărâmul istoriei și istoriografiei, în planul științelor ajutoare și al instituțiilor. Totodată se vedește preocuparea de largire a investigației bibliografice, de alcătuire a unor ample bibliografii – prezente cu deosebire în cele șase numere omagiale, apărute în 1936–1943, după o întrerupere de șapte ani a procesului editorial.

Încă de la realizarea primului volum al „Revistei Arhivelor” era învederat un amplu program de colaborare cu specialiști din întregul areal al țării, din care nu aveau să lipsească, ca rod al Unirii celei Mari, experiențe transmise de la Chișinău și Cernăuți, din lumea transilvană și a Banatului. Astfel, împreună cu Constantin Moisil s-au implicat cu dăruire în munca de susținere a publicației arhivelor cu diferite studii, note și materiale documentare, N. Iorga¹⁵, Paul Gore¹⁶ – de la Chișinău, Zenovie Bâclîșanu¹⁷, N. A. Bogdan – Iași¹⁸, C. I. Karadja¹⁹, Iuliu Tuducescu²⁰ ș.a.,

¹⁰ Ion Bianu, *Visuri, gânduri și planuri dinainte cu o jumătate de secol pentru organizarea bibliotecilor, arhivelor și muzeelor țării*, în „Revista Arhivelor”, II (1927–1929), nr. 4–5, p. 265.

¹¹ *Ibidem*, p. 268.

¹² Vezi Ștefan Hurmuzache, *Constantin Moisil și „Revista Arhivelor”* în „Revista Arhivelor”, anul LIV (1977), vol. XXXIX, nr. 1, p. 84–85; Al. Matei, *Bibliografia operei profesorului Aurelian Sacerdoțeanu (1922–1974)*, *ibidem*, anul LIII (1976), vol. XXXVIII, nr. 4, p. 450–458; *Enciclopediă...*, p. 224–225, 290–291.

¹³ Vezi „Revista Arhivelor”, serie nouă (1958–1989).

¹⁴ *Ibidem*, începând cu nr. 1/1990, care inaugurează, de fapt, seria a III-a.

¹⁵ N. Iorga, *Un mănunchi de acte prahovene*, *ibidem*, I (1924–1926), nr. 1, p. 3–7.

¹⁶ Președinte al Comisiunii Arhivelor de la Chișinău și membru „onorar” al Academiei Române, semna articolul „Arhivele” (*ibidem* p. 8–20), unde se referea la rostul acestora „ca instituție științifică”, servind „societății”.

¹⁷ Membru corespondent al Academiei Române și ministru al cultelor, prezent în revistă cu articolul *Cenzura cronicii lui Gh. Șincai* (*ibidem*, p. 20–30), reliefând dispoziția autorităților de interzicere a publicării valoroasei opere a lui Șincai, atât în Transilvania, cât și în Ungaria.

¹⁸ Cunoscutul publicist de la Iași aducea la lumină acele *Pamflete politice împotriva lui Mihai Gr. Sturdza Vodă*, (*ibidem*, p. 31–38), tipărite în Moldova, în preajma declanșării revoluției de la 1848. Despre unul dintre ele, Vasile Bogrea, în observațiile comunicate în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, III (1924–1925), p. 766, afirma că în epocă era privit ca „Acatistul” Kogălniceanului „cătră români”.

¹⁹ Comunica *Un dosar de porunci de la Ioan Sandu Sturdza voievod* (*ibidem*, p. 39–54), materiale documentare relevante pentru domnia voievodului, și anume din anii 1822–1823.

²⁰ Paleograf și arhivar al Academiei Române, el comunica nota *Comoara. Un act de superstiție petrecut în București, anchetat și judecat în 1796*. (*Ibidem*, p. 55–60).

numărul lor sporind odată cu tipărirea în continuare a periodicului. Se deschidea pe această cale un fructuos dialog ale cărui roade s-au materializat în progresul realizat în organizarea fondurilor documentare din instituțiile arhivistice²¹, în promovarea cercetărilor în sfera disciplinelor conexe: cronologie²², diplomatică²³, heraldică și sigilografie²⁴, genealogie²⁵, paleografie și criptografie²⁶, instituții-administrative și judecătorești²⁷ ș.a., în dezvăluirea a tot mai multor amănunte, necunoscute, din viața socio-politică și cultural-eclesiastică a poporului nostru – în ansamblul său²⁸.

²¹ Vezi, de exemplu, Andrei Veress (profesor, fost arhivar, la Muzeul ardelean din Cluj), *Un nou sistem de catalogare a arhivelor*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 177–188, de asemenea Teodor Bălan (profesor, secretar al Comisiunii Arhivelor Statului din Cernăuți) *Arhivele Bucovinei*, ibidem, II (1926), nr. 3, p. 301–304; idem, *Arhivele Statului din Bucovina*, ibidem, III/1 (1936–1937), nr. 6–7, p. 94–98. Vezi și Constantin Moisil, *Progresele arhivistice*, ibidem, II (1927–1929), nr. 4–5, p. 1–8; idem, *Problema arhivelor românești*, ibidem, III/1 (1936–1937), nr. 6–7, p. 1–46. Vezi și Ioachim Miloia, *Arhivele Banatului*, ibidem, p. 79–93; N. Gh. Dinculescu, *Arhivele Statului din Oltenia*, ibidem, p. 99–103. Pentru alte articole și note vezi, de asemenea, Constantin Moisil, Simion Reli, Ion Mărcuș, Vanghele Antoniu, Aurelian Sacerdoțeanu ș.a., (Mioara Tudorică, *op. cit.*, sub voce).

²² Vezi, spre pildă, G. Nicolaia (paleograf la Biblioteca Academiei Române), *Chestiuni practice de cronologie românească veche*, în „Revista Arhivelor”, II (1927–1929), nr. 4–5, p. 9–18.

²³ Vezi, de exemplu, nota lui Aurelian Sacerdoțeanu, *Formularul în diploma română*, ibidem, V (1942), nr. 1, p. 246–248.

²⁴ Vezi Mihai Popescu (profesor, arhivar la Arhivele Statului), *Capetele de arabi din stema basarabilor*, ibidem, II (1927–1929) nr. 4–5, p. 150–155, cf. și C.I. Karadja, *Despre stemele românești ale lui Richental*, ibidem, p. 436–437; să se vadă și Constantin Moisil, *Comisiunea consultativă heraldică*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 299–300. Pentru sigilografie vezi, Constantin Moisil, *Bule de aur sigilare de la domnii Țării Românești și ai Moldovei*, ibidem I (1925), nr. 2, p. 249–165; Ibidem, *Studii de sigilografie românească. I Sigilii de dregători*, ibidem, (1927–1929) nr. 4–5, p. 126–149. Pentru alte cercetări ale lui Constantin Moisil, Mihai Popescu, Aurelian Sacerdoțeanu ș.a. vezi Mioara Tudorică, *op. cit.*, (sub voce); apoi Maria Dogaru, *Din bibliografia sigilografică românească*, în „Revista Arhivelor” LXVI (1989), nr. 4, p. 410–421.

²⁵ Vezi Sever Zotta (director la Arhivele Statului – Iași), membru corespondent al Academiei Române, *Despre neamul Cantemireștilor*, I, ibidem, I (1924), nr. 1, p. 61–72; idem II, ibidem, (1926), nr. 3, p. 316–327; cf. și N. M. Vlădescu, secretar de legație, *Din trecutul boierimii românești: vel-comisul Șerban Vlădescu*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 227–248; G.D. Florescu, *Divane domnești din Muntenia în secolul al XV-lea. Dregători și boieri 1389–1496*, ibidem II (1927–1929), nr. 4–5, p. 50–125, și 360–388.

²⁶ Vezi, de exemplu, Aurelian Sacerdoțeanu, *Ceva despre transcrierea documentelor românești*, ibidem, III/2 (1939), nr. 8, p. 283–312; Idem, *Transcrierea documentelor românești*, ibidem, VII (1946), nr. 1, p. 1–9. Pentru criptografie cf. Leon Ruzicka, *Cifrul lui Șerban Cantacuzino*, ibidem, II (1927–1929), nr. 4–5, p. 237.

²⁷ Vezi spre pildă, Andrei Veress, *Orânduiri românești vechi tipărite în Ardeal (1744–1848)*, ibidem, II (1926), nr. 3, p. 338–365; vezi și D. Mototulescu (de la Academia de Drept, din Oradea Mare), *Herae*, ibidem, I (1924), nr. 1, p. 109–115; D.P. Bogdan, *Despre jurați și două răvașe din secolul XVI*, ibidem, III/2, (1939), nr. 8, p. 216–226; Elena Mureșan-Triteanu, *Contribuții la istoria dreptului românesc din Transilvania*, ibidem, V (1942), nr. 1, p. 237–246; B. Surdu, *Știri despre dreptul românesc din Transilvania. Protocolul din Porcești*, ibidem, nr. 2, p. 367–394. Vezi de asemenea, Ștefan Meteș, *Cercetări și sentințe judecătorești privitoare la români din ținutul Cetății de Piatră (Chioară) în sec. al XVII-lea (1661)*, ibidem, VII (1946), nr. 1, p. 10–56; V. Motogna, *O publicație de amnistie militară în limba românească din anul 1797*, ibidem, I (1924), nr. 1, p. 115–116. Vezi și I.C. Filitti, *Juristul Nestor*, ibidem, II (1926), nr. 3, p. 234.

²⁸ Să se vadă, de pildă, Ilie Minea, *Sfârșitul marelui logofăt Bârlădeanu și răscoala în contra lui Aron Vodă*, ibidem, III/1 (1936–1937), nr. 6–7, p. 104–107; Constantinescu Turcu, *Domnia din 1806 a lui Scarlat Callimachi în Moldova*, ibidem, V (1943), nr. 2, p. 442–448; cf. și Mihai G. Regleanu, *O condică de moșneni dâmbovițeni – Dragodănești, Căndești și Aninișani*, ibidem, V (1942) nr. 1, p. 115–128; Emil Vărtosu, *Un călugăr admirator al lui Tudor Vladimirescu: arhimandritul Ghenadie Părvulescu, 1805–1873*, ibidem, VI (1945), nr. 2, p. 240–255. Să se vadă și Mioara Tudorică, *op. cit.*, (sub voce).

Ceea ce a sporit interesul cercetărilor față de publicația în cauză a fost, fără îndoială, editarea atâtor documente – peste 1000 numai în prima serie²⁹, dar și catalogii³⁰, condici³¹, manuscrise³², și alte surse, unele de mai mare cuprindere³³, chiar și inscripții³⁴, izvoare revelatoare pentru domnie și relațiile întreținute de o parte dintre principii celor trei state românești, cu deosebire pentru actele săvârșite de Mihai Viteazul³⁵, făuritorul Unirii politice a Țării Românești cu Transilvania și Moldova la 1600 etc. Unele studii și note își aveau temeiul în surse aflate în fonduri austriece, franceze (de la Vatican)³⁶, polone, rusești³⁷, din Ungaria³⁸ și Turcia³⁹ ș.a., fapt care a condus la lărgirea cadrului investigațiilor, la receptarea de noi date⁴⁰.

²⁹ Ne referim nu numai la documentele publicate integral, ci și la rezumatele unor acte. Numai în primul număr al „Revistei Arhivelor”, I (1924), au fost încorporate 455 de documente integrale, în materialele editate atunci, datorate lui N. Iorga, Gh. Ghibănescu, St. Nicolaescu, M. Stăncescu (bibliotecar la Arhivele Statului), Alex. Băleanu, M. Costăchescu ș.a. Vezi Mioara Tudorică, *op. cit.*, Pentru M. Stăncescu vezi „Revista Arhivelor”, I (1924), nr. 1, p. 131–132.

³⁰ I. C. Filitti, *Catagrafia oficială de toți boerii Țării Românești la 1829*, în „Revista Arhivelor” II (1927–1929), nr. 4–5, p. 290–359; Idem, *Arhondologia Munteniei de la 1822–1828*, ibidem, p. 19–49.

³¹ Vezi spre pildă, Gh. Nicolaiaș, *Cercetări de izvoare istorice în trecut*, ibidem, I (1924), nr. 1, p. 88–104. Să se vadă și Mihai G. Regleanu, *op. cit.*, nota 32.

³² Vezi, de exemplu, G. Nicolaiaș, „Țara Moldovei”, ibidem, II (1926) nr. 3, p. 373–377 – din miscelaneul nr. 1267, de la Biblioteca Academiei. Vezi și Mioara Tudorică, *op. cit.*, (sub voce).

³³ Vezi, *supra*, notele 34 și 35.

³⁴ Vezi, spre pildă, N. M. Vlădescu, *op. cit.*, *supra*, nota 29, articol în care este cuprinsă și inscripția de pe piatră de mormânt a fostului mare vistiier Părvu Vlădescu, ucis din porunca lui Mihnea al III-lea Radu, și înhumat la Biserica Vlădești-Muscel. Să se vadă și St. Berechet. *Când a zidit Vasile Lupu Biserica Sf. Dimitrie din Orhei*, în „Revista Arhivelor”, II (1926), nr. 3, p. 403–409 – unde este cuprinsă inscripția slavo-nă a lăcașului.

³⁵ Zoe G. Balș, „Două acte de la Mihai Viteazul”, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 266–268; Ștefan Meteș, *Mihai Viteazul și orașul Cluj*, ibidem, p. 292–294; Andrei Veress, *Despre semnătura latinească a lui Mihai Viteazul*, ibidem, II (1926), nr. 3, p. 409–411. Din anii următori să se vadă cu deosebire Aurelian Sacerdoțeanu, *Hrisovul și sigiliul lui Mihai Viteazul din 27 iulie 1600*, ibidem, IV (1940) nr. 1, p. 161–162; Idem, *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*, ibidem, V (1941), nr. 2, p. 296–313; de asemenea Gh. Duzinchevici, *Noui documente de la Mihai Viteazul*, ibidem, VII (1947), nr. 2, p. 378–381.

³⁶ Vezi, de pildă, Virgil Zaborovski, *Importanța arhivelor vieneze pentru istoria românilor*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 145–176; să se vadă și Mihai Popescu, *Spicuri noi despre Horia, Cloșca și Crișan*, ibidem, II (1926), nr. 3, p. 411–415; Idem, *Contribuțiuni documentare la istoria revoluției din 1821*, ibidem, II (1927–1929), nr. 4–5, p. 170–219; Idem, *Precizări documentare privitoare la mișcarea din anul 1848 în Moldova*, ibidem, p. 389–393. Din surse franceze vezi P. P. Panaiteșcu, *O descriere franceză necunoscută a serbării Paștilor în Principatele Române la sfârșitul veacului XVII*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 291–292. V. I. ungu (profesor), *Un manuscris necunoscut din vremea lui Napoleon I referitor la Principatele Române*, ibidem, III/I (1936–1937), nr. 6–7, p. 171–177. Din surse din fonduri italiene (de la Vatican), vezi V. Laurent, *L'Homiliaire marial du Coislin gr. 274 et l'activité du métropolitane de Metymne Gabriel Summaripa*, ibidem, VI (1945), nr. 2, p. 145–155.

³⁷ Să se vadă de pildă Teodor Bălan, *Șase documente polone din sec. al XVII-lea referitoare la Moldova*, ibidem, VII (1947), nr. 2, p. 330–342 / din 1687–1697 /; pentru fonduri rusești vezi Gr. Avakian (profesor), *Arhivele rusești din Cetatea Albă și importanța lor pentru istoria românilor*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 189–200. Vezi și unele observații la N. C. Bejenaru (doctor în litere și filosofie), *Constantin vodă Șerban față de imperiali și cazaci*, ibidem, II (1926), nr. 3, p. 400–404; Ștefan Berechet (comisar regal în Chișinău), *Documente slave privitoare la Basarabia în tipărituri rusești*, ibidem, p. 332–337.

³⁸ Ștefan Meteș, *Arhivele istorice românești din Budapesta*, ibidem, III/I (1936–1937), nr. 6–7, p. 50–62; Idem, *Din relațiile Țării Românești cu Ungaria și Transilvania*, ibidem, V (1924), nr. 1, p. 11–21; Virginia Sacerdoțeanu, *Un document de la regele Ungariei Mateiaș Corvin*, ibidem, VII (1947), nr. 2, p. 321–329.

³⁹ Vezi, spre pildă, Mihai Popescu, *Veniturile Raiului Hotinului în timpul stăpânirii turcești*, ibidem, II (1927–1929), nr. 4–5, p. 394–401; vezi și H. Dj. Siruni, *Acte turcești privitoare la hotarele dunărene ale Țării Românești*, ibidem, V (1942), nr. 1, p. 129–165.

⁴⁰ Vezi referințele bibliografice *supra*, notele; vezi și Mioara Tudorică, *op. cit.*

Școala, învățământul⁴¹, lăcașurile de cult⁴² și-au găsit și ele audiență în paginile periodicei îngrijit din 1924 la Direcția Generală a Arhivelor Statului, ca și diferite alte materiale prospectate pe tărâm istorico-literar⁴³, etimologic⁴⁴, al trecutului localităților⁴⁵ ș.a.

Mesajele „Revistei Arhivelor” s-au reverberat pozitiv în viața științifică a vremii. Aprecierile lui Vasile Bogrea, din „Anuarul” de la Cluj, pe 1924–1925, o așează – pornind atât de la aspectul grafic, cât și în ce privește conținutul – în rândul publicațiilor „de nivel occidental”⁴⁶, iar C.D. Fortunescu, de la Craiova, releva, în „Arhivele Olteniei”, că tipărirea ei „răspunde unei nevoi imperioase”⁴⁷. Din aceeași vreme rezultatele cercetărilor comunicate în „Revista Forum arhivistic” aveau să formeze obiectul unor obișnuite prezentări, discuții și chiar amendări, din partea lui N. Iorga⁴⁸, de-a lungul timpului ele dobândind audiență și în „Cercetări istorice”⁴⁹, de la Iași sau în rubricile bibliografice ale „Revistei istorice române”⁵⁰, din București ș.a.

Așa cum în paginile „Revistei Arhivelor” era oglindită apariția și problema-tica diferitelor publicații arhivistice cunoscute în epocă, ne referim spre pildă la

⁴¹ Z. Păclișanu, *Documente privitoare la istoria școalelor din Blaj*, în „Revista Arhivelor” II (1927–1929), nr. 4–5, p. 403–434 vezi și Mihai Popescu, *Din viața de student a lui Constantin Hurmuzachi la Viena*, ibidem, III/1 (1936–1937), nr. 6–7, p. 150–183; Georgeta Fișescu, *Institutul de fete „Santa Maria” din Iași*, ibidem, V (1942), nr. 1, p. 226–236.

⁴² I. C. Filitti, *Schitul Aninoasa-Cislău (Buzău) și neamul doamnei Neaga*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 210; vezi și Dragoș P. Petroșeanu, *Schitul Lipovul din județul Dolj*, ibidem, III/2, (1939), nr. 8, p. 366–375; St. Bujoreanu, *Schitul Ghireasca (Covurlui)*, ibidem, VI (1944), nr. 1, p. 136–139; Să se vadă și Gh. Nicolaiașu, *O poruncă a lui Alexandru Muruzi vv. cu privire la gospodăria mănăstirilor din Muntenia*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 269–271; N. Ceredarec, *Soveje sau Dobromirna*, ibidem, VI (1945), nr. 2, p. 327–328; Ilie Minea, *Știri noi despre propaganda catolică în Moldova, în sec. XVII*, ibidem, II (1926), nr. 3, p. 399–400; Ștefan Meșeu, *O româncă din Țara Românească răscumpără o tipografie și repară o biserică calvină din Cluj în secolul al XVII-lea*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 295–296; de asemenea St. Nicolaescu, *Ajutoare bănești și danii ale domnilor români către mănăstirea Sf. Filoteiu din Muntele Athos*, ibidem, I (1924), nr. 1, p. 125–230.

⁴³ Vezi, spre exemplu, Dan Simonescu, *De la istorie la istorie literară. Aplicare la opera d-lui Alex. Lapedatu*, ibidem, III/1 (1936–1937), nr. 6–7, p. 150–183.

⁴⁴ Sever Zotta, *Contribuție la originea cuvântului Tărtan*, ibidem I (1925), nr. 2, p. 297–298; să se vadă și D. Furtună, *Originea cuvântului „Tărtan”*, ibidem, II (1926), nr. 3, p. 419–420.

⁴⁵ Vezi, printre altele, Gh. Ghibănescu, *Din documentele moșiei Urdești*, ibidem, I (1924), nr. 1, p. 117–120; I. I. Sucu, *Contribuții la istoricul satului Mățău-Muscel*, ibidem, IV (1940), nr. 1, p. 143–154; Aurelian Sacerdoțeanu, *Câteva acte din Jupânești-Muscel*, ibidem, V (1942), nr. 1, p. 69–114; I. C. Dobrinescu, *Documente de moșneni (Brădet-Mehedinți)*, ibidem, VI (1943), nr. 1, p. 30–46; N. Ceredanec, *Câteva date despre un sat străvechi luhănești. Ibănești din ținutul Dorohoiului*, ibidem, VI (1945), nr. 2, p. 328–330; I. S. Constantinescu, *Câteva acte din Costești-Vâlcea*, ibidem VII (1946), nr. 1, p. 167–177; Gh. Duzinchevici, *Contribuții documentare la istoria Blajului*, ibidem VII (1947), nr. 2, p. 278–294.

⁴⁶ Vasile Bogrea, în „Anuarul institutului de istorie națională” din Cluj, III (1924–1925), p. 765.

⁴⁷ C. D. Fortunescu, în „Arhivele Olteniei”, III (1924), nr. 14, p. 368.

⁴⁸ În a sa „Revistă istorică”, pornind din anul XI (1925), nr. 10–12, p. 344–346, distinsul savant continua dialogul cu autorii articolelor și notelor din „Revista Arhivelor”. În anul următor (ibidem, XII (1926), nr. 1–3, p. 289 și apoi), N. Iorga comentează unele din afirmațiile lui V. Zaborovschi, P. P. Pănaiteșcu ș. a.

⁴⁹ Vezi referirile lui N. G. Crigoraș, la „Revista Arhivelor” VI (1945), nr. 2, în „Cercetări istorice”, XIX (1946), serie nouă, vol. II.

⁵⁰ Vezi, de pildă, succintele informări ale Corinei Nicolescu, din „Revista istorică română” XV (1945), nr. 4, p. 530 și 531 relativ la articolele lui Gh. Ungureanu și G. Potra, din „Revista arhivelor”, VI (1944), nr. 1, p. 1–28 și 47–59.

„Archivalische Zeitschrift” – München, la „Levél-tári Közlemények”⁵¹ – Budapesta etc., tot astfel cuprinsul periodicului de la București avea să stea în atenția unora din acestea găsim și un binemeritat ecou⁵². Se deschidea astfel o cale utilă de comunicare și informare, de o parte sau de alta, în planul raporturilor externe, cale întreruptă în timpul celui de al doilea război mondial și reluată apoi⁵³.

Experiența dobândită în îngrijirea publicației, încă de la primii ani ai existenței sale, ținând seama de specificul ei și de cerințele cărora trebuia să le facă față, a deschis o mai largă perspectivă activității din etapa care a urmat. Aceasta apare nemijlocit legată și de strădaniile depuse în cadrul Școlii superioare de arhivistică și paleografie, de sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului, unde și-au desăvârșit cunoștințele de specialitate sau au funcționat ca dascăli și au colaborat la revistă remarcabili cercetători. Amintim în mod deosebit prezența lui Aurelian Sacerdoțeanu, Emil Vărtosu, Damian P. Bogdan, dar și a Mariei Holban și a lui Mihai Berza⁵⁴, a altor valoroase cadre, cum au fost Mihai Regleanu, Ileana Leonte, Ion Sucu⁵⁵ ș.a. Este vremea în care revista, la reluare, în 1936–1937, după mai mulți ani de întrerupere⁵⁶, va dobândi noi valențe prin grija editorilor ei.

Odată cu elaborarea volumului III, partea I, șase numere succesiv, din 1936–1943, au fost dedicate unora dintre prestigioșii Directori ai Arhivelor. Primul, constituia un *Omagiu Profesorului Alexandru I. Lapedatu*, urmat în 1939, de cel închinat de Aurelian Sacerdoțeanu, *Profesorului Constantin Moisil*. Un an mai târziu, același entuziast redactor realiza numărul respectiv *În amintirea Bucovinei-nului Dimitre Onciul* (1940), și tot prin stăruința sa avea să apară în 1941 opusul în memoria lui *Nicolae Iorga*, după dispariția dramatică a marelui istoric, în toamna precedentă. În continuare, volumele din 1942 și 1943 reliefați atât figura *Marelui basarabean B. P. Hașdeu*, cât și pe aceea a *Muscelanului C.D. Aricescu*, care contribuieră – în ultimele decenii ale veacului trecut – la ridicarea prestigiului instituției arhivelor.

Cinstind aceste ilustre nume ale istoriografiei naționale, „Revista Arhivelor” a putut da la iveală, cu sprijinul a zeci de specialiști, interesante studii și materiale documentare inedite, ca rod al investigării nu numai a izvoarelor interne, ci și a diferitelor surse externe. Remarcăm astfel contribuțiile lui Constantin Moisil, Aurelian Sacerdoțeanu, Ștefan Meteș, Gh. Ungureanu, Ilie Minea, H. Dj. Siruni, Ion

⁵¹ Vezi ibidem, II (1927–1929), nr. 4–5, în care sunt prezentate numerele din 1925 și 1926, ale revistei „Archivalische Zeitschrift” Bd. 2–3. Să se vadă și cele observate de Aurelian Sacerdoțeanu. Arhivistica în „Hrisovul”, Buletinul Școlii de arhivistică. VII (1947), p. 10, relativ la această revistă: de asemenea aprecierile sale despre „Levél-tári Közlemények”, la însemnătatea unor materiale ce privesc Transilvania (*ibidem*, p. 12–13).

⁵² Ne referim spre pildă la cronicile din cunoscutul periodic de specialitate „Archivalische Zeitschrift”. München unde este cu regularitate înfățișat conținutul „Revistei Arhivelor”. Vezi, exemplul. „AZ”, München LVII (1961), p. 242–244, în care apare sumarul din „Revista Arhivelor”, seria nouă. II (1959), nr. 1–2, și III (1960), nr. 1, etc.)

⁵³ Schimbul de publicații pe tărâmul arhivisticii, menținut de Arhivele Statului de la București, cu alte instituții similare din lumea europeană este reflectat de cronicile prezente în „Revista Arhivelor”, pornind de la primii ani de apariție și până în 1946–1947, dacă ne referim la seria inițială, în 1924, de Constantin Moisil. (Vezi prezentările făcute, de exemplu, de A. Sacerdoțeanu, în „RA”, VII (1946), nr. 1, p. 204–205 și ibidem, VII (1947), nr. 2, p. 406–407, pentru „Levél-tári Közlemények” XX–XXIV (1942–1946) ș.a. Odată cu republicarea „Revistei Arhivelor” au fost reluate și discuțiile asupra periodicelor străine („R.A.”, I (1958), serie nouă, nr. 1, p. 325–329, cu referire, spre pildă, la „Levél-tári Közlemények” ș.a.).

⁵⁴ Vezi Mioara Tudorică, *op. cit.*, (sub voce); să se vadă și *Enciclopedia* (sub voce). În ce privește prezența Mariei Holban, în paginile „Revistei Arhivelor”, Vezi articolul *De la guivre de Visconti à la salamandre de Francois I*, în „R.A.”, III/1 (1936–1937), nr. 6–7, p. 240–253.

⁵⁵ Mioara Tudorică, *op. cit.*

⁵⁶ Între anii 1929–1937.

Mărcuș, Teodor Bălan, Ioachim Miloia, Damian P. Bogdan, Ion Vârtosu, Maria Holban, N. Gh. Dinculescu⁵⁷ și mulți alții. Demersul cercetătorilor pornea din epoci străvechi, dacă ținem seama de datele comunicate de profesorul Dumitru Berciu⁵⁸, din feudalismul timpuriu, dacă avem în vedere unele din preocupările lui Aurelian Sacerdoțeanu⁵⁹, stăruia – pe lângă atâtea alte probleme – asupra situației ținuturilor istorice românești răpite de la trupul țării⁶⁰, evocând pentru contemporani, prin pana lui Romulus Seișanu, metafora României Mari de ieri, de ceea ce era în 1941 țara: „România mică de azi”, cum observa Seișanu. De aceea el preciza tendințios „Adu-ți aminte, române”⁶¹.

Volumele omagiale, cu deosebire cele cinci îngrijite din 1939, de Aurelian Sacerdoțeanu au dat un impuls deosebit preocupărilor din sfera – atât de utilă – a bibliografiei, căci pe lângă cele 1014 titluri, care marchează activitatea lăbărieasă a lui Constantin Moisil, Dimitre Onciul, N. Iorga, B. P. Hașdeu și C.D. Aricescu⁶², numerele în cauză ofereau pentru domeniul de specialitate încă două rubrici, de Bibliografie veche și nouă, totalizând 1283 de trimiteri, sistematic alcătuite⁶³. Și acestea, în afară de alte informații, note și comentarii bibliografice, care însoțesc celelalte materiale încorporate în volumele apărute în prima serie a „Revistei Arhivelor”, până în 1947.

Suntem fără îndoială în fața unei activități meritorii ce a condus la acumularea unei valoroase experiențe în domeniul arhivisticii, al științelor conexe și a dat un nou impuls investigațiilor pe tărâmul istoriei. Totuși rezultatele nu aveau să-l mulțumească pe distinsul specialist Aurelian Sacerdoțeanu, care, într-un studiu apărut în 1947, considera că cercetătorii „se apleacă mai mult asupra materialului, decât asupra problemelor arhivistice”⁶⁴, socotind că revista trebuia să contribuie la înlesnirea căilor de investigație în arhive⁶⁵.

În etapa care a urmat, odată cu reluarea publicării revistei în 1958, după mai bine de 10 ani de întrerupere, timp în care în portofoliul cercetătorilor arhiviști și istorici s-au adunat numeroase lucrări, ce dezvăluie un vast areal de preocupări, acestea aveau să fie introduse treptat în paginile sale, asigurându-se astfel o continuitate între vechea și noua serie. Și aceasta în pofida faptului că Fondul arhivistic socotit „proprietatea întregului popor” – conform legislației de atunci⁶⁶, fusese așe-

⁵⁷ Vezi referințele bibliografice la Mioara Tudorică, *op. cit.*. Vezi Vasile Arimia, *Oameni de seamă colaboratori la „Revista Arhivelor”*, în „Revista Arhivelor”, LI (1974), nr. 4, p. 497–501.

⁵⁸ Dumitru Berciu, *Repertoriu arheologic de stațiuni și descoperiri preistorice în România. Material pentru un dicționar de geografie istorică. II Neoliticul – epoca pietrei lustruite*, ibidem, V (1942) nr. 1, p. 22–68; Idem, *O descoperire arheologică la Feregile, jud. Vâlcea*, ibidem, p. 219–221.

⁵⁹ A. Sacerdoțeanu, *Români și barbari în secolul IX – un început de diferențiere*, ibidem, III/1 (1936–1937), nr. 6–7, p. 108–122.

⁶⁰ Constantin Sassu, *Țările Române spre sfârșitul veacului al XVIII-lea. Câteva observațiuni în cadrul problemelor puse în 1774 de mărturiile generalului Barca, unul din autorii răpirii Bucovinei*, ibidem, V (1943), nr. 2, p. 303–351 și ibidem VI (1945), nr. 2, p. 165–230. Pentru alte observații vezi și Theodor Bălan, *Cordonul Bucovinei*, ibidem, p. 231–239; Idem, *Conflictul episcopului Eugen Hacman cu preoții din Bucovina în anul 1848*, ibidem, IV (1942), nr. 2, p. 314–334.

⁶¹ Vezi ibidem, IV (1941), nr. 2, p. 395–396.

⁶² Bibliografii întocmite de Ilie Tabrea, Claudia Mihăilescu și Aurelian Sacerdoțeanu. (Vezi Ilie Tabrea, *Bibliografie, I. științifică a d-lui Const. Moisil*, ibidem, III/2 (1939), nr. 8, p. 383–393. Pentru *Opera lui D. Onciul*, vezi ibidem, IV (1940) nr. 1, p. 168–183; pentru *Opera lui N. Iorga / 1934–1941*, vezi ibidem, IV (1941), nr. 2, p. 410–437 – totalizând 411 titluri; pentru *Opera lui B. P. Hașdeu*, vezi ibidem, V (1942), nr. 1, p. 254–268; pentru *Opera lui C. D. Aricescu*, vezi ibidem, V (1943), nr. 3, p. 469–472, realizată cu participarea Clădiei Mihăilescu).

⁶³ Vezi *Bibliografiile* – în continuare, din numerele apărute în 1939–1943.

⁶⁴ Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, în „Hrisovul”, VII (1947), p. 13.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ C. Tomaru, *Aspecte actuale ale problemei arhivei din R. P. R.*, în „Revista Arhivelor” I, (1958), nr. 1, p. 7.

zat sub egida Ministerului de Interne, căruia îi revenea îndatorirea de a menține ancorată și activitatea revistei în realitățile și coordonatele vieții politice instituite după 1947. Ca atare, o parte din cele peste 100 de numere ale periodicului, câte au văzut lumina tiparului până în decembrie 1989, poartă – în editorialele și studiile lor – pecetea hotărârilor și „orientărilor” vremii, așa cum – de altfel – acestea nu au putut lipsi din inai toate publicațiile ce s-au aflat decenii în șir sub practica cenzurii presei.

La o privire atentă asupra primului volum al „Revistei Arhivelor”, din noua serie, apărut în 1958, descoperă nume prestigioase între autorii studiilor respective. Astfel, după *Cuvântul înainte* al directorului general, I. Paraschiv, care anunța reeditarea publicației și programul ei, al altor două note relativ la unele aspecte cu privire la păstrarea și folosirea fondului arhivistic, inclusiv al actelor statistico-economice⁶⁷, însemnate probleme ale arheografiei erau abordate de Aurelian Sacerdoțeanu⁶⁸, Sigismund Jako⁶⁹, Gh. Ungureanu⁷⁰, Francisc Pall, acesta stăruind – pe baza unor acte inedite – asupra relațiilor de negoț din 1578, dintre brașoveni și raguzani⁷¹. Nu lipseau nici alte contribuții, fondate pe izvoare interne sau externe, aduse de Ion Ionașcu⁷², Emil Vârtosu⁷³, Al. Neamțu⁷⁴, Liviu Moldovan⁷⁵, Ion Mărcuș⁷⁶, Mihai G. Regleanu⁷⁷, Ileana Leonte⁷⁸, Al. Andronic⁷⁹.

Cât de variate, dar și de utile pentru largirea cunoștințelor în domeniile de specialitate, se vedeau a fi și temele ce i-au preocupat pe Valerian Popovici⁸⁰, Mihail Guboglu, un adevărat explorator al surselor turcești⁸¹, dar și pe Gh. Duzinchevici⁸², Elena Limona⁸³, Al. Rusu⁸⁴ și atâția alții⁸⁵.

⁶⁷ Ibidem, p. 3–21.

⁶⁸ Vezi studiul său. *Problemele actuale ale arheologiei noastre*, ibidem, p. 22–33. Idem. *Arhivistica de peste hotare după cel de al doilea război mondial*, Ibidem, nr. 2, p. 117–159.

⁶⁹ *Instrucțiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania 1575–1811. Problema reorganizării arhivelor vechi din Transilvania*, ibidem, p. 34–81.

⁷⁰ *Actele de stare civilă în Moldova până la Regulamentul Organic*, ibidem, p. 82–92.

⁷¹ *Relațiile comerciale dintre brașoveni și raguzani (cu documente inedite despre negoțul lăni în anul 1578)*, ibidem, p. 93–120.

⁷² *Despre catagrafia ținutului Putna din anii 1773–1774*, ibidem, p. 121–130.

⁷³ *Un diplomat manuscris al Țării Românești (1841)*, ibidem, p. 131–149 și ibidem, nr. 2, p. 70–116.

⁷⁴ *Câteva probleme de istorie oglindite în arhivele miniere din Transilvania*, ibidem, p. 150–158.

⁷⁵ *Registrele confesionale de stare civilă din Transilvania*, ibidem, p. 159–185.

⁷⁶ *Câteva propuneri în problema materialelor arhivistice*, ibidem, p. 186–194.

⁷⁷ *Conspectul sumar al manuscriselor de la Arhiva istorică centrală, cu un tabel de corespondența cotelor vechi*, ibidem, p. 195–216.

⁷⁸ *Două etaloane: palma lui Șerban Vodă și a lui Constantin Brâncoveanu*, ibidem, p. 217–219.

⁷⁹ *Documente referitoare la Principatele Române aflate în Fondul Voronțov păstrat în Arhiva Centrală de Stat a actelor vechi din Moscova*, ibidem, p. 222–226.

⁸⁰ *Un important document privind începuturile industriei de hârtie din Moldova*, ibidem, p. 227–233.

⁸¹ *Un mănunchi de documente turcești privind evenimentele din Țările Românești în jurul anului 1821*, ibidem, p. 234–256.

⁸² *Un vechi inventar de arhivă, Pomarius, 1546*, ibidem, p. 257–262.

⁸³ *Un document privitor la mișcarea muncitorească din Praga din anul 1844*, ibidem, p. 263–264.

⁸⁴ *File dintr-un manuscris medieval descoperite în coperta unui registru*, ibidem, p. 265–266.

⁸⁵ Să se vadă cele scrise de Gh. Ungureanu, Mihai Apostol, Ion Burtoiu, la Mioara Tudorică, op. cit.

Dacă în primii treisprezece ani de existență (1958–1970)⁸⁶, revista a apărut de două ori pe an, din 1971 editarea ei a fost trimestrială, în 1973, 1977 și 1979⁸⁷, fiind îngrijite și numere de Supliment, pentru aniversarea Revoluției de la 1848, a Războiului de Independență – la împlinirea a 100 de ani și a Unirii celei Mari din 1918.

Ființând în noua ipostază, mai bine de patru decenii, „Revista Arhivelor” a oferit, în cele peste 40 000 de pagini ale sale, spațiul trebuitor promovării – pe noi trepte – a muncii de păstrare a actelor, de prelucrare și valorificare a informațiilor din Fondul Arhivistic Național sau din arhive străine – privind trecutul poporului nostru și relațiile Țărilor Române cu alte state. Pe calea raporturilor cu instituții similare de peste hotare s-au putut realiza, de altfel, acorduri și schimburi care au îmbogățit tezaurul documentelor, sporind posibilitatea publicării surselor⁸⁸.

Investigarea imensului material acumulat de Arhivele Statului, în plan central sau local, a deschis un mai larg fâgaș dialogului purtat în cuprinsul „Revistei Arhivelor” nu numai pe teme despre începuturile procesului de organizare a fondurilor documentare de la noi⁸⁹, ci, îndeosebi, legat de trebuințele actuale⁹⁰, dar și de ceea ce s-a realizat – pe multiple direcții – în alte țări⁹¹.

S-a amintit, spre pildă, în legătură cu metodele și practicile mai vechi folosite la constituirea depozitelor de acte în evul de mijloc și apoi, concepția orășanului umanist, Cristian Pomarius, în orânduirea arhivelor din Sibiu, Brașov și Bistrița⁹². S-au comunicat, de asemenea, date relativ la protecția documentelor, la selecționarea lor, precum și despre instrucțiunile din veacul al XIX-lea privind preluarea materialelor arhivistice⁹³. Preocupări de acest fel erau pe deplin justificate, dacă avem

⁸⁶ Până în 1969, numerele apar sub siglele I–XII; din 1970, fiind socotiți și anii de la apariția primei serii, numerotarea s-a făcut pornind de la sigla XLVII.

⁸⁷ Și anume „R.A.”, L (1973), vol. XXXV; ibidem, LIV (1977), vol. XXXIX, ibidem, (1979).

⁸⁸ Relevăm în această ordine de idei discuțiile purtate de Arhivele Statului București pentru reluarea publicării Colecției Hurmuzaki. (Vezi, spre pildă, Ștefan Hurmuzache, V. Arimia, *Necesitatea reeditării colecției Eudoxiu Hurmuzaki*, ibidem, LVIII (1981), nr. 3, p. 298–211.

⁸⁹ Vezi Tudor Mateescu, Marcel Ciucă, *Arhiva generală a Țării românești*, ibidem, LXII (1985), nr. 2, p. 213–222, să se vadă și Tudor Mateescu, *Aspecte ale relațiilor Arhivei Statului din Țara Românească cu instituțiile centrale până la 1862*.

⁹⁰ Vezi numeroasele articole și note pe probleme de arhivistică contemporană la Mioara Tudorică, *op. cit.*; să se vadă și observațiile lui Aurelian Sacerdoțeanu, *Probleme actuale ale arheografiei noastre*. (Vezi *supra*, nota 68).

⁹¹ Să se vadă relevante de Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica de peste hotare după al doilea război mondial* (ibidem). Pentru alte relații vezi materialele din revistele și publicațiile recenzate în „R. A.” I (1958) – LXVI (1989), și anume „Archivalische Zeitschrift”, Munchen, „Archivum” – UNESCO, Paris, „Archivni casopis”, Praga ș.a.

⁹² G. Nussbäcker, *Din activitatea arhivistică a lui Christian Pomarius*, în „R. A.”, VIII (1965), nr. 2, p. 169–180. Să se vadă și Gh. Duzinchevici, *Un vechi inventar de arhivă Pomarius, 1546*, ibidem, I (1958), nr. 1, p. 257–262.

⁹³ Sigismund Jako, *Instrucțiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania 1575–1841. Problema reorganizării arhivelor vechi din Transilvania*, ibidem, p. 34–81 (cu anexe). Vezi și Gertrude Bardos, *Câteva documente cu privire la selecționarea actelor în trecut*, ibidem, III (1960), nr. 1, p. 257–266 (cu anexe); Mihai Regleanu, *Alexandru Ipsilanti voievod, protector al arhivelor*, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 43–47; Maria Dogaru, *Vechi instrucțiuni arhivistice pentru preluări de materiale documentare (Moldova 1832–1838)*, ibidem IX (1966), nr. 1, p. 137. Să se vadă și Tudor Mateescu, *Preocupări pentru organizarea arhivelor în secolul al XIX-lea. Contribuția lui Alexandru Geanoglu Lesviodax*, ibidem, LXV (1988), nr. 2, p. 222–224.

în vedere referirile cercetătorilor la numeroasele arhive investigate⁹⁴, din zona Mu-reșului, a Sebeșului⁹⁵, din Moldova⁹⁶ și alte ținuturi istorice⁹⁷.

Valoroase prin conținutul și mesajele ce le-au purtat de-a lungul timpului, arhivele și lăcașurile care le-au adăpostit au îndreptat atenția atâtor cărturari asupra lor, figurile acestora formând și ele subiecte ale unor pioase amintiri, în rubricile revistei. De la Eminescu, Creangă, Alecsandri⁹⁸, la Nicolae Iorga⁹⁹, de la Haș-deu la Constantin Moșil¹⁰⁰ ș.a., numele vechilor arhiviști stau mărturie prețuirii contemporanilor.

Specialiști din diferite domenii aveau să sublinieze ulterior rostul arhivelor în cercetărilor istorice¹⁰¹, de istoria artei și etnografie¹⁰², pentru alcătuirea studiilor monografice¹⁰³, el fiind înțeles deopotrivă ca o necesitate a științei moderne¹⁰⁴. Sunt desigur doar câteva componente din suita acelora, pe care personalul avizat al instituțiilor de profil, a căutat să le detecteze, printr-o mai bună ordonare¹⁰⁵ și prelucrare a materialelor¹⁰⁶ de interes istoric sau juridic¹⁰⁷ ș.a.

⁹⁴ Vezi Mioara Tudorică, *op. cit.*

⁹⁵ Vezi, spre exemplu, N. Szabo, *Arhiva Sfatului popular al orașului Tg. Mureș (sec. XV–XIX)*, în „R. A.” III (1960), nr. 1 p. 235–249 (cu anexa). Să se vadă și C. Müller, O. Rotaru, M. Stirban, *Din protocoalele Magistratului orașului Sebeș din anii 1784–1785*, ibidem, VI (1963), nr. 1, p. 169–188. Pentru alte centre și comitete din Transilvania vezi și Gernot Nussbächer, *Contribuții la istoricul Arhivei Bistriței în secolele XVI–XX*, ibidem, XLVII (1970), nr. 1, p. 5–22; Olivia Pescariu, *Comitatul Alba de Sus*, ibidem, p. 55.

⁹⁶ Vezi, de pildă, Gh. Ungureanu, *Documente statistice din anii 1820–1859 aflate în patrimoniul Arhivelor Statului de la Iași*, ibidem, VI (1963), nr. 1, p. 206–221; Idem, *Actele de stare civilă în Moldova sub regimul Regulamentului Organic (1832–1864)*, II, ibidem, II (1959), nr. 2, p. 58–76; C. Gonciarui, *Arhiva isprăvniciei sau stărostiei ținutului Putna*, ibidem, p. 275–283.

⁹⁷ Să se vadă, spre exemplu, Mihai Regleanu, *Aspecte în trecut privitoare la munca de evidență a fondurilor arhivistice de la Arhivele Statului din București*, ibidem, p. 250–259; G. Gonciarui, *Județele satești din Moldova și Arhivele lor până la aplicarea legii comunale (1832–1864)*, ibidem, VIII (1965), nr. 1, p. 73–90.

⁹⁸ Gh. Ungureanu, *Prețuirea arhivelor de către Mihai Eminescu și Ion Creangă*, ibidem, I (1958), nr. 1, p. 267–276. Idem, *Din activitatea lui Vasile Alecsandri ca arhivist al Statului*, ibidem, VII (1964) nr. 2, p. 259–280; să se vadă și Idem, *Poetul Costache Conachi organizator al arhivelor moldovenești. 1831–1833*, ibidem, III/2 (1939), nr. 8, p. 334–340 (deci, Seria I-a).

⁹⁹ Vezi, spre pildă, Aurelian Sacerdoțeanu, *Nicolae Iorga în mișcarea arhivistică românească*, în „R. A.”, Seria nouă, XLVIII (1971) nr. 3, p. 351–359; M. Kandel, *Nicolae Iorga – îndrumător în folosirea arhivelor și în cercetarea istoriei*, ibidem, p. 361–365. Pentru alte relații cf. Mioara Tudorică, *op. cit.*, p. 329–331.

¹⁰⁰ Mihai Regleanu, *Bogdan Petriceicu Hașdeu*, în „R. A.”, VI (1963), nr. 2, p. 232–249. Vezi și Aurelian Sacerdoțeanu, *Bogdan Petriceicu Hașdeu – arheograf*, ibidem, VIII (1965), p. 21–45; pentru C. Moșil, cf. Mioara Tudorică, *op. cit.*, p. 333–335; pentru alți distinși arhiviști, directori ai Arhivelor Statului, vezi ibidem, p. 324 și urm.

¹⁰¹ Să se vadă P. P. Panaitescu, I. Donat, *Arhivele în sprijinul cercetărilor istorice*, în „R. A.”, VI (1963), nr. 1, p. 71–83.

¹⁰² C. Szasz, *Arhivele în slujba cercetărilor de istoria artei*, ibidem, V (1962), nr. 1, p. 46–69; să se vadă și A. Moga, *Arhivele în slujba cercetării etnografice*, ibidem, VII (1964), nr. 2, p. 61–70.

¹⁰³ Gh. Stanciu și C. Botez, *Arhivele și cercetarea monografică*, ibidem, VI (1963), nr. 1, p. 56–70.

¹⁰⁴ Așa cum remarcă D. Todericiu, *Cercetarea arhivelor – o necesitate a științei moderne*, ibidem, X (1967), nr. 1, p. 107–112.

¹⁰⁵ Vezi și cele observate de Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, Vezi, de asemenea, Mihai Regleanu, *Ordonarea și inventarierea documentelor fundamentale din Țara Românească și Moldova*, în „R. A.”, V (1962) nr. 2, p. 247–264; Marcel Ciucă, *Ordonarea și inventarierea documentelor aflate în depozitele Arhivelor Statului*, ibidem, LVI (1979), nr. 3, p. 284–302;

¹⁰⁶ De văzut Ion Mărcuș, cu privire la prelucrarea tehnico-științifică a materialelor documentare create de instituțiile din Transilvania, ibidem, V (1962), nr. 2, p. 265–280. Pentru alte cercetări privind înlesnirea accesului la sursele documentare, vezi și Mihai Regleanu, *op. cit.*, Virgiliu Z. Teodorescu, *Achiziții noi*, în „R. A.” LI (1974), nr. 1–2, p. 309–326; Marcel D. Ciucă, *Colecția „Achiziții Noi”. Tabel de corespondență a cotelor, situația numerică și cronologică pe pachete*, ibidem, LIII (1976), nr. 1, p. 55–77; ibidem, nr. 2, p. 206–236; ibidem, nr. 3, p. 337–350.

¹⁰⁷ Vezi, spre pildă, Doina Duca, Veronica Vasilescu, *Date privind proveniența, păstrarea, descrierea și conținutul documentelor din colecțiile «Peceți» și «Suluri» din depozitele Arhivelor Statu-*

Dar, paleta discuțiilor pe temele stringente ale organizării, păstrării și utilizării surselor arhivistice a fost extinsă în paginile „Revistei Arhivelor” și pe terenul tehnicilor moderne, al aplicării informaticii¹⁰⁸, al folosirii microfilmării¹⁰⁹, al promovării investigațiilor de laborator¹¹⁰, al soluțiilor reprografice – ca mijloace de conservare¹¹¹ etc.

Sporirea apreciabilă a fondurilor documentare preluate de la instituții cu profil deosebit, trebuința sistematizării lor, necesitatea schimbului de opinii asupra mijloacelor și metodelor de prelucrare a acestora¹¹² au impus și fixarea unei terminologii corespunzătoare domeniului arhivistic, care să stea la baza elaborării dicționarului acestei practici¹¹³.

„Revista Arhivelor” a promovat în rubricile ei, fixate uneori și în raport cu necesitățile editoriale¹¹⁴, teme ce au vizat utilizarea surselor documentare ca mijloc de sprijinire a unor sectoare de interes economic¹¹⁵. Investigațiile pe această cale au dat în vileag izvoare de ape minerale¹¹⁶, s-au referit la amenajarea pentru navigație a Jiului, așa cum era închipuită la 1866¹¹⁷, la cunoașterea potențialului hidrografic în diferite ținuturi ale țării¹¹⁸, dar și la relațiile din trecut despre combustibili fosili¹¹⁹ ș.a., ce puteau veni în sprijinul prospecțiunilor geologice¹²⁰.

lui, București, ibidem VI (1963), nr. 1, p. 222–243; să se vadă și Ion Comănescu, *Fondul arhivistic de stat și arhivele instanțelor judecătorești*, ibidem, II (1959), nr. 2, p. 244–249. Vezi de asemenea, Gh. Ungureanu, *Acte de stare civilă sub regimul Codului Civil*, III, ibidem, III (1960), nr. 1, p. 31–56; cf. și Idem, I (1958), nr. 1, p. 82–92; Idem, ibidem, II (1959).

¹⁰⁸ Ion Dumitru, Constantin Ciochină, *Aplicarea informaticii în cercetarea documentară a arhivelor din România*, ibidem, I (1973), nr. 4, p. 581–595.

¹⁰⁹ Sanda Bădărău, Valeria Sindilaru, Mihai Static, *Microfilmarea în arhive I*, ibidem, LVII (1980), nr. 2, p. 207–217; Idem, II, ibidem, LVIII (1981), nr. 2, p. 191–200.

¹¹⁰ Vezi, spre pildă, Florea Oprea, *Investigația de laborator – etapă premergătoare restaurării*, ibidem, LXII (1985), nr. 3, p. 291–301. Relevăm că în paginile „Revistei Arhivelor”, serie nouă, au fost purtate numeroase discuții legate de diferitele aspecte ale activității tehnice, atât pe teme de organizare, cât și de conservare a materialelor arhivistice (Mioara Tudorică, op. cit.).

¹¹¹ Graziela Bobulescu, *Tehnica reprografică – mijloc de conservare în arhive*, ibidem, nr. 1, p. 51–55.

¹¹² Mioara Tudorică, op. cit.

¹¹³ Gh. Ungureanu, *Probleme de terminologie arhivistică*, ibidem, VIII (1965), nr. 1, p. 3–22; să se vadă și V. Suteu, *Câteva probleme privitoare la elaborarea unui dicționar de arhivistică*, ibidem, LII (1975), nr. 1, p. 57–59.

¹¹⁴ Avem în vedere rubricile „Prețuitori ai arhivelor”, de asemenea, „Opinii” sau „Achiziții noi”, „Instrumente de lucru” etc.

¹¹⁵ Vezi, de pildă, Elena Gheorghe, *Contribuția „Revistei Arhivelor” la sprijinirea acțiunii de valorificare a informațiilor arhivistice în scopul dezvoltării economiei naționale*, în „R. A.”, LX (1983), nr. 2, p. 279–280; să se vadă și St. Hurmuzache, ibidem, LIX (1982), nr. 4, p. 376–384; Idem, ibidem, LXII (1985), nr. 4, p. 368–391.

¹¹⁶ Paul Barbu, *Câteva documente păstrate la Filiala Arhivelor Statului din județul Dolj cu privire la izvoarele de ape minerale de la Gighera*, ibidem, LXI (1984), nr. 1, p. 49–50.

¹¹⁷ Viorica Cernătescu, *Un document din 1866 privind amenajarea Jiului pentru navigație*, ibidem, p. 47–48.

¹¹⁸ Vezi, spre pildă, V. Chiriță, *Izvoare documentare cu privire la potențialul hidroenergetic al Olteniei și posibilitatea de reactivare a unor obiective la nivelul descoperirilor științifice și tehnice actuale*, ibidem LX (1983), nr. 4, p. 409–411, ș.a. Vezi de asemenea, Ana Ionescu, C. Rush, *Utilizarea informațiilor din documente în proiectarea și exploatarea lucrărilor hidrotehnice*, ibidem, nr. 3, p. 275–278; Nicolae Chipurici, *Preocupări ale Filialei Arhivelor Statului Mehedinți pentru cunoașterea potențialului hidroenergetic din zonă*, ibidem, LXI (1984), nr. 1, p. 45; Corneliu Tamaș, *Folosirea surselor de apă curgătoare în județul Vâlcea în trecut*, ibidem, p. 45–47.

¹¹⁹ Vezi pentru unele aspecte și V. I. Nițu, D. Săveanu, *Rezervele de combustibili fosili ale țării noastre oglindite în vechi publicații românești*, ibidem, LX (1983), nr. 2, p. 139–141.

¹²⁰ Al. Nastovici, *Arhivele în ajutorul prospecțiunilor geologice actuale*, ibidem, LXI (1984), nr. 4, p. 419–424; să se vadă și Ioan Mureșan, *Valorificarea informațiilor documentare privind existența unor substanțe minerale utile, prin cercetări geologice*, ibidem, LX (1983), nr. 2, p. 135–139.

Desigur, într-o abordare sintetică, nu-și poate afla locul întreaga problematice a arhivisticii contemporane supusă în bună măsură atenției cercetătorilor, de periodical Arhivelor Statului. Nu trebuie neglijat însă efortul depus pentru informarea cititorilor în ceea ce privește achizițiile noi¹²¹ și cu deosebire acelea provenind din fondurile străine, operațiuni realizate cu concursul unui mare număr de cadre¹²².

O privire totalizatoare pentru anii 1964–1972 dezvăluie faptul că, prin investigațiile întreprinse în 15 state, de peste 100 de arhiviști și cercetători, au fost dobândite, până în 1973, 1 363 160 imagini de microfilm și 66 554 xerografii după materiale documentare¹²³. Din etape precedente sau succedente, ne-au parvenit, tot prin intermediul revistei, știri și în legătură cu alte fonduri din Bulgaria¹²⁴, Anglia, Franța¹²⁵, Polonia, Rusia¹²⁶, Statele Unite ale Americii¹²⁷ ș.a.

Nu mai puțin fructuoase sunt, incontestabil, rezultatele din sfera disciplinelor speciale ale istoriei, încorporate în periodical Arhivelor. Ele au adus, în raport cu etapa precedentă, o substanțială informație, dintr-un mai larg spectru de preocupări, cărora le-au fost puse uneori în evidență și legăturile conexe¹²⁸. În mare parte, noile cercetări aparțin specialiștilor formați în spiritul Școlii de arhivistică și a priceperii îndrumătorilor ei. Constantin Moisiș și Aurelian Sacerdoțeanu – acesta prefigurând chiar Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei¹²⁹, ca o necesitate a specializării în toate ramurile cunoașterii – ținând seama de „setea de cultură” în societatea contemporană¹³⁰.

Distinșilor dascăli se datorează și acele Orientări în paleografia română¹³¹, disciplină pe tărâmul căreia s-au deschis noi făgașuri¹³², prin studiile lui Sigismund

¹²¹ Vezi, spre pildă, Virgiliu Z. Teodorescu și Marcel Ciucă (să se vadă supra, nota 106).

¹²² Să se vadă, de exemplu, și cele înfățișate de Iosif Adam, *Lista fondurilor din străinătate din care au fost selectate documente ce se păstrează la DGAS sub formă de microfilme și xerografii*, LI (1974), nr. 3, p. 443–454.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Vezi, de pildă, Mihai Guboglu, *Despre Arhiva turco-orientală din Biblioteca de Stat* // V. Kolarov // – Sofia, ibidem, II (1959) nr. 2, p. 180–214; Idem, II Ibidem, III (1960), nr. 1, p. 134–182 (cu anexa).

¹²⁵ Vezi, spre exemplu, Cornelia Bodea, *Surse de informare engleze privind țara noastră*, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 201; pentru izvoarele din Franța, cf. Nicolae Corivan, (ibidem, II) 1959), nr. 2, p. 215–224 (cu anexa); Gh. Ungureanu, (ibidem, XLVIII (1971), nr. 3, p. 419–432). Idem (ibidem, L (1973), nr. 4, p. 637–652), ș. a.

¹²⁶ Vezi, Veniamin Ciobanu, *Documente poloneze de la Mihai Racoviță*, ibidem, LII (1975), nr. 4, p. 455–464; cf. Ilie Corfuz, *Jurnalul expediției polone în Moldova din 1595*, ibidem, XLVII (1970), nr. 2, p. 525–546. Pentru documentele din Arhivele de la Moscova și Leningrad vezi Al. Andronic (ibidem, I (1958), nr. 1, p. 222–226). Ion Parachiv (ibidem, nr. 2, p. 160–176), Gh. Ungureanu (ibidem, V (1962), nr. 1, p. 27–45, ș. a.

¹²⁷ Iosif Adam, *op. cit.*, să se vadă și Mioara Tudorică, *op. cit.*, p. 273, 276, 278, 279–281, 282, 285–289, 290, 292, 294–296, 298–299, 301–306, 308, 319–321.

¹²⁸ Să se vadă și cele observate de Răzvan Teodorescu, *Interdependența dintre istorie, artă și cultură reflectată de izvoarele heraldice și sigilare*, în „R. A.”, LIX (1982), nr. 2, p. 184.

¹²⁹ Ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 17–46.

¹³⁰ Ibidem, p. 17 și 18; să se vadă și *Izvoare speciale, dovezi ale continuității și permanenței poporului român în vatra strămoșească*, I, ibidem, LIX (1982), nr. 2, p. 180–187; și II, ibidem, nr. 3, p. 277–284 – la discuțiile de aici participând A. Golimas, Al. Periețeanu, Gh. Isescu, C. Iordache, D. Pleșa, O. Iliescu, Constanța Stirbu, J. N. Mănescu, V. Arimida, Dan Berindei.

¹³¹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Orientări în paleografia română*, ibidem, X (1967), nr. 1, p. 3–34; să se vadă și Olimpia Guțu, Ana Cristina Haliachis, *Note privitoare la scrisul în limba română înainte de 1550*, ibidem, LX (1983), nr. 4, p. 390–401.

¹³² Liviu Onu, *Aspecte ale scrierii chirilice românești de la începutul secolului al XIX-lea. Litere cu valori ambigue și confuzii de litere*, ibidem, LXI (1984), nr. 4, p. 448–453; să se vadă și Olimpia Guțu, *Unele probleme actuale de paleografie româno-slavă*, ibidem, LVII (1979), nr. 4, p. 427–429.

Jako, Radu Manolescu, al Anei Cristina Halichias¹³³ ș.a. despre actele scrise în limba latină sau ale lui Mihail Guboglu, relativ la paleografia și diplomatica turcă¹³⁴.

Interesul vădit pentru studierea și publicarea actelor din trecut a condus implicit la sporirea preocupărilor din sfera diplomatiei, a criticii față de cercetări precedente¹³⁵, la analiza unor înscrisuri de un caracter deosebit¹³⁶, și mai ales, a falsurilor¹³⁷, ca și la un mai viu interes față de activitățile din cancelariile domniei sau ale instituțiilor statului¹³⁸, a orașelor¹³⁹ ș.a.

O arie vastă de investigații, în câmpul științelor speciale, cu rezultate notabile, prezente și în „Revista Arhivelor”, a fost metodic întreprinsă chiar de specialiști ai instituției, îndeosebi de Maria Dogaru¹⁴⁰ ș.a., în domeniul sigilografiei¹⁴¹, al heraldicii¹⁴² și medalisticii¹⁴³. Ca atare, de la pecetile utilizate în validarea docu-

¹³³ Sigismund Jako, *Concepția modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină din țara noastră*, ibidem, III (1965), nr. 1, p. 23–38; Idem, *Dezvoltarea problematicii și a metodelor de cercetări paleografice latine*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 47–90; să se vadă și Radu Manolescu, *Scrierea latină în Moldova și Țara Românească în Evul mediu*, ibidem, nr. 2, p. 67–82; Ana Cristina Halichias, *Editarea documentelor scrise în limba latină (Masă rotundă)*, ibidem, LXIII (1986), nr. 4, p. 416–425; să se vadă, de asemenea, Monica Vlaicu, *Observații asupra sistemului de prescurtare în documentele transilvănene cu scriere gotică din secolele XV–XVII*, ibidem, LVI (1979), nr. 1, p. 48–66.

¹³⁴ Mihail Guboglu, *Contribuții la paleografia și diplomatica turcă*, ibidem, LV (1978), nr. 2, p. 207–214.

¹³⁵ Să se vadă glosele lui N. Grămadă, *Observații critice privitoare la lucrarea lui Damian P. Bogdan, Diplomatica slavo-română*, în *Documente privind istoria României*, Introducere, II, București, 1956, p. 1–164, ibidem, II (1959), nr. 2, p. 318–330.

¹³⁶ Vezi, spre pildă, P. P. Olteanu, *Un pergament cu text croatoglagolitic din Transilvania*, ibidem, VII (1964), nr. 2, p. 163–207; să se vadă și C. D. Ionescu, *Un document palimpsest, atribuit lui Mircea cel Bătrân*, ibidem, p. 304–310.

¹³⁷ Vezi, de pildă, Virgil Apostolescu, *Cu privire la unele falsificări de materiale documentare din trecut în Moldova*, ibidem, VI (1963), nr. 1, p. 244–266; cf. și Damian P. Bogdan, *Acte false atribuite lui Alexandru cel Bun*, ibidem, VIII (1965), nr. 2, p. 46–82; Leon Simanschi, *Falsificarea parțială a unui document din vremea lui Alexandru cel Bun*, ibidem, LXVII (1971), nr. 3, p. 479 – 488; Idem, *Un pretins act moldovenesc de la luga voievod*, ibidem, LI (1974), nr. 1–2, p. 297–305; Al Matei, *Cele două scrisori apocrife de la Mihai Viteazul din 1 mai 1600*, ibidem, LIII (1976), nr. 3, p. 256–266; Costin Feneșan, *Un falș imaginar. Lămuriri necesare despre cnezii hațegani la 1435*, ibidem, LXI (1984), nr. 1, p. 80–93; Marcel D. Ciucă, *Un falsificator de documente și hrisoave false ale orașelor Târgoviște (1640) și Pitești (1438)*, ibidem, LXIII (1986), nr. 4, p. 449–464.

¹³⁸ Gh. Ungureanu, *Date inedite cu privire la modul de redactare a actelor în cancelaria lui Mirron Barnovschi*, ibidem, VIII (1965), nr. 2, p. 83–88; să se vadă și Idem, *Cancelaria instituțiilor din Moldova în anii 1800–1828*, ibidem, X (1967), nr. 2, p. 93–118; Mihail Fănescu, *Condica județului și logofeții condicari*, ibidem, XI (1968), nr. 1, p. 73–88; să se vadă, de asemenea, Francisc Pal, *Cancelaria voievodului Transilvaniei la începutul secolului al XIV-lea*, ibidem, III (1960), nr. 1, p. 266–277.

¹³⁹ Liviu Moldovan, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 33–41; să se vadă și Veronica Vasilescu, *Câteva încercări de cercetare a autenticității actelor de cancelarie*, ibidem, L (1973), nr. 2, p. 276–285.

¹⁴⁰ Vezi pentru cercetările sale și cele în colaborare, Mioara Tudorică, *op. cit.*, p. 366, 368–374.

¹⁴¹ Maria Dogaru, *Contribuția lui Constantin Moisil la dezvoltarea sigilografiei românești*, ibidem, LIV (1977), nr. 1, p. 82–84; să se vadă și Idem, *Documente privind interferența între sigilografia și diplomatica românească*, ibidem, LVI (1979), nr. 3, p. 340–344; Idem, *Expoziția internațională de sigilografie*, ibidem, p. 345–349.

¹⁴² Să se vadă, spre pildă, I. N. Mănescu, *Stemele lui Dimitrie Cantemir și locul lor în heraldica Țărilor Române*, ibidem, L (1973), nr. 3, p. 465–480; să se vadă, de asemenea, Dan Cernovodeanu și I. N. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România. Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești*, ibidem, LI (1974), nr. 1–2, p. 3–120; cf. și Maria Dogaru, *Contribuții la cunoașterea heraldicii românești. Primele steme reprezentate în culori*, ibidem, LX (1983), nr. 3, p. 288–293; Idem, *Insemne heraldice reflectând ideea unității naționale*, ibidem, LVI (1979), Supliment, p. 206–222. Pentru alte puncte de vedere privind mai vechile simboluri ale Unirii, să se vadă și M. Sturza-Săucești și Al. Gonța, *Tricolorul românesc – simbol al unității naționale sub Mihai Viteazul*, ibidem, X (1968), nr. 2, p. 69–78.

¹⁴³ Gh. Buzdugan, *Medalii*, ibidem, L (1973), nr. 1, p. 141–146.

mentelor emanate de la voievozii țării¹⁴⁴, la sigiliile cu caractere turcești¹⁴⁵ și până la acelea care reflectă concepțiile revoluționarilor de la 1848¹⁴⁶ și-au adus contribuția¹⁴⁷ arhiviști precum Ileana Leonte, Mihai Regleanu¹⁴⁸, Maria Andrițoiu și Mihai Cerghedeau¹⁴⁹, Constantin Rezachevici¹⁵⁰, Maria Georgescu¹⁵¹, Adalbert Balogh¹⁵² ș.a.

Disciplinele conexe ale istoriei aveau să formeze subiecte de reflexie așa cum se desprinde din abordările lui Damian P. Bogdan în planul Codicologiei, al filigranologiei¹⁵³, ale lui Al. Matei, Ion Ionașcu, Louis Roman, Andrei Cacioara, Eugen Glück ș.a. pe tărâmul demografiei¹⁵⁴, genealogiei¹⁵⁵, cartografiei¹⁵⁶, metrologiei¹⁵⁷, miniaturisticii, ornamenticii¹⁵⁸ și biblioteconomiei¹⁵⁹.

¹⁴⁴ Gabriela Rădulescu, *Sigiliile cancelariei domnești a Moldovei între anii 1711–1821*, ibidem, XII (1969), nr. 2, p. 173–218; să se vadă și Maria Dogaru, *Sigiliile cancelariei domnești a Țării Românești între anii 1715–1821*, ibidem, XLII (1970), nr. 1, p. 385–421; Idem, *Simbolul Daciei și sigiliile lui Mihai Viteazul*, ibidem, LII (1975), nr. 2, p. 169–171; Idem, *Sigiliile cancelariei lui Ștefan cel Mare*, ibidem, LXI (1984), nr. 2, p. 197–202.

¹⁴⁵ Idem, *Pe marginea folosirii sigiliilor cu caractere turcești de către domnitorii Țării Românești*, ibidem, LI (1974), nr. 1–2, p. 307–308.

¹⁴⁶ Idem, *Concepțiile revoluționarilor pașoptiști oglindite în sigilii*, ibidem, L (1973), Supliment, p. 134–138.

¹⁴⁷ Ibidem, să se vadă și Maria Dogaru, ibidem, IX (1966), nr. 2, p. 265–270.

¹⁴⁸ Ileana Leonte, *O formă rară de validare a documentelor în cancelaria domnească a Moldovei*, ibidem, IX (1966), nr. 2, p. 245–252; Mihai Regleanu, *Sigiliul iconografic al lui Cernica mare vornic*, ibidem, nr. 1, p. 119–122.

¹⁴⁹ Maria Andrițoiu, Mihai Cerghedeau, *Sigilii satești în Comitatele Hunedoara și Zarand*, ibidem, XLVIII (1971), nr. 1, p. 3–26.

¹⁵⁰ Constantin Rezachevici, *Cel mai vechi sigiliu inelar (matrice) de dregător moldovenesc (sec. XV) păstrat în Polonia – Al lui Toma. logofătul (1468–1475) lui Ștefan cel Mare*, ibidem, LXI (1984), nr. 3, p. 340–344.

¹⁵¹ Maria Georgescu, *Sigilii satești în județul Teleorman (1838–1864)*, ibidem, LXVI (1989), nr. 1, p. 74–77.

¹⁵² Adalbert Balogh, *Evoluția sigiliilor folosite de autoritățile administrative din Comitatul Maramureș în secolele XV–XVIII*, ibidem, LIX (1982), nr. 4, p. 413–422.

¹⁵³ Damian P. Bogdan, *Despre codicologie*, ibidem, IX (1966), nr. 2, p. 49–66; Idem, *Filigranologia ca disciplină științifică*, ibidem, X (1967), nr. 2, 3–40.

¹⁵⁴ Vezi, spre pildă, Al. Matei, *Arhivistica și demografia istorică*, ibidem, L (1973), nr. 2, p. 307–314; să se vadă și Ion Ionașcu, *Aspecte demografice și sociale din București la 1752*, ibidem, II (1959), nr. 2, p. 117–145; Idem, *Evoluția populației din Vrancea între anii 1774–1829 după date statistice inedite*, ibidem, VIII (1965), nr. 2, p. 97–123; să se vadă și Louis Roman, *Localitățile și populația Țării Românești în lumina lucrării cartografice manuscrise din 1790–1791*, ibidem, XLVII (1970), nr. 1, p. 57–74; Idem, *Evidențele demo-fiscale din Țările Române (sec. XIII–XV) în context european*, ibidem, LXVI (1989), nr. 3, p. 270–277; cf. de asemenea Andrei Cacioara, Eugen Glück, *Evoluția demografică din Comitatul Arad în secolul al XVIII-lea*, ibidem, L (1973), nr. 2, p. 315–323.

¹⁵⁵ Vezi, de pildă, St. S. Gorovei, *Cantemireștii. Eseu genealogic*, ibidem, nr. 3, p. 481–512; cf. și I. Kogălniceanu, *Importanța datelor genealogice*, ibidem, LIX (1982), nr. 2, p. 180–187; D. Ionescu Gion, *Săsenii și Băsenii de Jos. Spița de neam*, ibidem, LXI (1984), nr. 4, p. 454–463; M. Chiriță, *Arbore genealogic de neam de clăcași din Bistret-Dolj*, ibidem, LXV (1988), nr. 4, p. 416–426.

¹⁵⁶ Al. Ungureanu, *Hărți referitoare la Țările Române în arhivele și bibliotecile pariziene*, ibidem, L (1973), nr. 4, p. 637–652; cf. și Liuba Iancovici, *O hartă a Țării Românești din deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea*, ibidem, p. 653–668; să se vadă și Florența Ivaniuc, *Rarități cartografice din Colecția Serafina și Gheorghe Răuț*, ibidem, LXII (1985), nr. 2, p. 148–159.

¹⁵⁷ Ileana Leonte, *Două etaloane: palma lui Șerban vodă și a lui Constantin Brâncoveanu*, ibidem, I (1958), nr. 1, p. 217–219.

¹⁵⁸ Virgiliu Z. Teodorescu, *Dionisie Eclesiarhul – miniaturist*, ibidem, L (1973), nr. 2, p. 302–306; vezi, de asemenea, Veronica Vasilescu, *Ornamentica și miniaturile documentelor din Țara Românească până la Constantin Brâncoveanu*, ibidem, IX (1966), nr. 2, p. 253–264.

¹⁵⁹ Corneliu Dima Drăgan, *Un catalog necunoscut al bibliotecii stolnicului Constantin Cantacuzino*, ibidem, VII (1964), nr. 2, p. 286–303; Idem, *Contribuții la istoricul Bibliotecii naționale de la Cole-*

Dar pe acest drum al înnoirii informațiilor despre trecutul poporului nostru, despre practicile instituționale, documentele în diferitele lor ipostaze au fost supuse neîncetat atenției specialiștilor, ca acte în sine, ca izvoare care se referă la istoria unor așezări rurale sau urbane, ca mijloace de cunoaștere a atâtor realități socio-economice, politico-administrative și cultural-eceziastice¹⁶⁰.

Coroborarea datelor din sursele timpului a permis reevaluarea unor identificări toponimice¹⁶¹ necesară în procesul continuării publicațiilor de documente.

Demersurile cercetărilor și-au vădit utilitatea și pe tărâmul topografico-statistic¹⁶², ca în diferite alte segmente ale izvoarelor istorice, dacă avem în vedere condicile cu acte de proprietate ale bisericilor¹⁶³, sau cele cu obligațiile de boieresc ale țăranilor de pe anumite domenii¹⁶⁴, ca de altfel și registrele confesionale¹⁶⁵.

Aportul „Revistei Arhivelor” în plan informațional este mult mai amplu ținând seama și de valorificarea știrilor din catagrafiile unor ținuturi din Moldova și Muntenia, prin grija lui Ion Ionașcu, G. M. Dăscălescu și Ioana Constantinescu¹⁶⁶, din urbariile din spațiul transilvan datorită contribuției lui Bujor Surdu, Olivia Pescariu¹⁶⁷ ș.a.

O parte din sursele statistice, de interes economic¹⁶⁸, ș.a., aduse la lumină în ultimele decenii, au fost detectate în Arhivele rusești¹⁶⁹, în cele austriece¹⁷⁰, din Turcia¹⁷¹ sau din alte state. Acestea le pot fi alăturate relațiile de interes tehnic și cartografic, privind teritoriul românesc, din «Codex latinus Parisinus», de la Paris¹⁷².

giul // Sf. Sava //, ibidem, VIII (1965), nr. 2, p. 269–290 (cu anexe); să se vadă și P. Paliu, *Catalogul cărților bibliotecii domnitorului A. D. Ghica*, ibidem, X (1967), nr. 1, p. 91–96; Virginia Isac, *Bibliotecă personală în Moldova în secolul al XIX-lea*, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 49–63.

¹⁶⁰ Mioara Tudorică, *op. cit.*

¹⁶¹ M. Chiriță, *Contribuții la interpretarea unor documente privind istoria României*, în „R.A.”, LXIII (1986), nr. 1, p. 78–84.

¹⁶² Gertrude Bardoș, *Date topografico-statistice referitoare la Țara Românească, oglindite în documente bănațene*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 283–294; să se vadă și Ion Ionașcu, *Date statistice noi despre București în 1810–1811, culese din Arhivele Moscovei*, ibidem, II (1959), nr. 1, p. 175–191.

¹⁶³ Virginia Isac, *Despre originea alcătuirii unor condici de documente privind proprietățile bisericesti din Moldova*, ibidem, III (1960), nr. 1, p. 278–281; să se vadă și Al. Rusu, *Condici de circulări bisericesti din secolele XVII–XIX – Un bogat izvor pentru cercetări*, ibidem, III (1960), nr. 2, p. 193–200.

¹⁶⁴ Ecaterina Negruți, *Condica obligațiilor de boieresc a țăranilor de pe domeniul Ghica-Comănești (1846)*, ibidem, I (1958), nr. 2, p. 221–232.

¹⁶⁵ Liviu Moldovan, *Registrele confesionale de stare civilă din Transilvania*, ibidem, nr. 1, p. 159–185 (cu anexe).

¹⁶⁶ Ion Ionașcu, *supra*, nota 72, cf. G. M. Dăscălescu, *O catagrafie necunoscută a ținutului Covurlui din 1774*, în „R.A.”, VIII (1965), nr. 1, p. 208–212; Ioana Constantinescu, *Populația județului Olt după catagrafia din decembrie 1819 – ianuarie 1820*, ibidem, LIII (1976), nr. 4, p. 398–412.

¹⁶⁷ Bujor Surdu, *Urbăriile domeniului Făgăraș*, ibidem, I (1958), nr. 2, p. 233–247; cf. Olivia Pescariu, *Conscripțiile urbariale. Împrejurările în care au fost create și valoarea lor documentară*, ibidem, VIII (1965), nr. 1, p. 39–72.

¹⁶⁸ Vezi, de pildă, Al. Gonța, *Cum arăta o ve.niță și herărie în veacul al XIX-lea*, ibidem, IX (1966), nr. 2, p. 305–320.

¹⁶⁹ Să se vadă, spre pildă, și Alvina Lazea, Paul Cernovodeanu, *Noi izvoare statistice din Arhivele ruse privitoare la Principatele Române*, ibidem, L (1973), nr. 1, p. 53–95; cf. și *supra* nota 137.

¹⁷⁰ Vezi, de exemplu, Elena Moisuc, *Câteva date economice privind moșiile din Moldova ale fondului bisericesc bucovinean*, ibidem, L (1973), nr. 1, p. 3–15.

¹⁷¹ Vezi și Mustafa A. Mehmet, *O condică domnească din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea scrisă în limba turcă, privind Țara Românească*, ibidem I (1958), nr. 2, p. 248–260; să se vadă de asemenea Mihail Guboglu, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria țărilor române*, ibidem, IX (1966), nr. 2, p. 175–194; să se vadă apoi Mioara Tudorică, *op. cit.*

¹⁷² Ion Dumitriu-Snagov, *Codex latinus parisinus 7239*, în „Revista Arhivelor” LII (1975), nr. 2, p. 201–210.

Importante fonduri de manuscrise arabo-turcești¹⁷³, grecești¹⁷⁴, slavo-române¹⁷⁵, de inscripții raguzane¹⁷⁶ etc. au oferit și ele prilej de discuții din partea prestigioșilor cercetători Aurel Decei, Victor Papacostea și a altor cadre de specialitate.

Așadar un imens mozaic de date și fapte, desprinse din făgașul arhivistic, din arealul disciplinelor speciale ale istoriei, dau expresie stăruințelor depuse pentru lărgirea orizontului asupra trecutului poporului nostru, a contextului internațional al evoluției sale. Dar acestea reprezintă numai unele laturi ale studiilor angajate la revistă.

De pe făgaș arheologic și istoriografic, de pe acela al investigării în plan dia-cronic și sincronic a istoriei Țărilor Române, alte valoroase contribuții și mesaje încărcate de sensuri, de mare semnificație, au fost continuu încorporate în paginile revistei, în condițiile în care apelul la faptele dătătoare de lumină și speranță a înaintașilor trebuiau să „mobilizeze” mai mult energiile întregii națiuni. Această a condus la sporirea publicațiilor – mai ales cu caracter aniversativ – marcând efortul specialiștilor de a supune, în tot mai mare măsură, cercetării, sursele documentare.

Volumele de Supliment au fost dedicate în 1973 aniversării a 125 de ani de la Revoluția de la 1848¹⁷⁷, temă abordată și în opusul tipărit în 1979, închinat de asemenea și cuceririi Independenței României, în urma Războiului din 1877–1878, opus editat în 1977¹⁷⁸, iar apoi volumul dedicat Unirii celei Mari, din 1 decembrie 1918, apărut în 1979¹⁷⁹.

Alături de cadrele din Arhivele de la București și din alte centre, Nicolae Ajițăritei, Alexandru Matei, Emilia Poștăriță, Ștefan Hurmuzache, Vasile Arimia, Maria Dogaru, Tudor Mateescu, Mihai Cotenescu¹⁸⁰ și alți cunoscuți istorici, ca Dan Berindei, Ștefan Ștefănescu, Vasile Netea, Mihail Guboglu¹⁸¹ ș.a., ca și diferiți cercetători din alte sectoare – ne referim la Constantin Olteanu, Florian Tucă¹⁸² ș.a. – aveau să fie prezenți la cinstirea amintitelor evenimente, în volumele omagiale.

Revoluției de la 1848, Războiului de Independență și problemei Unității Naționale i-au fost deschise noi perspective și pe calea altor acțiuni aniversare promovate de revistă. Subliniem, cu deosebire, pe cele legate de Centenarul Independenței României¹⁸³, articolele apărute la 110 ani de la dobândirea Independenței¹⁸⁴,

¹⁷³ Vezi, spre pildă, Aurel Decei, *38 de cărți manuscrise arabe și turcești în Arhivele Statului din Craiova*, ibidem, XLVI (1969), nr. 1, p. 3–12; cf. Mioara Tudorică, *op. cit.*

¹⁷⁴ Victor Papacostea, *Manuscrise grecești din arhive străine relativ la istoria românilor*, în „R.A.”, IV (1961), nr. 2, p. 282–283.

¹⁷⁵ Radu Constantinescu, *Manuscrisele slavo-române de la Arhivele Centrale din Moscova* (CGADA), ibidem, LVIII (1976), nr. 1, p. 11–18.

¹⁷⁶ Idem, *Documente Ragusane în colecția de microfilme a Arhivelor Statului*, ibidem, LVIII (1981), nr. 1, p. 34–40; să se vadă și Costin Feneșan, *Raguza (Dubrovnic) și Banatul în prima jumătate a secolului al XV-lea*, ibidem, LVI (1979), nr. 2, p. 186–191.

¹⁷⁷ Cf. ibidem, L (1973), Supliment, vol. XXXV; ibidem, LVI (1979), supliment.

¹⁷⁸ Cf., ibidem, LIV (1977), supliment, vol. XXXIX – *Sesiunea de comunicări științifice dedicate cuceririi independenței României*, la care au participat Ștefan Ștefănescu, Ștefan Hurmuzache, Constantin Olteanu, Vasile Arimia, Marta Soveja, Dan Berindei, Florian Tucă, Vasile Netea ș.a. (vezi Mioara Tudorică, *op. cit.*).

¹⁷⁹ Cf. ibidem, LVI (1979), supliment, vol. XLI, comunicările lui Ionel Dardală, Octavia Nichifor, Elisabeta Ioniță, Maria Dogaru ș.a. (Mioara Tudorică, *op. cit.*).

¹⁸⁰ Cf. *supra*, notele 178 și 179.

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² Cf. *supra*, nota 178.

¹⁸³ Cf. „R.A.” LIV (1977), nr. 2, articolele lui Constantin Corbu (p. 126–136); Constantin Căzănișteanu (p. 136–149); Nicolae Ciachir (p. 158–170); Elena Georgescu (p. 175–181); Ion Ranca (p. 181–186); Georgeta Penelea (p. 187–193); Maria Soveja (p. 193–205). (Mioara Tudorică, *op. cit.*)

¹⁸⁴ Cf. „R.A.” LXIV (1987), nr. 2, p. 113–155.

la 65 și la 70 de ani de la Marea Unire¹⁸⁵, precum și la 140 de ani de la Revoluția română de la 1848¹⁸⁶.

Capitolul sărbătoririi unor etape sau momente din existența de odinioară a statului, a domnilor din Principatele Române, a evenimentelor marcante este însă mai puternic reliefat în cea de a doua serie a publicației arhivistice. Fără a încerca să-i fixăm întreaga problematică, vom remarca faptul că ea pornește de la răstimpul celor 2050 de ani, sub spectrul cărora s-a aflat regatul dacic al lui Burebista¹⁸⁷ sau a celor 1900 de ani de la accesul pe tron a regelui dac Decebal¹⁸⁸, urcând pe scara timpului la cei 600 de ani ai vremii înscăunării lui Mircea cel Bătrân¹⁸⁹. Nu a putut fi dat uitării nici momentul ocupării scaunului Moldovei de către Ștefan cel Mare, sărbătorit la împlinirea a 525 de ani¹⁹⁰, sau înfăptuirea primei uniri politice a Țărilor Române, sub Mihai Viteazul, aniversată la trecerea celor 375 de ani¹⁹¹. Figura voievodului martir, Constantin Brâncoveanu, avea să-și afle și ea locul în numerele „Revistei Arhivelor” la 300 de ani de la numirea sa ca domn al principatului de la nord de Dunăre și sud de Carpați¹⁹².

Răscoalele din Transilvania¹⁹³ îndeosebi ampla ridicare la luptă a țăranilor iobagi sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan, la 1784–1785¹⁹⁴ – urmată la mai

¹⁸⁵ Emilia Poștăriță, *65 de ani de la Marea Unire. Contribuții editoriale ale Arhivelor Statului*, ibidem, LX (1983), nr. 4, p. 373–389; să se vadă și ibidem LXV (1988), nr. 4, articolele lui Traian Rus, *Contribuții privind lupta românilor transilvăneni și bucovineni aflați în Rusia și S.U.A. pentru Unitate Națională*, p. 368–375; Ion Dumitriu Snagov, *Alte noi pagini din arhiva Marii Uniri – documente din Vatican*, p. 399–413; alte *Documente 1918–1919*, ibidem, p. 376–398.

¹⁸⁶ Cf. ibidem, LXV (1988), nr. 2, articolul lui Stan Apostol, *Revoluția română de la 1848, Coordonate ale unității naționale*, p. 121–135; contribuțiile la anul revoluționar 1848 sunt numeroase, între ele amintim articolele Ilenei Petrescu, Mihai Regleanu (cf. ibidem, VII (1964), nr. 2, p. 129–154 și p. 250–258); Gh. Ungureanu (ibidem, VIII (1965), nr. 2, p. 263–266); să se vadă, de asemenea, Dan Berindei, I. Arvay, Al. Neamțu, Gh. Platon, Apostol Stan, Constantin Turcu, (Vezi Mioara Tudorică, *op. cit.*). Pentru alte informații cf. Ion Ranca, *Acțiuni românești după adunarea de la Blaj din septembrie 1848. Contribuții documentate*, în „R.A.”, LXV (1988), nr. 2, p. 135–140; să se vadă și ibidem nr. 3, p. 351–353.

¹⁸⁷ Vezi, ibidem, LVII (1980), nr. 2, articolele lui Hadrian Daicovicu (p. 163–164); Ion Horațiu Crișan (p. 168–175); Sever Dumitrașcu (p. 176–181); Al. Matei (181–186); Vasile Manole (p. 186–193). (Cf. Mioara Tudorică, *op. cit.*) Pentru alte relații vezi și „R.A.” LVI (1979) nr. 2, p. 115–120), St. Olteanu; ibidem, nr. 3, p. 273–281.

¹⁸⁸ Vezi „R.A.”, LXIV (1987), nr. 3, p. 239–257.

¹⁸⁹ Ibidem, LXIII (1986), nr. 4, articolul lui Radu Constantinescu, *Considerații asupra limitelor cronologice și teritoriale ale stăpânirii lui Mircea cel Bătrân (1386–1393)*, II, p. 361–371; să se vadă și Valeriu Veliman, *O cronică turcească despre domnia lui Mircea cel Mare*, p. 372–385.

¹⁹⁰ Ibidem, LIX (1982), nr. 2, p. 117–124 (Constantin Rezachevici); p. 125–134 (Nicolae Stoicescu); p. 134–145 (Mihail Guboglu, p. 285–288 (C. Feneșan), (Mioara Tudorică, *op. cit.*).

¹⁹¹ Cf. „R.A.”, LII (1975), nr. 2, p. 135–143 (Constantin Velichi); p. 143–157 (Mihail Guboglu); cf. ibidem, nr. 4, p. 424–442 (Manole Neagoe); ibidem, LVII (1980), nr. 1, p. 77–86 (Costin Feneșan) (să se vadă Mioara Tudorică, *op. cit.*).

¹⁹² Vezi, de pildă, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu în contextul contemporaneității sale românești*, în „R.A.”, LXV (1988), nr. 3, p. 241–253.

¹⁹³ Să se vadă Andea Avram, *550 de ani de la Răscoala de la Bobâlna. – Dreptul de liberă strămutare al țăranilor din Transilvania și răscoala din 1437*, ibidem, LXIV (1987), nr. 2, p. 156–163; să se vadă apoi, Ștefania Mihailescu, Laszlo Gergely, *Răscoala secuilor din anii 1595–1596*, ibidem, LIII (1976), nr. 2, p. 170–177.

¹⁹⁴ Vezi materialele publicate la *200 de ani de la Răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan*, ibidem, LXI (1984), nr. 4, de Ion Ranca (p. 365–374); Ion V. Sabău (p. 375–386); Costin Feneșan (p. 386–389); Ion Pușcaș (p. 390–393). Să se vadă Mioara Tudorică, *op. cit.* Pentru alte frământări și ecouri ale ridicării la luptă a țăranimii, după 1784–1785 cf. și Ion Sabău, în „R.A.”, II (1959), nr. 1, p. 236–251; Idem, ibidem, V (1962), nr. 1, p. 178–193; să se vadă de asemenea, Constantin Șerban, *Documente diplomatice portugheze despre răscoala din 1784*, ibidem, LXII (1985), nr. 1, p. 84–89.

puțin de patru decenii de Revoluția de la 1821 din Țara Românească, în fruntea cărora s-a aflat Tudor Vladimirescu¹⁹⁵, au constituit de asemenea prilej de cinstire și de aducere aminte, precum și Răscoalele țărănești din 1888 și de la 1907¹⁹⁶, sau jertfele armatei și ale poporului nostru pentru obținerea victoriei asupra fascismului cu prilejul sărbătoririi celei de a 40-a aniversări¹⁹⁷.

Instituția Arhivelor Statului, la împlinirea a 150 de ani de existență, era privită prin perspectiva vremilor și a rosturilor ei. În paginile „Revistei Arhivelor” apărute în 1982, realizate și cu contribuția lui Dumitru Berciu și Virgil Căndea¹⁹⁸, autorii scoteau în relief importanța acestei publicații așa cum, după 150 de ani de la editarea „Gazetei Transilvaniei”, un exeget precum Vasile Cărbășiș, ținea să readucă în atenția cititorilor importanța prestigioasei publicații de dincolo de munți¹⁹⁹.

Dar, prețuirea contemporanilor avea să se îndrepte mai ales către unele din distinsele personalități ale vieții cultural-științifice și politice a țării, prin evocarea figurii lui N. Iorga, la 25 de ani de la tragica sa dispariție²⁰⁰, a lui Mihai Eminescu, la centenarul morții sale²⁰¹, a lui Nicolae Titulescu, cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui²⁰², ca și a lui Dimitre Onciul, la 125 de ani – tot de la naștere²⁰³. De un „moment aniversar” se leagă și evidențierea numelui lui Ion Creangă²⁰⁴ ș.a.

¹⁹⁵ Vezi Mihail Guboglu, *supra*, nota 81; să se vadă și Valeriu Veliman, *Noi documente turcești privind evenimentele din 1821–1822*, ibidem, LVIII (1981), nr. 1, p. 65–84; Marian Stroia, *Noi mărturii externe privind anul revoluționar 1821 în Țările Române*, ibidem, LXV (1988), nr. 3, p. 311–331.

¹⁹⁶ Să se vadă în acest sens M. Apostol, Emilia Cohn, Ec. Zaharia, Octavian Rotaru, A. Gheorghiu, Georgeta Tudoran ș.a. la Mioara Tudorică, *op. cit.*; cele scrise de Constantin Corbu, *1888 – prima răscoală generală a țărănimii din România în epoca modernă*, în „R.A.”, LXV (1988) nr. 1, p. 43–50 și la 75 de ani de la desfășurarea Răscoalei din 1907, ibidem, LIX (1982), nr. 1, de Damian Hurezeanu și Marin Florescu.

¹⁹⁷ Vezi materialele documentare publicate de I. Talpeș, Al. Duțu, M. Retegan, Alecsenia Andone, ibidem, LXII (1985), nr. 1, p. 1–25, să se vadă și cele comunicate de Eugen Bantea, ibidem, LXI (1984) nr. 1, p. 20–36; Florin Constantiniu, ibidem, nr. 2, p. 152–156; Paul Abrudan, ibidem, nr. 3, p. 272–281; de asemenea, Ioan Scurtu, *Starea de spirit a poporului român în preajma actului istoric de la 23 august 1944*, ibidem, LXVI (1989), nr. 2, p. 176–185; Nicolae Ceachir, *23 august 1944 – moment decisiv în năruirea sistemului militar hitlerist în Balcani*, ibidem, p. 185–194.

¹⁹⁸ Să se vadă contribuțiile lui Dumitru Berciu, *Arhivele pământului românesc*, ibidem LIX (1982), nr. 1, p. 14–17; vezi și Virgil Căndea, *Contribuția arhivelor la dezvoltarea prieteniei și colaborării între popoare*, ibidem, p. 17–21.

¹⁹⁹ Vasile Cărbășiș, *150 de ani de la apariția Gazetei Transilvaniei*, ibidem, LXV (1988), nr. 3, p. 253–261.

²⁰⁰ Vasile Arimia, *Nicolae Iorga*, ibidem, VIII (1965), nr. 2, p. 153–163; să se vadă și cele scrise apoi, de Dumitru Ivănescu, *Nicolae Iorga*, ibidem, IX (1966), nr. 2, p. 271–285. Pentru alte aspecte reliefând disponibilitățile marelui istoric să se vadă și Valeria Costăchel, *Nicolae Iorga portretist*, ibidem, LX (1983), nr. 2, p. 165–168; N. Scurtu, *Nicolae Iorga în Banat. Iconografie inedită*, ibidem, p. 168–171.

²⁰¹ Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu și arhivele*, ibidem, LXVI (1989) nr. 2, p. 207–212; vezi și Virgiliu Z. Teodorescu, *Simboluri ale cinstirii dedicate lui Mihai Eminescu. Mărturii documentare*, ibidem, p. 212–220.

²⁰² Să se vadă ibidem, LIX (1982), nr. 1, contribuțiile Alecseniei Andone, Ștefan Hurmuzache, Radu Dan Vlad, vezi Mioara Tudorică, *op. cit.*

²⁰³ Vezi *125 de ani de la nașterea lui Dimitre Onciul. Manifestări omagiale*, ibidem, p. 101 (nota lui Gavril Irimescu).

²⁰⁴ Să se vadă Constantin Ciopraga, *Ion Creangă – moment aniversar*, ibidem, LXVI (1989), nr. 3, p. 241–249.

Se mai pot distinge reflexiile și glosele privitoare la Dacia și la daci²⁰⁵, referirile la informații arheologice și situri în surse documentare²⁰⁶ precum și aprecieri despre continuitatea românilor în vatra străbună²⁰⁷.

Ființarea voievodatelor – avem în vedere pe cel din spațiul transilvan²⁰⁸ –, a Bârladului și Brodniciilor²⁰⁹, deschid noi orizonturi despre lumea feudală din spațiul românesc. Este vremea în care revista va fi receptivă la notele și studiile despre răsunătoarea victorie a lui Basarab I din 1330, înfățișată de Nicolae Stoicescu și Florian Tucă²¹⁰, despre „Despoția” lui Mircea cel Bătrân, material prin care Constantin Rezachevici marchează o nouă cale de abordare a problemei²¹¹.

Dacă în deceniul al șaptelea al veacului nostru, distinsul dascăl Aurelian Sacerdoțeanu încerca să prezinte o metodă de alcătuire a unui studiu de istorie²¹², conform practicilor clasice, Radu Constantinescu, prospectând realități de la noi din secolele XIV–XV, putea vorbi – ținând seama de deschiderile istoriografiei din următorii 20 de ani – de Constante ale Unității Românești, de Polarizări alternative în economia și demografia carpato-danubiană, în epocă²¹³.

„Revista Arhivelor” va aduce, prin stăruințele lui Ion Dumitriu Snagov²¹⁴, Mihail Guboglu²¹⁵, Tahsin Gemil²¹⁶, Dan Slușanschi și Radu Constantinescu²¹⁷, la capătul explorării atâtor izvoare, însemnate date și comentarii relative la pre-

²⁰⁵ Mircea Voiculescu, *Autori antichi despre luptele dacilor pentru libertate și patrie*, ibidem, LVII (1980), nr. 1, p. 20–34; și Natalia Trandafirescu, *Glosele dace din lucrarea lui Dioscorides*, ibidem, nr. 3–4, p. 317–366; să se vadă și Mirela Saina, *O referință inedită a lui Lorenzo de Medici la Dacia*, ibidem, LIV (1977), nr. 3, p. 336–338; Costin Feneșan, *Un proiect necunoscut, din secolul al XVIII-lea, de corpus al istoriei Daciei libere romane și postromane*, ibidem, LXIII (1986), nr. 3, p. 251–259.

²⁰⁶ Gh. Balica, *Informații arheologice în materiale documentare din Arhivele Statului de la Iași*, ibidem, VIII (1965), nr. 1, p. 254–261; vezi și Sergiu Purece, *Informații arheologice în documentele de la Arhivele Statului Vâlcea*, ibidem, L (1973) nr. 2, p. 248–253; Panait I. Panait, *Date arheologice și corelarea lor cu informații din arhive*, ibidem LIX (1982), nr. 2, p. 186; Ion Cojocaru, *Săpături arheologice consemnate arhivistice*, ibidem, LXIV (1987), nr. 4, p. 426–430; să se vadă și Tudor Mateescu, *Mențiuni despre ruinele din satele dobrogene în actele «Comisiunii de parcelare a Dobrogei»*, ibidem, X (1967), nr. 2, p. 241–250.

²⁰⁷ Monica Vlaicu, *Georg Soterius și scrierile sale despre continuitatea românilor*, ibidem, LXII (1985), nr. 1, p. 36–43; cf. D. Zaharia, *Formarea și continuitatea poporului român în operele unor istorici italieni*, ibidem, LXV (1988), nr. 1, p. 51–56.

²⁰⁸ Să se vadă Eugen Glück, *Izvoare narative din secolul al XI-lea referitoare la istoria Transilvaniei. Noi contribuții*, ibidem, LVI (1979), nr. 4, p. 386–397; vezi și Mioara Tudorică, *op. cit.*, p. 20–26.

²⁰⁹ Al. V. Boldur, *Țara Bârlad, numele și unele momente din istoria ei*, în „R.A.”, LI (1974), nr. 3, p. 429–436; idem, *Țara Brodniciilor într-o lucrare nouă*, ibidem, LII (1975), nr. 2, p. 191–197.

²¹⁰ Nicolae Stoicescu, Florian Tucă, *Posada 650*, ibidem LVIII (1981), nr. 1, p. 29–33.

²¹¹ Constantin Rezachevici, *«Despoția» lui Mircea cel Bătrân – o problemă de titlatură: între realitate și ficțiune*, ibidem, LXIII (1986), nr. 1, p. 12–32.

²¹² Aurelian Sacerdoțeanu, *Metoda alcătuirii unui studiu de istorie*, ibidem, X (1967), nr. 1, p. 21–34.

²¹³ Să se vadă Radu Constantinescu, *Constante ale Unității românești. Polarizări alternative în economia și demografia carpato-danubiană (secolele XIV–XV)*, I, ibidem LXIV (1987), nr. 4, p. 396–403.

²¹⁴ Ion Dumitriu Snagov, *Marea Valahie și Transilvania în «Mapamondul Borgian» de la începutul secolului al XV-lea*, ibidem, LXII (1985) nr. 3, p. 258–264.

²¹⁵ Mihail Guboglu, *Românii în bătălia de la Varna (10 noiembrie 1444) după izvoare turco-islamice și europene*, I–II, ibidem, p. 265–278, ibidem, LXIII (1986), nr. 2, p. 155–168.

²¹⁶ Tahsin Gemil, *Fatih-Name a sultanului Mehmed al II-lea privind campania din 1476 împotriva Moldovei*, ibidem, LIX (1982), nr. 3, p. 252–258; Idem, *Observații referitoare la încheierea păcii și stabilirea hotarului dintre Moldova și Imperiul Otoman (1486)*, ibidem, LX (1983), nr. 2, p. 117–128.

²¹⁷ Dan Slușanschi, *Dunărea de Jos și campania lui Vlad Tepeș din iarna 1461–1462 (precizări filologice)*, ibidem, LXII (1984), nr. 4, p. 434–437; să se vadă pentru vremea lui Vlad Tepeș și Radu Constantinescu, *Însemnări privind epoca lui Vlad Tepeș*, I–II, ibidem, LXI (1984), nr. 4, p. 394–402; ibidem, LXII (1985), nr. 1, p. 26–36.

zența ostirilor românești în bătălia de la Varna (1444), asupra campaniei lui Mehmed al II-lea în Moldova, la 1476, sau despre luptele purtate de Vlad Țepeș, din iarna lui 1461–1462.

O suită de cercetări erau îndreptate apoi către realități politice din secolele XVI–XVII, având în atenție domnia lui Petru Rareș²¹⁸, începutul dominației otomane în Banat – la 1541²¹⁹, alți specialiști – ne referim la Mehmed A. Mustafa și Ludovic Demény – stăruind asupra istoriei Transilvaniei pe baza unor acte inedite de la 1620–1689²²⁰ sau asupra acelor „frumoase fapte” făcute de Șerban Cantacuzino, în sprijinul lumii creștine, la 1683, în timpul asediului Vienei de către turci²²¹.

Îzvoarele istorice introduse treptat în circuitul științific prin preocupările lui Mihail Guboglu, Costin și Cristina Feneșan, ale lui Tahsin Gemil, Tudor Mateescu, Mustafa A. Mehmed ș.a. au reliefat impactul îndelungat²²² al dominației otomane la nord de Dunăre și în spațiul dobrogean, evidențiind adeseori sfârșitul dramatic al unor voievozi români din veacul al XVIII-lea²²³, ca urmare a contextului politic al vremii.

Schimbările produse în societatea românească după revoluțiile de la 1821, 1848 și mai ales după Unirea din 1859 s-au reverberat și în planul luptelor, al strădaniilor pentru emancipare națională în Transilvania²²⁴, pentru revendicări economice și sociale în Vechiul Regat²²⁵, ele accentuându-se odată cu acțiunile întreprinse de cercurile socialiste, de organizare a mișcării muncitorești, ce au condus spre sfârșitul secolului al XIX-lea și în veacul următor la puternice forme de protest²²⁶. Este timpul în care și activitatea antifascistă și-a făcut simțită prezența²²⁷.

Dar, în cuprinsul „Revistei Arhivelor” diferiți alți cercetători au supus discuțiilor unele segmente din derularea vieții politice, avem în vedere cele scrise de Ion Bitoleanu, Ioan Scurtu²²⁸ ș.a. pentru perioada ce a premers actului de la 23 August 1944 sau apoi²²⁹.

²¹⁸ Neagoe Manole, *Petru Rareș și campania din 1528*, ibidem, LIII (1976), nr. 4, p. 390–398.

²¹⁹ Cristina Feneșan, *Începutul dominației otomane asupra Banatului la 1541*, ibidem, LXIV (1987), nr. 1, p. 38–45.

²²⁰ Mustafa A. Mehmet și Ludovic Demény, *Noi documente turcești privitoare la istoria Transilvaniei din secolul al XVIII-lea*, ibidem, XIII (1970), nr. 1, p. 209–237.

²²¹ Șerban V. Semo, „Acele frumoase fapte ce măria ta ai făcut în vremea înconjurării Vienei”, ibidem, LX (1983) nr. 3, p. 256–262.

²²² Vezi Mioara Tudorică, *op. cit.*

²²³ Tahsin Gemil, *Mărturiile din arhivele turcești referitoare la sfârșitul tragic al domnului Moldovei Grigore Al. Ghica (1777)*, în „R.A.”, LXI (1984), nr. 3, p. 289–298.

²²⁴ Liviu Boar, *Un moment al luptei românilor pentru drepturi politice*, ibidem, LXVI (1989), nr. 3, p. 279–281.

²²⁵ Vezi, spre pildă Nicolae I. Mocioiu, *O grevă din portul Brăila în anul 1868*, ibidem, III (1960), nr. 1, p. 116–125; să se vadă și Constantin Corbu, *Mișcarea muncitorilor căruțași din Giurgiu (1873)*, ibidem, VIII (1965), nr. 2, p. 124–134.

²²⁶ Vezi, de pildă, Nicolae Mocioiu, *Aspecte privind formarea și dezvoltarea muncitorimii portuare și a proletariatului industrial la Brăila în secolul al XIX-lea*, ibidem, LIII (1976), nr. 3, p. 249–255; să se vadă și Gh. Matei, Damaschin Mioe, *Noi documente despre cluburile socialiste la sate și mișcările țărănești din 1899*, ibidem, VIII (1969), nr. 1, p. 167–186. Pentru luptele muncitorimii din deceniile trei–patru, ale veacului nostru, vezi și P. Munteanu, *Documente privind lupta minerilor din Valca Jiului în anii crizei economice (1929–1933)*, ibidem, p. 217–231.

²²⁷ Floarea Nedelcu, *Din activitatea antifascistă a lui C. G. Costaforu (scrisori către studenți)*, ibidem, L (1973), nr. 3, p. 539–550; să se vadă și Mioara Tudorică, *op. cit.*

²²⁸ Ion Bitoleanu, *Însemnări privind partidele politice*, în „R.A.” L (1973), nr. 3, p. 675–677; să se vadă și Ioan Scurtu, *Politica internă a guvernului Blocului parlamentar (decembrie 1919–martie 1920)*, ibidem, LII (1975), nr. 1, p. 47–57; vezi și Mioara Tudorică, *op. cit.*

²²⁹ Mioara Tudorică, *op. cit.*

Un merit ce trebuie evidențiat le revine celor care au subliniat rolul poporului român în istoria universală, în speță Virgil Cândea²³⁰, care au surprins realități și imagini românești dincolo de fruntariile Principatelor Dunărene²³¹ și s-au aplecat asupra raporturilor întreținute de domnitorii de la sud-est de Carpați cu Imperiul Otoman²³², cu Polonia²³³, cu Franța²³⁴, cu Anglia²³⁵. Momente importante din activitatea diplomatică și politică pentru vremea lui Constantin Brâncoveanu și a lui Dimitrie Cantemir sunt reliefate, în periodicul Arhivelor Statului, de Paul Cernovodeanu²³⁶, Nicolae Ciachir²³⁷ ș.a.

Știri din consemnările unor Agenții²³⁸, din documente ce vădesc felurite acțiuni în plan sud-est european²³⁹, legate de momente importante din trecutul statelor românești în veacul al XIX-lea, dar și de evenimente din secolul nostru²⁴⁰, deschid o mai largă perspectivă asupra relațiilor internaționale, a cadrului în care ele au fost promovate, așa cum ne sunt înfățișate uneori și din memorialistica timpului²⁴¹.

Ceea ce trebuie de asemenea amintit este și aportul „Revistei Arhivelor” pe tărâmul istoriografiei, ținând seama de materialele și studiile tipărite, ale lui Eugen

²³⁰ Virgil Cândea, *Locul poporului român în istoria universală*, în „R.A.” LVIII (1980), nr. 3–4, p. 254–264.

²³¹ Vezi, de pildă, Ion Dumitriu Snagov, *Imaginea teritoriilor românești în Loggia lui Rafael Sanzio*, ibidem, LX (1983), nr. 3, p. 245–256.

²³² Vezi, de exemplu, Mihail Guboglu, *Izvoare turco-persane privind relațiile lui Ștefan cel Mare cu Imperiul Otoman*, ibidem, XLIV (1982), nr. 2, p. 134–145.

²³³ Gh. Duzinchevici, *Amănunte asupra legăturilor moldo-polone în timpul lui Cazimir al IV-lea (1447–1492)*, ibidem, LXII (1985) nr. 2, p. 137–148; idem, *Contribuții la o mai bună cunoaștere a lui Ștefan cel Mare în cadrul legăturilor moldo-polone*, ibidem, LXI (1984), nr. 2, p. 157–165.

²³⁴ Ioana Burlacu, Natalia Săndulescu, *O scrisoare a lui Constantin Brâncoveanu către Ludovic al XIV-lea*, ibidem, LI (1974), nr. 1–2, p. 305–307.

²³⁵ Paul Cernovodeanu, *Arhiva diplomatică a lordului William Paget (1636–1713)*, ibidem LII (1975), nr. 1, p. 80–92.

²³⁶ Idem, *Din corespondența diplomatică a lui Constantin Brâncoveanu, I–IV*, ibidem, LXII (1985), nr. 1, p. 78–84; nr. 3, p. 338–343; LXIII (1986), nr. 1, p. 56–64; nr. 3, p. 311–317.

²³⁷ Nicolae Ciachir, *Cu privire la activitatea politică desfășurată de Dimitrie Cantemir în Rusia (1711–1723)*, ibidem, L (1973), nr. 3, p. 453–463.

²³⁸ Milin Miodrag, *Din consemnările Agenției Serbiei la București (1842–1848)*, ibidem, LX (1983), nr. 3, p. 299–303.

²³⁹ Vezi, de exemplu, Nicolae Ciachir, *Aspecte ale relațiilor ruso-române, în timpul campaniei dunărene din războiul Crimeii (1853–1854)*, ibidem, IV (1961), nr. 2, p. 77–91; cf. și Gh. Ungureanu, *Semnalarile unor documente diplomatice inedite din perioada Unirii Principatelor*, ibidem, I (1958), nr. 2, p. 188–192; Dumitru Ivănescu, *Diplomați străini despre Alexandru Ioan Cuza și Unirea Principatelor*, ibidem, LX (1983), nr. 4, p. 361–373; Nicolae Ciachir, Constantin Bușe, *Cu privire la tratatul de alianță româno-sârb din 1868*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 189–204; Beatrice Marinescu, *Anglia și neatrânarea politică a României*, ibidem, LIV (1977), nr. 1, p. 62–75; Nicolae Ciachir, *Acțiuni diplomatice românești pe plan balcanic în perioada 1878–1900*, ibidem, LV (1978), nr. 2, p. 145–151.

²⁴⁰ Vezi, de pildă, I. Seftiu, *Momente din activitatea diplomatică a României la Conferința de la Lausanne (1922–1923)*, ibidem, XLVII (1970), nr. 1, p. 147–163; să se vadă și Cezar Bejan, Alexandru Duță, *Activitatea diplomatică a lui Duiliu Zamfirescu reflectată în fondul Comisia europeană a Dunării*, ibidem, LXVI (1989), nr. 3, p. 249–259; Iulian Cârțână, *Din activitatea diplomatică a României pentru desființarea Comisiei Internaționale a Dunării (1919–1920)*, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 119–129.

²⁴¹ Vezi, de exemplu, Mircea Spiridonceanu, *Irina Mavrocordat... din Viena Marelui război. Însemnări, I–VIII*, ibidem, LIX (1982), nr. 2, p. 169–179; nr. 3, p. 264–271; LX (1983), nr. 1, p. 55–63; LXI (1984), nr. 1, p. 71–79; nr. 4, p. 432–442; LXII (1985), nr. 2, p. 203–212; nr. 4, p. 427–433. LXIII (1986) nr. 2, p. 201–209.

Glück²⁴², Florin Constantiniu²⁴³, Al. Matei²⁴⁴ sau ale lui Mihai Fănescu și Iosif Adam²⁴⁵ ș.a.

Problematica instituțiilor din cele trei Principate Române oferă, indiscutabil, un alt capitol important de investigație și corelare a datelor la istoria poporului nostru în ansamblul său. Spre pildă, Aurelian Sacerdoțeanu își propunea – printre altele – să sublinieze interesul pentru această problemă al lui Dimitre Onciul²⁴⁶, alte demersuri fiind întreprinse de Florin Constantiniu și Șerban Papacostea²⁴⁷, în ce privește România.

Aspecte din trecutul organizării armatei²⁴⁸, al ființării Sfatului domnesc și al marii logofeții din Țara Românească²⁴⁹ pot fi întâlnite în paginile revistei, datorită strădaniilor lui Nicolae Chipurici, Ileana Leonte, Marcel D. Ciucă, Theodora Rădulescu, Emilia Poștăriță ș.a., sau despre ispravnicul de ungureni, autor Gh. D. Iseru²⁵⁰ sau despre „Ruptoare” – ca instituție, autor Matei D. Vlad²⁵¹.

Din spațiul moldav, Aurelian Sacerdoțeanu și Gh. Ungureanu aduceau valoroase informații în privința „Instituțiilor supreme”²⁵² de aici, a cancelariilor, a Sfatului domnesc și a Visteriei²⁵³, iar Valeria Costăchel tălmăcea sensul termenilor „pitomâi uric”, înțelegi nu numai ca un drept pentru pită, ci cu o semnificație mai adâncă – instituțională – reflectând dania pentru slujbă, transformată, în timp, în beneficiu²⁵⁴.

Relativ la Principatul din arcul carpatic, Ion Frățilă și Mihai Andrițoiu, Alexandru Pal, Antal și Livia Someșfălean se ocupau de istoricul instituției scaunale

²⁴² Eugen Glück, *Izvoare narative din secolul al XI-lea referitoare la istoria Transilvaniei. Noi contribuții*, supra, nota 208.

²⁴³ Vezi, spre exemplu, Florian Constantiniu, *Izvoarele privind relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea. Unele considerații*, în „R. A.”, XLVIII (1975), nr. 4, p. 515–524.

²⁴⁴ Al. Matei, *Considerații privind istoriografia relațiilor dintre Transilvania și Moldova în secolul al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea*(1), ibidem, LXII (1985), nr. 4, p. 361–367.

²⁴⁵ Mihail Fănescu, Iosif Adam, *Contribuția Arhivelor Statului la publicarea izvoarelor istoriei Patriei*, ibidem, VII (1964) nr. 1, p. 21–50.

²⁴⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Dimitre Onciul despre unele instituții românești vechi*, ibidem, I. (1973), nr. 3, p. 435–451.

²⁴⁷ Florin Constantiniu, S. Papacostea, *Aspecte ale rumâniei în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea*, ibidem, III (1960), nr. 2, p. 226–247.

²⁴⁸ Nicolae Chipurici, *Căpitânia de margine de la Cerneți (date pentru istoricul instituției)*, ibidem, LII (1975), nr. 4, p. 392–396.

²⁴⁹ Ileana Leonte, *Sfatul domnesc al Țării Românești din anii 1601–1611*, ibidem, II (1959), nr. 1, p. 283–297; vezi și Marcel D. Ciucă, *Divanele lui Matei Basarab I (1632–1645)*, ibidem, LIX (1987), nr. 3, p. 317–328; Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice și cursus honorum. I–IV*, ibidem, LXIX (1972), nr. 1–4, p. 107–131, 293–324, 441–470 și 659–690. Să se vadă și Emilia Poștăriță, *Condica marelui logofeții de toate cărțile lui Constantin Brâncoveanu vv. (1692–1713). Descriere arhivistică* (I), ibidem, LI (1974), nr. 1–2, p. 219–227; Idem, *Descriere internă* (II), ibidem, LII (1975), nr. 1, p. 43–46.

²⁵⁰ Gh. D. Iseru, *Ispravnicul de Ungureni*, ibidem, X (1967), nr. 1, p. 35–52; să se vadă și Mihail Fănescu, *Condica județului și logofeții condicari*, ibidem, p. 73–88.

²⁵¹ Matei D. Vlad, *Ruptoarea, o instituție caracteristică regimului fiscal al satelor de colonizare din Țara Românească și Moldova (secolele XVII–XVIII)*, ibidem, XII (1969), nr. 2, p. 71–86.

²⁵² Aurelian Sacerdoțeanu, *Instituțiile supreme ale Moldovei în secolele XIV și XV*, ibidem, IX (1966), nr. 2, p. 23–40; să se vadă și Gh. Ungureanu, *Cancelaria instituțiilor din Moldova în anii 1800–1828*, ibidem, X (1967), nr. 2, p. 93–118.

²⁵³ Să se vadă Aurelian Sacerdoțeanu, *Sfatul domnesc al Moldovei până la Ștefan cel Mare*, ibidem, p. 41–92; vezi și Olimpia Guțu, *Restituirea unor acte de proprietate în cancelaria lui Radu Șerban*, ibidem, LX (1983), nr. 2, p. 182–192; să se vadă și Mihai Regleanu, *O condică a visteriei Țării Românești (14 octombrie 1731–31 ianuarie 1732)*, ibidem, X (1967), nr. 2, p. 119–128.

²⁵⁴ Valeria Costăchel, *Sensul formulei //pitomâi uric// în documentele din secolele XV–XVI*, ibidem, L.XIV (1987), nr. 1, p. 94–99.

din Sebeș, din Mureș, din Arieș²⁵⁵. Domnica Avrigeanu relatează despre instituția Centumvirilor de la Sibiu²⁵⁶, iar Andrei Kiss, despre „Forul domenal” și rosturile lui în hotărârile judecătorești și administrative locale²⁵⁷, alte prospectări sub acest aspect fiind încă date la iveală de diferiți cercetători²⁵⁸.

Învățământul și dascălii slujitori²⁵⁹, școlile de la sate²⁶⁰, tiparul și școala lui Matei Basarab de la Govora²⁶¹, bursierii români din străinătate²⁶² se însumează căutărilor neîntrerupte întreprinse atât de cadrele din Arhive cât și de cercetători avizați²⁶³, căutări ce s-au resfrânt și asupra sectorului juridic²⁶⁴, a unor societăți culturale-științifice, cum a fost „Astra”, de la Sibiu²⁶⁵ sau a începuturilor Academiei Mihăilene din Iași²⁶⁶ ș.a.

Din numeroase acte publicate de revistă, din informațiile culese din atâtea alte categorii de izvoare, se pot descifra imagini mai puțin știute despre existența așezărilor rurale și urbane, despre evoluția lor. Înfățișate fie sub forma unor micro-

²⁵⁵ Ion Frățilă, Mihai Andrițoiu, *Scaunul săsesc Sebeș*, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 159–166; vezi și Alexandru Păl-Antal, *Scaunul Mureș. Istoricul instituției scaunale (secolul al XIV-lea – 1849)*, ibidem, nr. 2, p. 129–146; Livia Someșlălean, *Scaunul Arieș*, ibidem, LIII (1976), nr. 3, p. 287–295.

²⁵⁶ Domnica Avrigeanu, *Contribuții la cunoașterea instituției centumvirilor din orașul Sibiu (1495–1876)*, ibidem, XLVII (1970) nr. 1, p. 22–32.

²⁵⁷ Andrei Kiss, *Forul domenal din Transilvania*, ibidem, XII (1969), nr. 2, p. 59–70.

²⁵⁸ Vezi, spre pildă, Liviu Moldovan, *Tabla Regească din Transilvania*, I–III, ibidem, LII (1975), nr. 2, p. 197–201, nr. 3, p. 247–256, nr. 4, p. 374–383; să se vadă și Mioara Tudorică, *op. cit.*

²⁵⁹ Vezi, spre exemplu, Gh. D. Iseru, *Date și considerații privind învățământul la sate în Țara Românească și Moldova până în 1838 (respectiv 1851)*, în „R. A.”, I (1873), nr. 4, p. 597–607; cf. și Al. Andronic, I. Antohi, Gh. Asachi și unele probleme referitoare la introducerea învățământului practic în Moldova, ibidem, III (1960), nr. 1, p. 194–203 (cu anexe); să se vadă și Viorel Grozav, *Dascăli ardeleni în Țara Românească (1832–1848)*, I–II, ibidem, LXIV (1987), nr. 2, p. 208–220 și nr. 3, p. 309–328; vezi, de asemenea, Nicolae Grigoraș, *Introducerea alfabetului latin în școlile din Moldova (Discuțiile din Consiliul școlar, 1856–1860)*, ibidem, III (1960), nr. 1, p. 126–133.

²⁶⁰ I. Popescu Teiușan, *Unele documente cu privire la înființarea școlii satești în Oltenia de către sătenii înșiși înainte de 1838*, ibidem, VII (1964), nr. 2, p. 155–162; vezi și I. Antohi și Al. Andronic, *O școală sătească din Moldova în preajma anului revoluționar 1848 (Contribuții la istoricul școlilor sătești din Moldova)*, ibidem, I (1958), nr. 2, p. 195–200; Gh. D. Iseru, *O încercare de redeschidere a școlilor satești în Țara Românească în anii 1851–1853*, ibidem, XLVII (1970), nr. 1, p. 103–109.

²⁶¹ Natalia Trandafirescu, *Un document inedit despre tipărirea și școala de la Govora întemeiată de Matei Basarab*, ibidem, LIX (1982), nr. 3, p. 258–264. Pentru alte aspecte privitoare la tipărirea să se vadă și G. Nussbächer, *Tipărirea sibienă necunoscută de pe la 1600*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 113–118.

²⁶² Viorel Grozav, *Știri noi privitoare la bursierii români în străinătate (1820–1877)*, ibidem, XLVII (1970), nr. 1, p. 111–129; vezi și Radu Crețeanu, *Două burse pentru străinătate acordate de guvernul provizoriu la 1848*, ibidem, LXIX (1972), nr. 1, p. 89–94.

²⁶³ Să se vadă, de exemplu, Horia Nestorescu-Bălcești, *Anii de studii ai lui Nicolae Bălcescu în Colegiul Național «Sf. Sava» din București (1832–1835)*, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 65–79. Pentru alte aspecte vezi și Mioara Tudorică, *op. cit.*

²⁶⁴ Vezi, de exemplu, Liviu Moldovan, *Instanțele de carte funciară și arhivele lor*, în „R. A.”, VII (1964), nr. 2, p. 3–31; să se vadă și A. Cherteș, *Judecătoria mixtă Gheorgheni*, ibidem, VIII (1965) nr. 2, p. 196–204; G. G. Florescu, Liviu P. Marcu, *Un proiect mediat din 1866 al lui Ion Ghica privind modificarea parțială a Codului Civil Român*, ibidem, nr. 1, p. 187–207; I. Gheorghiu, N. Radu, *Arhivele și cercetarea istorico-juridică*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 123–136; pentru alte aspecte să se vadă și Valentin Al. Georgescu, *Contribuții la studiul «Trimiriei» și al operei juridice a lui Mihail Fotino*, ibidem, p. 91–112. Nestor Camariano, *O traducere în limba română a Manualului de legi al lui Mihail Fotinopolos publicată în 1869*, ibidem, LXIX (1972), nr. 2, p. 233–249.

²⁶⁵ Dorin Goția, „Astra” la 125 de ani de la înființare – Documente, ibidem, LXIII (1986), nr. p. 386–415.

²⁶⁶ Dumitru Ivănescu, *150 de ani de la înființarea Academiei Mihăilene din Iași*, ibidem, LXII (1985), nr. 2, p. 159–168.

monografii²⁶⁷, a unor procese care le-au marcat existența²⁶⁸, datele comunicate despre atâtea sate și orașe, din spațiul dobrogean²⁶⁹, din zona Transilvaniei²⁷⁰, din ținuturile moldovene²⁷¹ și din arealul Țării Românești²⁷², adeverează prefacerile produse de-a lungul vremii, în structurile lor²⁷³, chiar și în peisajul geografic²⁷⁴. Pe fundalul acestor ample schimbări sunt reflectate și aspecte din viața țărănimii²⁷⁵, a târgoveților și orașenilor²⁷⁶, ascensiunea diferitelor categorii sociale, angajarea lor în activități economice, administrative²⁷⁷, dar și politice²⁷⁸, prezența supușilor străini²⁷⁹ etc.

O mai clară perspectivă asupra evoluției așezărilor urbane, dar și a celor sătești, se desprinde și din investigarea activităților economice în succesiunea diferitelor practici de producție, de schimburi comerciale, a evoluției prețurilor²⁸⁰, a atestării primelor forme de organizare a breslelor²⁸¹, a ființării Caselor de comerț²⁸²,

²⁶⁷ Cf. Mioara Tudorică, *op. cit.*

²⁶⁸ Să se vadă, de pildă, Tudor Mateescu, *Vacufurile din Dobrogea și arhivele lor*, în „R. A.”, LIII (1976), nr. 4, p. 412–417.

²⁶⁹ Să se vadă idem, *Sate dobrogene dispărute în cursul secolului al XIX-lea* (II), ibidem, LXI (1984), nr. 3, p. 298–309.

²⁷⁰ Vezi, spre pildă, Domnica Avrigan, *Cu privire la întemeierea satului Mândra*, ibidem, X (1967), nr. 2, p. 187–194.

²⁷¹ Adrian Pricop, Ion Caproșu, *Documentele satului Boroșani*, ibidem, LVI (1979), nr. 4, p. 416–426, să se vadă apoi, Ion Chelcea, Theodora Rădulescu, *Un mănunchi de documente inedite cu privire la satul Mastacăn din județul Neamț*, ibidem, XLIX (1972), nr. 2, p. 415–433.

²⁷² Vezi, spre exemplu, N. Leonăchescu, P. Leonăchescu, *Stroești-Argeș. File de cronică*, ibidem, XLVIII (1971), nr. 4, p. 539–556; N. P. Leonăchescu, Gh. D. Iscru, *Obștea satului Stroești-Argeș. File de monografie*, ibidem, LIX (1982), nr. 3, p. 234–241; I. Diaconescu, *Documente de la moșnenii de pe Dâmbovnic*, ibidem, nr. 2, p. 166–168 să se vadă și Mihai Regleanu, *Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul Organic*, ibidem, X (1967), nr. 2 p. 195–212.

²⁷³ Gh. Ungureanu, *Despre „Privileghiile” – Contribuție la cunoașterea categoriilor fiscale din Moldova până la 1862*, ibidem, XLII (1969), nr. 2, p. 127–143; pentru orașe cf. G. M. Dăscălescu, *Primăria municipiului Galați*, ibidem, VIII (1965), nr. 2, p. 181–195; Nicolae Mocioiu, *Brâila la 600 de ani, aspecte din trecutul istoric al orașului*, ibidem, X (1967), nr. 2, p. 147–164; să se vadă și *Pagini inedite despre Bucureștii anului 1833*, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 269–279; Corneliu Tamaș, *Magistratul orașului Pitești*, ibidem, p. 167–171.

²⁷⁴ Tudor Mateescu, *Din geografia istorică a Dobrogei Canal Laman*, ibidem, LII (1975), nr. 1, p. 36–43.

²⁷⁵ Să se vadă, spre exemplu, Ion Ranca, *Caracteristicile servitiului iobăgești din centrul și răsăritul Transilvaniei în perioada elaborării ordonației // Certe Puncta //* (1765–1769), ibidem, LIX (1982), nr. 3, p. 222–230; vezi și Gh. Georgescu Buzău, *Deposdarea clăcășilor de laturile lor (1859–1864)*, ibidem, XII (1969) nr. 1, p. 95–104; Paraschiva Căndea, *Date privind țărănimea embaticară între anii 1864–1921 în fonduri ale Arhivelor Statului București*, ibidem, XLVII (1970), nr. 1, p. 131–145.

²⁷⁶ Paraschiva Căndea, *Din istoricul emancipării orașelor și târgurilor (1848–1865)*, ibidem VII (1964), nr. 2, p. 117–128; Idem, *Desfășurarea procesului de emancipare a orașelor și târgurilor între anii 1866–1900*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 173–188. Să se vadă și V. Radu, *Urbanizarea și urbanism. Structuri socio-profesionale în orașele din Muntenia. I. Orașe mari*, ibidem, LXI (1984), nr. 4, p. 403–413.

²⁷⁷ Mioara Tudorică, *op. cit.*

²⁷⁸ Ibidem, să se vadă și H. Dj. Siruni, *Insula Ada-Kaleh la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și legăturile ei cu mișcările revoluționare din Imperiul Otoman*, în „R. A.”, LI (1974), nr. 1–2, p. 241–255.

²⁷⁹ Apostol Stan, *Mărturii despre situația supușilor străini după Unirea Principatelor*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 279–282.

²⁸⁰ Vitalie Stănică, *Prețurile din Țara Românească și Moldova între anii 1601–1626*, ibidem, LXI (1984), nr. 3, p. 282–289.

²⁸¹ Șerban Papacoste, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*, ibidem, III (1960), nr. 1, p. 217–228. Pentru alte relații despre meșteșugari și neguțatori vezi și S. Goldeberg, S. Belu, *Postăvărutul din Brașov în secolul al XVI-lea*, ibidem, X (1967), nr. 2, p. 165–180; Caius T. Jiga, *Pagini din trecutul breslei măcelarilor brașoveni*, ibidem, XII (1969), nr. 2, p. 107–116; Aurel Răduțiu, *Negustori și meșteșugari din Blaj în Urbaniul din 1772*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 295–306.

²⁸² Elena Limona și D. Limona, *Catasthele Casei comerciale Ioan Marcu din Sibiu*, ibidem, II (1959), nr. 2, p. 225–243 (cu anexe) vezi și D. Limona și Elena Moisuc, *Casa comercială Ioan Hagi Moscu*

a bălciurilor și iarmaroacelor²⁸³, dar și cu privire la exportul de produse, în anumite perioade de timp²⁸⁴. Pentru veacul al XIX-lea au o semnificație aparte datele publicate în revistă relativ la înființarea porto-franco la Galați²⁸⁵, la funcționarea manufacturilor – a celei de sticlărie de la Azuga²⁸⁶ – a începutului industriei de hârtie în Moldova și a morăritului²⁸⁷, a exploatării petrolului și a prelucrării lui²⁸⁸ sau a introducerii mașinilor în șantierele de construcții²⁸⁹ etc.

Marcarea unor ascendențe, dătătoare de seamă pe aceste făgașuri, dacă ținem cont și de concepțiile lui N. Rosetti Roznovanu, în ceea ce privește industria²⁹⁰, poate explica – în mai bună măsură – și desfășurarea la noi și prezențele românești la cel de al XVI-lea Congres Internațional de istorie a științei²⁹¹, căruia periodicul arhivistic i-a acordat atenția cuvenită.

Ca o constantă a preocupărilor redacției, cititorii revistei pot întâlni adesea în numerele ei evocarea unora din figurile emblematice ale vieții politice și culturale a țării, cum au fost Alexandru Ioan Cuza²⁹², Mihail Kogălniceanu²⁹³, Bogdan Petriceicu Hașdeu²⁹⁴, Constantin Diaconovici Loga²⁹⁵, Teodor Codrescu²⁹⁶, Spiru Haret²⁹⁷ și alți frunțași ai vieții literare²⁹⁸, științifice și publice²⁹⁹ – unii cu rosturi

și Ștefan I. Moscu din București, I-II, ibidem, LII (19975) nr. 3, p. 256–271 și ibidem, LIV (1977), nr. 4, p. 376–404; D. Limona, *Casa de comerț Nicolae D. Paciura din Sibiu*, ibidem, VIII (1965) nr. 1, p. 265–285; Ion Ionașcu, *Veniturile și cheltuielile casei Manuc Bei în anii 1815–1818*, ibidem, XLVIII (1971), nr. 4, p. 609–649.

²⁸³ Marcel D. Ciucă, *Un peripetis al bălciurilor și târgurilor din Țara Românească (1838)*, ibidem, XII (1969), nr. 2, p. 271–280; vezi și Gh. Untaru, *Iarmaroacele din ținuturile sudice ale Moldovei între anii 1804–1864*, ibidem, LXIV (1987), nr. 4, p. 404–425.

²⁸⁴ Vezi, spre pildă, Al. Vianu, *Date cu privire la exportul Moldovei în anul 1817*, ibidem, VII (1964), nr. 2, p. 281–285.

²⁸⁵ Constantin Bușe, *Consecințele imediate ale înființării porto-franco la Galați (1837–1841)*, ibidem, XLVII (1970), nr. 1, p. 87–101.

²⁸⁶ Mihai Rachieru, *Un document de la sticlăria Azuga*, ibidem, nr. 2, p. 637–638.

²⁸⁷ Valerian Popovici, *Un important document privind începuturile industriei de hârtie din Moldova*, ibidem, I (1958), nr. 1, p. 207–233 (cu anexă): să se vadă și I. Cojocaru, *Cum s-a introdus forța aburului în industria morăritului din Moldova și Țara Românească*, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 91–94.

²⁸⁸ I. Gh. Bortoiu, *Contribuție la istoricul petrolului românesc*, I (1958), nr. 2, p. 207–210; vezi și C. Gonciariu, *Câteva știri despre exploatarea petrolului în fostul județ Putna la mijlocul secolului al XIX-lea*, ibidem, X (1967), nr. 2, p. 227–232. M. Apostol, Florica Dumitrică, *Despre începutul prelucrării petrolului în Muntenia*, ibidem, p. 233–240.

²⁸⁹ N. P. Leonăchescu, *Introducerea mașinilor în șantierul românesc de construcții*, ibidem, LXII (1985), nr. 2, p. 278–290.

²⁹⁰ Olga Constantinescu, *Cu privire la concepția lui N. Rosetti Roznovanu asupra industriei*, ibidem, VI (1963), nr. 1, p. 155–168.

²⁹¹ Să se vadă cele observate în legătură cu Al XVI-lea Congres internațional de istorie a științei, ibidem, LVIII (1981), nr. 4, p. 427–463.

²⁹² Dumitru Ivănescu, Virginia Isac, *Date noi privind viața și activitatea lui Alexandru Ioan Cuza până la alegerea sa ca domnitor al Principatelor Unite*, ibidem, XVIII (1971), nr. 4, p. 525–537.

²⁹³ Să se vadă, Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu*, ibidem, X (1967), nr. 1, p. 113–120; Idem, *M. Kogălniceanu și Gr. A. Ghica (Note pe marginea unor manuscrise inedite)*, ibidem, L (1973), nr. 4, p. 609–629.

²⁹⁴ Aurelian Sacerdoțeanu, *Bogdan Petriceicu Hașdeu arheograf*, ibidem, VII (1965), nr. 2, p. 21–45.

²⁹⁵ Eva Wetzler, *Informații privitoare la activitatea lui Constantin Diaconovici Loga*, ibidem, X (1967), nr. 2, p. 213–218.

²⁹⁶ Dumitru Ivănescu, *Teodor Codrescu*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 213–226.

²⁹⁷ Victoria Popovici, *Spiru Haret – 125 de ani de la naștere*, ibidem, LXII (1976), nr. 1, p. 35–46.

²⁹⁸ Mihai Regleanu, *Nicolae Filimon*, ibidem, VIII (1965), nr. 2, p. 164–168; vezi și Constantin Bușe, *Pe marginea unui manuscris al lui Costache Conachi*, ibidem, X (1967), nr. 2, p. 219–226.

²⁹⁹ Vezi, spre pildă, Ioana Burlacu, Traian Rus, Al. Candiano Popescu *(1814–1901)*, *Memorii*, ibidem, LVIII (1981), nr. 2, p. 181–188; să se vadă și P. Paliu, *Din activitatea lui Vasile Pârvan ca director al Muzeului Național de Antichități*, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 281–290; cf. apoi Corneliu Lungu, *Aspecte ale activității lui Lucrețiu Pătrășcanu – avocat al apărării în procesele antimuncitorești (1928–1930)*, ibidem, LI (1974), nr. 3, p. 436–441.

importante în conducerea Arhivelor³⁰⁰, nu întâmplător înfățișați în rubrica „Oameni de seamă”, alții, ca Gh. T. Kirileanu³⁰¹ sau Ștefan Odobleja³⁰², reliefați prin corespondența întreținută.

Lumea teatrului, cu anumite imagini ale sale³⁰³, și-a aflat și ea locul, câteodată, între materialele apărute în cea de a doua serie a publicației de față, așa cum tot aici aveau să apară informații despre mai vechi preocupări față de situri arheologice și monumente publice³⁰⁴, chiar față de un viitor palat al Arhivelor Statului³⁰⁵.

În șirul variatelor studii și note, figurate în vasta tematică a publicației, pot fi întâlnite și considerații la istoria pompierilor din Moldova³⁰⁶, reflecții în legătură cu Muzeul etnografic al Transilvaniei, de la Cluj³⁰⁷ sau cu prezența unui geolog englez în Munții Carpați, în toamna anului 1833³⁰⁸, arhivele noastre păstrând atâtea alte fonduri documentare care interesează trecutul multor țări europene³⁰⁹, dar și din Continentul Americilor³¹⁰.

Dacă mai consistentele rubrici de Studii, Discuții, Note, Comunicări, Documente au contribuit la îmbogățirea cunoștințelor, a relațiilor despre universul arhivelor, al arhivisticii – cu elementele ei conexe – dar și a multor probleme de istorie generală și locală a țării sau a raporturilor internaționale, Cronicile, Recenziile, Prezentările de fonduri și Notele Bibliografice, Achizițiile Noi constituie laturi nu mai puțin importante ale muncii colectivelor de redacție ale revistei, ale colaboratorilor acestora, utile în procesul informării cercetătorilor domeniului de specialitate.

Travaliul depus pentru realizarea ultimelor rubrici – citate mai sus – a făcut posibilă cunoașterea pe un plan larg a manifestărilor științifice interne sau internaționale, în care au fost angajați specialiști români, unele desfășurate în forma „mesei rotunde”, ce au condus la o mai mare audiență a acestora în forumurile europene, ne referim în mod deosebit la CIBAL – Centrul internațional al izvoarelor istorice balcanice – ș.a.

³⁰⁰ Traian Rus, Marta Pârvulescu, *Cezar Bolliac*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 227–234; să se vadă și Mioara Tudorică, *op. cit.*

³⁰¹ Ioana Burlacu, *Din corespondența lui Gheorghe Teodorescu Kirileanu cu Constantin Meisner*, I-II, în „Revista Arhivelor”, LIX (1982), nr. 4, p. 406–412 și ibidem, LX (1983), nr. 3, p. 309–314.

³⁰² Nicolae Chipurici, *Din corespondența dr. Ștefan Odobleja*, ibidem, LX (1983), nr. 3, p. 315–321.

³⁰³ Marcel D. Ciucă, *Elena Ghica – interpretă în prima piesă de teatru jucată în limba română (1816)*, ibidem, LXVI (1989), nr. 3, p. 282–285; să se vadă și M. Apostol, *De la Iorgu Caragiale la Teatrul de Stat din Ploiești*, ibidem, IV (1961), nr. 2, p. 128–150; Idem, *Din trecutul muzical al orașului Ploiești*, ibidem, V (1962), nr. 1, p. 239–254.

³⁰⁴ Mihai Regleanu, *Sugestii formulate în 1883 cu privire la depistarea și păstrarea monumentelor arheologice și a documentelor*, ibidem, XLVII (1970), nr. 2, p. 639–640; vezi și Virgiliu Z. Teodorescu, *Informații referitoare la activitatea desfășurată de către Comisia superioară a monumentelor publice*, ibidem, XII (1969) nr. 1, p. 129–150.

³⁰⁵ N. Sulescu, *Studii pentru construirea unui palat al Arhivelor Statului*, ibidem, III (1960), nr. 1, p. 3–30.

³⁰⁶ Gh. Ungureanu, *Contribuție la istoria pompierilor (Înființarea și organizarea lor în Moldova)*, ibidem, I (1958), nr. 2, p. 51–69.

³⁰⁷ Ioana Burlacu, *Contribuții la istoricul Muzeului etnografic al Transilvaniei din Cluj*, ibidem, LI (1974), nr. 1–2, p. 258–264.

³⁰⁸ Silvia Vătafu Găitan, Rodica Mușetoiu, *Un geolog englez vizitează Carpații românești*, ibidem, LXII (1985), nr. 3, p. 325–329.

³⁰⁹ Vezi, printre altele, Nicodim Untaru, Alcesenia Slivăț, *Documente inedite franceze în arhive românești*, ibidem, XLVIII (1971), nr. 4, p. 595–607; cf. Alcesenia Andone, *Unele documente franceze în Arhivele Statului*, ibidem, LIII (1976), nr. 1, p. 26–28; să se vadă și Mioara Tudorică, *op. cit.*

³¹⁰ Vezi, de pildă, V. Arimia și Valentina Costache, *Informații documentare în arhivele românești despre un Chilian – Francesco Bilbao*, în „R. A.”, LI (1974), nr. 1–2, p. 275–289.

Un număr important de fonduri și colecții au format obiectul prezentărilor în seria a doua a publicației, achizițiile noi fiind sistematic înfățișate³¹¹, de asemenea foarte multe periodice cu profil arhivistic³¹² sau alte reviste și lucrări ce au apărut în țară și în străinătate, o adevărată dimensiune a cadrului editorial din etapa 1958–1989³¹³.

Continuând mai vechi și necesare demersuri, „Revista Arhivelor” a încorporat între materialele din portofoliul ei și instrumente de lucru³¹⁴, bibliografii, dar și referințe bibliografice³¹⁵, cataloage ale unor manuscrise³¹⁶, glosare³¹⁷, în special pentru cuvinte grecești³¹⁸ sau privind expresii vechi³¹⁹, liste cu guvernele lui Al. I. Cuza sau atașați militari români, în anii 1877–1944³²⁰, cu guvernele Româ-

³¹¹ Elena Moisuc, Iosif Adam, *Tematica documentelor microfilmate din Arhivele Vienei*, ibidem, LIII (1976), nr. 3, p. 267–287; să se vadă și Elena Moisuc, *Tematica colecției de documente microfilmate în arhivele R. F. Germania*, I–II, ibidem LVIII (1981), nr. 3, p. 323–336 și ibidem, LX (1983), nr. 2, p. 172–181; cf. Mioara Tudorică, *op. cit.*,

³¹² Dacă ar fi să ne referim numai la „Archivum”, *Revue internationale des Archives*, Paris și multe altele. (Cf. Mioara Tudorică, *op. cit.*)

³¹³ Ibidem.

³¹⁴ Dan Slușanschi, *Instrumente de lucru în cercetarea izvoarelor vechi și medii ale istoriei patriei. Un imperativ categoric*, în „R. A.”, LX (1983), nr. 2, p. 150–154.

³¹⁵ Să se vadă *Informații bibliografice pentru cronologie*, ibidem IX (1966), nr. 2, p. 356–357; să se vadă de asemenea bibliografiile la: A. „Revista Arhivelor” (Seria Veche), vol. I–VII, 1924–1937 (red. Constantin Moisil: 1939–1947, red. Aurelian Sacerdoțeanu), ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 331–344; B. *Hrisovul, Buletinul Școlii de Arhivistică*, publicat de prof. Aurelian Sacerdoțeanu, vol. I–VII, 1941–1947, ibidem, p. 345–351; cf. de asemenea bibliografiile la „Revista Arhivelor” (Serie Nouă), 1958–1967, 1968–1969; 1970–1975; 1976–1980; 1981–1985; *Index alfabetic*, ibidem, XI (1968), nr. 1, p. 245–266; ibidem, XLVII (1970), nr. 1, p. 343–351 ibidem, LIII (1976), nr. 1, p. 105–118; ibidem, LVIII (1981), nr. 2, p. 240–262; ibidem, LXIII (1986), nr. 1, p. 104–118, bibliografii alcătuite cu contribuția Ioanei Burlacu, V. Grozav, P. Paliu, Mioara Tudorică, Ana Cristina Halichias. Să se vadă și Al. Matei, *Bibliografia operei profesorului Aurelian Sacerdoțeanu (1922–1974)*, I–III, ibidem, LIII (1976), nr. 4, p. 450–456; ibidem LIV (1977), nr. 1, p. 106–118, nr. 3, p. 291–304; vezi și Elena Stângaciu, *Mircea Spiridonceanu. Războiul pentru independența României 1877–1878 – Bibliografie de cercetare*, I–II, ibidem LIII (1976), nr. 3, p. 327–333, ibidem, LIV (1977), nr. 1, p. 106–108 – și cu contribuția lui Gr. Ploșteanu; Mihail Guboglu, *Bibliografie turcă referitoare la războiul din 1877–1878*, ibidem, nr. 3, p. 279–291; Idem, *Bibliografie turcă referitoare la primul război mondial (1914–1918)*, ibidem, LVI (1979), Supliment, p. 318–343, Vezi și Aurelian Sacerdoțeanu, *Bibliografia operei lui Bogdan Petriceicu Hașdeu – I–IV*, ibidem, LXV (1988), nr. 2, p. 201–216, nr. 3, p. 332–350; nr. 4, p. 427–449; ibidem, LXVI (1989), nr. 1, p. 100–111.

³¹⁶ Radu Constantinescu, *Manuscrise occidentale în bibliotecile românești*, București (sec. VIII–XVI), ibidem, LII (1975), nr. 3 p. 307–322; Idem, *Manuscrisele occidentale în bibliotecile românești II. Libraries VIII-th – XXXVI-th. State Central Library various museums and collections*, ibidem, LV (1977), nr. 4, p. 447–456; să se vadă și N. Scurtu, *Arhiva poetului Corneliu Moldovan*, ibidem, LVI (1979), nr. 2, p. 201–209.

³¹⁷ Vezi, spre exemplu, Gh. Duzinchevici, *Propuneri pentru un glosar de cuvinte și expresii din izvoarele latine relative la istoria României*, ibidem, LX (1983), nr. 2, p. 145–150.

³¹⁸ Dumitru Limona, *Glosar*, ibidem, XLVIII (1971), nr. 4, p. 651–653; vezi și Natalia Săndulescu-Trandafirescu – *Glosar de cuvinte grecești, I–II și III (A–B)*, ibidem, XLIX (1972), nr. 1, p. 97–106; ibidem, L (1973), nr. 2, p. 393–403; ibidem, LVI (1979), nr. 4, p. 430–437; ibidem, LVIII (1980), nr. 1, p. 291–301; Idem, *Glosar de cuvinte din documente grecești*, IV, ibidem, LXVI (1989), nr. 1, p. 82–100.

³¹⁹ Să se vadă *Glosar*, ibidem, XLVIII (1971), nr. 1, p. 123–128; vezi și *Cuvinte și expresii vechi*, ibidem, nr. 2, p. 317–318; să se vadă și Gh. Ungureanu, *Cuvinte și expresii vechi. Contribuție la cunoașterea tehnologiei vechilor materiale documentare*, ibidem, XII (1969), nr. 1, p. 291–301; Idem, ibidem, XLVII (1970) nr. 1, p. 251–255; vezi, de asemenea, Gh. Ungureanu și Gh. Balica, ibidem, XII (1969), nr. 2, p. 281–284.

³²⁰ Dan Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859–1866). Liste de miniștri*, ibidem, II (1959), nr. 1, p. 147–163; vezi și D. Preda, M. Retegan, *Lista atașăților militari români (1877–1944)*, ibidem, LVIII (1981), nr. 4, p. 505–543.

niei din 1866–1945³²¹, chiar și cu componența Consiliului de Miniștri de la 1944–1975³²² etc.

În cei 70 de ani de apariție, periodicul Direcției Generale a Arhivelor Statului a putut – așadar – răspunde unor trebuințe ale domeniului de specialitate, oferind în zecile de mii de pagini ale sale spațiul necesar publicării surselor istorice, dezvoltării unui dialog pe multiple teme, cumulând astfel o redutabilă experiență, ce nu a fost totuși umbrită de împrejurările prin care și-a croit drumul, până în decembrie 1989.

Perspectivile ce s-au deschis în viața țării și a poporului nostru după înfăptuirea Revoluției, libertatea de a organiza activitatea editorială pe făgașurile proprii fiecărui domeniu, prin urmare și în cel arhivistic, constituie, desigur, premise importante în ceea ce privește îmbunătățirea profilului revistei, fixării, în mod și mai judicios, a coordonatelor structurii sale. Aceste deziderate au început să se facă simțite odată cu apariția numărului 4, din 1989, al publicației și mai ales din cele 12 volume care au văzut – până acum – lumina tiparului pentru anii 1990–1992, prin grija Direcției Generale, a prof. univ. dr. Ioan Scurtu și a redactorului șef, Tudor Mateescu, a colaboratorilor periodicului – arhiviști și istorici, dar și alți pasionați cercetători.

Publicarea documentelor Revoluției din Decembrie 1989, în ultimul număr al Revistei, din acest an³²³, a constituit un apel și pentru colectivele de specialiști ai Arhivelor, de a supune cu și mai mare perspicacitate sursele istorice unei analize atente, în vederea restituirii imaginii reale a trecutului poporului nostru, cu deosebire, în ceea ce privește anumite aspecte din epocile modernă și contemporană a României.

Nu întâmplător, o distinsă personalitate a vieții cultural-științifice din Forumul Academic, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, ținea să aducă în discuție, la începutul de drum al publicației arhivistice – în noua ei structură – un subiect ce avea în vedere tocmai Valoarea documentului³²⁴. Adăugând la aceasta dezideratele exprimate de Adrian Adamache, în gândurile sale de viitor – pentru Arhivele Statului³²⁵, și anume, ca instituția să „efectueze o reală deschidere spre cercetarea românească și spre lume“, subliniind nu numai necesitatea unei eficiențe cantitative, ci „mai ales valorică“³²⁶ a muncii personalului de specialitate, avem chiar prefigurarea drumului pe care revista însăși se va angaja.

Abordarea problemelor de metodologie a elaborării edițiilor de documente³²⁷, investigarea unor fonduri și colecții de acte cu un înțeles deosebit pentru legăturile lumii transilvane cu Țara Românească³²⁸ sau sub aspectul solidarității internaționale în cadrul Crucii Roșii³²⁹ sunt câteva deschideri spre un mai larg orizont de

³²¹ Mioara Tudorică, Ioana Burlacu, *Guvernele României între anii 1866–1945. Liste de miniștri*, ibidem, XLVII (1970), nr. 1, p. 429–476.

³²² Să se vadă M. Stroia, H. Sima, *Componența Consiliului de Miniștri* (23 August 1944 – 31 decembrie 1975), ibidem, LV (1978), nr. 2, p. 227–244.

³²³ Cf. ibidem, LXVI (1989), nr. 4.

³²⁴ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Valoarea documentului*, ibidem, LXVII (1990), nr. 1, p. 1–2.

³²⁵ Adrian Adamache, *Arhivele Statului – gânduri de viitor*, ibidem, nr. 2, p. 113–116.

³²⁶ Ibidem, p. 115.

³²⁷ Simona Ceașu, *Despre metodologia elaborării edițiilor de documente*, ibidem, nr. 1, p. 68–72.

³²⁸ Tudor Mateescu, *Apelul românesc din satul transilvănean Boholț la tezaurul arhivistic al Țării Românești 1833*, ibidem, p. 14–18.

³²⁹ Lidia Brâncău, *Solidaritate internațională. Comitetul de asistență al Crucii Roșii Române din Paris 1916–1923*, ibidem, p. 84–93.

cercetare. Căci, în afara unor teme, tratate până acum cu predilecție, în rubricile de Studii și comunicări sau Opinii și-au făcut loc subiecte privind cinul boierimii, începuturile³³⁰, evoluția³³¹ și raporturile ei cu alte clase sociale³³², iar în acelea destinate Prezentării de fonduri și de Documente, pot fi înserate memorialele unor cunoscuți Diplomați români, cum a fost Grigore Gafencu³³³, sau acte referitoare la Cântecul popular românesc și muzica bisericească orientală, lucrare datorată compozitorului D. G. Kiriac³³⁴.

Probleme rămase în afara spațiului editorial, pe durate lungi de timp, ca acelea ale Politicii expansioniste a Rusiei³³⁵, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, referitoare la cedarea Basarabiei și Bucovinei de nord³³⁶ și altele, din „Fonduri interzise până ieri”³³⁷ cum sugestiv sunt introduse în actuala formulă de editare a „Revistei Arhivelor” – noi materiale și studii, menite a răspunde exigențelor din stadiul actual al evoluției istoriografiei românești.

Printre preocupările de care se vădesc a fi animați acum îngrijitorii publicației, la loc de cinste – cum de altfel era firesc – sunt gândurile față de Arhive, de trecutul și viitorul lor. De la rubricile închinat Președintelor și slujitorilor³³⁸ instituției, aducând în atenția contemporanilor numele lui Nicolae Bălcescu, Gh. Nedioglu, Aurelian Sacerdoțeanu ș.a., la studiile consacrate împlinirii a 160 de ani de existență a Arhivei Generale a Statului, a șapte sau șase decenii de la organizarea celor de la Cluj și Craiova³³⁹ sunt desigur mărturii despre realitățile ale Arhivelor în ansamblul lor.

Ca și în seria precedentă, aceasta care o continuă reliefează de asemenea figurile unor personalități și anume a iluministului Simeon Marcovici, a lui B. P. Hașdeu, Dimitre Onciul³⁴⁰, a lui N. Iorga, la împlinirea a 50 de ani de la moartea sa³⁴¹ ș.a.

³³⁰ Să se vadă Sorin Paliga, *Este boieria o instituție împrumutată?* ibidem, nr. 3, p. 250–260.

³³¹ Paul Cernovodanu și Irina Gavrilă, *Boierimea în Catagrafia orașului București din 1810–1811*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 1, p. 33–59.

³³² Să se vadă, de pildă, Ion Obretin, *Obștii sâțești și boieri. Procesul de constituire a moșiei Beneyti Vâlcea (sec. XV–XIX)*, ibidem, p. 11–22.

³³³ Miliana Șerbu, *Diplomați români: Grigore Gafencu, I–VIII*, ibidem, p. 73–84; nr. 2, p. 177–190; nr. 3, p. 261–280; nr. 4, p. 428–436; ibidem, LXVIII (1991), nr. 1, p. 93–119; nr. 2, p. 250–261, nr. 3, p. 407–425; nr. 4, p. 546–556.

³³⁴ Ioana Burlacu, *Documente din fondul // Casa Scoalelor// referitoare la lucrarea lui D. G. Kiriac, Cântecul popular românesc și muzica bisericească orientală*, ibidem, LXVII (1990), nr. 3, p. 313–316.

³³⁵ Marian Stroia, *Politica expansionistă a Rusiei la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Noi mărturii documentare*, ibidem, LXIX (1992), nr. 1, p. 42–47.

³³⁶ Simona Ceaușu, Ileana Bulz, *Documente diplomatice engleze privind cedarea Basarabiei și Bucovinei de nord*, ibidem, nr. 2, p. 232–249.

³³⁷ Viorica Moisuc, N. Rauș, Fl. Turcanu, *Însemnări zilnice 1939. Carol al II-lea*, ibidem, LXVII (1990), nr. 1, p. 31–44.

³³⁸ Tudor Mateescu, *Nicolae Bălcescu*, ibidem, nr. 3, p. 325–341; vezi și Ioana Burlacu, *Aurelian Sacerdoțeanu, director general al Arhivelor Statului*, ibidem, LXIX (1992), nr. 1, p. 34–36; să se vadă și Virgiliu Z. Teodorescu, *Profesorul Gheorghe Nedioglu. Schiță de portret*, ibidem, nr. 4, p. 415–426.

³³⁹ Vezi, cele relevante de Ștefan Pascu, Marcel D. Ciucă, Ion Drăgan, David Prodan, Silvia Popovici, ibidem LXVIII (1991), nr. 2, p. 175–179, 180, 187, 188–195, 196–207, 267–268; să se vadă și Silvia Popovici, Gh. Rusu, Maria Dogaru, Vasile Manole, Ilie Vulpe, Viorel Grama, ibidem, nr. 4, p. 447–448, 449–464, 465–468, 469–499, 500–502, 503–504.

³⁴⁰ Nicolae Isar, *Iluministul Simeon Marcovici. Contribuții documentare privind viața și activitatea sa*, ibidem, nr. 2, p. 208–224; să se vadă și Adina Berciu, *Manifestare omagială B. P. Hașdeu*, ibidem, p. 268–269; Ioana Burlacu, *Dimitre Onciul și evaluarea unui document istoric*, ibidem, p. 230–231.

³⁴¹ Vezi nota 50 de ani de la moartea lui Nicolae Iorga, ibidem, nr. 1, p. 154–155; să se vadă pentru alte relații și Florența Ivaniuc, *Nicolae Iorga în scrisori cu Marcu Beza*, ibidem, LXVII (1990), nr. 3, p. 290–304.

O bună parte din tematică pune însă în lumină, pe baza prospectării multor fonduri documentare, noi informații despre momente de referință din istoria popoului român, din raporturile sale cu lumea europeană, ca și trecutul socio-economic și politic al altor țări, în special al Imperiului otoman sau al Dobrogei – aflată sub stăpânirea turcească.

În suita importantelor aniversări își află locul și Mișcarea memorandistică, de dincolo de munți, la centenarul ei³⁴², așa cum o evocă Vasile Căpâlnean, Ion Frățilă, Ioan Popovici ș.a., dar și Revoluția de la 1848³⁴³, Unirea din 1859 și figura lui Al. I. Cuza³⁴⁴ și cu deosebire, Marea Unire 1 decembrie 1918³⁴⁵ sau epopeea de la Mărăști-Mărășești-Oituz³⁴⁶.

Imagini de profundă semnificație, pentru vremile de odinioară, cu reverberări puternice în contemporaneitate, sunt evocate apoi la comemorarea a 390 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul³⁴⁷ sau la sărbătorirea unei jumătăți de mileniu de la descoperirea Americii de către Cristofor Columb³⁴⁸, știrile despre lumea cea nouă, așa cum au fost ele receptate în cultura românească, fiind relevate de Paul Cernovodeanu.

Unul din capitolele importante de cercetare în sfera istoriografiei naționale, acela al relațiilor Țărilor Române, a caracteristicilor și semnificațiilor lor, au căpătat sensuri mai adânci prin studiile și materialele publicate în revistă, de Valeriu

³⁴² Vezi, ibidem, LXIX (1992), nr. 2, p. 137–140; Silvia Popovici, p. 141–146. Vasile Căpâlnean, p. 147–152, 153–160; ibidem, nr. 3, p. 293–308, Ionel Penea, ibidem, nr. 4, p. 407–414; Virgiliu Z. Teodorescu, *Simboluri de for public dedicate cinstirii memorandiștilor*. Ele marchează preocupări mai vechi în cadrul periodicului Arhivelor, (Vezi Constantin Căzănișteanu, Gh. Pârvolescu, *Din ecoul procesului memorandist*, ibidem XII (1969), nr. 1, p. 105–117).

³⁴³ Vasile Matei, *Unele aspecte ale Revoluției de la 1848 din Țările Române reflectate în documentele poloneze*, ibidem, LXIX (1992) nr. 1, p. 72–76.

³⁴⁴ Silvia Popovici, *Izvoare arhivistice privind actul Unirii Principatelor*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 1, p. 7–10; Idem, *132 de ani de la Unirea Principatelor Române. Manifestări organizate de Direcția Generală a Arhivelor Statului*, ibidem, p. 160–162. Să se vadă și Mihai Rachieru, *24 Ianuarie 1859*, ibidem, LXIX (1992), nr. 1, p. 7–8; iar sub rubrica *133 de ani de la unirea Principatelor*, nota lui Tudor Mateescu, *Alexandru Ioan Cuza și Dobrogea*, ibidem, p. 9–12. Vezi și Constantin Burac, *Hurmuzăchettii și problema unității românești*, ibidem, nr. 4, p. 390–399; de asemenea, Vasile Matei, *Noi date privind atitudinea lui Alexandru Ioan Cuza față de mișcarea poloneză de eliberare*, ibidem, p. 400–406.

³⁴⁵ Ion Al. Munteanu, *1 Decembrie 1918*, ibidem, LXVII (1990), nr. 4, p. 349–353; Ioan Pleșa, *Contribuția românilor de pe meleagurile Albei la realizarea actului istoric de la 1 Decembrie 1918*, ibidem, p. 371–379; Ion Al. Munteanu, *Românii din America și Marea Unire*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 1, p. 75–78; să se vadă și Ion Frățilă, *Românii huncedorenii în luptă pentru apărarea drepturilor și libertăților naționale sub regimul dualist austro-ungar*, ibidem, LXVII (1990), nr. 4, p. 354–362; Ioan Ranca, *Strategia dualistă de colonizare a Transilvaniei*, ibidem, p. 371–379.

³⁴⁶ Ion Al. Munteanu, *Epopeea Mărăști-Mărășești-Oituz*, ibidem, LXIX (1992), nr. 3, p. 253–256; să se vadă și Ion Dumitriu Snagov, *București, mai 1916: Istoria unei mari catastrofe eșuate*, ibidem, nr. 4, p. 430–439.

³⁴⁷ Ioan Pleșa, *Personalitatea și acțiunile lui Mihai Viteazul comentate într-un studiu din anul 1861 al mitropolitului Alexandru Stanca Suluțiu din Blaj*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 3, p. 300–310 (cu anexe); Vasile Matei, *Noi mărturii documentare din arhivele poloneze referitoare la relațiile lui Mihai Viteazul cu Polonia*, ibidem, p. 291–299.

³⁴⁸ Paul Cernovodeanu, *Imaginea timpurie a Lumii Noi în vechea cultură românească*, ibidem, LXIX (1992), nr. 4, p. 377–384.

Veliman¹⁴⁹, Mircea Paicu¹⁵⁰, Paul Cernovodeanu¹⁵¹ vizând îndeosebi legăturile cu Poarta, cu Polonia sau chiar raporturile dintre Principatele de la sud-est și nord de Carpați.

Contractele tot mai strânse din ultima vreme cu Turcia, accesul la fonduri documentare și studii de specialitate, necunoscute până acum, au deschis cercetătorilor calea angajării unor mai rodnice investigații, așa cum s-au dovedit a fi rezultatele înfățișate de Tahsin Gemil, în ce privește Sistemul funciar otoman¹⁵², dar și de Constantin A. Stoide¹⁵³, și cu deosebire de Tudor Mateescu – în stăruitorul efort de a aduce mai multă lumină asupra trecutului românilor din Dobrogea¹⁵⁴, a vechilor sate de aici și a raporturilor agrare¹⁵⁵, a începuturilor industriei moderne pe pământul dobrogean¹⁵⁶.

Așa cum era și firesc, în periodicul asupra căruia ne-am oprit, continuarea dialogului din afara disciplinelor conexe trebuia să-și urmeze cursul firesc. O bună parte din prezențele specialiștilor sunt vădite pe tărâmul arhivisticii, de la aspecte ale investigației istorice¹⁵⁷, la sublinierea relației sale cu cercetarea științifică¹⁵⁸, cu publicul¹⁵⁹ sau în ce privește formarea profesională a arhiviștilor¹⁶⁰ și utilizarea metodelor moderne în conservarea și valorificarea imensului patrimoniu arhivistic¹⁶¹.

¹⁴⁹ Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu*, ibidem, LXVII (1990), nr. 2, p. 117–151; să se vadă și Vasile Mateci, *Arhivele polonice – sursă importantă pentru istoria României*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 4, p. 561–565. Vezi, de asemenea și Nicolae Dascălu, *Fondul // România// din arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Poloniei (1919–1939)*, ibidem, LXVI (1989), nr. 4, p. 403–409.

¹⁵⁰ Mircea Picu, *Un document privind relațiile politice ale Țărilor Române în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, ibidem, LXIX (1992), nr. 1, p. 84–88.

¹⁵¹ Paul Cernovodeanu, *Relațiile stolnicului Constantin Cantacuzino cu răsculații curuți ogindite în corespondența sa*, ibidem, LXVII (1990), nr. 1, p. 53–67.

¹⁵² Tahsin Gemil, *Sistemul funciar otoman*, ibidem, p. 18–30.

¹⁵³ Constantin A. Stoide, *Ecoul în Moldova al răscoalei ienicerilor din 1703*, ibidem, LXIX (1992), nr. 2, p. 179–183.

¹⁵⁴ Tudor Mateescu, *Românii dobrogeni stabiliți la stânga Dunării în secolele XVII–XVIII*, ibidem, nr. 3, p. 271–283; Idem, *Refugieri ale românilor din Dobrogea la stânga Dunării în timpul războiului Crimeii*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 1, p. 60–74; Idem, *Date privind situația românilor dobrogeni în momentul revenirii Dobrogei la țară*, ibidem, LXIX (1992), nr. 2, p. 184–194.

¹⁵⁵ Idem, *Știri din documente ale Țării Românești despre vechi sate dobrogene (secolele XVI–XVII)*, ibidem, LXVII (1991), nr. 4, p. 505–508; Idem, *Relațiile agrare în Dobrogea în ultimul secol al stăpânirii otomane*, ibidem, nr. 3, p. 332–351.

¹⁵⁶ Idem, *Începuturile industriei moderne în Dobrogea (ultimele decenii ale stăpânirii otomane)*, ibidem, nr. 2, p. 225–229.

¹⁵⁷ Liviu Ursuțiu, *Norme din anul 1803 privind ordonarea și păstrarea arhivelor familiale*, ibidem, nr. 3, p. 381–397; să se vadă și Mircea Timbus, *Arhivele arădene – izvoare ale cunoașterii istorice*, ibidem, nr. 1, p. 120–125; Ana Grama, *Destinul dramatic al unei arhive sibiene (martie 1849)*, ibidem, LXIX (1992), nr. 1, p. 29–33; Lidia Prisecaru, *O raritate bibliofilă și de specialitate*, ibidem, nr. 4, p. 440–441.

¹⁵⁸ Ioan Al. Munteanu, *Arhivistica și cercetarea științifică*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 3, p. 287–290; vezi și Marin Radu Mocanu, *Prolegomene la o sociologie a arhivisticii*, ibidem, LXIX (1992), nr. 4, p. 442–448.

¹⁵⁹ Al. Duță, *Arhivele în slujba publicului*, ibidem, LXVIII (1991) nr. 4, p. 543–545.

¹⁶⁰ Ștefan Hurmuzache, *Câteva gânduri despre formarea profesională a arhiviștilor*, ibidem, p. 521–542.

¹⁶¹ Să se vadă, spre exemplu, Florea Oprea, *Utilizarea mertiolatului în dezinfecția materialelor de arhivă*, ibidem, nr. 1, p. 134–135; Idem, *Tehnica de restaurare a documentelor și cărților de patrimoniu prin turnare de pastă celulozică*, ibidem, LXVII (1990), nr. 4, p. 418–427; să se vadă de asemenea Graziella Bobulescu, *Indicatori cantitativi și calitativi pentru realizarea microfilmării*, ibidem, LXVI (1989), nr. 4, p. 357–359; Tudor Mateescu, *Despre limitele cronologice ale selecționării documentelor*, ibidem, LXVII (1990), nr. 4, p. 412–417.

Mesajul scrisului românesc din satele provinciei istorice de la nord de Carpați³⁶², prin cele notate de Ana Grama, urmează și el șirul discuțiilor din etapele precedente consacrate problematicii grafiei, evoluției ei în consens cu realitățile și cerințele timpului³⁶³.

De un vădit interes s-au bucurat și acum investigațiile pe terenul sigilografiei³⁶⁴, heraldicii³⁶⁵ și medalisticii³⁶⁶ efectuate de Maria Dogaru, Monica Cincu, Dan Cernovodeanu ș.a., apoi cele ce-i aduc în prim plan pe români, din sfera cartografiei³⁶⁷, de asemenea pertinentele observații și concluziile despre tendințele demografice în domnia lui Constantin Brâncoveanu, prefigurate de Louis Roman, ca și datele asupra recensământului populației la 1838³⁶⁸ sau relativ la situația unei familii românești din Maramureș³⁶⁹.

La acest nou început de drum, revista a adus în paginile ei diferite cercetări și în planul instituțiilor, prin rezultatele comunicate de Marcel D. Ciucă, în legătură cu Logofeția pricinilor străine³⁷⁰ sau de Ștefan Cervatiuc, privitor la isprăvnicile din Moldova³⁷¹, alte contribuții fiind dedicate învățământului³⁷², bibliotecilor³⁷³, tipografiei și scrierilor vechi³⁷⁴.

Semnificative pentru mișcarea culturală din a doua jumătate a veacului al XIX-lea și din primele decenii ale secolului nostru sunt, fără îndoială, materialele date la iveală de Gavril Irimescu, care dezvăluie lupta Societăților din Bucovina³⁷⁵,

³⁶² Ana Grama, *Mesajul scrisului românesc din documente sătești transilvănene (1810–1860)*, ibidem, LXVI (1989), nr. 4, p. 349–356.

³⁶³ Ștefan Pascu, *Arhivele și scrisul istoric*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 2, p. 175–179.

³⁶⁴ Monica Cincu, *Privilegiul din 1767 de conferire a unui sigiliu propriu Comitatului Târnava*, ibidem, LXVII (1990), nr. 3, p. 317–324; vezi și Maria Dogaru, *Mihai Eminescu și Ion Creangă. Efigii pe sigilii și medalii*, ibidem, nr. 2, p. 221–232.

³⁶⁵ Maria Dogaru, *Devizele în heraldica românească*, ibidem, LXIX (1992), nr. 2, p. 195–217; să se vadă și Dan Cernovodeanu, *Drapelul armoriat al orașului Craiova datând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 1, p. 136–141.

³⁶⁶ Idem, *Medaliile emise cu prilejul canonizării voievozilor Ștefan cel Mare și Constantin Brâncoveanu*, ibidem, nr. 3, p. 309–326.

³⁶⁷ Marta Sandu, *Românii în colecția cartografică a Bibliotecii Bruckenthal*, ibidem, LXVII (1990), nr. 3, p. 241–249.

³⁶⁸ Louis Roman, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu. Cuantumul birnicilor și tendințele demografice*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 3, p. 318–331; cf. și Alexandru Vlădăreanu, *Călărași. Recensământul populației din anul 1838*, ibidem, (1989), nr. 4, p. 343–348.

³⁶⁹ Maria Dogaru, M. Radu, *Evoluția unei familii românești din Maramureș*, ibidem, LXVII (1990), nr. 2, p. 206–221.

³⁷⁰ Marcel D. Ciucă, *Logofeția pricinilor străine din Țara Românească*, ibidem, LXVIII (1991); nr. 3, p. 367–380.

³⁷¹ Ștefan Cervatiuc, *O instrucțiune din 1832 privind organizarea isprăvnicilor din Moldova*, ibidem, LXIX (1992), nr. 1, p. 26–28.

³⁷² Elena Ciucă, *Începuturile învățământului public sătesc în județul Vlașca (1838–1848)*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 3, p. 352–366 (cu anexe). Vezi și Ioan Popovici, *Informații din arhivele bihorene referitoare la situația școlii românești din Bihor la începutul secolului al XX-lea*, ibidem, nr. 4, p. 509–514.

³⁷³ Iacob Mârza, *Catalogul bibliotecii gimnaziului crăiesc din Sibiu*, ibidem, LXVII (1991), nr. 2, p. 167–176; să se vadă și Lidia Prisecaru, *O raritate bibliofilă și de specialitate*, ibidem, LXIX (1992), nr. 4, p. 440–441.

³⁷⁴ Traian Rus, *Noi documente privind activitatea tipografică a lui Gheorghe Asachi*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 3, p. 398–406; să se vadă și Virgiliu Z. Teodorescu, *Contribuții la identificarea autoului unui manuscris românesc de la începutul secolului al XIX-lea*, ibidem, nr. 1, p. 23–32; Lucian Emandi și Eugen Glück, *Scrierile vechi ale mănăstirii Hodoș Bodrog*, ibidem, LXVII (1990), nr. 2, p. 192–203.

³⁷⁵ Gavril Irimescu, *Societățile culturale și studențești din Bucovina și lupta lor pentru unitate națională în a doua jumătate a veacului al XIX-lea*, ibidem, LXIX (1992), nr. 1, p. 77–83.

pentru unitate națională, și de Virgiliu Z. Teodorescu, despre Fundația lui Nicolae Iorga, din București, de la 1923³⁷⁶, în sprijinul studențimii studioase.

Nu au fost omise din portofoliul redacției publicației arhivistice nici contribuțiile celor ce și-au îndreptat atenția spre domeniul monumentelor de arhitectură, și anume a lăcașului Mihai Vodă³⁷⁷, sau a altor vestigii închinat memoriei eroilor din primul război mondial³⁷⁸.

Sub aspect juridic se remarcă investigația Florenței Ivaniuc, pe tărâmul hoțărnicilor³⁷⁹, investigație necesară, ținând seama de procesul creșterii domeniilor, ca urmare a înmulțirii actelor de vânzare-cumpărare a moșiilor megieșești și în sfârșit a celor ce au aparținut stăpânitorilor de pământ, laici și clerici³⁸⁰. Însăși orașele Botoșani și Giurgiu aveau să se bucure acum, de o privire sintetică asupra existenței lor³⁸¹.

Demersurile îndreptate către realitățile din lumea rurală și urbană au fost totodată, în mod judicios purtate, spre rezultatele unor anchete catagrafice³⁸², către structurile sociale ale populației³⁸³, așa cum pot fi ele surprinse în diferite etape, din sursele timpului, dar și către anumite forme de protest și de luptă, spre pildă a Revoltei populare din Moldova în 1819³⁸⁴, o latură inedită reprezentând-o darea în vileag a cetei de tâlhari ce acționau în Balta Brăilei, pe la 1782³⁸⁵.

Reflexii din sfera organizării breslelor, în speță – aceea a blănarilor din Baia Mare, la 1480 – provenind din nota lui Costin Feneșan³⁸⁶, a funcționării Companiei grecești de la Sibiu, cum arată Dan Livezeanu³⁸⁷, sau știrilor despre păstoritul mocanilor în Țara Românească, în veacul al XVIII-lea, relevate de Tudor Mateescu³⁸⁸, vădesc – ca și în etapele precedente – receptivitate față de diferitele aspecte ale vieții economice și de producție, amintite în sursele documentare.

În partea din numerele „Revistei Arhivelor” consacrată valorificării izvoarelor, prezentării de fonduri și colecții, cronicilor vieții științifice, recenziilor și instrumentelor de lucru, o laborioasă activitate înlesnește cunoașterea de către cercetători a achizițiilor de dată mai nouă, evidențiază dialogul specialiștilor din

³⁷⁶ Virgiliu Z. Teodorescu, *Actul de danie al Fundației culturale Nicolae Iorga*, ibidem, nr. 3, p. 352–353.

³⁷⁷ Idem, *Ansamblul monumental istoric și de arhitectură Mihai Vodă*, ibidem, LXVII (1990), nr. 1, p. 3–14.

³⁷⁸ Adrian Adamache, *Informații privind monumentele ridicate în memoria eroilor primului război mondial în perioada 1920–1940*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 1, p. 79–92.

³⁷⁹ Florența Ivaniuc, *Reglementări cu valoare legislativă privind hoțărnicile din Țara Românească (secolele XIV–XVIII)*, ibidem, LXIX (1992), nr. 2, p. 161–178.

³⁸⁰ Elvira Ciulin Ionescu, Gion Ionescu, *Penetrația marelui domeniu în moșia Teișani*, ibidem, LXVII (1990), nr. 4, p. 380–395; vezi și Gion Ionescu, *Domeniul Drajna de Jos din județul Prahova*, ibidem, LXIX (1992), nr. 3, p. 257–270.

³⁸¹ Stela Giosan, Ștefan Cervatiuc, Melania Goraș, *Botoșani – 550 de ani*, ibidem, LXVI (1989), nr. 4, p. 360–392; cf. și Ancu Damian, *Orașul Giurgiu la 1877*, ibidem, LXIX (1992), nr. 3, p. 284–292.

³⁸² Florina Mohanu, Ion Hera Bucur, *Catagrafia județului Muscel din 1774*, ibidem, p. 327–347.

³⁸³ Dinică Ciobotea, *Structuri sociale în Țara Românească (1828–1831)*, ibidem, nr. 1, p. 48–71; să se vadă și Tudor Mateescu, *Din viața clăcășilor de pe moșia Potlogi, județul Dâmbovița, la 1830*, ibidem, nr. 4, p. 385–389.

³⁸⁴ Natalia Trandafirescu, *1819 Revolta populară din Moldova. Detalii inedite*, ibidem, LXVII (1990), nr. 2, p. 152–167.

³⁸⁵ Tudor Mateescu, *Un document despre o ceară de tâlhari din Balta Brăilei (1782)*, ibidem, LXIX (1992), nr. 2, p. 226–227.

³⁸⁶ Costin Feneșan, *Statutul din 1840 al Breslei blănarilor și cojocarilor din Baia Mare*, ibidem, LXVIII (1991), nr. 4, p. 396–404.

³⁸⁷ Dan Livezeanu, *Documente referitoare la organizarea și funcționarea Companiei grecești din Sibiu*, ibidem, p. 405–411.

³⁸⁸ Tudor Mateescu, *Știri noi despre păstoritul mocanilor în Țara Românească (secolul al XVIII-lea)*, ibidem, LXIX (1992), nr. 1, p. 37–41.

arhive la manifestările organizate periodic sau cu caracter aniversativ, în țară și peste hotare, înfățișează conținutul a zeci de lucrări și periodice, nu numai din domeniul arhivisticii apărute în plan intern, dar și în străinătate³⁸⁹.

Ceea ce vom sublinia în mod deosebit, legat de materialele încorporate în paginile din această zonă a publicației, este bibliografia sigilografică, întocmită de Maria Dogaru³⁹⁰, apoi referirile la unii termeni de interes pentru proiectatul Dicționar de obiceiuri³⁹¹ sau notele care ar putea fi grupate la rubrica „Varia”³⁹².

Privită în succesiunea apariției pe durata celor 70 de ani și mai ales sub aspectul tematicilor seriilor editoriale – din 1924–1947, 1958–1989 și după 1989, numerele „Revistei Arhivelor” marchează înseși treptele evoluției sale spre noi împliniri. Este rodul muncii stăruitoare asupra documentelor, a păstrării și valorificării bogăției de date transmise de noianul actelor, ce a condus implicit la mari experiențe, la afirmarea unor repute cadre.

Pe drumul jalonat de vechiul dascăl, academicianul Constantin Moisil, de contemporanii și urmașii săi, care au dat strălucire Arhivei Generale a Statului, în frunte cu prof. univ. Aurelian Sacerdoțeanu, deci – tot înainte – pentru a împlini, dar și a duce mai departe, dezideratul sub semnul căruia înaintașii au prefigurat viitorul „Revistei Arhivelor”.

³⁸⁹ Ibidem, LXVI (1989), nr. 4 – LXIX (1992), nr. 4.

³⁹⁰ Maria Dogaru, *Din bibliografia sigilografică românească*, ibidem, LXVI (1989), nr. 4, p. 410–421.

³⁹¹ Ion I. Drăgoescu, *Caloianul sau Caloiță*, ibidem, LXIX (1992), nr. 2, p. 218–225.

³⁹² Să se vadă Virgiliu Z. Teodorescu, *Nicolae Tonitza la Durău*, ibidem, p. 228–230; vezi și Tudor Mateescu, *Un document referitor la poetul Alexandru Sihleanu*, ibidem, nr. 4, p. 427–429.

Accesul în arhive

GABRIELA HURMUZACHI

Interesul din ce în ce mai mare pentru a da răspunsuri și soluții realiste fenomenelor din societate a făcut și face simțită nevoia de informare. De aceea Arhivele, de când reprezintă „memoria” și „conștiința”¹ unui popor, a unui stat, au o necontestată importanță strâns legată de actualitate.

Din acest punct de vedere Arhivele pot furniza informații de prim ordin, sigure pentru problemele guvernării oricărei administrații publice și particulare și pot dezvălui realități istorice sau drumuri de urmat în orice segment al societății. De aceea, căutarea izvorului adevăratei cunoașteri și interpretări, a explicațiilor corecte a atras din nou atenția asupra calității organizării documentelor din depozitele Arhivelor de Stat sau Naționale, din depozitele altor administrații – academii, muzee, biblioteci, instituții de cercetare, ministere sau asimilate lor, organe locale ale executivului, instanțe ș.a.m.d. Gradul de organizare, potrivit unor acte normative, este relevant pentru valoarea și puterea lor de mărturie juridice și pentru utilitatea lor în multe alte zone de interes social.

Istoria cunoașterii dovedește că orice organizare statală a creat acte legate de viața oamenilor în societate. Din cele mai vechi timpuri complexitatea vieții sociale a determinat oamenii să acorde atenție, odată cu păstrarea acestor acte, folosirii lor pentru satisfacerea unor interese. Peste timp, actele probatorii legate de viața oamenilor au fost încredințate, tocmai pentru a li se asigura o utilitate îndelungată, unor instituții special întemeiate, respectiv, Arhivele Statului².

Accesul în depozitele de arhivă constituite de regi, împărați sau papi, de guvernatori provinciali sau preoți, de alți funcționari oficiali era un privilegiu și nu un drept³. Mănuitorii și păstrătorii actelor din arhive, indiferent de poziția socială de sclavi, liberi sau oameni liberi, aveau o slujbă de nivel înalt, investită cu mari res-

¹ În concepția internațională Arhivele sunt, juridic vorbind, în cazul celor eminate de la autoritățile legislative, executive și judecătorești, garanția drepturilor acestor autorități și, totodată, ale cetățenilor. Astfel, Arhivele devin „conștiința” națiunii. În același timp, informațiile pe care le conțin documentele de arhivă ajută la reconstituirea trecutului și la înțelegerea societății. Pentru acest motiv, Arhivele devin „memoria” națiunilor și reprezintă o importantă parte a moștenirii culturale. (I. Peter Sigmond, *Basic professional tasks of an archivist*, în *Studies. Proceedings of the first international colloquium on archival education and training*, Paris, 1988, p. 17–27). În literatura română de specialitate sunt de menționat studiile cuprinse în culegerea *Figuri de arhiviști*, București, 1971.

² În legătură cu această instituție și telurile urmărite prin ea, încă din vechime, de către chinezi, hitiți, egipteni, caldei, asirieni, mezi, perși, greci, romani ș.a., vezi George Potra, *Contribuțiuni la istoricul arhivelor românești*, în „Revista Arhivelor” VI (1944), nr. 1, p.1. Vezi și P. Gore, *Arhivele*, Ibidem, III (1924–1926), nr. 1–3, p. 8–20.

³ Vezi, de pildă, cum a fost îndemnat istoricul Vopiscus de către prefectul Romei, Iulius Tiberianus să scrie istoria împăratului Aurelian după cărțile scrise pe în din Biblioteca Ulpiana. (Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, 1970, p. 43).

ponsabilități, care se bucura de recunoașterea publică⁴. Deschiderea arhivelor însă pentru cercetătorii neoficiali este strâns legată de ideea de democrație apărută în secolul al IV-lea î.Chr. la Atena.

În Europa, orașele italiene medievale asigurau accesul publicului la folosirea Arhivelor încă din secolul al XIII-lea. În epoca Renașterii, arhivele devin izvor de informare pentru cei care căutau să inspire activitățile umane prin cunoașterea trecutului. Asemenea tezaure sunt încredințate spre administrare și utilizare celor mai proeminente personalități ale vremurilor.⁵

Ca și în statele vechi, regatul Ungariei, Poloniei sau Imperiul Otoman, pe teritoriul românesc au existat Arhive în bună regulă. Condițiile de păstrare ale Arhivelor din Brașov, Sibiu, Bistrița sunt o dovadă a folosirii documentelor în slujba cetățitorilor.⁶ Depunerea actelor la Conventul din Cluj sau la Capitlurile din Alba Iulia și Oradea demonstrează nu numai încrederea față de locurile de adevărită ca depozite sigure de păstrare, ci și ca instanță probatorie în caz de folosire. Încrisurile din cancelariile voievodale din Moldova și Țara Românească și depunerile de documente la mitropolii, mănăstiri și biserici de către domni, de alte instituții, de anumite comunități sau persoane particulare subliniază scopurile acțiunii: protejarea drepturilor, înlăturarea încercărilor de înșelăciune, garantarea dreptei judecăți, cunoașterea, la caz de trebuință, a pricinilor orașelor, moșilor, politicii și hotarelor țării și îndepărtarea pericolelor de pierderi ireparabile⁷. Or, fără acces la aceste „depozite arhivistice” nu s-ar fi putut acționa în nici una din direcțiile menționate.

Ar merita o analiză mai atentă chiar „arhiva la destinatar, în raport cu „accesul” și formula „ai carte ai parte” înregistrată de tradiția populară în legătură cu procedurile din instanțele desemnate de domni în cele două Principate Române pentru confirmarea sau anularea drepturilor invocate de părțile aflate în litigiu. Prefacerile înnoitoare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea au dus la dezvoltarea concepției cu privire la valoarea probatorie a documentelor. Cu toate că nu au un capitol anume pentru acces, Regulamentul Organic al Țării Românești (art. 351 și anexa Litera „A”) și Regulamentul Organic al Moldovei (art. 366, 410 și anexa Litera „D”), prevăzând înființarea Arhivei Statului pentru păstrarea „acturilor publice”, menționau și „îndemânarea aflării actelor”, cu alte cuvinte folosirea lor, care se va face la Curtea domnească.

⁴ M. Duchein, *Obstacles to the access, use and transfer of information from Archives: RAMP „Study, in General information programme and UNISIST”*, 83/WS/20, p. 2. Vezi și Vasile Manole, *Arhivele în Dacia română*, în „Revista Arhivelor”, anul XLVII (1980), vol. XXXII, nr. 2, p. 186-193.

⁵ Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968, p. 224-228.

⁶ Fritz Sontag, Franz Zimmermann, în *Figuri de arhiviști*, p. 241-256; Gernot Nussbächer, *Albert Berger*, *ibidem*, p. 257-262; Idem, *Din activitatea arhivistică a lui Christian Pomarius*, în „Revista Arhivelor”, VIII (1965), nr. 2, p. 169-180.

⁷ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în *Prinos lui D.A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 13; Const. C. Giurescu, *Organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrân*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria III, tom. VII (1927), p. 2; Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 123. Ștefan Meteș, *Arhivele istorice românești din Budapesta*, în „Revista Arhivelor”, III (1936-1937) I, nr. 6-7, p. 50-62; *Istoricul Arhivelor Statului, 1831-1956, în Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831-1856*, București 1957, p. 19-21; Constantin Turcu, *Norme pentru organizarea cancelariei moldovenești în a II-a jumătate a secolului al XVIII-lea*, *ibidem*, p. 219-223; Gh. Ungureanu, *Contribuție la cunoașterea arhivelor moldovenești până la Regulamentul organic (1832)*, în „Revista Arhivelor”, III (1936-1937), nr. 6-7, p. 63-78; Tudor Mateescu, *Arhivele din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, *ibidem*, anul LI (1974), vol. XXXVI, nr. 1-2, p. 231; Tudor Mateescu Marcel Ciucă, *Arhiva generală a Țării Românești*, *ibidem*, anul LXII (1985), vol. XLVII, nr. 2, p. 213-222. Interesant este faptul că, pe lângă modul de acces prin obținerea de copii, se menționa și venitul pentru hrisov, jaloabă, carte domnească de isprăvnicie etc.

Aceasta înseamnă că acceptul de acces avea consistență în conștiința publică, iar numirea de oameni pricepuți în aprecierea valorilor administrative și culturale era pe măsura cerințelor vremii față de păstrarea și conservarea documentelor celor interesați⁸.

Reglementările ulterioare din anii 1853, 1862, 1863, 1864, 1869, enumerând uneori materiile din care era alcătuită „Arhiva”, condiționau activitatea diferiților conservatori funcționari și alți slujbași precum și a secțiilor de respectarea modului de cercetare, comunicare și expediere de copii de pe documentele din depozite⁹. Faptul că pentru comunicare trebuiau autorizări speciale indică un acces reglementat și probabil limitat, după categoria de utilizatori, instituție de stat sau persoane fizice¹⁰. Ceva mai precise sunt fixate răspunderile cu privire la satisfacerea cererilor ce se adresează arhivelor de „dregători și particulari”¹¹ în „Proiectul de lege pentru înființarea Arhivelor județene” din 1870.

Legea din 1925 pentru organizarea Arhivelor Statului se dovedește a fi modernă. Ea păstra actele publice și asigura accesul nelimitat prin art. 7 și 14. Pentru documentele depuse de persoanele și instituțiile particulare, Arhivele le respectau dreptul de proprietate asupra depozitelor, dar își rezervau facultatea ca, pe bază de convenție, să le utilizeze în studii și cercetări științifice¹². Modificările aduse de legea din 1932 nu ating cu nimic acest domeniu.

Legislația valabilă în perioada 1951–1989 și chiar până în prezent cuprinde atribuții exprese cu privire la folosirea sau valorificarea documentelor din depozitele Direcției Generale a Arhivelor Statului sau din Fondul Arhivistic Național. H.C.M. nr. 472/1951, în art. 4, litera „e” și „f”, stipulează organizarea folosirii documentelor în scopuri științifice și practice și în scopuri speciale a unora dintre materialele de arhivă de către persoanele particulare interesate sau instituțiile de stat și sociale, pe baza unor criterii ce se vor stabili prin decizia Ministerului Afacerilor Interne. Este limpede că prin ordine și regulamente sau norme interne, decizia ministerului devenea restrictivă, de la o etapă la alta, în măsura în care se aprecia că accesul aduce prejudicii intereselor de stat sau, prin despuiere, fondurilor și colecțiilor.

Realitatea este că nici acest H.C.M., nici decretul nr. 353/1957 privind crearea Fondului Arhivistic de Stat nu au înlăturat îndeosebi cel de al doilea pericol, deoarece acum este perioada când, sub pretextul unor cercetări și scrieri de istorii obiective se creează „Arhive” care ies de sub jurisdicția de stat (cum au fost cele ale fostelor C.C. al P.M.R.–P.C.R. și I.S.I.S.P.), prin scoaterea masivă de unități arhivistice din fonduri și colecții create organic de instituții de stat. Asemenea sustrageri au dăunat înțelegerii logice, corecte a sistemelor de organizare a materialului arhivistic, au eludat principiul integrității fondurilor și au micșorat valoarea acestor mase de documente precum și numărul cererilor de acces. La astfel de proceduri

⁸ Constantin Moisil, *Arhivele Statului și Regulamentul Organic*, în „Revista Arhivelor”, II (1927–1929), nr. 4–5, p. 268–269; Maria Dogaru, *Vechi instrucțiuni arhivistice pentru preluări de materiale documentare (Moldova, 1832–1838)*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 137–144. În legătură cu personalitățile culturii românești numite ca „arhivari ai statului” vezi *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 216–218 și, de asemenea, Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 79–80.

⁹ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 180–202.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 205–209.

s-au adăugat criterii politice cu privire la acces, care au determinat suficiente restricții și opinii negative cu privire la rolul Arhivelor Statului în domeniul cercetărilor teoretice și practice¹³.

Trecerea la Fondul Arhivistic Național, reglementat de Decretul nr. 472/1971 (și Legea patrimoniului Cultural Național), art. 30–34, aparent a lărgit mult folosirea documentelor de arhivă și prin urmare accesul, singurele limite fiind termenul de trecere a 30 de ani de la crearea lor și dispozițiile legale care reglementează secretul de stat.¹⁴

Chiar acest termen putea fi ocolit de conduceri având anumite responsabilități dacă erau cazuri justificate și se impunea consultarea înainte de expirarea lui. Decretul menționat s-ar fi înscris destul de aproape de recomandările Consiliului Internațional al Arhivelor, dacă n-ar fi intervenit unele entuziasme nejustificate stimulate de organisme politice și chiar științifice în redactarea unor norme interne deosebit de limitate cu privire la acces. Ordinul nr. 00545 din 1974 al Ministerului de Interne, care punea bazele existenței arhivei speciale și a scoaterii nejustificate a unui mare număr de documente din fonduri și colecții, a impus măsuri restrictive și în regulamentul sălilor de studii, poarta esențială a accesului la documente.

Revoluția din 1989 a adus însă orientarea rațională spre ceea ce arhivistica internațională a câștigat de la consemnarea celei de a doua conflagrații mondiale.

Accesul în arhive pe plan internațional după al doilea război mondial

Adunarea Generală a Națiunilor Unite a readus în prim plan drepturile omului¹⁵. Adoptând „Declarația universală a drepturilor omului”, în anul 1948, acest organism a enunțat dreptul la cercetare, „dreptul de a primi și de a căuta informații și idei”. UNESCO și organismul său specializat în materie de arhive, Consiliul Internațional al Arhivelor, încă de la debutul activității lor și-au însușit și au abordat principiul liberei circulații a informațiilor. Reuniunile ordinare și extraordinare patronate sau organizate¹⁶ au analizat legislațiile naționale cu privire la accesul în arhivele publice și private, au urmărit ca, pe temeiul înțelegerii evoluției istorice

¹³C. Timaru, *Aspecte actuale ale problemei Arhivelor din România*, în „Revista Arhivelor”, I (1958), nr. 1, p. 7–12. Există și opinia după care arhiviștii nu trebuie să se ocupe de valorificarea documentelor din arhive, acest privilegiu fiind rezervat institutelor de cercetări. Vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 106–108.

¹⁴Vezi „Buletinul oficial”, nr. 155 din 10 decembrie 1974 și, de asemenea, „Revista Arhivelor”, anul LII (1975), vol. XXXV, nr. 1.

¹⁵În ceea ce privește istoria accesului în arhivele europene și de pe alte continente de la *Contrat social* (1762) al lui Jean Jacques Rousseau și de la scrierile lui Voltaire, care revendicau dreptul și libertățile naturale ale omului la critică și la cunoaștere, de la legea din 7 Mésidor anul II (25 iunie 1794), din Franța, unde se proclama accesul liber și gratuit al oricărui cetățean în Arhivele aparținând națiunii și până la legislațiile pozitive din secolele XIX–XX din țările europene avansate, care admiteau criteriul liberei comunicări, cu anumite limite, vezi M. Duchein, *op. cit.*.

¹⁶Vezi, în special, lucrările Conferinței Națiunilor Unite de la Geneva dintre 25 martie și 21 aprilie 1948, precum și ale Congreselor Consiliului Internațional al Arhivelor de la Washington (1976). Londra (1980). Dintre documentele elaborate și publicate amintim: *Résolutions, recommandations et vœux du Congrès International extraordinaire des Archives*, Washington, 9–13 mai 1966, în „Archivum”, XVI, Paris, 1969, *Resolutions, recommandation et vœux du XVI-e Congrès International des Archives*, Madrid, 3–7 septembrie 1968, în „Archivum”, XVII, Paris, 1970, *Recommandations du 8-e Congrès International des Archives*, în „Archivum”, XXVI, München, 1979; *Recommandations du 9-e Congrès International des Archives*, în „Archivum” XXIX, München, 1982.

a cutumelor și a prevederilor legislative, să adopte și să transmită guvernelor și altor organisme competente recomandări referitoare la: a) înlăturarea obstacolelor cu privire la comunicarea documentelor; b) facilitarea utilizării arhivelor în scopul cercetării.

Rapoartele și recomandările Congreselor și Meselor Rotunde organizate de C.I.A., anchetele și studiile cu profil arhivistic efectuate de experți au asigurat ulterior fundamentarea unor studii RAMP deosebit de importante pentru abordarea problemelor accesului, în general, în arhive publice și particulare și obstacolele de ordin juridic și practic sau material¹⁷.

Recent, Congresul Internațional al Arhivelor de la Montréal a prilejuit Arhivelor Naționale din Quebec să elaboreze cea de a patra ediție revăzută și corectată a lucrării *Norme și proceduri arhivistice*¹⁸, larg popularizată în rândurile participanților. În capitolul „E”, intitulat „Difuzarea arhivelor”¹⁹, secțiunile 1–5, se ocupă în mod definit de bazele juridice ale accesului, regulile generale pentru aplicarea legii asupra accesului, practicile stabilite de Arhivele Naționale din Quebec în vederea accesului în arhivele publice și de origine privată, restricțiile pentru acces, primirea unei cereri de acces, regulile generale ale consultării arhivelor prin împrumut, „pe loc” și „în afară”, precum și principiile de bază cu privire la acces în fazele de microfilmare a documentelor.²⁰

Cu certitudine, rezultatele obținute de arhiviștii canadieni, încă înainte de 1988, în clarificarea problemelor accesului în arhive, au determinat UNESCO să încredințeze, cu termen de finalizare în anul 1992, întocmirea unui studiu RAMP cu privire la acest acces²¹, cu atât mai mult cu cât tema Congresului de la Montréal, „Profesiunea de arhivist în era informațiilor”, implică capacitatea specialistului de a folosi sistemele informaționale și tehnologia informatică în scopul comunicării informaționale din documentele de arhivă, întemeindu-se pe legi, norme și proceduri clare.

Din analiza studiilor ce ne-au stat la dispoziție rezultă că abordarea accesului în arhive, în momentul de față, implică:

1. Definirea conceptului de „acces” în raport cu mutațiile sociale recente petrecute atât în România, cât și pe plan internațional. Deschiderea, din ce în ce mai mare a depozitelor pentru ca cercetarea să poată explica fenomene desfășurate, în curs de derulare sau cu rădăcini în prezent, cu mari consecințe pentru drepturile omului, drepturile statale, ale națiunilor. Aceasta presupune: a. un sistem de administrare (gestionare) a arhivelor care funcționează bine. Fără această condiție optimă documentele de arhivă nu vor fi nici organizate, nici controlate rațional, iar pro-

¹⁷ M. Duchon, *op. cit.*, p. 6; Bodil Ulate-Sagura, *L'accès aux Archives des organismes des Nations Unies*, în P.G.I./WS/24, Paris, 1988, 86 p.

¹⁸ Archives Nationales du Québec, *Normes et procédures archivistiques*, Québec, 1992, p. 99–121.

¹⁹ Dicționarul de termeni din aceste norme nu explică ce înseamnă, „diffusion d'archives”. Împărtășim părerea că termenul din franceza canadiană este sinonimul termenului din textele arhivistice din Franța, „communication” (comunicarea, punerea documentelor la dispoziția solicitanților).

²⁰ Normele canadiene nu fac deosebirea între microfilmarea de asigurare (la noi microfilmele respective nu se pun la dispoziția solicitanților) și microfilmarea de exploatare, ca mijloc de comunicare prin săli de studiu.

²¹ *Conseil International des Archives. XII-e Séssion de l'Assemblée générale*, Montréal, 7 et 11 septembre 1992, AG/92/3, Annexe IV, 3-e. Plan a moyen terme du C.I.A., 7.1. Etudes et conférences 7.1.1.3. *Etude R.A.M.P. sur l'accès aux Archives*, Paris, 1992, p. 77

blema accesului nu se poate pune. b. Comunicabilitatea este tributară calității regulilor, normelor și legilor care reglementează domeniul²².

2. Sprijinirea tendințelor actuale ale științelor – istorie, sociologie, politologie, economie politică ș.a. – de a-și întemeia concluziile pe cele mai recente documente și din arhive mai puțin puse la dispoziția cercetătorilor, evident arhive create de administrații publice²³ și chiar particulare, de persoane fizice cu mari responsabilități în diferite organisme de stat sau reprezentând partide politice, curente de gândire, cultură etc.²⁴

3. Facilitarea dezvoltării noilor relații internaționale prin liberalizarea din ce în ce mai mare a accesului cercetătorilor străini la patrimoniile păstrate de instituții de arhivă națională și internațională; creșterea accesului poate duce la cunoașterea mai apropiată de adevăr a originii și responsabilităților pentru fapte și fenomene petrecute la scară națională, continentală și mondială.

4. Trecerea de la emergența progresivă a „dreptului la informație” ca un drept democratic al oricărui cetățean, la realizarea unor sisteme de administrare globală sistematică și sistemică a informației în slujba omului. Această trecere, întemeiată pe tehnologia informației, care asigură suplețe, fiabilitate și exhaustivitate, modifică fundamental teoria și practica arhivistică, conceptele cu privire la natura documentelor fiind scrise pe hârtie, microfilme, suporti magnetici, videodiscuri etc. Este un fapt îndeobște acceptat în arhivistica internațională că se impune adoptarea unor programe de educație arhivistică menite să asigure înțelegerea modului cum sunt create, conservate și făcute accesibile documentele produse de noile tehnologii, inclusiv cea electronică²⁵. Aceste programe trebuie să asigure perfecționarea administrării documentelor, încât acestea să poată, prin crearea bazelor de date, să fie accesibile tuturor și fiecăruia.

5. Stabilirea raportului dintre „drepturile omului”, liberalizarea accesului la documente și apărarea intereselor persoanelor fizice, apărarea securității naționale a statelor, apărarea intereselor administrațiilor publice și private care interzic comunicarea, apărarea patrimoniilor culturale etc.

²² Bodil Ulate-Sagura, *op. cit.*, p. 6.

²³ Considerăm că sunt necesare studii arhivistice pentru a stabili accesul în arhivele create de unele administrații cum sunt, de exemplu, cele create de fostul partid comunist, de organele securității sau de partidele actualmente parlamentare, în funcție de tipul lor public ori particular și de piedicile provocate de lipsa unui sistem legiferat de comunicare sau de obstacole practice. În prezent, nu dispunem de studii cu privire la problemele juridice ale arhivelor în noile condiții. Printre acestea am enumerat: definirea documentelor publice și drepturile și obligațiile agenților publici privind emiterea, conservarea și comunicarea acestor înscrisuri atât timp cât se afla în arhiva curentă a instituției sau întreprinderii, după ce trec în arhivele lor istorice și după ce intră în depozitele Arhivelor Statului. Problema se pune și pentru dreptul de control al statului asupra documentelor de proveniență publică, precum și în legătură cu publicitatea și restricțiile la această publicitate.

²⁴ Cât despre arhivele particulare nu există suficientă experiență privind regimul înscrisurilor private când ele exprimă relații contractuale, cu statul, dreptul de alienare sau interzicerea acesteia, dreptul de preempțiune la achiziționare, regimul acestor documente și consecințele juridice după ce au intrat în depozitele Arhivelor Statului, inclusiv, cu privire la acces. În această chestiune sunt de luat în seamă sugestiile și soluțiile prezentate în *Manuel d'archivistique*, Paris, 1970, p. 26, 29, 32, 37, 40.

²⁵ Ch.M. Dollar, *Seizing the opportunity: archivists in the information age*, în „Comments delivered at the Fourth plenary session XII” (International Congress of Archives Montréal, Canada, 11 septembrie 1992), 8 p.; *A l'ère de l'information: la gestion globale, systémique et systématique de l'information administrative*, în „Archi-med”, I(1992), nr. 3, p. 20-24.

Probleme generale puse de accesul la documente

Pe plan internațional și din lucrările Consiliului Internațional al Arhivelor rezultă concepția că sunt necesare ansambluri coerente de legi, reguli și regulamente (norme) referitoare la acces, comunicare, sensibil apropiate de la o țară la alta.

Condițiile și criteriile de acces impun o terminologie adecvată și acceptată, importanța ei fiind definită atât de folosirea curentă în actele normative interne și internaționale, în studii de specialitate, cât și de conținutul ei.

Accesul este legat de: a. perioada când actele stau în așa-numita arhivă curentă; b. perioada tranzitorie de conservare, când documentele, având inventare sau liste (borderouri de vărsământ), devin inactive, adică nu mai sunt de folos administrativ, așteptând să fie selecționate, fie de serviciile care le-au creat, fie de serviciile de conservare a arhivei. O concluzie este certă, și anume, că prezența îndelungată în serviciile creatoare antrenează nu numai agravarea condițiilor de acces, dar și pericolul distrugerii neautorizate, de regulă din motive de spațiu; c. de perioada de clasare și repertorizare. Existența instrumentelor de cercetare, a inventarelor, indexurilor și a descriptorilor, dă sens activității utilizatorilor documentelor de arhivă. Serviciile însărcinate cu aceste operațiuni destinate, în cele din urmă, asigurării accesului publicului trebuie să fie dotate cu mijloace adecvate de combatere a factorilor dăunători documentelor și cu aparatură de copiere folosită atât acțiunii de conservare, cât și difuzării informațiilor de pe suportii izvoarelor consultate. În sfârșit, accesul în arhive este dependent și limitat de considerații juridice și practice.

Din punct de vedere juridic²⁶

1. Existența legilor naționale și internaționale diferite, cu privire la securitatea națională și la protejarea relațiilor bi și multilaterale; 2. necesitatea asigurării ordinii publice interne, securității cetățenilor, combaterii criminalității; 3. necesitatea protecției secretului industrial, comercial și a proprietății intelectuale; 4. necesitatea asigurării dreptului cetățenilor cu privire la viața lor particulară; 5. necesitatea apărării dreptului de liberă folosire a arhivelor particulare de către posesorii lor, ca bunuri particulare.

Din punct de vedere practic²⁷

1. Limitarea manipulării excesive a documentelor originale pentru a fi păstrate în stare bună de conservare; 2. dimensiunile limitate ale bugetelor destinate personalului și aparaturii de multiplicat pentru asigurarea copiilor necesare înlocuirii originalelor la sălile de studiu; 3. dificultatea de a asigura, pentru toate unitățile arhivistice și toate piesele din interior, într-un timp rezonabil, instrumente de informare clasice sau informatizate (inventare, repertorii, indici, fișiere tematice sau informatizare), cu scopul ca orice cercetător să le cunoască conținutul; 4. limitele programelor zilnice ale sălilor de studiu puse la dispoziția solicitanților, fie din cauza numărului mic de custozi, fie datorită insuficienței capacități a spațiului sălilor; 5. insuficienta dotare cu aparatură costisitoare a sălilor pentru consultarea unor tipuri de documente aflate pe suporti noi: aparate de proiecție – film – microfilm, magnetofone, magnetoscoape, calculatoare P.C., terminale și alte mijloace tehnice care pun probleme juridice delicate încă neabordate sau nesoluționate; 6. posibilitățile reduse și chiar mentalitățile din instituțiile și întreprinderile care nu

²⁶ M. Duchein, *op. cit.*, p. 6–7.

²⁷ *Ibidem*.

și-au propus drept scop comunicarea arhivelor în materie de cheltuieli legate de aceasta: spații de depozitare, săli de studiu, aparatură și personal specializat, mijloace de protecție și conservare etc. 7. posibilitățile limitate de a răspunde cererilor și curiozității „marelui public“ în spațiul arhivistice, în raport cu atribuțiile personalului instituției și funcționalitatea clădirilor Arhivelor.

Câteva propuneri de cuprins în Normele tehnice ca proceduri legale referitoare la acces

În nici unul din actele noastre normative mai vechi nu există vreo referire lămuritoare cu privire la noțiunea de acces. Singurii termeni tehnici din care se subînțelege accesul sunt *folosirea, valorificarea documentelor, eliberarea de copii, extrase și certificate, consultarea documentelor*.

Noul proiect de lege utilizează cuvântul acces în partea a doua a articolului 22 și este legat de consultarea autorizată de lege pentru unele autorități publice centrale abilitate să acționeze în concordanță cu reglementările legale referitoare la secretul de stat.

Literatura de specialitate arată că sunt state și organisme internaționale care dispun de legi și reglementări speciale care invocă și definesc accesul la documentele din Arhivele Naționale și Internaționale²⁸. Unele ca cele din Suedia, Finlanda, Olanda și Australia au drept caracteristică aprecierea că ele dau dreptul de acces la documente fără limită de dată, documentele inaccesibile fiind foarte puține și enumerate, așa cum se întâmplă, spre exemplu, în Franța, S.U.A., Norvegia și Canada. Datorită enumerărilor din aceste legi, cei care contestă prevederile respective se pot plânge tribunalelor abilitate să decidă în asemenea chestiuni sau se adresează unor Comisii sau Comisariate cu privire la acces, secret și cercetare etc. O experiență de câteva decenii, a arătat, cel puțin în S.U.A., că sunt și persoane care abuzează de liberalismul legii și Congresul a luat, în anul 1981, în discuție necesitatea restrângerii sensibile a acestui acces.

Dacă analizăm actele noastre normative vom constata că trebuie să se aducă clarificări cu privire la acces, fie inițiind Direcția Generală a Arhivelor Statului o lege cu privire la accesul în arhivele tuturor creatorilor și deținătorilor de documente din Fondul Arhivistice Național, fie în „Norme tehnice“, dar comune, larg

²⁸Pentru legislația arhivistice din statele membre ale Consiliului Internațional al Arhivelor și reglementările organismelor internaționale făcând parte din O.N.U., la nivelul anilor 1983–1988, vezi M. Duchemin, *op. cit.*, și Bodil Ulate-Săgura, *op. cit.* Pentru România sunt de menționat Decretul nr. 472/1971 și Legea nr. 23/1971. Desigur, acum s-ar putea adăuga și Legea nr. 51/1991 privind siguranța națională. Dintre statele cu legi speciale privind accesul în arhive menționăm: *Canada* – „Acces to Information Act“, 1982; *Privacy Act*“, 1982; *Danemarca* – „Rules published by the National Archives on acces to documents in the National Archives and provincial archives“, 1964, 1968; *Franța* – „L. 78-753 du 17 Juillet 1978 portant diverses mesures d'améliorations des relations entre l'administration et le public et diverses dispositions d'ordre administratif, social et fiscal“; „L. 79-18 du 3 janvier 1979 sur les Archives“; „Decret 79-834 du 22 septembre 1979 portant application de l'article 9 de la Loi 78-753 du 17 Juillet 1978 en ce qui concerne la liberté d'accès aux documents administratifs“; „Decret 79-1038 du 3 Décembre 1979 relatif à la communicabilité des documents d'archives publiques“; *Germania* – „Erlass des Bundesministers des Inneren – K. –3-325-157/1 – am 11. September 1969“; *Italia* – „Decreto presidenziale 854 sulle attribuzioni del Ministerio dell'Interno in materia di documenti archivistici non ammessi alla libera consultabilità“; *Norvegia* – „Freedom of Information Act, 19 June 1970“; *Polonia* – „Decision of the Minister of Culture and Fine arts on acces to Archives, 22 march 1957“; *S.U.A.* – „Freedom of Information Act, 1974“; „Presidential recordings and materials preservation act, 1974“; „Privacy Act, 1974“; „Public use of records, donates historical materials, and facilities in the national Archives and Records Service, 1977“. Toate aceste normative sunt publicate în diferite numere ale revistei „Archivum“.

cuprinzătoare ale procedurilor din toate domeniile de activitate, adică de la arhive clasice până la cele tehnice, informaționale etc., de la cele publice până la cele particulare, care prezintă interes pentru stat, pentru protejarea patrimoniului cultural, intelectual ș.a.m.d., și pentru care legea trebuie să-i permită să intervină în folosul societății.

Argumentele pentru inițierea unei astfel de legi sau norme cu o valabilitate generală, Ministerul de Interne fiind, prin Direcția Generală a Arhivelor Statului, unicul administrator al Fondului Arhivistic Național, ar fi: 1. Documentele pun problema accesului încă din momentul creării lor, fie pentru că li se stabilește un anumit tip de secret, fie că fără să fie secrete sunt supuse restricțiilor un anumit număr de ani, să zicem potrivit nomenclatorului dosarelor, și astfel serviciul care utilizează arhiva curentă decide de la început sau cel mai târziu la data predării unităților arhivistice cu inventar (a vârsământului cu borderou pe plan internațional) asupra comunicabilității lui. Am putea spune că potrivit cutumelor naționale arhivistice (căci Ordinul M.I. nr. S/2175 din 01.01.1984 este anulat, iar de Normele pentru organizații din ediția 1973 nu mai ține nimeni seama), înrădăcinate în practica noastră, aceasta este treaba creatorului. 2. Tot în atenția creatorului stă soarta documentelor și în cea de a doua perioadă tranzitorie, când, fiind inactive, își așteaptă selecționarea competentă și realizarea „arhivei definitive”, pentru că numai având această caracteristică, dată de efectuarea operațiunilor de evidență – selecționare, ordonare, inventarierea definitivă, executarea chiar de lucrări superioare cerute de informatizare-indici, fișiere manuale sau informatice, – pot lua calea depunerii.

În acest timp însă, se pun două probleme: prima, a desecretizării pentru că acel secret nu mai poate fi susținut nici de creatorul sau deținătorul interesat sau dimpotrivă, a doua problemă este continuarea caracterului de secret chiar după 30 de ani, 50 de ani sau inaccesibil publicității, comunicării sub altă formă unor terți, așa cum se întâmplă cu documentele de personal, de stare civilă, poate chiar de proprietate intelectuală, de acțiune într-un teritoriu străin a unui anumit fapt etc. Într-un asemenea caz ar trebui să intervină o convenție între depunător, persoană juridică (morală) sau fizică, și Arhivele Statului sau un alt depozitar preferat (Academie, Bibliotecă, Muzeu – art. 15 ultimul aliniat, iar practica din trecut a dovedit că sunt posibile asemenea rezolvări), uneori provocat chiar de relații contractuale (o mare firmă particulară care lucrează comenzi pentru armată o perioadă de timp, sau execută lucrări publice în care poate fi implicată armata, spre exemplu).

Existența unei legi a accesului ar putea reglementa mai bine asemenea situații și ar stipula atribuțiile instituțiilor și funcționarilor publici sau privați în pregătirea arhivei în perioada de clasare și asigurare a instrumentelor de informare administrativă sau științifică amintite în p. 13 pct. „c”, cât și în regimul ei de arhivă istorică la creator.

În sfârșit, dacă această arhivă istorică (compusă dintr-un fond sau mai multe, închise sau deschise, alături de care pot fi și colecții) este depusă la Arhivele Statului, instituția noastră și-ar demonstra bazele juridice ale rațiunii de a fi. Accesul la documentele păstrate în Arhivele Statului (Naționale) s-ar întemeia pe Legea Arhivelor, Legea siguranței naționale, Legea secretului și pe alte legi care vor reglementa domeniul. Unele state au prevederi privind accesul și în legile referitoare la apărare, afaceri externe, informatică²⁹.

²⁹M. Duchein, *op. cit.*

Legea accesului poate defini caracterul arhivelor la emitent, destinat sau creator și deținător, caracterul public, dacă legea nu prevede altfel, al documentelor din Fondul Arhivistic Național pe care le administrează Arhivele Statului³⁰ sau alți mari depozitari de documente din care achiziționează aceste izvoare după trecerea celor 20, 30, 50 sau 100 de ani.

Normele și procedurile canadiene și din Franța prevăd, în virtutea unor articole din Legea accesului, că dreptul de acces este gratuit³¹ pentru orice persoană care face o cerere formală în vederea studierii de documente, în timpul orelor de lucru sau prin obținerea de copii³². Dacă se solicită documente ale organismelor publice care sunt sub incidența prevederilor din convențiile de depunere la arhive³³ se ia și avizul acestor organisme. Odată avizul primit, comunicarea este liberă, cu excepția documentelor care pot leza interesele persoanei și se află depuse la camera pentru tineret a Curții din Quebec sau se referă la adopțiune, la persoane care trăiesc și la documentele și instrumentele de evidență ce există la notariate.

Pentru arhivele de origine privată se consultă mai întâi convenția de cumpărare, donație sau depunere condiționată de păstrare a dreptului de proprietate, iar dacă nu există o convenție sau o indicație precisă, arhiviștii sunt autorizați să decidă dacă a trecut sau nu timpul restrictiv și să acționeze în consecință. Persoana care cedează documente de origine privată păstrează dreptul de acces pentru sine sau o altă persoană desemnată de ea, chiar dacă convenția nu prevede acest lucru.

Se pare că și arhivele străine se confruntă cu cereri din fondurile supuse unor operațiuni arhivistice. Situația, având oarecare frecvență, a impus atât legiuitorilor cât și normelor de aplicare să stipuleze că sunt interzise restricții la acces în următoarele cazuri: 1. Când un document nu se evidențiază într-un instrument de cercetare. Absența din acest instrument, dar existența în fond nu-l poate face inaccesibil. 2. Când un document nu poate fi extras dintr-un ansamblu fără a perturba operațiunile de prelucrare, se convine cu solicitatorul data la care serviciul de arhivă îl va pune la dispoziție. 3. Starea de conservare precară a unui document nu poate constitui un criteriu de a refuza accesul. Dacă se impune mai întâi restaurarea, se convine cu solicitantul asupra datei când i se va pune la dispoziție. Realitatea este că în practică și la noi, în raporturile cu cercetătorii atât custozii cât și arhiviștii de la depozite procedează în aceeași manieră, mai puțin stabilirea unei date exacte de acces. Noi însă nu avem prevederi de această natură într-o normă privind accesul, ci la capitolele privind păstrarea, restaurarea și conservarea, cu sensul restrictiv că aceste documente nu se dau în cercetare până la însănătoșirea lor. Asemenea proceduri sunt stabilite în cele mai multe cazuri prin indicații verbale cu ocazia instruirilor și repetate în cazuri de încălcare a cutumei. Imprecizia unei cereri nu poate constitui motiv de refuz. De aceea se vor solicita precizările orale menite să ușureze depistarea documentului căutat. De regulă, sunt suficiente cererile orale exceptându-se situațiile când:

a) cererea se face în nume propriu; b) se cere scoaterea în exterior prin împrumut; c) se comandă reproducerea unui document (în Germania și Olanda reproducerea poate fi grevată de dreptul de reproducere rezervat numai

³⁰ Prevedere din proiectul de Lege a Arhivelor României, art. 3.

³¹ *Manuel d'archivistique*, p. 39

³² *Normes et procédures archivistiques...*, p. 102.

³³ Este interesant faptul că Legea Arhivelor României din 1925 (art. 3) prevedea noțiunea de „convenție”.

Arhivelor Federale sau Naționale sau de impozitare cu o cotă parte din veniturile obținute per tiraj de solicitator în urma publicării)³⁴.

Interesante sunt și regulile privind împrumutul. Se favorizează accesul la copii, iar în cazurile fotografiilor și filmelor se dau numai copii. Împrumutul pe loc, adică la sălile de studiu, corespunde cu ceea ce se prevede în regulamentul sălii noastre de studiu, cu privire la numărul diferitelor tipuri de documente accesibile într-o zi și la comportamentul cercetătorilor. Împrumutul în afară se acceptă în cazul documentelor private, inactive depuse la Arhivele Naționale, pentru organizarea de expoziții, pentru restaurare sau reproducere, pentru a fi consultate de un tribunal sau comisar de anchetă. În scopul de a se evita o pierdere ireparabilă, orice document propus pentru împrumut în afara Arhivelor de Stat sau Naționale se microfilmează.

Restricțiile cu privire la reproducere și consultare sunt îndeobște: 1. puse în relație cu drepturile de autor protejate: documentele respective sunt amânate de la operațiunea de microfilmare tocmai pentru a înlătura pericolul comunicării neautorizate și necontrolate; 2. când imaginea pe microfilm a unui document nu este corespunzătoare, nu oferă lizibilitate, lipsește o parte și nu este curată. Orice alterare a informației nesemnaltate pe genurile de copii arătate poate conduce la restricții până la refacere.

Ne oprim aici cu sugestiile mai mult pentru documentele clasice și copii la îndemâna tehnologiei cu care sunt dotate Arhivele noastre, dar va trebui, cât de curând, în urma unei documentații serioase, să abordăm, în studii caracteristice jurisprudenței, problemele generale și particulare ale accesului la documentele cu suporti pe pânză din cele mai felurite fibre, pe sticlă, metal, plastic și ceară: manipularea, punerea în ordine, conservarea, reproducerea, exploatarea informației, îmbolnăvirile cu viruși (ca în cazul discurilor utilizate de calculatoare, cel mai adesea din motive de a fi dependent de producătorul aparatului), implicațiile juridice interne și internaționale ale secretului profesional, ale divulgării de secrete de către funcționari, principiile de drept internațional în materie de arhive.³⁵

În concluzie: 1. Socotim utilă o lege a accesului la documentele de arhivă. Coroborarea eforturilor instituțiilor interesate: M.I., DGAS, M.C., Biblioteca Națională, ICI, INID, Arhiva Națională de filme, M.Ap.N., M.A.E., S.R.I., Secretariatul General al Guvernului, Organismul Parlamentului care se ocupă de arhivele legislativului, Ministerul Justiției, Procuratura Generală, Academia Română, poate fi benefică pentru societate și soarta Fondului Arhivistic Național; 2. este absolut necesară o muncă organizată de documentare, prin traduceri integrale ale imensei literaturi de teorie și practică arhivistică și de jurisprudență arhivistică, pusă la dispoziție de C.I.A., pentru a dezvolta și la noi argumentele juridice într-o cazuistică tot atât de bogată ca și arhivele. Eforturi individuale nu ajung. Ele pot doar sesiza fenomenul.

³⁴ Vezi raportul olandez prezentat la Masa Rotundă a Arhivelor ținută la Haarlem, Olanda, în octombrie 1991.

³⁵ Vezi Actele celei de a șasea Conferințe internaționale a Mesei Rotunde a Arhivelor, în *Les Archives dans la vie internationale*, Paris, 1963, p. 11-56, p. 131-142.

Locurile de adevărire din Transilvania în timpul secularizării lor

KISS ANDREI

În lucrarea sa care tratează pentru prima oară în istoriografia românească locul și rolul specific al locurilor de adevărire din Transilvania medievală în domeniul emiterii și păstrării documentelor¹, bazat pe documentele medievale folosite la întocmirea volumelor și studiului de diplomatică din cadrul colecției *Documente privind istoria României – Seria C. Transilvania*², precum și pe lucrările de specialitate în alte limbi apărute până atunci despre locurile de adevărire, Francisc Pall arată că „Instituția locurilor de adevărire este încă puțin cunoscută cercetărilor istoriei noastre medievale” și constată drept un fapt „semnificativ în această privință că istoriografia română nici nu posedă până acum un termen consacrat pentru denumirea lor”.³

Curând după apariția lucrărilor citate ale ilustrului autor s-au adus noi contribuții în acest domeniu, atât în ceea ce privește publicarea unor noi izvoare cu privire la activitatea locurilor de adevărire din Transilvania⁴, cât și a tratării rolului lor în domeniul activității scripturistice și a constituirii de arhive⁵. Alte două lucrări de sinteză au contribuit la cunoașterea mai bună și elucidarea unor aspecte ale activității locurilor de adevărire din cadrul Conventului de la Cluj-Mănăstur și, respectiv, cel al Capitlului din Oradea⁶, ca apoi grandioasa operă a lui Sigismund Jako să ne ofere un izvor interior complet al activității locului de adevărire din Cluj-Mănăstur până în 1556, prin publicarea regestelor textelor cuprinse în protocoalele conventului între anii 1289 și 1556, însoțite de o aprofundată prezentare monografică a acestei instituții, cu un rol deosebit în emiterea și păstrarea documentelor. În această prezentare introductivă autorul nu se limitează doar la istoric și urmărirea procesului de emitere de documente, ci ne oferă o aprofundată analiză a rolului social al abației, al abaților și monahilor, cu un accent deosebit asupra ponderii lor în societate și a activității de cărturari⁷. Deși în prezentarea amintită autorul se referă succint la soarta conventului ca loc de adevărire după secularizarea din 1556, nu este mai puțin adevărat nici faptul că, în tratarea generală a locurilor de adevărire, cu specificul pe care l-au avut în Ungaria și Transilvania, autorii își îndreaptă atenția în primul rând spre atribuțiile și funcționarea lor în evul mediu⁸.

¹ Francisc Pall, *Contribuții la problema locurilor de adevărire din Transilvania medievală* (sec. XIII – XV), în „Studii și materiale de istorie medie”, II, 1957, p. 391 – 405.

² Idem, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI–XV)*, în *Documente privind istoria României*, Introducerea vol. II, București, 1956, p. 225–330.

³ Idem, *Contribuții...*, p. 391.

⁴ Sigismund Jakó, *Instrucțiunile arhivistice ale oficiilor din Transilvania, 1575–1841. Problema reorganizării arhivelor vechi din Transilvania*, în „Revista Arhivelor”, I (1958), nr. 1, p. 34–81.

⁵ Sigismund Jakó și Radu Manolescu, *Scrierea latină în evul mediu*, București, 1971, p. 83, 99–100.

⁶ Gábor Sipos, *A Kolozsmonostori Konvent hiteleshelyi működése* (Activitatea Conventului din Cluj-Mănăstur ca loc de adevărire), în *Művelőrténeti tanulmányok* (Studii de istorie a culturii) București, 1979, p. 33–50; Árpád Varga, *A Váradí Káptalan hiteleshelyi működése* (Activitatea Capitlului din Oradea ca loc de adevărire), în *Művelődéstörténeti tanulmányok*, București, 1980, p. 20–35.

⁷ Sigismund Jakó, *A Kolozsmonostori Konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)* (protocoalele Conventului din Cluj-Mănăstur, 1289–1556), vol. I–II, Budapest, 1990.

⁸ Franz Eckhart, *Die Glaubwürdigen Orte ungar in Mittelalter*, în *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, Innsbruck, 1915, p. 355–358; Imre Szentpétery, *Magyar okleveltan* (Diplomația maghiară), Budapest, 1930, p. 121–137, 214–222.

Așa se explică și faptul că, deși instrucțiunile date requizitorilor din Alba Iulia și Cluj-Mănăstur, publicate în „Revista Arhivelor”⁹, se referă la o perioadă cu totul specifică din activitatea locurilor de adevărire din Transilvania, și anume la intervalul de timp care a urmat secularizării lor, despre funcționarea locurilor de adevărire ca instituții publice cu caracter laic, în cadrul cărora funcționau acei requizitori pentru care s-au emis instrucțiunile publicate, nu se ocupă nici o lucrare.

Chiar și în cadru mai larg cunoaștem doar lucrarea unui singur autor, care, alături de alte locuri de adevărire, se ocupă – într-un capitol aparte – și de activitatea locurilor de adevărire secularizate, care au funcționat pe teritoriul țării noastre.¹⁰ Tratatând activitatea locurilor de adevărire în secolele XVI–XIX în general, autorul folosește, ca surse primare, materialele documentare provenite din arhivele unor locuri de adevărire din Ungaria; în ceea ce privește Transilvania, se mărginește însă la valorificarea izvoarelor publicate, reușind totuși, ca și în privința locurilor de adevărire secularizate de aci, să prezinte o imagine clară, de altfel singura de acest fel până în prezent.

Lucrarea de față, având ca obiectiv cercetarea funcționării și a rolului locurilor de adevărire din Transilvania în timpul secularizării, cuprinde o perioadă mai restrânsă decât lucrarea mai sus citată, întrucât secularizarea bunurilor episcopale, ale conventurilor se limitează de fapt la un interval de timp dintre anii 1556–1716. În același timp, folosind pe lângă aceleași izvoare publicate și alte surse primare, va încerca să prezinte unele aspecte netratate sau mai puțin tratate în privința locurilor de adevărire din timpul secularizării.

Lucrarea are ca obiectiv, de fapt, două locuri de adevărire din Transilvania: Capitlul din Alba Iulia și Conventul din Cluj-Mănăstur. Deși Capitlul din Oradea, într-o parte a acestei perioade, făcea parte dintre locurile de adevărire supuse jurisdicției principilor Transilvaniei, și a fost și el secularizat începând din 1566¹¹, nu putem să-l cuprindem în tratarea pe care ne-o propunem, deoarece, în materialele documentare de care dispunem, sunt prea puține documentele emise de acest loc de adevărire sau privindu-l, care ne-ar îndreptăți și la tratarea acestei instituții cu un istoric și activitate oarecum diferită de cele două locuri de adevărire de care ne ocupăm. (Trimiterile pe care le vom face la acest Capitlu se bazează pe izvoare publicate).

De altfel, izvoarele de care dispunem vor determina și felul în care vom trata problema locurilor de adevărire din Transilvania în timpul secularizării lor. Izvoarele fundamentale pentru cercetarea istoricului, organizării și funcționării unei instituții, în cazul unei tratări monografice, provin în primul rând din arhiva proprie a instituției cercetate. În cazul nostru nu am avut posibilitatea să studiem direct materialele documentare din arhivele Capitlului din Alba Iulia și ale Conven-

⁹ Sigismund Jakó, *Instrucțiuni arhivistice...*, p. 54–56.

¹⁰ László Papp, *A hiteles helyek története az újkorban (Istoricul locurilor de adevărire în epoca modernă). Palaestra Calasanciana. A piaristák doktori értekezései az 1932 évtől 14 szám.* (Dizertațiile de doctor ale piariștilor începând din anul 1932. Nr. 14). Budapeșt. 1936. Autorul, în partea I-a, capitolul IV (p. 56–68) și în partea a II-a, capitolul V (108–117), se ocupă de locurile de adevărire din Transilvania. Idem, *A hiteleshelyi intézmény megszűnése* (Desființarea locurilor de adevărire), în „Regnum”, Budapeșt. 1942–1943, p. 536–562.

¹¹ Până la cucerirea Oradei de către turci, în anul 1660, iar după recucerirea ei, în 1693, secularizarea fiind abrogată. Vezi Vince Bunyitay, *A Váradi Püspökség története* (Istoricul Episcopiei din Oradea), vol. II. Oradea. 1883, p. 215.

tului din Cluj-Mănăstur¹² mărginindu-ne doar la materialul publicat din aceste arhive¹³. Dintre lucrările publicate care ne-au servit drept izvor, în afară de cele citate mai sus, ne-am folosit în primul rând de izvoarele legislației din Transilvania, ca articolele dietale¹⁴ și *Approbatæ Constitutiones* cu *Compilatæ Constitutiones*¹⁵, care conțin reglementările aduse pe calea legislației în privința locurilor de adevărire, apoi de lucrări mai vechi ca cea a lui Szeredei¹⁶ și a lui Jakab Elek¹⁷, în care instituțiile de care ne ocupăm sunt tratate în primul rând ca instituții bisericești, și lucrările lui Kemény¹⁸, Szilágyi¹⁹ și Beke²⁰, care se ocupă cu documentele păstrate în arhiva Capitulului din Alba Iulia.

Sursa principală a cercetărilor noastre o constituie însă materialul din arhivele beneficiarilor documentelor emise de locurile de adevărire spre care ne îndreptăm atenția. Dintre aceste arhive cele mai bogate în documente emise de locurile de adevărire sunt tocmai cele care provin de la comunitățile deținătoare de cele mai vechi documente, ale căror existență și dezvoltare se bazează pe libertăți și privilegii limitate la comunitatea respectivă, deci care au un interes deosebit de a le păstra: de la comunitățile orășenești și de la familii. Dintre acestea, orașele – care, în privința actelor emise pentru cetățenii lor și în actele particulare sau procedurale ale acestora au dreptul de a emite acte autentice sub sigiliul propriu, la rândul lor își asigură privilegiile privind întreaga comunitate și actele pe care le consideră deosebite prin transumarea lor la locurile de adevărire, respectiv inserarea lor în registrele acestora, iar în relațiile și tranzacțiile comunității cu cei care nu fac parte din comunitate își încheie actele tot în fața locurilor de adevărire. Acestea în baza concepției juridice feudale aplicată în Transilvania, potrivit căreia chiar dacă vreo instituție, comunitate sau persoană are dreptul de a emite acte autentice sub sigiliu propriu, în cauze proprii, nu poate figura ca emitător de act autentic. (De altfel această concepție este aplicată și în privința cauzelor proprii ale locurilor de adevărire, care, în asemenea cazuri, se adresează unui alt loc de adevărire sau cancelarii cu drept de a emite acte autentice).²¹

¹² Arhiva Capitulului din Alba Iulia, și cea a Conventului din Cluj-Mănăstur sunt păstrate la Arhiva Națională Maghiară. Vezi Domokos Kosáry, *Bevezetés Magyarország történetének forrásai és irodalmába*, I-1, Altalános, rész. I-II (Introducere în izvoarele și bibliografia istoriei Ungariei, I-1, Partea generală, I-II, Budapest, 1970, p. 100–181). O parte a arhivei Capitulului care privește bunurile instituției ca organizație bisericească se păstrează la Alba Iulia. Vezi Antal Beke, *Az Erdélyi Káptalan levéltára Gyula-Fehérvár* (Arhiva Capitulului din Transilvania la Alba Iulia), Budapest, 1889. De asemenea, partea similară a arhivei Conventului din Cluj-Mănăstur a rămas la Cluj, Idem, *A Kolozsmonostori Konvent levéltára* (Arhiva Conventului din Cluj Mănăstur), Budapest, 1807.

¹³ În primul rând la registrele publicate de Antal Beke, *A Kolosmonostori Konvent...*, nota 11.

¹⁴ *Erdélyi országyűlés emlékek. Monumenta comitialia Regni Transylvaniae*, ed. Sándor Szilágyi, vol. I–XXI, Budapest, 1875–1898. (În continuare se va cita *Monumenta comitialia...*).

¹⁵ *Approbatæ constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*, Cluj, 1815. (În continuare se va cita *Approbatæ...*). Vezi și *Compilatæ constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*, Cluj, 1816. (În continuare se va cita *Compilatæ...*).

¹⁶ Antonius Szeredei, *Notitia veteris et novi Capituli ecclesiae Albensis Transylvaniae ex antiquis et recentioribus monumenta*, Alba Iulia, 1791.

¹⁷ Jakab Elek, *Apátságok Erdélyben* (Abațiile în Transilvania), în *Magyar történelmi tár* (Colecția istorică maghiară), Pesta, 1868.

¹⁸ Josephus Kemény, *Notitia historico-diplomatica Archivi Capituli Albensis Transylvaniae*, vol. I–II, Sibiu, 1836.

¹⁹ Sándor Szilágyi, *Yelentes a Gyulafehérvári Káptalan levéltárában tett kutatásokról* (Raport asupra cercetărilor efectuate în arhiva Capitulului din Alba Iulia), în *Értekezés a történeti tudományok köréből* (Dizertații din domeniul științei istorice), vol. IX, partea 3-a, Budapest, 1880.

²⁰ Antal Beke, *A Gyulafehérvári Káptalan levéltárának czimjegyzéke* (Indicele arhivei Capitulului din Alba Iulia), Budapest, 1884.

²¹ Francisc Páll, *Contribuții la problema locurilor de adevărire ...*, p. 395.

Față de cele arătate mai sus în legătură cu actele create în cadrul comunităților orașenești, familiile (persoanele particulare) – mai ales în primele secole ale funcționării locurilor de adevărire – se adresează pentru obținerea de acte autentice aproape în exclusivitate locurilor de adevărire, ele fiind deținătoarele arhivelor cu cele mai bogate materiale emise de acestea.

Bazat pe aceste considerente, alături de alte izvoare și de informații provenite și din alte arhive, pentru cercetarea sistematică a temei urmărite am ales câte o arhivă – pe care o considerăm reprezentativă – din rândul celor două tipuri enunțate mai sus: arhiva veche a orașului Cluj – care oglindește relațiile cu locurile de adevărire a unei comunități orașenești în dezvoltare, cu drept de a emite acte autentice și arhiva din Ciurbrud a familiei Kemény, deoarece aceasta din urmă, tocmai pentru perioada tratată, reprezintă arhiva unei familii în plină ascensiune, care în procesul de acumulare a bunurilor familiale a recurs permanent la obținerea actelor autentice pentru asigurarea drepturilor sale.

În urma cercetării sistematice a documentelor din cele două arhive amintite, sub aspectul activității locurilor de adevărire din perioada dată și a confruntării lor cu alte izvoare, lucrarea de față constituie de fapt o prezentare a rezultatelor obținute pe parcursul cercetărilor, privind anumite aspecte, fără să poată cuprinde tratarea încheiată și finalizată a activității și rolului locurilor de adevărire din Transilvania în timpul secularizării lor, întrucât cercetările pe care le-am întreprins nu pot fi considerate ca încheiate nici în privința cercetării izvoarelor și nici în privința elucidării problemelor.

Din motivele arătate mai sus ne propunem ca, în cadrul acestei lucrări, să ne ocupăm în primul rând de efectul secularizării asupra activității și rolului locurilor de adevărire și de unele caracteristici ale acestei activități în condițiile noi de funcționare ale acestor instituții, abordând și unele probleme, urmând ca elucidarea lor să rămână un obiectiv pentru continuarea cercetărilor.

Pornind de la cele enunțate mai sus, în cele ce urmează vom încerca să urmărim efectele secularizării asupra locurilor de adevărire și funcționarea lor în condiții social-economice și politice noi, față de cele existente la apariția lor și în primele secole de funcționare, deci surprindem schimbările intervenite în funcționarea instituțională a lor, determinate de noile condiții.

În prealabil, reamintim din istoricul apariției și funcționării locurilor de adevărire medievale faptul că aceste instituții bisericești apar cu atribuții publice în domeniul autentificării actelor juridice particulare, a emiterii de copii autentificate de pe documente și ca executorii cu dreptul de a atesta autentic unele acte procedurale sau mandate executorii, în condițiile monopolului clericilor pe tărâmul științei de carte și a activității scripturistice²². În anul 1556 însă, la data secularizării bunurilor episcopale, ale capitlurilor și conventurilor, în domeniul cunoașterii de carte, a practicării scrierii, a dezvoltării instituționale au intervenit asemenea modificări, care nu puteau să nu aibă efect asupra reînțeleperii și evoluției noii activități în condiții schimbate ale locurilor de adevărire, după o temporară încetare a activităților tradiționale de până atunci.

Se știe că în anul 1556 Dieta Transilvaniei a cerut reginei Izabela secularizarea bunurilor episcopale, ale capitlurilor și conventurilor și trecerea lor în patrimoniul fiscal²³. Prin această măsură urma să se legitimeze hotărârea similară din 1542²⁴,

²² Sigismund Jakó și Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 69–73.

²³ *Monumenta comitialia...*, vol. II, p. 64.

²⁴ *Ibidem*, p. 10–11.

al cărui efect a fost însă întrerupt de prezența temporară în Transilvania a puterii habsburgice. Hotărârea își avea rădăcinile atât în schimbările religioase intervenite în rândul păturilor privilegiate ca urmare a Reformei, cât și în unele nevoi economice și considerente politice. Regina a ezitat însă să consfințească imediat o asemenea hotărâre, urmând ca să se sfătuiască cu consilierii ei, iar asupra treburilor capitlurilor (deci a locurilor de adevărire) trebuia să hotărască dieta următoare. De fapt însă bunurile episcopale, ale capitlurilor și conventurilor nu au mai fost restituite acestora, așa încât secularizarea lor a fost un fapt împlinit încă din anul 1556. Întrucât menținerea și funcționarea instituțiilor bisericești era bazată pe sistemul medieval al beneficiilor acordate deținătorilor de demnități bisericești, prin secularizarea bunurilor din care proveneau beneficiile, membrii instituțiilor ecleziastice au fost de fapt privați de posibilitatea de a funcționa în continuare pe locurile unde s-a produs secularizarea. (Funcțiile bisericești nu au încetat însă în toate cazurile, dacă principalii titulari ai acestor funcții au primit beneficii pe teritoriul nesupus jurisdicției dietale transilvane, cum a fost cazul episcopului titular al Transilvaniei, care, la mijlocul secolului al XVII-lea, a fost în același timp și prepozit al Conventului din Lelesz și astfel a fost și deținătorul beneficiilor de care dispunea acesta)²⁵.

Prin faptul secularizării s-a produs însă o asemenea situație în privința asigurării păstrării documentelor create și păstrate în calitate de locuri de adevărire de către instituțiile bisericești care și-au încetat activitatea, de soluționarea căreia erau direct interesate păturile privilegiate reprezentate în dietă. Căci în decursul activității lor de mai multe secole, aceste locuri de adevărire au devenit păstrătoarele acelor documente care asigurau de fapt drepturile privilegiate, autenticitatea actelor și a tranzacțiilor de care se legau tocmai interesele acestor pătri. Asigurarea pe calea legislației a păstrării în continuare a documentelor din arhivele locurilor de adevărire nu putea deci să întârzie. Așadar este firesc ca, în anul următor, la Dieta de la Turda, ținută între 1 și 10 iunie 1557, să se hotărască în privința asigurării păstrării documentelor celor două locuri de adevărire: în privința celor rămase în sacristia catedralei din Alba Iulia în urma activității Capitlului din Alba Iulia și a celor din sacristia bisericii mănăstirii din Cluj-Mănăstur, care proveneau de la Conventul de acolo. Se dispune deci, în cadrul articolelor dietale, ca să se delege patru nobili care să ia sub custodie și să se îngrijească de toate privilegiile și documentele din sacristia sau „conservatoriul” celor două locuri de adevărire și, după vechiul obicei, să elibereze de pe ele copii, ca „cei care ne sunt credincioși să nu fie privați de drepturile lor juste”²⁶.

Trebuie să reținem din această hotărâre, și din cele următoare până în 1575, că în privința acestor locuri de adevărire se iau măsuri doar în ceea ce privește păstrarea documentelor și eliberarea copiilor de pe ele, fără ca să se ia vreo hotărâre și în privința funcțiilor procedurale și executorii pe care le exercitau vechile locuri de adevărire. În amintita hotărâre din 1557 încă nici nu sunt numite nominal persoanele care trebuiau să aibă grijă de documentele păstrate în arhivele locurilor de adevărire. Din puținele mandate care se dau în anii următori, până în 1575, pentru eliberarea de copii de pe actele păstrate, rezultă că, imediat în anul următor secularizării (dar înainte de hotărârea luată în privința celor patru persoane care să se îngrijească de arhivă), mandatul reginei Izabela din 14 mai 1557 a fost adresat încă

²⁵ Arh. St. Cluj-Napoca, fond familial Kemény, vol. XII, nr. 975, vol. II, nr. 168.

²⁶ *Monumenta comitalia...*, vol. II, p. 81.

Conventului din Cluj-Mănăstur²⁷, dar următoarele mandate ale regelui Ioan Sigismund, și anume cel din 1561, din 1 septembrie 1568 și 9 iunie 1569, pentru emiterea unor acte din arhiva Conventului din Cluj-Mănăstur, se adresează consiliului orașului Cluj²⁸, iar mandatul din 1568 este transumat de judele primar al orașului Cluj²⁹.

În privința arhivei Capitlului din Alba Iulia, dintr-o chitanță dată la 1 martie 1565 custozilor arhivei Capitlului, rezultă că aceștia au funcționat în număr de trei³⁰. Pare că păstrarea documentelor din arhiva Capitlului a fost mai bine asigurată, ceea ce se poate explica și prin faptul că era în imediata apropiere a curții domnești. Custodia temporară și nereglementată a dregătorilor orașului Cluj în privința arhivei păstrate în biserica mănăstirii din satul învecinat, la Cluj-Mănăstur, nu a soluționat păstrarea corespunzătoare a documentelor din arhiva acestui loc de adevărire și eliberarea copiilor de pe ele. De aceea încă Dieta ținută la Cluj în zilele de 11–23 noiembrie 1561 hotărăște ca, pentru păstrarea arhivei Conventului din Cluj-Mănăstur, să se aleagă trei persoane corespunzătoare din rândul nobililor și se prevede transportarea acestei arhive la Alba Iulia, unde să fie sub custodia persoanelor care se îngrijesc de arhiva Capitlului, numărul acestora urmând să fie completat la patru.³¹ Dar, în afară de faptul că nu s-a executat transportarea arhivei Conventului la Alba Iulia, nici această hotărâre nu a avut rezultatele urmărite, deoarece, în 1571, la dieta ținută între 19 noiembrie și 1 decembrie la Cluj, „pentru căutarea, păzirea și extrădarea scrisorilor de la Conventul din Mănăstur“ a fost numit notarul orașului Cluj și alți doi dieci.³²

Pentru arhivele capitlurilor nu se mai pune problema asigurării păstrării și emiterii actelor, ba chiar, la aceeași dietă, în privința Capitlului din Oradea, se hotărăște ca acesta să primească un nou sigiliu, deoarece pe cel vechi a figurat numele principelui decedat.³³ Peste doi ani, la Dieta din Turda, ținută la 24–27 mai 1573, se cere din nou voievodului să numească trei persoane pentru „conservarea și căutarea scrisorilor“ păstrate la Cluj-Mănăstur, deoarece conventul a stat până atunci părăsit și „scrisorile“ au fost fără nici o ordine. Se cere ca voievodul să dea și acestor persoane aceeași autoritate, sigiliu și salariu, asemănător requisitorilor din Oradea.³⁴

Organizarea definitivă a locurilor de adevărire din Alba Iulia și Cluj-Mănăstur se va reglementa la Dieta de la Cluj, ținută între 25 iulie și 6 august 1575. În articolele dietale emise se hotărăște ca și la Conventul din Cluj-Mănăstur să funcționeze „requisitori“ ca la Capitlul din Alba Iulia (care funcționau asemănător celor de la Oradea, n.n.) și sunt numite trei persoane dintre care requisitorul principal este un preot, iar rechizitorii sunt doi dieci, unul dintre ei fiind notarul comitatului Cluj. (În continuare requisitorii vor fi numiți din rândul membrilor consiliului orașului Cluj, obicei care s-a menținut și după trecerea locurilor de adevărire din nou în cadrul instituțiilor bisericești. Această prezență a senatorilor orașului Cluj în rândul rechizitorilor din Cluj-Mănăstur prezintă o problemă interesantă de studiu în continuare, sub aspectul influenței reciproce dintre oraș și convent în domeniul

²⁷ Antal Beke, *Az Erdélyi Káptalan...*, p. 188, nr. 889.

²⁸ Idem, *A Kolozsmonostori Konvent...*, p. 114–115, nr. 471, 478, 480.

²⁹ *Ibidem*, p. 115, nr. 479.

³⁰ Antal Beke, *Az Erdélyi Káptalan...*, p. 188, nr. 889.

³¹ *Monumenta comitalia...*, vol. II, p. 395.

³² *Ibidem*, p. 506.

³³ *Ibidem*, p. 504.

³⁴ *Ibidem*, p. 541.

activității scripturistice și a constituirii și ordonării arhivelor). La Alba Iulia requisitorul principal este parohul locului, rechizitorii sunt capelanii, pe lângă care funcționează și un notar. Ceea ce este deosebit de important din punctul de vedere al evoluției acestor instituții este faptul că în această hotărâre se stabilește, în privința atribuțiilor rechizitorilor, că „autoritatea acestora să nu se mărginească numai la căutarea <de scrisori> ci și la toate executările, dar în așa fel, ca cei ce nu vor să facă execuții prin ei, după modul de mai înainte să poată efectua execuții cu persoane nobile“. Se hotărăște ca acești requisitori – ca și cei din Oradea – să fie retribuiți de voievod.³⁵ Hotărârea dietei oglindește de fapt atribuțiile pe care le pot avea locurile de adeverire după douăzeci de ani de la secularizarea lor, în condițiile social-economice și politice schimbate față de cele existente în perioada de apariție și dezvoltare a acestor instituții.

Față de funcțiile legate de păstrarea documentelor și eliberarea copiilor de pe acestea, hotărârea din 1575 lărgeste sfera de activitate a locurilor de adeverire spre atribuțiile pe care le-au avut anterior, dar fără de a le acorda rolul aproape exclusiv în executarea unor acte procedurale sau mandate, pe care le aveau odinioară. (În continuare, cu prilejul reglementărilor ulterioare ale acestor atribuții, se accentuează mereu că părțile pot recurge și la alte căi pentru obținerea actelor autentice). Curând după această reglementare a atribuțiilor requisitorilor – și prin aceasta a funcțiilor locurilor de adeverire – sunt emise și instrucțiunile detaliate date requisitorilor, în care se precizează modul de procedură atât în păstrarea arhivei cât și a emiterii de copii, precum și în privința efectuării de atribuții procedurale și execuționale. (Din enumerarea făcută ne putem da seama de felul actelor pe care locurile de adeverire le mai întocmesc după această organizare).³⁶

Dispozițiile normative care se aduc în continuare pe calea legislației în privința locurilor de adeverire din Transilvania mențin competența stabilită prin hotărârea dietală din 1575, ba chiar, mai ales, după consolidarea principatului, acestea primesc unele atribuții care lărgesc pe cele de până atunci, în direcția devenirii lor ca arhive ale principatului, deci cu caracter de arhive de stat. (Această lărgire a atribuțiilor în direcția menționată se va observa prin îmbogățirea materialelor păstrate mai ales la Capitulul din Alba Iulia). Astfel, încă în 1571, se prevede ca un exemplu autentic al tarifului vamal (vectigal authentica) să se depună la locurile de adeverire, ca atât negustorii cât și tricesimatorii să poată cunoaște și aplica tricesimele stabilite.³⁷

În anul 1591 se hotărăște ca arendatorii dijmelor să depună la locurile de adeverire registrele privind perceperea dijmelor, unde trebuia depuse și instrucțiunile date dijmașilor – ce se vor întocmi în mod obligatoriu – pentru a evita abuzurile.³⁸ La întocmirea *Approbatelor* se mai introduce un articol asemănător, tot cu obligația de a depune registrul dijmelor la locurile de adeverire.³⁹ În anul 1640 se dispune ca perceptorii să depună un exemplar al registrelor de impozite la locurile de adeverire, ca să se asigure păstrarea în continuare și, prin eventuala pierdere a registrelor cu prilejul schimbării dregătorilor, să rămână un exemplar autentic.⁴⁰ Este demn de reținut că de pe aceste registre de dijmă și de impozite locurile

³⁵ *Ibidem*, p. 562.

³⁶ Sigismund Jako, *Instrucțiuni arhivistice...*, p. 54–56.

³⁷ *Approbatate...*, partea II, tit. 12, art. 2.

³⁸ *Ibidem*, tit. 10, art. 4.

³⁹ *Ibidem*, partea III, tit. 4, art. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, tit. 2, art. 9.

de adeverire sunt obligate să elibereze, chiar și fără mandat, (*litteris requisitoris*), indiferent cărui nobil, de câte ori se cere, o copie privind taxele sau impozitele ce se plătesc pe moșia lui.

În această evoluție a locurilor de adeverire în arhive ale principatului un loc important are dispoziția cuprinsă în *Approbatae* potrivit căreia, după tipărirea și emiterea sub semnătura principelui a articolelor dietale, originalul păstrat la președintele dietei se depune la Capitlul din Alba Iulia, iar dintre originalele păstrate de cei doi protonotari unul se depune la Conventul din Cluj-Mănăstur, iar altul la Capitlul din Oradea.⁴¹ *Compilatae Constitutiones* completează aceste atribuții largite ale locurilor de adeverire prin dispoziția ca să fie depuse aci și volumele din „*Liber Regius*”, ca cei ce au nevoie să obțină la locul de adeverire scrisori care-i privesc.⁴²

În cunoștința acestor dispozițiuni, care au reglementat atribuțiile și activitatea locurilor de adeverire în cadrul principatului, vom încerca să sesizăm schimbările intervenite în organizarea, funcționarea și rolul acestor instituții, împreună cu motivele care au determinat aceste schimbări.

Am amintit că locurile de adeverire din Transilvania – ca și cele din Ungaria – apar în timpul monopolului clericilor în domeniul științei de carte și a atribuțiilor scripturistice, care au determinat activitatea și rolul acestor instituții în emiterea și păstrarea actelor autentice. La data când aceste instituții bisericești dispar – secularizarea având ca scop restrângerea puterii clerului romano-catolic și trecerea bunurilor acestuia în stăpânirea puterii politice, fără să se fi prevăzut soarta locurilor de adeverire – condițiile în care se conturează noua organizare a acestor instituții – de data aceasta cu caracter laic – sunt profund modificate. Știința de carte, activitatea scripturistică nu mai reprezintă un tărâm pe care clericii au exclusivitate.⁴³

Deși în Transilvania nu s-a înrădăcinat instituția notarilor publici, funcționând doar sporadic, pe lângă locurile de adeverire, încă înainte de secularizare, adeverirea emiterii unor acte autentice se face și de către voievozi, vicevoievozi, respectiv de cancelaria voievodală⁴⁴, iar în problemele procedurale și executorii în afară de protonotar, apar și dregătorii comitatelor ca emitenți de acte autentice sub sigiliu propriu. În același timp în domeniul tranzacțiilor particulare, în Transilvania se înrădăcinează din ce în ce mai mult activitatea așa-numiților arbitri sau împăciuitori (*fogott bíró közbíró*). Spre exemplu (fără să vorbim de faptul că voievodul adeseori transumează și întărește anumite documente mai vechi), voievodul întărește învoieli (26 februarie 1494, 27 octombrie 1500)⁴⁵, sau voievozii adevăresc împăcarea părților (24 august 1493)⁴⁶, vicevoievodul interzice ocuparea de posesiuni (1416 decembrie 1)⁴⁷, vicelocțiitorul regesc adevărește de asemenea învoieli (9 februarie 1547, 28 mai 1550)⁴⁸, mandatul de executarea hotărânicilor se adresează protonotarului care și efectuează asemenea hotărânicii (20 martie 1553, 3 aprilie 1553)⁴⁹, iar dregătorii comitatelor atestă acte procedurale sau adevăresc și ei tranzacțiuni (16 noiembrie 1546, 21 noiembrie 1492, 18 iunie 1522)⁵⁰.

⁴¹ *Ibidem*, tit. 12, art. 1.

⁴² *Compilatae*..., partea IV, tit. 14, art. 1.

⁴³ În privința procesului de laicizare în domeniul științei de carte și al activității scripturistice vezi Sigismund Jakó, *Inceputurile scrisului în păturile laice din Transilvania medievală (Unele probleme noi ale paleografiei latine)*, în „Studii și cercetări de istorie”, IV, 1946, nr. 1-4, p. 81-102.

⁴⁴ În legătură cu evoluția acesteia vezi idem, *Organizarea cancelariei voievodale ardeleni la începutul secolului al XVI-lea*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 111-148.

⁴⁵ Arh. St. Cluj-Napoca, fond familial Kemény, I, nr. 26, 28.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 24.

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 6.

⁴⁸ *Ibidem*, IV, nr. 18, 23.

⁴⁹ *Ibidem*, fond Primăria municipiului Cluj, Arhiva veche-Privilegii, facs. M., nr. 29.

⁵⁰ *Ibidem*, fond familial Kemény, IV, nr. 8; I, nr. 32, 42.

A existat deci precedentul ca acte autentice emise odinioară aproape în exclusivitate de către locurile de adevărire să poată fi obținute și din alte părți. Astfel se explică reacția dietei după secularizare, când locurile de adevărire rămân fără personal. În primii ani, dieta se interesează, după cum am văzut, doar de asigurarea păstrării documentelor din arhivele locurilor de adevărire și a eliberării de copii de pe acestea (considerând probabil că emiterea în continuare a actelor autentice și îndeplinirea unor atribuții procedurale pot fi asigurate pe altă cale). Astfel, până la reglementarea atribuțiilor, locurile de adevărire din anul 1575, punerea în stăpânire se efectuează de către nobili („regius“) (3 septembrie 1565/17 martie 1574)⁵¹, hotărnicirile de către protonotar (5 iulie 1561, 23 septembrie 1563)⁵², efectuarea unor acte procedurale se atestă de către nobili delegați (6 martie 1558)⁵³, sau dregătorii comitatelor (7 martie 1564)⁵⁴.

După aproape douăzeci de ani de la secularizare s-a simțit totuși nevoia ca atribuțiile locurilor de adevărire să nu se limiteze doar la păstrarea documentelor existente și la emiterea de copii de pe acestea, ci să li se acorde din nou vechile atribuții pe care să le îndeplinească alături de cei ce le-au îndeplinit până la această dată. Măsura se datorește probabil faptului că, în rândurile celor interesați, persista încrederea pe care o aveau în locurile de adevărire secole de-a rândul.

În această privință este semnificativ faptul că, deși devenite instituții publice cu caracter laic, locurile de adevărire păstrează în continuare denumirea instituțiilor bisericești în cadrul cărora au funcționat (capitul, convent) ba chiar, în limbajul comun și al membrilor locurilor de adevărire, atât înainte, cât și după secularizare, li s-a dat numele după vechea instituție bisericească (li s-a spus „kăptalan“ = capitolu). Rămâne deocamdată o presupunere bazată pe informațiile privind păstrarea documentelor în acest timp, care va trebui probată, dar părerea noastră este că a contribuit la redarea vechilor atribuții ale locurilor de adevărire și faptul că în privința celorlalți emitenți cu aceleași atribuții, în lipsă de reședință stabilă, păstrarea documentului în arhivă nu era considerată atât de asigurată ca la vechile locuri de adevărire. Această asigurare a păstrării documentelor va lărgi apoi și atribuțiile acestor locuri de adevărire spre arhive ale principatului, care aveau obligația legisferată să păstreze o serie de acte ale țării și în care se păstrau apoi și actele principilor.⁵⁵

După cele expuse mai sus constatăm că locurile de adevărire care au funcționat în cadrul instituțiilor secularizate își vor continua activitatea păstrându-și vechile denumiri, ca instituții publice, pe baza legislației apărute după secularizare. Actele emise de aci înainte se dau în numele requisitorilor (așa se numesc persoanele laice numite și retribuite de principe pentru îndeplinirea atribuțiilor stabilite pentru locurile de adevărire). Acești requisitori (căutători de scrisori), în primele două decenii după secularizare, aveau într-adevăr numai atribuția de a păstra și de a căuta documentele din arhivele locurilor de adevărire pentru a elibera copii de pe ele, dar după reglementarea funcționării locurilor de adevărire în anul 1575 actele emise de aceste instituții din Transilvania vor purta titulatura întreagă a re-

⁵¹ Ibidem, II, nr. 17; IV, nr. 41. Mandatul voievodului a fost adresat la punerea în stăpânire din 1565 unor „regiorum nobilium“: un notar al cancelariei, notarului și judeului nobililor din Comitatul Alba (unde se afla posesiunea) și mai multor nobili. Punerea în stăpânire a fost executată de notarul și judele nobililor din Comitatul Alba și de alți nobili.

⁵² Arh. St. Cluj-Napoca, fond Primăria municipiului Cluj, Arhiva veche – Privilegii, fasc. IV, nr. 2, 3.

⁵³ Ibidem, div. 21, nr. 11.

⁵⁴ Ibidem, fasc. S, nr. 2.

⁵⁵ Domokos Kosáry, *op. cit.*, p. 108–182.

quisitorilor („Nos requisitos litterarum et literalium instrumentorum in sacristia sive conservatorio ... repositarum et locorum ac aliorum quarumlibet judiciarum deliberationum legitimorumque mandatorum ... executores“)⁵⁶, din care rezultă și atribuțiile lor procedurale și executorii.

Prin introducerea hotărârilor luate în dietele anterioare în *Approbatae Constitutiones* și tratarea într-un capitol separat a normelor referitoare la locurile de adeverire atât în *Approbatae* cât și în *Compilatae Constitutiones*, legiferarea activității și organizării locurilor de adeverire în timpul secularizării se poate considera încheiată. Tariful introdus în *Approbatae* privind taxele ce se pot lua pentru diferite acte emise ne oferă o imagine fidelă asupra actelor pe care le puteau elibera locurile de adeverire. Dar, ca și în cazul altor reglementări, și la acest tabel se precizează că tariful este valabil și pentru alți emitenți, care eliberează acte similare cu cele emise de locurile de adeverire.⁵⁷

Deci rolul preponderent al locurilor de adeverire în eliberarea actelor autentice nu se mai menține în urma secularizării, iar organizarea acestor instituții în această perioadă, activitatea și rolul lor vor avea urmări și după încetarea efectului secularizării. Această problemă însă, împreună cu detaliile privind funcționarea paralelă a locurilor de adeverire cu alți emitenți în timpul secularizării, caracteristicile formulărilor de acte etc. vor putea fi tratate în continuare, ca rezultate ale cercetărilor ce se mai fac.

⁵⁶ Arh. St. Cluj-Napoca, fond familial Kemény, I, nr. 64, 76, 89, 110.

⁵⁷ În legătură cu documentele emise de locurile de adeverire din Transilvania și tariful acestora vezi Andrei Kiss, *Caracterul specific al locurilor de adeverire din Transilvania în crearea și păstrarea arhivelor feudale*, în *In memoriam Ion Mărcuș*, București, 1979, p. 67–71.

Ploieștii în anii de început ai domniei lui Mihai Viteazul

PAUL D. POPESCU
MIHAI RACHIERU

Despre legăturile lui Mihai Viteazul cu Ploieștii s-a scris destul de mult, dintre autori amintim pe regretatul profesor Nicolae Simache, istoricul George Potra, Mihail Sevastos – autorul monumentalei monografii despre Ploiești, C.M. Petrescu-Sava ș.a. Referiri întâlnim și la marii noștri istorici Nicolae Iorga, A.D. Xenopol, Constantin C. Giurescu, Ștefan Ștefănescu ș.a.

Preocuparea lui Mihai Viteazul pentru Ploiești devine vizibilă odată cu reorientarea politicii lui externe, adică odată cu anul 1597. Desigur, domnul cunoștea Prahova și Săcuienii mai de mult, încă înaintea suirii pe tron, având în domeniul său de boier și părți din Poiana (Poenarii Burchi?), aduse ca zestre de jupânița Stanca¹.

Cu mintea lui ageră a înțeles însemnătatea acestor meleaguri, cu ogoarele fertile din câmpia Ploieștilor și a Gherghiței, cu viile deja cunoscute de la Scăieni, Valea Călugărească și Dealul Mare, cu pometurile dealurilor, cu pădurile munților și pășunile plaiurilor, cu sarea de la Ocnele Telega și Ghitioara, cu drumurile comerciale și vămile de la Câmpina și Văleni, cu târguri vechi și prospere.

Ajuns pe tronul Țării Românești în toamna anului 1593, deși asaltat de nemărate probleme interne și externe, chiar realitatea acestora îi impunea să intre des în Prahova, dar în sudul ei și în special la Gherghița, târg mare, înfloritor, oarecum fortificat (se vorbește de palanca Gherghiței), apropiat de București, supraviețuind excepțional Bărăganul și estul țării (peste care Mihai va pune un al doilea ban de Brăila și Buzău). Aici se poartă lupte, de aici se retrag tătarii în fața lui Mihai, aici se desparte el, la starșitul campaniei din 1595, de Sigismund Bathory, aici își instruiește părți din oștire, aici, în 1596, rezidează luni de zile cu curtea sa, emite acte, ține judecăți, numește Gherghița „cetate de scaun”².

Și iată că, în anul următor, odată cu tratativele de pace cu turcii și începerea celor pentru încheierea unui tratat cu Habsburgii, atenția sa își schimbă direcția și se gândește să întemeieze un târg, alegând pentru aceasta satul Ploiești. Un târg domnesc, la încrucișarea drumurilor celor mai scurte spre Transilvania cu drumul care, pe sub dealuri, lega Târgoviștea (și deci și calea dinspre Câmpulung, Rucăr, Bran) cu Buzăul și Moldova, îi putea fi de mare ajutor. Era mai mult decât binevenit, ca un post de inițiativă diplomatică, dar și de concentrare a unor armate așa cum evenimentele o vor și dovedi.

¹ Ion Donat, *Satele lui Mihai Viteazul*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IV, 1960, p. 466.

² *Documente privind istoria României, B. Țara Românească, veacul XVI, vol. VI (1591–1600)*, București, 1953, p. 214–251. (În continuare se va cita D. I. R., B.).

În al doilea rând, vecinătățile unor zone agricole, viticole, pomicole, a „Căii Oilor” și a unor târguri îi ofereau remarcabile posibilități de aprovizionare cu de toate. În sfârșit, încă înainte de 1597, Ploieștii cunoșteau un început de viață urbană și erau deja o garnizoană de slujitori.

În legătură cu înființarea târgului a apărut și o cunoscută legendă, prezentă și în culegeri³, dar și în prelucrări literare. O inserăm aici în varianta pe care ne-a prezentat-o V. A. Urechia, sub titlul „Moșnenii din Ploiești și Mihai Vodă”. Mihai Vodă Viteazul hotărâse să înființeze oraș din satul moșnenesc al Ploieștilor. El cheamă înaintea-i pe pârcălabul satului și-i zise:

„– Pârcălabe, voi să-mi vindeți satul, că am să fac târg în calea Ardealului, la ieșitul Prahovei din munți.

– Mărite Doamne, ploieștenii sunt moșneni, oameni slobozi, oșteni credincioși ai Măriei Tale, și cum oșteni și oameni slobozi vor să rămână, ei sărută mâna Măriei Tale, dar nu-ți vând moșia lor.

– Îmi trebuie totuși moșia voastră, mă înțelegi pârcălabe.

– Păi, nu ți-om da-o Măria Ta! ... mare și puternic ești, Mărite Doamne, dar dreptatea este puterea Măriei Tale. Și dreptatea este să ne lași nouă ce este al nostru... Noi iobagi nu vrem să fim; și moșneanul ce se leapădă de ogorul său strămoșesc nu mai e om, ci rob... Noi vom rămâne oameni slobozi cu voia Măriei Tale.

Cât era el de strajnic, Mihai Vodă, era însă și om drept. Deci își înghiți mânia, că nu i se supuseseră ploieștenii și se gândi cu de-a binele cum să-și ajungă scopul. O lună după aceea Mihai cheamă iar pe jupân pârcălabul din Ploiești.

– Vă dau pământ îndoit pentru al vostru ... iaca am cumpărat moșie mare „Băicoiul”, la o fugă de cal de moșia voastră... și rămâneți oameni slobozi și credincioși.

– Să trăiești, Măria Ta! Așa primim! Nu pentru că Băicoiul o fi mai mare, dar pentru că noi ne ținem stăpânirea de moșneni slobozi și Măria Ta dăruiește Țării Românești un târg nou la pogorâtul din plaiuri.

– Dă mâna într-a mea, jupâne pârcălabe! Batem târgul.

Și târgul se făcu și-și păstră numele de moșneni, numele de Ploiești...⁴.

Legenda aceasta este foarte frumoasă, dar, ca toate legendele, a ajuns foarte departe de adevărul istoric. În primul rând, locuitorii așezării, ploieștenii, n-ar fi avut nici forța și nici interesul să se opună lui Mihai Viteazul în realizarea inițiativei sale. Atunci când acesta își propunea să „cumpere” un sat găsea suficiente mijloace de convingere și, în toate cazurile cunoscute, împotrivirea țăranilor a venit după moartea lui și a urmat calea judecătii. Dar înființarea târgului era spre interesul ploieștenilor, aducându-le prosperitate negustorilor și meșteșugarilor, oricât de puțini ar fi fost ei, ca și căraușilor, care erau ceva mai mulți.

Declararea ca târg ar fi condus apoi la înzestrarea așezării cu o moșie, pe care Ploieștii în nici un caz, nu o aveau. Într-adevăr, satul apăruse într-o poiană și mica întindere de pământ cultivabil, pe care locuitorii o smulseseră, prin defrișări, cu greu ar fi putut fi numită moșie. Dar și din acest puțin pământ, ploieștenii mai pierduseră. O dovadă în acest sens o constituie și faptul că Avrut din Ploiești vindea, pe la 1567, cinci răzoare de moșie, care ajungeau pentru 400 de aspri în stăpânirea logofătului Coressi de la Bărcănești⁵. Întărirea făcută de Petru cel Tânăr, fiul

³ De la Dragoș Vodă la Cuza Vodă. *Legende istorice populare românești*. Antologie, prefață și note de V. Adăscăliței, București, 1988, p. 121–122.

⁴ V. A. Urechia, *Legende române. Viața în trecut. Reminiscențe*, ed. IV, București, 1904, p. 330–331.

⁵ Mihail Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, București, 1937, p. 2.

lui Mircea Ciobanul, vorbește de Vlădulești, toponim spre Corlățești de azi, dar apropierea între aceste așezări face posibilă localizarea numitului punct chiar pe teritoriul orașului actual. Dacă localnicii ar fi așteptat schimbul de moșii, ei ar fi trebuit să se mute la Băicoi, să se stabilească acolo, să-și lucreze pământurile (și ce s-ar fi întâmplat cu foștii moșneni băicoieni, care „se vânduseră“?), iar Mihai Viteazul ar fi trebuit să aducă aici oameni de strânsură, ori nimic nu vorbește despre un asemenea schimb de populație.

Adevărul istoric a fost scos însă la lumină de două documente mai târziu. Astfel, la „Ghenarie leat 7118“ (7 ianuarie 1610), un hrisov al lui Radu Șerban înțarea „lui Pătrașcu și fiii săi Vintilă și feciorilor lor câți Dumnezeu le va da“, partea de moșie de la Băicoi, pe care „au avut-o de baștină, oricât s-ar alege“. Mai departe se explica: „pentru că satul Băicoi au fost oameni slobozi; apoi megiașii din sat s-au vândut răposatului Mihail Voievod și au vândut și Pătrașcu toată partea lui de moșie“. În continuare se arăta că moșia Ploieștilor era stăpânită de Manole logofătul și Mihai Viteazul le-a propus să le cumpere pământul pentru a-l dăruia unui nou târg. Cei doi au refuzat însă banii și Mihai a făcut schimb cu ei „moșie pentru moșie“, dându-le partea din Băicoi pe care o cumpărase, împreună cu oamenii ei. Între moșnenii din Băicoi, care se „vânduseră“ domnitorului era și acel Pătrașcu, frate cu logofeții Manole și Neculce, „noii stăpâni“. Dar cei doi n-au voit ca fratele lor să rămână „rumân“ și au făcut o înțelegere „ca să umble Pătrașcu la oaste aicea în țară și în țări străine în locul frăține-său Manole logofăt“ și acesta să-i restituie, în schimb, toată partea de ocină pe care o avusese și, odată cu ea, libertatea⁶.

Așadar, un schimb tot avusese loc, dar nu cu ploieștenii, ci cu doi boiernași, logofeți (evident nu dregători, vel sau vtori sau trei logofăt) Manole și Neculce, probabil băicoieni de fel (odată ce fratele lor făcea parte din obștea de acolo), care cumpăraseră mai demult „moșia Ploieștilor“. Cu ei s-a târguit Mihai Viteazul, ei i-au refuzat banii și cu ei a încheiat schimbul de moșii.

În acest sens, există încă o dovadă, cuprinsă într-un alt act domnesc, dat de Radu Mihnea Voievod la „Iunie 26 leat 7123“ (1615). De astă dată se făcea dreptate foștilor moșneni băicoieni, care „se vânduseră“, desigur siliți, lui Mihai Viteazul. Probabil că ei mai încercaseră și până atunci să scape, dar sub domnia lui Radu Șerban, cuscru postum al lui Mihai Viteazul și devotat memoriei acestuia, nu putuseră avea nici un succes. Documentul vorbea și el de Manole logofătul și nepotul său tot Manole (probabil fiul lui Neculce, decedat între timp), care, în vremea lui Mihai Viteazul, în locul moșiei Ploieștilor, au primit jumătatea satului Băicoi, pe care acesta o „cumpărase“ de la moșnenii de aici. Domnul din acel moment nu a găsit dreptă această cumpărare și a anulat cartea, hotărând ca: „Pavel și Bustea și Gavril, cu toți frații și ceata lor și cu feciorii lor, câți Dumnezeu le va da, ca să le fie lor jumătate de sat de la Băicoi, din câmp și din pădure și din apă și din siliștea și du preste tot hotarul din hotar până iar în hotar“ (și în continuare se indicau aceste hotare). Documentul arăta că acești oameni nu au suportat situația de rumâni și au căutat să se răscumpere, dar lucrurile nu au mers ușor. Feciorul și ginerele lui Manole logofătul s-au împotrivit și au refuzat cei 50 de galbeni pe care îi ofereau foștii moșneni (probabil că atât primiseră de la Mihai Viteazul). Până la urmă s-au împăcat pentru suma de 4000 de „aspri gata“ și lucrurile au rămas definitiv așa⁷. Așadar, se făcea dreptate țăranilor, dar erau despăgubiți și urmașii boierilor de la Ploiești, cu bani în loc de pământ, dar la prețul cerut de ei.

⁶ Emil Vărtosu, *Mihai Viteazul și Ploieștii. Documente noi*, în „Cunoașterea Prahovei“, I, 1939, nr. 1, p. 120–121.

⁷ *Ibidem*.

În tot acest litigiu, târgul Ploiești nu a fost de loc deranjat. Deși nou, târgul devenise destul de puternic ca nimeni să nu mai încerce să-i pretindă moșia, ceea ce ar fi însemnat să-i conteste existența urbană. Rămân câteva probleme, care ar trebui lămurite, dintre care două deosebit de importante: data trecerii Ploieștilor în rândul târgurilor și mărimea, întinderea moșiei datorite de Mihai.

Este evident că domnul, realizând înființarea târgului, a dat la mâna ploieștenilor niște hrisoave, în care aceste elemente apăreau cu necesitate. Numai că aceste documente, ca și întărirea ulterioară de la Matei Basarab, nu mai există. În 1775, Alexandru Ipsilanti, socotind Ploieștii „moșie liberă domnească”, l-a dăruit, cu locuitori cu tot, vărului său, boierul fanariot Ianache Muruz. La început, ploieștenii și-au ascuns documentele pentru a nu le fi luate, dar văzând că nu pot scăpa altfel din situația de clăcași, le-au prezentat judecății domnești în 1781. Acolo, în schimbul unei dreptăți pe jumătate (recăpătau libertatea lor și vatra orașului, fără moșie) li s-au luat documentele oficiale care au fost distruse pentru a nu se mai putea prevala în viitor de ele⁸.

Din această cauză trebuie să folosim niște indicii destul de relative. Mai întâi, data emiterii singurului hrisov, localizat precis în Ploiești, rămas de la Mihai Viteazul, 20 mai 7105 (1597), pe care nu l-ar fi putut da decât dintr-un târg domnesc sau dintr-o localitate pe cale de a deveni așa ceva. Apoi datele altor documente rămase de la el. Astfel, la 11 mai, dădea din Târgoviște o întărire Mănăstirii Argeș și, tot de acolo, altele două la 3 iunie. Între acestea ni s-au mai păstrat doar documentul amintit dat la Ploiești, și cel dat la 31 mai, nelocalizat, dar care ar putea proveni tot de aici, beneficiarii lui fiind din Căldărușani, sat mai apropiat de Ploiești decât de Târgoviște. Această lună, mai 1597, a fost (mai mult decât oricare alta) o perioadă de acalmie și în activitatea războinică și în cea diplomatică a domnului. Nimic nu pare să-l fi dus de aici, mai departe de Târgoviște, ori de la Târgoviște până la Ploiești sunt doar ceva mai mult de 50 de km, ceea ce, pentru un călăreț cu un cal bun însemna câteva ore de drum⁹. Toate acestea ne fac să credem că ridicarea Ploieștilor între târgurile țării a avut loc între 2 mai și 2 iunie 1597.

Aceleași motive ne fac să nu știm precis cât de întinsă era moșia Ploieștilor și care-i erau limitele trecute în hrisoavele date de Mihai Viteazul. Firește, moșia nu era prea mare, Manole și Neculce stăpânind numai o parte din locurile care se găseau în jurul noului oraș. Cum nu avem știri ca ploieștenii să mai fi vândut sau să mai fi cumpărat pământuri în cele șapte sferturi de secol care au urmat, putem presupune că hotarele moșiei au rămas neschimbate până la rășluirea din 1775. Ori pentru acea dată la care sunt mult mai ușor de reconstituit, G. M. Petrescu-Sava le urmărește, destul de corect credem, pe o hartă a zonei cu scala 1 : 1000 000¹⁰.

Spre răsărit, moșia ținea până la râul Dâmbu, pe o unică parte acesta mărginind chiar vatra așezării. În această direcție harta este confirmată de apropierea marii localități Bucov (amintită în legătură cu multe întăriri de pământuri), ca și de faptul că dincolo de râu nu existau nici culturi, nici case, în timpul bătăliei de la Șoplea (iunie 1655) între Teleajen și Dâmbu fiind doar crânguri și mărăcinișuri¹¹. De

⁸ Constantin Șerban, *Aspecte din lupta orașenilor din Țara Românească și Moldova împotriva auzurii feudale în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea (II)*, în „Studii. Revistă de istorie”, XIV (1961), nr. 3, p. 631.

⁹ D. I. R., B., veacul XVI, vol. VI, p. 265–269.

¹⁰ G. M. Petrescu-Sava, *Târguri și orașe între Buzău și București*, ed. III (completat), f. a. (post 1923), p. 10–11, harta I.

¹¹ Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *Răscoala seimenilor sau răscoala populară*, București, 1968, p. 146.

altfel, în secolul trecut, când aceste locuri vor purta pentru prima dată un nume, ele vor apărea ca „moșia Bereasca“. Marginea de sud trecea cam pe unde avea să se construiască, peste secole, calea ferată Ploiești–Buzău, iar spre vest moșia se învecina cu cea a orașului Târgșor, hotarul formându-l pe o linie dreaptă, „Drumul Domnișorului“. În sfârșit, marginea de nord urma probabil traseul fostei linii ferate de centură, pornind de la Dâmbu, de pe lângă Gara de Nord de azi și mergând până în „Drumul Domnișorului“. S-ar putea ca, în această direcție, moșia să se fi întins și mai mult, dat fiind că foștii proprietari erau de fel din Băicoi și unele locuri de aici să fi rămas în mâinile Moruzeștilor.

Oricum, moșia dăruită de Mihai Viteazul Ploieștilor nu era prea mare, dar suprafața clădită fiind atunci numai între Dâmbu și apa Fântânelor (Izvoare), raportul între aceasta și întreg trebuie să fi fost cam de 1:6 sau 1:7. Adăugând faptul că fiecare casă, fiecare gospodărie își avea propria ei grădină – și uneori nu mică – putem afirma că suprafața era îndestulătoare și s-au mai păstrat și petice, relativ mari, de pădure pentru nevoile de lemn ale orașului. Vatra așezării nu era în mijlocul moșiei, ci în marginea ei, dar aceasta nu era ceva neobișnuit. În marginea stăpânirii ploieștene se găsea și un sat, un cătun, Rudu, a cărui existență o atestă și numele uneia din cele mai vechi artere ale orașului. Calea Rudului. Acest cătun era împărțit între Ploiești, Târgșor și logofătul Coressi, într-un document de la Mihnea Vodă din 10 iunie (1590), hotarul de nord al pământurilor acestuia trecând de la Râhov (Râfov) „până în Rudul“¹². În orice caz, în partea ploieșteană a Rudului nu au fost niciodată rumâni ai târgului, ci probabil că s-au așezat câțiva călărași, care au primit ocine în apropiere.

Odată orașul întemeiat, Mihai Viteazul a făcut din el una din reședințele sale, stând aici perioade îndelungate, chiar dacă din documentele emise în acest loc nu ne-a rămas în mod sigur decât unul singur. Chiar străinii știau că Ploieștii erau locul preferat al domnului („luogo diletioso di Michaelae“)¹³. Deși unii autori mai tineri¹⁴ vorbesc despre faptul că Mihai Viteazul ar fi construit în târg un palat, aducând ca argumente faptul că își datează unele scrisori „de la curtea noastră“ („ex curia nostra“) din Ploiești sau din afirmațiile unor străini (care sunt însă foarte confuze), noi suntem de părere că el a locuit fie într-o înjghebare rapidă, din lemn pe temelie de bolovani, sau a ocupat una din clădirile mai vechi și mai importante ale orașului (poate chiar locuința, dacă aveau așa ceva, a acelor logofeți Manole și Neagoe).

În orice caz, Mihai Viteazul a valorificat din plin crearea noului oraș în acțiunile lui diplomatice din 1597–1599 în concentrarea, pregătirea și aprovizionarea oștirii pentru glorioasa campanie transilvană, cât și ca punct de rezistență contra invaziei polone din toamna anului 1600.

RÉSUMÉ

Les auteurs offrent aux lecteurs de nouveaux arguments concernant l'histoire de la ville de Ploiești.

PRÉCIS

The authors of this article bring new arguments concerning the history of Ploiești, namely about the transformation of this place in town.

¹² D. I. R. B., veacul XVI, vol. IV, București, 1952, p. 392.

¹³ G. M. Petrescu-Sava, *op. cit.*, p. 28.

¹⁴ Octavian Onea, *Mihai Viteazul, întemeietorul orașului Ploiești, Câmpina, 1991*.

Ioan Penescu – un brăilean pașoptist la București

CĂTĂLIN MUSTĂȚA

Figura atât de pitorească a brăileanului intelectual Ioan Penescu poate fi completată și cu o altă latură, deosebit de complexă și interesantă a activității sale, și anume cea de pașoptist. În depozitele Arhivelor Naționale din București se păstrează, înmănunchate în fondul „Comisia alcătuită pentru cercetarea celor amestecați în fapte revoluționare”, un număr de aproximativ 639 documente ilustrând aspecte importante din timpul revoluției de la 1848.

Astfel, am putut concluziona că profesorul de la seminar, I. Ioan Penescu, a avut un rol activ în cadrul evenimentelor pașoptiste care s-au derulat atât în Transilvania, cât și în Țara Românească. Într-un document datat <1849> iulie 7 se face o trecere în revistă a „faptelor revoluționare” ce au condus la concluzia participării profesorului Ioan Penescu la revoluție¹.

Aflăm că lui Ioan Penescu i se aduceau două capete de acuzare principale: a) legăturile personale și corespondența avute cu arhimandritul Dionisie și cu Gheorghe Bariț în timpul desfășurării revoluției cât și după „restatornicirea legalii oblăduirii”; b) participarea ca „mădular al asociației comerciale dictată de guvernul revoluționar” și faptul „că alcătuiă proiectul clubului democratic de meșteri”.

Derulând firul evenimentelor, constatăm că, la data de 16 iulie 1848, profesorul „brăilean” se afla la tratamentul balnear la Arpatac, în Transilvania, când a primit o scrisoare „prin redactorul jurnalului din Brașov, Bariț”, de la profesorul Pavlidi. Acesta îl anunța despre „împrejurările urmate întru izbucnirea revoluționarilor”, comunicându-i dorința sa de izbândire, dar și faptul că viitorul va aduce „rezultate neprevăzute”. Se pare că, în luna august a aceluiași an, Ioan Penescu venise în Țara Românească, unde „a intrat mădular efectiv la acea asociație comercială, dictată de acel guvern revoluționar, sub cuvânt ca să trateze și să chibzuiască pentru înflorirea negoțului”.

Dintr-un document datat martie 1849², rezultă că, „din hârțiile găsite la numitul profesor Penescu”, se mai pot încrimina pentru participarea „între mădularii zisei asociații comerciale” și negustorii Vasile Dancovici, ca președinte al acesteia și D. A. Sulacolu. Scopul acestei asociații era, după cum rezultă din interogatoriul luat lui Vasile Dancovici³, cel al înflorii negoțului, ea fiind alcătuită „din mai mulți negustori”.

Din cele mai sus enunțate rezultă, fără echivoc, rolul important jucat de Ioan Penescu în constituirea „Asociației comerciale”. Interesant este și faptul că, profesional, în scrisoarea din 17 februarie 1849, adresată generalului Luders, se disculpă doar de relațiile avute cu arhimandritul Dionisie, fără a pomeni nimic despre această latură a activității sale revoluționare. Considerăm ca argumente incontestabile toate cele menționate, venind în sprijinul sublinierii perioadei pașoptiste a vieții lui Ioan Penescu.

După cum am menționat inițial, Comisia l-a acuzat pe profesorul de la seminar și „de relațiile sale intime cu acel însemnat revoluționar Dionisie, arhimandritu și cu acel eczaltat redactor al jurnalului din Brașov. De altfel, primul cap de acu-

¹ Mihai Regleanu, *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 282–283.

² *Ibidem*, p. 655.

³ *Ibidem*, p. 657.

zare care a condus la arestarea profesorului Ioan Penescu a fost o scrisoare adresată lui de arhimandritul Dionisie, și care a fost interceptată și prezentată generalului Lüders. Acest fapt a condus la arestarea și încarcerarea profesorului la comenduirea orașului București, și apoi mutarea sa la Mănăstirea Văcărești, în luna ianuarie 1849. Aceste informații sunt elocvent ilustrate în scrisoarea datată 17 februarie 1849, pe care Ioan Penescu o trimite generalului Lüders. Trebuie subliniat faptul că cel arestat nu aduce argumente convingătoare ale nevinovăției sale, scrisoarea adresându-se corzii sensibile a generalului Lüders, în final rugându-l „să poruncă mi se da libertate ca să-mi asigure viața ce mi se amenință de boală cumplită”⁴. De altfel, chiar de la 12 februarie 1849, Comisia, printr-un ordin dat ofițerului de gardă al Mănăstirii Văcărești, permitea ca arestatul Ioan Penescu să poată fi vizitat de „Ghiță și Bănică, frații Penesti”⁵.

Starea sănătății profesorului Ioan Penescu se înrăutățește la Văcărești, dovadă stând raportul doctorului Meyer de la spitalul Colțea, unde arestatul era internat, adresat la 26 februarie 1849 generalului Lüders: „Le professeur Penesco est attaqué d'une maladie chronique du foie et des dardres sur tout son corps”⁶. A doua zi, generalul Lüders ordonă Comisiei de cercetare a arestaților din Văcărești „să ia în băgare de seamă starea sănătății a acestor arestuiți, hotărând și a vade pe când aceștia trebuie să fie cercetați”⁷.

Starea de fapt mai sus enunțată determină Comisia ca, la 1 martie 1849, să ceară generalului Șcerbinski, șeful Statului major, al generalului Lüders ca să-l elibereze pe Ioan Penescu și alți doi arestați, „spre a-și căuta sănătatea la familiile lor”, cu obligația „să vie la Comisie când vor fi ceruți”⁸.

Faptele mai sus expuse ne conduc la concluzia, „fără tăgăduire, că numitul Ioan Penescu, ca un profesor, a fost înclinat, dinpreună cu ceilalți, întru facerea revoluției pentru schimbarea legilor țării după duhul lor de comunism și părtaş cu activitatea în acea revoluție”⁹.

Comisia de cercetare raporta, la 5 iulie 1849, generalului Danenberg că „... asemenea profesori transilvăneni, în categoria cărora era inclus și Ioan Penescu, în toată vremea vor fi primejdioși de a li se încredința în viitor învățătura tinerimii...”¹⁰.

Cercetând dosarele fondului Ministerului Instrucțiunii Publice¹¹, a reieșit cu claritate faptul că profesorul Ioan Penescu nu este menționat printre cadrele didactice neparticipante la revoluția pașoptistă, cărora li s-ar fi plătit lefurile. Și acest fapt considerăm că ne poate îndritui spre afirmarea activității revoluționare a „brăileanului” Ioan Penescu și a altor pașoptiști, așa cum se arată de altfel și în documente: „Aceștia la cercetarea ce li s-au făcut de Comisie, cu feluri de meșteșuguri s-au muncit a acoperi faptele lor revoluționare, semn că ei nu se căesc de reile lor fapte, ci le au de folositoare”¹².

RÉSUMÉ

L'un des participants actifs à la révolution de 1848 en Valachie fut le professeur Ioan Penescu de Brăila. L'auteur nous présente sa situation d'après la repression de révolution.

PRECISÉ

The authors presents us one of the Rumanian intellectuals who participated to the Revolution of 1848, the professor Ioan Penescu from Brăila.

⁴ *Ibidem*, p. 138-139.

⁵ *Ibidem*, p. 134.

⁶ *Ibidem*, p. 146-147.

⁷ *Ibidem*, p. 148.

⁸ *Ibidem*, p. 152-153.

⁹ *Ibidem*, p. 283.

¹⁰ *Ibidem*, p. 277.

¹¹ Arhivele St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosarele 1341/1847; 1460/1848; 1495/1848.

¹² Mihai Regleanu, *op. cit.*, p. 277.

Mărturii documentare privind prezența trupelor imperiale rusești în zona Sibiului, în perioada 2 februarie – 15 martie 1849

LIVIU PALIHOVICI

Desfășurarea evenimentelor revoluționare de la sfârșitul anului 1848 și începutul anului 1849 determină Curtea imperială habsburgică să apeleze la sprijinul celei rusești, pentru a putea opune o rezistență eficientă în fața trupelor revoluționare maghiare, comandate de generalul Bem.

Sfătuit, în mai multe rânduri, de către principele Windischgraetz, noul comandat general al armatei austriece după căderea Vienei, feldmareșalul baron Puchner, comandatul trupelor imperiale austriece din Transilvania, solicită comandantului general al trupelor rusești staționate în Țara Românească și Moldova, feldmareșalul Lüders, ajutor armat pentru apărarea orașelor Sibiu și Brașov.

În urma solicitării sale, la 2, 3 și 4 februarie 1849, sub conducerea generalului rus Engelhart, primele trupe rusești intră în Transilvania. Astfel, la 2 februarie, în Brașov intră 2680 infanteriști, 430 ulani, 190 cazaci și 8 tunuri. Două zile mai târziu, la 4 februarie, sub comanda colonelului Skariatin, în Sibiu intră 1696 infanteriști, 120 cazaci și 6 tunuri.¹

Documentele care stau la baza acestui studiu aduc informații importante privind componența, numărul și condițiile de încartiruire ale acestor trupe în Scaunul Tâlmaciului, pe perioada 2 februarie – 15 martie 1849.

Informațiile încep cu ziua de 2 februarie când, în localitatea Tâlmaci, intră prima coloană rusească, numărând peste 1000 de oameni. Aceasta este hrănită, iar în ziua următoare, 3 februarie, își continuă marșul spre Sibiu. În aceeași zi, după plecarea primei coloane, îi urmează o a doua, având un efectiv asemănător, care rămâne în localitate până în dimineața zilei de 4 februarie, când intră și ea în Sibiu.²

După plecarea acestora, în localitatea Tâlmaci vor fi încartiruite 4 companii din Regimentul de vânători Lublin, având aproximativ 657 oameni, dintre care 11 cazaci și 19 ofițeri, 40 de căruțe destinate transportului de bagaje și cai de luptă.³ Trupele din Tâlmaci se găseau sub comanda adjunctului de batalion Kusdenov ajutat de căpitanul Denisov.⁴

Ca posturi avansate de observație, sunt încartiruite în localitatea Boița aproximativ 50 de cazaci, iar în localitatea Veștem aproximativ 70 de cazaci.⁵ Trebuie menționat faptul că numărul celor încartiruiți diferă de la un raport la altul, subliniindu-se că trupele erau în continuă mișcare. Cert este că în Scaunul Tâlmaciului s-au găsit, pe toată perioada amintită, peste 600 soldați ruși, care a trebuit să fie încartiruiți și hrăniți corespunzător.

¹ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 426.

² Arh. St. Alba Iulia, fond Parohia evanghelică C. A. Sebeș, dosar 1/1849, f. 1. 45, 61.

³ Ibidem, f. 18, 26, 53, 61.

⁴ Ibidem, f. 10.

⁵ Ibidem, f. 11, 18, 31.

Pentru a mări spațiul de încartuire destinat trupelor rusești, administrația centrală din Sibiu ordonă să se evacueze Depozitul de alimente din localitate, cu ajutorul dragonilor din Regimentul de Savoia, staționat în Cisnădie, și să se mute în localitatea de staționare a acestora. Se intenționa și eliberarea unui grajd pentru adăpostirea cailor.⁶

Pentru a stabili numărul militarilor din trupele rusești staționate în Sibiu și complexitatea măsurilor care au fost luate pentru aprovizionarea lor, ne folosim de informația desprinsă dintr-un raport al senatorului Capp, conform căreia în oraș erau încartuiți peste 2 000 de cazaci.⁷ Documentele oferă informații în legătură cu numele celor însărcinați cu această operațiune, precum și cu activitatea depusă de către administrație, la un nivel superior de organizare.⁸

Aprovizionarea și hrănirea trupelor rusești staționate în Scaunul Tâlmaciului, pe parcursul a aproape 6 săptămâni, a constituit o problemă deosebit de grea, cerând eforturi deosebite din partea administrației austriece și a populației locale. Având în vedere acestea și cunoscând, probabil, cu mult timp înainte, data la care trupele rusești vor intra în Sibiu, administrația a luat măsuri speciale de organizare. Astfel, la 3 februarie 1849, ea îl numește pe senatorul Carl Nangeborn ca independent, însărcinându-l, în special, cu aprovizionarea trupelor rusești încartuite în Sibiu și, parțial, în Tâlmaciul și Veștem.⁹

Pentru încartuirea și aprovizionarea trupelor rusești staționate în Tâlmaciul, Veștem și Boița este însărcinat senatorul Capp¹⁰, iar pentru buna aprovizionare a acestora, pe întreaga perioadă cuprinsă între 4 februarie – 15 martie 1849, se face apel la serviciile angrosistului Carl Reschner, care își avea reședința în localitate.¹¹ Între cei doi se va purta o corespondență intensă, din lecturarea căreia se pot urmări greutatea pe care le-au întâmpinat la procurarea produselor necesare aprovizionării precum și măsurile care s-au impus a fi luate pentru depășirea acestora.

Pe plan local, pentru buna funcționare a aprovizionării, s-a stabilit ca administratorul Roth să se ocupe cu împărțirea rației de rachiul, sarea necesară pregătirii hranei să se procure de la comerciantul Peter Klein și să fie împărțită prin juratul Schneider, furajele, procurate din comunitățile scaunului, să fie împărțite cu ajutorul juratului Dudocas Aner, grija lemnului de foc și a încartuirii să revină juratului Martin Stein¹² și altele.

Procurarea hranei necesare trupelor rusești încartuite în Tâlmaciul s-a făcut din două surse: prima a constituit-o Magazinul Cisnădie, iar a doua – rechiziționarea alimentelor și nutrețului de la populația din localitățile Tâlmaciul, Tâlmăcel, Sadu, Turnu Roșu –, Sebeșul de Jos și Sebeșul de Sus.¹³

Din Magazinul central de aprovizionare din Sibiu au fost procurate: rachiul, legume, ulei, pește, de multe ori în cantități insuficiente, dar niciodată carne, cereale, sare, piper, fapt ce dovedește greutatea deosebit de mare ce au apăsător pe umerii populației din localitățile enumerate și nu numai din acestea.¹⁴ Pentru pre-

⁶ Ibidem, f. 21.

⁷ Ibidem, f. 37.

⁸ Ibidem, f. 26.

⁹ Ibidem, f. 60.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, f. 59.

¹² Ibidem, f. 51.

¹³ Ibidem, f. 6, 60.

¹⁴ Ibidem, f. 60.

gătirea hranei, în Tâlmăciu au fost construite patru cazane speciale, apreciindu-se că pentru hrana celor patru companii încartiruite va fi nevoie zilnic de aproximativ 330 pfunzi de carne, 8 găleți de rachiu și 11 câble de grâu.¹⁵

Aprovizionarea trupelor rusești urma să se facă ritmic, comunitățile trebuind să ofere următoarele produse: cartofi din Tâlmăcel, Sadu, Turnu Roșu, Sebeșul de Jos, Sibiu; ceapă din Tâlmăciu și Sibiu; mei din Sibiu; varză din Tâlmăciu, Tâlmăcel, Sebeșul de Sus, Sebeșul de Jos, Turnu Roșu, Sibiu; ulei din Sibiu; pește din Sibiu; oțet din Tâlmăciu și Tâlmăcel; sare din Tâlmăcel și Tâlmăciu.¹⁶

Carnea, aliment de bază, a constituit o problemă permanentă pentru aprovizionarea trupelor rusești. Pentru soluționarea acesteia administrația centrală din Sibiu hotărăște ca fiecare comunitate din rândul celor enunțate să ofere zilnic, prin rotație, câte două vite pentru sacrificare.¹⁷ O altă sarcină deosebit de grea căzută în sarcina comunităților a fost problema furajelor destinate cailor trupelor rusești. Astfel, acestea au fost nevoite să ofere 2 000 porții de fân și tot atâtea de ovăz.¹⁸

Opoziția care a fost manifestată, probabil, de către comunități pentru furnizarea cantităților de alimente necesare aprovizionării trupelor rusești din Tâlmăciu, până la 17 februarie 1849, a determinat administrația să hotărască efectuarea de rechiziții cu ajutorul cazacilor.¹⁹ O mențiune specială trebuie acordată eforturilor depuse de către locuitorii din Boița care reușesc să întrețină singuri pe cei aproximativ 50 de soldați ruși încartuiți în localitate.²⁰

Pe lângă toate acestea, se mai punea problema încălzitului pe timp de iarnă, a combustibilului pentru prepararea hranei, a iluminatului și a altor servicii, care, în ansamblul lor, pot oferi o imagine globală asupra efortului pe care a trebuit să-l depună populația locală și administrația pentru a întreține trupele rusești în Scaunul Tâlmăciului.

După cucerirea Sibiului, la 11 martie 1849, de către trupele maghiare, aflate sub comanda generalului Bem, majoritatea administrației centrale și trupele austriece se retrag, prin pasul Turnu Roșu, în Țara Românească. Odată cu acestea, la data de 15 martie 1849, se retrag și trupele rusești, lăsând locul lor insurgenților, astfel încât calvarul populației locale va continua, pe un alt plan, până la sfârșitul revoluției. Din documentele cercetate nu rezultă că trupele rusești încartiruite în zona Sibiu-Tâlmăciu s-ar fi angajat în luptele cu insurgenții maghiari, în perioada staționării.

RÉSUMÉ

L'auteur, ayant pour base les documents des Archives, nous présente quelques nouvelles aspects concernant la participation des troupes russes à la repression de la revolution de 1848 en Transylvanie.

PRÉCIS

The author, based on some original documents from the Archives, talks about the Russian troops in Transylvania, called to put an end to the Rumarian Revolution of 1848

¹⁵ Ibidem, f. 12.

¹⁶ Ibidem, f. 6.

¹⁷ Ibidem, f. 51.

¹⁸ Ibidem, f. 28.

¹⁹ Ibidem, f. 53.

²⁰ Ibidem, f. 28.

Completare la biografia unui erou – Vasile Nica Comănescu

MARIN STANCIU

Este îndeobște cunoscut că arhivele sunt, prin înscrisurile ce le încorporează, adevărate izvoare indispensabile scrierii istoriei noastre naționale. Cercetări recente au dus, neașteptat, la descoperirea unor documente¹ care vin să completeze biografia unuia din mulții eroi ai neamului, Vasile Nica Comănescu, cunoscut din tratatele de istoria românilor și din lucrările dedicate războiului pentru independența României din 1877/1878 cu numele de Vasile Nica².

S-a născut, după propria mărturisire, la 13 decembrie 1858³ în Ploiești, unde absolvă patru clase de liceu. Evenimentele de la începutul anului 1877 îl determină, ca bun român, să se înroleze voluntar în armată și obține, după o sumară pregătire în meseria armelor, gradul de caporal. participă la luptele angajate de armata română la sud de Dunăre cu Batalionul II vânători „Doamna Elisabeta” și se distinge în asaltul sângeros din 30 august 1877 dat asupra redutei Grivița, pe care subunitățile Diviziei a IV-a, în a cărei compunere intra și batalionul de vânători, o cuceresc, deschizând cale liberă către Plevna apărată de Osman Pașa. Cu acest prilej, Vasile Nica Comănescu, împreună cu alți doi camarazi, se avântă în iureșul luptei și sus pe meterezele redutei fac captură un steag turcesc.

Pentru faptele de arme curajosul caporal este distins „de țară și regele Carol I”, cum îi plăcea să spună ori de câte ori era întrebat, cu cea mai înaltă decorație a oștirii române, ordinul „Steaua României” în grad de cavalier. Pieptul lui va fi acoperit și de alte medalii și ordine, printre acestea strălucind „Crucea Sfântului Gheorghe” și „Medalia Comemorativă”, ambele conferite de țarul Rusiei⁴.

După război, Vasile Nica Comănescu va îmbrățișa cariera de funcționar, ocupând, din 1880 până în 1886, funcția de notar comunal la Conduratu din județul Prahova și în continuare, până în 1893, pe cea de perceptor la Tamșani, din același județ⁵. În 1894 părăsește, împreună cu familia formată din soție și cinci copii, rezultați din două căsătorii, locurile natale și se stabilește definitiv în Dobrogea, unde va funcționa până în 1916 ca notar la Deleni și Adamclisi.⁶

Războiul pentru înregistrarea neamului din anii 1916–1918 îl obligă să ia drumul exilului ca mulți alți dobrogeni și lucrează, tot ca notar, la Glodeanu – Siliștea din județul Buzău⁷. La încheierea ostilităților revine și este numit notar la

¹ Arh. St. Constanța, fond Prefectura județului Durostor, dosar cazier 41, f. 1–32.

² *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 620–622; Nichita Adăniloaic, *Independența națională a României*, București, 1986, p. 324–325. În toate lucrările, inclusiv în iconografia care ilustrează acest capitol din istoria țării noastre – gravura din „Războiul” și litografia lui Th. Schneider din Graz – numele eroului de la Grivița este trecut Vasile Nica.

³ Arh. St. Constanța, fond Prefectura județului Durostor, dosar – cazier 41, f. 1. În actul de deces al lui Vasile Comănescu, întocmit pe baza declarației fiului acestuia, Ion Comănescu, este trecut anul 1855 ca dată a nașterii. Tot de aici aflăm că părinții eroului erau Nica și Petra Comănescu, iar cea de a doua soție a sa, care i-a stat alături până la moarte, Anastasia. (Ibidem, colecția Stare civilă, județul Durostor, registrul 37/1933, f. 14).

⁴ Ibidem, fond Prefectura județului Durostor, dosar – cazier 41, f. 1.

⁵ Ibidem, f. 11.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

No. _____		Anul 1924	
MINISTERUL DE <u>Interior</u> Direcțiunea <u>Personalului</u>			
STAT DE SERVICIU			
Al D-ului Comisar Vasile Nelu și C. Cămină Chiriac Bădăraș			
Starea civilă născut în anul 1858, luna Decembrie, 18, în comuna <u>Șurub, județul Botoșani</u> căsătorit în anul 1884, luna <u>Februarie</u> soția: <u>S. A. Cămină</u> 5 copii: <u>5 copii</u> 1. <u>Ion</u> 43 ani <u>casat</u> 2. <u>Marica</u> 40 " <u>"</u> 3. <u>Alina</u> 36 " <u>"</u> 4. <u>Ștefan</u> 32 " <u>"</u> 5. <u>Maria</u> 29 " <u>"</u>		Situația militară fost <u>Caporal</u> în <u>Regimentul 10</u> <u>Regimentul 10</u> din <u>Regimentul 10</u> timp de <u>10</u> ani în <u>Regimentul 10</u> între <u>1877-1886</u>	
Religiunea <u>ortodoxă</u>		Examenul depus pentru ocuparea funcției Data examenului <u>1914</u> <u>Regimentul 10</u> Nota obținută <u>2</u> la <u>10</u> <u>Regimentul 10</u> <u>Regimentul 10</u>	
Decorafțiuni și medallii Române și străine. Data conferirii. 1. <u>Medalia</u> <u>Regimentul 10</u> 2. <u>Medalia</u> <u>Regimentul 10</u> 3. <u>Medalia</u> <u>Regimentul 10</u> 4. <u>Medalia</u> <u>Regimentul 10</u> 5. <u>Medalia</u> <u>Regimentul 10</u> 6. <u>Medalia</u> <u>Regimentul 10</u> 7. <u>Medalia</u> <u>Regimentul 10</u> 8. <u>Medalia</u> <u>Regimentul 10</u> 9. <u>Medalia</u> <u>Regimentul 10</u> 10. <u>Medalia</u> <u>Regimentul 10</u>		Studii făcute școlile cu care le probează și autoritățile școlare au liberat acele acte, numărul și data actelor școlii de <u>Șurub</u> <u>Șurub</u> <u>Șurub</u> școlii de <u>Șurub</u> <u>Șurub</u> <u>Șurub</u> școlii de <u>Șurub</u> <u>Șurub</u> <u>Șurub</u>	
Limbi străine și deosebite cunoștințe la <u>Cămină</u> de <u>Cămină</u> <u>Cămină</u> <u>Cămină</u>		Carnetul de identitate C. P. R. No. <u>2244</u> , anul <u>1922</u> , luna <u>oct.</u> , ziua <u>5</u>	
Livretul de salariu No. _____, anul _____, luna _____, ziua _____		Semnătura funcționarului <u>V. Cămină</u>	

Chiose–Aidin, în sudul Dobrogei. Pe drumul de întoarcere, familia Comănescu este jefuită de răufăcătorii prezenți la tot pasul în provincia transdunăreană abandonată în grabă de armatele inamice. În aceste împrejurări eroul veteran va fi devalizat nu numai de bagaje ci și de medaliile, ordinele și decorațiile ce-i fusese acordate la 1877⁸.

Cu toate aceste pierderi, Vasile Nica Comănescu o va lua de la început, așa cum a făcut de atâtea ori; participă la reorganizarea administrației locale fiind, în același timp, un liant între locuitorii comunei Chiose–Aidin și primărie. Într-o apreciere de serviciu făcută de prefectură se arată, referindu-se la persoana sa, că „deși bătrân, este destul de viguros, are putere mare de muncă și se bucură de stimă și încrederea populației, în majoritate turcă, a cărei limbă o cunoaște la perfecție“. El era însă mai modest, mărturisind că limba o cunoaște atât cât să se înțeleagă cu locuitorii comunei⁹. Cu toată aprecierea laudativă ce i se făcuse, Vasile Comănescu hotărăște să-și încheie cariera de funcționar ce a exercitat-o timp de peste 40 ani și înaintează, în toamna anului 1925, Prefecturii județului Durostor cererea de demisie pentru a-și aranja drepturile de pensie.¹⁰

Înconjurat de dragoste și respect de administrația județeană, pe care a servit-o cu zel, și de semenii în mijlocul cărora a trăit, Vasile Comănescu se stinge din viață la 12 iunie 1933. Funerariile organizate de prefectură la Curt–Bunar, centru de plasă, au fost impresionante. După slujba de pomenire, făcută de un sobor de preoți, cortegiul s-a îndreptat spre cimitirul din Chiose–Aidin, adunând mulțime de oameni din satele prin care a trecut. la locul de veșnică odihnă, veteranul de la 1877 va primi pentru ultima oară onorul militar dat de soldații postului de jandarmi din localitate¹¹.

RÉSUMÉ

L'auteur de cet article nous présente à l'aide des documents d'archives de nouvelles informations, inédites, concernant la biographie de l'un des héros de la guerre pour l'indépendance de la Roumaine (1877–1878), participant à l'assaut de la redoute Grivița, Vasile Nica Comănescu.

PRÉCIS

Some unpublished documents are the subject of this article about the Romanian heroes of the war for independence (1877–1878) like Vasile Nica Comănescu.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem f. 10.

¹⁰ Ibidem, f. 11.

¹¹ Ibidem, f. 14/1933, f. 299.

Bătălia Sevastopolului

Rolul trupelor române în desfășurarea ei

(7 iunie – 4 iulie 1942)

VASILE MANOLE

1. Primul atac asupra Sevastopolului

În a doua jumătate a lunii noiembrie 1941, forțele aliate germano-române au încheiat practic cucerirea Peninsulei Crimeea, cu excepția portului și a câmpului fortificat Sevastopol. Momentul cel mai favorabil al atacului asupra acestui obiectiv ar fi fost imediat după împresurarea lui, adică în decursul primei jumătăți a lunii noiembrie 1941, având în vedere următoarele considerente: a) forța combativă foarte redusă a trupelor sovietice (oboseală, moral scăzut, efective descompletate, respectiv 50–60 oameni/companie) b) lucrările de organizare a terenului incomplete; c) armamentul, în special artileria grea și cea antiaeriană, extrem de puțin; d) stocurile de muniții foarte mici.¹

Dar, pe de altă parte, nici situația trupelor aliate nu era favorabilă declanșării atacului: efective incomplete (50–60 oameni/companie), rezerve de muniții foarte scăzute, linii de comunicații extrem de proaste și încă insuficient organizate.² Din aceste motive, comandantul Armatei 11 germane, care deținea comanda generală în Crimeea, a amânat mereu atacul, în vederea unei mai bune pregătiri. Aceste amânări repetate au fost în avantajul sovieticilor, căci, în aceeași perioadă de timp, beneficiind de superioritatea navală în Marea Neagră, aceștia au putut executa nestingheriți transporturi de tonaje foarte mari, ceea ce nu a fost posibil pentru trupele germano-române pe calea uscatului. Din aceste motive, atacul Sevastopolului nu a fost posibil decât la 17 decembrie 1941.

Între timp, situația părții sovietice se ameliorase simțitor: a) se completaseră efectivele unităților (150 oameni/companie, față de 50–60 oameni/companie la aliații germano-români); b) fusese adusă o numeroasă artilerie grea și antiaeriană; c) se constituiseră mari stocuri de muniții; d) fusese amenajate și completate vechile lucrări de organizare a terenului, realizându-se și alte noi (chiar cazemate).³

În ciuda acestui fapt, comandamentul Armatei 11 germane a decis atacul, bazându-se pe următorii factori: a) surpriza; b) valoarea combativă mult superioară a trupelor germano-române, în special a infanteriei, față de unitățile sovietice; c) aportul artileriei și aviației germane.⁴

Forțele destinate atacului erau grupate în două corpuri de armată: a) corpul 54 german, format din diviziile 22, 24, 50 și 132 infanterie germane, și detașamentul român Radu Korne (2 regimente motorizate); b) corpul 30 german, formați din divizia 72 infanterie germană și brigada 1 munte română.

La dispoziția comandamentului german a fost pusă și întreaga artilerie a corpului de munte român, aflat pe atunci în Crimeea, în subordonarea Armatei 11 germane. Corpul 54 își avea frontul de atac în zona nord-Sevastopol, iar corpul 30 ataca dinspre est și sud-est.⁵

¹ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul militar, inv. 764, dosar 137/1942, f. 111.

² Ibidem, dosar 139/1941, f. 55.

³ Ibidem, dosar 137/1942, f. 112; dosar 139/1941, f. 61.

⁴ Ibidem, dosar 137/1942, f. 112.

⁵ Ibidem, dosar 139/1941, f. 62.

Cu toate eforturile depuse, atacul germano-român executat în intervalul 17–23 decembrie 1941 nu a dat decât rezultate reduse, disproporționat de mici în raport cu pierderile înregistrate. la eșecul atacului au contribuit mai mulți factori: a) efectivele incomplete ale unităților atacatoare, inferioare numericeste față de cele sovietice, ceea ce a împiedicat constituirea unei rezerve importante, capabilă să execute lovituri decisive sau să permită exploatarea succeselor tactice; b) stocurile limitate de muniții; c) mobilitatea foarte mare a focului artileriei sovietice, d) superioritatea aviației sovietice deasupra Sevastopolului; e) puternica artilerie antiaeriană sovietică, care a permis intervenția artileriei de pe nave și continuarea transporturilor maritime de trupe și materiale din porturile caucaziene; f) situația atmosferică în continuă degradare.⁶

Din aceste motive, comandantul german a oprit ofensiva la 23 decembrie 1941. În ciuda insuccesului, două lucruri au ieșit în relief: a) incapacitatea trupelor sovietice din Sevastopol de a organiza contraatacuri consistente și eficiente; b) superioritatea infanteristului german și a celui român, comparativ cu cel sovietic, sub aspectul instrucției, valorii combative și spiritului de sacrificiu⁷.

În cadrul operațiunii ofensive din 17–23 decembrie 1941, rolul unităților române, care reprezentau mai mult de 25% din efectivele angajate în luptă, a fost important: a) *Detașamentul Korne* a acționat la aripa dreaptă a corpului 54, cu grosul în zona văii Kacea și cu elemente de supraveghere dispuse pe litoral spre nord până la Beregovoie. Atacul detașamentului Korne, executat paralel cu litoralul către sud, a făcut progrese importante, înfrângând rezistența sovietică, curățând valea Kacea și ieșind pe litoral. Prin aceasta a ușurat și asigurat înaintarea diviziei 22 germane, care ducea acțiunea principală în cadrul corpului 54. În același timp, acoperind litoralul pe o întindere de 25–30 km spre nord, a asigurat manevra Armatei 11 germane împotriva unor eventuale debarcări sovietice, permițând acesteia să-și concentreze toate mijloacele disponibile la atacul Sevastopolului; b) Brigada 1 munte, care a acționat în cadrul corpului 30, în intervalul 19–23 decembrie 1941, a reușit cu toată rezistența înverșunată a sovieticilor și insuficiența munițiilor, să cucerească pozițiile de pe înălțimile din zona satelor Karlovka, Nijini Ciorgun și Verhni Ciorgun, din care cea mai importantă era cea de pe dealul Capelei, realizare pentru care a primit mulțumiri din partea comandantului Armatei 11 germane și a câștigat prețuirea aliaților germani.. Stăpânirea dealului Capelei va avea o mare importanță ulterior, în momentul reluării operațiunilor ofensive asupra câmpului întărit Sevastopol.⁸

2. Între două bătălii (decembrie 1941 – mai 1942).

Fortificațiile Sevastopolului

Următoarele două luni au fost pentru aliații germano-români o perioadă de criză extrem de gravă în Crimeea și, pe un plan mai larg, la întreaga aripă de sud a frontului sovieto-german. Criza a început la 25 decembrie 1941, prima debarcare a sovieticilor, care au început înaintarea rapidă în Peninsula Kerci și a culminat în intervalul 29 decembrie 1941 – 5 ianuarie 1942, prin debarcările de la Feodosia și Eupatoria, punând în pericol nu numai divizia 46 infanterie germană din Peninsula Kerci, ci ansamblul forțelor germano-române din Crimeea.

⁶ Ibidem, dosar 137/1942, f. 113.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, dosar 139/1941, f. 62–63.

Intervenția, în condiții extrem de grele, a forțelor române din peninsula a permis aruncarea în mare a forțelor sovietice de la Eupatoria și Feodosia (7 ianuarie 1942) și salvarea situației, iar sosirea în Crimeea a altor unități române (diviziile 10 și 18 infanterie) a permis restabilirea echilibrului în peninsula Kerchi.⁹

După înfrângerea atacurilor sovietice prin grelele lupte de apărare din lunile februarie, martie și aprilie, comandantul Armatei 11 germane a pregătit recucerirea peninsulei Kerchi, care a fost realizată prin operațiunea din 8–19 mai 1942 și s-a încheiat printr-un succes deplin, la care marile unități române au adus o contribuție de prim ordin¹⁰. Pe plan strategic, victoria din peninsula Kerchi, alături de marea victorie aliată în bătălia din zona vest Izium – sud Harkov (11 – 31 mai 1942), la care trupele române au contribuit în chip decisiv¹¹, au permis comandantului Armatei 11 germane să reia operația de cucerire a regiunii întărite Sevastopol, în scopul asigurării definitive a stăpânirii Crimeii.

În intervalul de circa cinci luni, scurs de la sfârșitul lunii decembrie 1941 până la încheierea bătăliei din peninsula Kerchi, pe frontul Sevastopolului s-a menținut o relativă liniște. Forțele sovietice, ca și cele germano-române, s-au menținut în defensivă, organizând periodic doar slabe atacuri, terestre, cu forțe ce nu depășeau de regulă tăria unui batalion sau incursiuni aeriene asupra pozițiilor adverse, a aerodroamelor (Saki și Eupatoria, deținute de germano-români; Sevastopol și Chersones, deținute de sovietici) și gările (Sevastopol, deținută de sovietici; Djan-koi și Belbek, deținute de germano-români)¹². Uneori, acțiunea artileriei sovietice terestre era sprijinită de artileria de pe vasele de război, flota sovietică deținând în continuare superioritatea navală în Marea Neagră.¹³

Dacă lipsa de inițiativă a comandantului sovietic din Sevastopol pe parcursul acestor cinci luni, inclusiv în timpul bătăliei din peninsula Kerchi, este criticabilă, ea favorizând manevrele pe linii interioare ale forțelor, aliate germano-române, în schimb trebuie subliniat masivul efort depus de același comandament pentru completarea și consolidarea fortificațiilor din jurul Sevastopolului, precum și pentru întărirea forțelor cât și a înzeestrării lor, prin exploatarea avantajului oferit de superioritatea navală. Pe tot parcursul intervalului de 5 luni, amintit mai sus, dar mai ales în cursul lunii mai, activitatea de transport dintre porturile caucaziene și portul Sevastopol a cunoscut ritmuri extrem de intense, sub protecția navelor militare de suprafață și a submarinelor și la adăpostul norilor de ceață artificială.¹⁴

Pentru o mai bună înțelegere a ceea ce a fost bătălia pentru cucerirea Sevastopolului, considerăm necesară prezentarea acestui obiectiv militar. Importanța sa primordială rezidă în calitatea sa de port militar puternic fortificat, servind drept bază principală a flotei sovietice din Marea Neagră. Puternicele fortificații întărite prin configurația terenului îi permiteau să fie considerat drept cea mai puternică fortăreață maritimă din lume, aproape inexpugnabilă.¹⁵

⁹ Ibidem, f. 66–67, 70–72; dosar 137/1942; f. 114–118.

¹⁰ Ibidem, dosar 137/1942, f. 118–121; dosar 139/1941, f. 82–86.

¹¹ Ibidem, dosar 139/1941, f. 32–36; dosar 153/1942, f. 114, 202–204, 218; dosar 204/1942, f. 13.

¹² Ibidem, dosar 152/1942, f. 3, 6, 19, 23, 27, 32, 38, 45, 52, 59, 65, 72, 82, 97, 102, 108, 121, 131, 136, 149, 153, 158, 162, 167, 176, dosar 153/1942, f. 2, 6, 10, 17, 23, 34, 90, 123, 140, 147, 155, 161, 166, 174, 180, 187, 193, 198; dosar 204/1942, f. 2, 7, 17.

¹³ Ibidem, dosar 153/1942, f. 2, 180, 198.

¹⁴ Ibidem, f. 90, 123, 130, 140, 155, 180, 198; dosar 204/1942, f. 2, 7.

¹⁵ Ibidem, dosar 158/1942, f. 4.

Probabil în această copleșitoare impresie pe care o lasă trebuie căutată originea unei aprecieri atribuite lui Stalin, dar fără îndoială apocrifă, care circula în rândul militarilor români din Crimeea: „Întreaga Rusie ar putea să cadă, numai Sevastopolul nu”.¹⁶

Bateriile de coastă erau instalate de la Balaklava, de-a lungul capului Chersones, până în zona văii Kacea (20 km nord Sevastopol). Zona de la nord de golful Severinaia, mai vulnerabilă decât celelalte regiuni, era întărită cu un puternic sistem de fortificații.

În intervalul de cinci luni, scurs de la primul atac (17–23 decembrie 1941), sistemele de fortificații din jurul Sevastopolului au fost continuu amenajate și întărite prin lucrări executate într-un tempo rapid.¹⁷ În acest efort, de o atenție deosebită s-a bucurat zona înălțimilor Feduihin și pădurea din patruleterul Gaitani–Bastion II–Mekenzia–Kamışly. Înălțimile Bastion II (cota 256 m.) care constituiau nodul orografic al regiunii, asigurau ținerea sub control a întregii depresiuni a râului Ciornaia.

Lucrările de fortificații amenajate constau din cazemate de beton, legate între ele prin cazemate făcute din piatră și pământ, amplasamente de artilerie, câmpuri de mine, șanțuri antitanc, atâtea foarte bine camuflate și adaptate la teren. Se amemaseră, de asemenea, mari depozite de muniții și materiale, în vederea susținerii unui asediu de lungă durată. În adâncime, pozițiile de apărare erau șașonate pe mai multe centuri: a) centura exterioară, pe aliniamentul: înălțimile Belbek–Kamışly–Mekenzia–Verhni Ciorgun–Kamary–Balaklava; b) centura intermediară, pe aliniamentul: înălțimile Mekenzia–Bastion II–înălțimile Feduihin–Balaklava; c) centura interioară, pe aliniamentul: înălțimile sud golful Severinaia – înălțimile Sapun – Mramarnaia Balka; d) 2 centuri de cazemate în semicerc, la liziera sud și est de Sevastopol;

Între toate aceste poziții se găseau: o pânză de cazemate, șanțuri antitanc, câmpuri de mine etc., încât regiunea Sevastopolului prezenta o masă de fortificații ce se opunea atacatorului în orice direcție și putea face față chiar în cazul când o parte din ele erau distruse sau ocupate. Oriunde s-ar fi atacat, se întâlnea aceeași rezistență puternică și șașonată mai mult în adâncime. Aceste fortificații adăposteau o puternică artilerie, numărând circa 70–80 baterii de toate calibrele.

Prin urmare, regiunea Sevastopolului prezenta flancuri inabordabile (unul sprijinit pe mare, celălalt pe regiunea muntoasă), iar în plus o complexitate de lucrări de fortificație, ce-i da posibilitatea să reziste atacurilor inamice din orice direcție, cu aceeași putere¹⁸.

3. Planul de operații împotriva Sevastopolului. Raportul de forțe.

În planul de operații al O. K. W. era prevăzut ca, după terminarea bătăliei din peninsula Kerchi, să înceapă imediat acțiunea pentru cucerirea regiunii întărite de la Sevastopol. Pregătirea operației s-a făcut în cele mai mici detalii, folosindu-se experiența câștigată în cursul luptelor din iarna 1941–1942 și din primăvara anului 1942. Încă de la 14 mai 1942, în momentul în care deznodământul bătăliei din peninsula Kerchi devenise limpede, comandantul Armatei 11 germane, generalul-

¹⁶ Informație orală, culeasă de autor de la foști participanți la bătălia pentru cucerirea Sevastopolului.

¹⁷ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul militar, inv. 764, dosar 152/1942, f. 2, 6, 19, 38, 65, 72, 78, 82, 97, 102, 121, 131, 140; dosar 153/1942, f. 17, 34, 123, 130, 140, 147, 155, 161, 174, 180, 187, 198; dosar 204/1942, f. 2, 7, 17.

¹⁸ Ibidem, dosar 158/1942, f. 4–6, 15, 67–68.

colonel Erich von Manstein, a emis ordinul general nr. 2057 pentru pregătirea operației „Störfang” (denumirea codificată a acțiunii de cucerire a Sevastopolului)¹⁹.

Eliminarea trupelor sovietice din peninsula Kercî, în urma operațiunii din zilele de 8–19 mai 1942, a permis comandantului Armatei 11 germane să dispună, prin ordinul 2098 din 16 mai 1942, regruparea forțelor, acțiune care a început chiar de la 20 mai 1942. În peninsula Kercî, în scopul asigurării spatelui și al prevenirii unor noi debarcări sovietice plecate din peninsula Taman sau de pe litoralul nordic al Mării de Azov, a fost lăsat grupul Mattenklott, constituit ad-hoc pe structura corpului 42 de armată german (diviziile 46 infanterie germană, 10 și 19 infanterie române, 8 cavalerie română, detașamentul Korne și brigada 22 mixtă germană)²⁰.

La sfârșitul lunii mai și începutul lunii iunie 1942, complexul fortificat Sevastopol era apărat de așa-numita Armată de coastă (comandant-șef: generalul Petrov; comandant-șef adjunct generalul de brigadă Novikov), formată din 7 divizii de infanterie terestră (25, 95, 109, 172, 345, 386, 388) și 6 brigăzi de infanterie marină (7, 8, 9, 79, 138, 149), unități de cavalerie și formațiuni neindivizionate (artilerie, tancuri, echipaje navale, aviație, formațiuni de lucru etc.), în total 150 000 oameni, din care circa 100 000 infanteriști. Potrivit informațiilor obținute de partea germano-română, compoziția trupelor, din punct de vedere etnic, era destul de eterogenă, ruși și ucrainenii reprezentând 20% din infanteria terestră și 50% din infanteria marină. Moralul acestora era bun, în schimb cel al caucazienilor, care reprezentau circa 80% din infanteria terestră, era destul de scăzut²¹. În cursul bătăliei, aceste informații despre moralul trupelor sovietice nu se vor confirma decât parțial.

În tot timpul luptelor, infanteria sovietică, bine echipată, bine dotată cu armament și dispunând de o mare cantitate de muniții, a luptat cu îndârjire puțin cunoscută până atunci, frizând fanatismul. Totuși, deși superioară numerică, infanteria sovietică nu a găsit resurse pentru executarea unor reacții ofensive notabile (niciodată n-a angajat în contraatacuri mai mult de 2 batalioane).

Artileria era de bună calitate, cu o mare mobilitate a focului dispunând din belșug de muniții. Însă superioritatea numerică a artileriei germane, ca și intensile bombardamente aeriene germane, au făcut ca aportul artileriei sovietice să fie inferior celui așteptat.

Aviația sovietică, inferioară numeric și calitativ celei germane, a jucat un rol minor în cursul luptelor, mai ales în timpul zilei. În faza finală a bătăliei, ea a fost aproape inexistentă. Tancurile (30–40, de tonaj mijlociu) n-au avut nici un efect, ele fiind utilizate pe pachete mici²².

Comandantul sovietic de la toate nivelurile nu era la înălțimea misiunii avute, datorită atât instruirii extrem de scăzute, cât și lipsei de inițiativă și spirit manevrier. Evoluția bătăliei a dovedit inutilitatea marilor sacrificii de vieți omețești și de materiale și nepriceperea sa de a le exploata printr-o manevră sau prin reacții ofensive oportune și eficiente²³.

Prin ordinul de operațiuni nr. 2057 din 14 mai 1942, comandamentul Armatei 11 germane, a destinat pentru cucerirea Sevastopolului următoarele forțe: a) corpul 54 armată german (diviziile 22, 24, 50 și 132 infanterie germane) în sectorul

¹⁹ Ibidem, f. 4, 78–91.

²⁰ Ibidem, f. 4, 12, 92; dosar 153/1942, f. 147.

²¹ Ibidem, dosar 158/1942, f. 7, 66–67.

²² Ibidem, f. 66–68.

²³ Ibidem, f. 68–69.

nordic, cu flancul drept sprijinit pe litoral (comandant: general de cavalerie Hansen). Ulterior, a primit în subordine și divizia 4 munte română, căreia inițial i se încredințase paza coastei între Alușta și Sudak; b) corpul 30 armată german (diviziile 28, 72 și 170 infanterie germane) în sectorul sudic, cu flancul stâng sprijinit pe zona Balaklava (comandament: generalul de artilerie Fretter-Pico); c) corpul de munte român (diviziile 1 munte și 18 infanterie române) în sectorul central, făcând legătura între cele două corpuri germane)comandant: generalul Avramescu).

La dispoziția armatei se găseau importante forțe de artilerie (19 divizioane și 8 baterii independente de calibre 100–420 mm), tunuri de asalt (3 divizioane), tancuri (1 batalion și 1 companie independentă), geniu (5 batalioane), antiaeriene (2 batalioane), aruncătoare de ceață artificială (5 divizioane). Acoperirea aeriană era asigurată de corpul 8 aerian german (comandant: general-colonel von Richthofen), care acționase și în timpul bătăliei din peninsula Kerçi (circa 600 avioane).

În ajunul începerii luptelor, în zona Sevastopolului a fost adusă și o grupare navală germano-italiană (comandant: amiral Wurmbach), a cărei menire era interceptarea circulației navelor sovietice de la și spre Sevastopol, dar care era prea mică pentru a putea juca singură un rol activ, așa cum ar fi fost necesar²⁴. Această lipsă va fi însă suplinită prin acțiunile extrem de energice ale aviației germane.

Concepția care stătea la baza planului de operațiuni „Störfang” comporta două faze: 1. Cucerirea zonei întărite exterioare, atacând mai întâi pe frontul de nord, apoi pe cel de sud, centrul având doar rolul de fixare a forțelor sovietice. Efortul principal inițial urma să fie făcut la aripa dreaptă. Obiectivele atacului erau: la nord, malul nordic al golfului Severnaia – înălțimile Gaitani; la sud, înălțimile Sapun-Karen (nord Balaklava). 2. Această operațiune urma să se desfășoare în funcție de rezultatele obținute în prima fază²⁵.

Misiunile stabilite pentru prima fază la nivelul corpurilor de armată erau: a) corpul 54, în al cărui sector urma a se desfășura efortul principal, trebuia să atace pe direcția porțiunii de est a înălțimilor de la nord de golful Severnia, cucerind malul nordic al acestuia și înălțimile Gaitani; b) corpul 30, de la aripa sudică, urma să cucerească înălțimile Sapun și înălțimile Karan, orientându-și apoi efortul ofensiv pe direcția generală Kadikovka; c) corpul de munte român, care avea misiunea de a face legătura între cele două corpuri germane, urma să elimine posibilitățile de flancare a ofensivei acestora, fixând trupele sovietice din sectorul Mekenzia-Verhni Ciorgun și cucerind înălțimile Fediuhin.

Din totalul de 43 km al frontului, corpurile germane (7 divizii) ocupau 28 km, iar corpul român (2 divizii) 15 km. Având în vedere misiunea încredințată (atac de fixare cu obiectiv limitat), repartizarea era normală, dar desfășurarea operațiunilor a impus corpului de munte executarea unor misiuni de cu totul altă anvergură. Astfel, corpul 8 german urma să-și angajeze în luptă totalitatea forțelor, cu efortul principal în sectorul corpului 54 german. O misiune suplimentară o constituia anihilarea intervenției aviației sovietice și împiedicarea transporturilor maritime sovietice cu întăriri spre Sevastopol²⁶.

4. Asaltul Sevastopolului (prima fază a operațiunilor)

Acțiunile preliminare declanșării atacului au început la 2 iunie 1942. În zorii zilei, la orele 6, grosul artileriei germano-române, în colaborare cu forțele corpului 8 aerian, au deschis prin surprindere focul asupra cantonamentelor și depozitelor de subzistență sovietică, cu rezultate apreciabile. Reacția sovietică s-a materializat

²⁴ Ibidem, f. 8–9, 89–91, 120–121.

²⁵ Ibidem, f. 10, 77–78.

²⁶ Ibidem, f. 11–12, 79–81; 95–99.

în trageri de hărțuială destul de puternice, dar incapabile de a contracara acțiunea aliaților. În următoarele patru zile (3–6 iunie), artileria germano-română a continuat, cu bune rezultate, bombardarea fortificațiilor și neutralizarea artileriei sovietice. Aviația germană a executat atacuri continue asupra orașului, porturilor, aerodromelor și depozitelor de carburanți, fără ca aviația sovietică să poată răspunde corespunzător²⁷.

În cursul zilei de 6 iunie, în prezența comandantului Armatei 11 germane, unitățile germano-române de la Sevastopol au fost inspectate de mareșalul Ion Antonescu, aflat în intervalul 4–8 iunie într-o călătorie de inspecție în zona grupului de armate „Sud“, cu care prilej a avut convorbiri cu mai mulți înalți comandanți militari germani (mareșalul von Bock; generalul-colonel von Manstein; șeful statului major al grupului de armate „Sud“ ș.a.²⁸).

După cinci zile de bombardare metodică a pozițiilor sovietice, în zorii zilei de 7 iunie 1942, la orele 2.30, forțele aliate germano-române au pornit atacul pe tot frontul. Rezistența sovietică a fost extrem de îndârjită în toate sectoarele. Corpul 54 german, cu tot sprijinul întregului corp 8 aerian, n-a reușit, până la sfârșitul primei zile, să pătrundă decât în câteva puncte ale pozițiilor fortificate sovietice. Corpul 30 german, după slabe succese în sectorul Balaklava, a fost respins pe pozițiile de plecare. Corpul de munte român a reușit să pătrundă în pozițiile din sectorul Mekenzia. În zilele următoare, cu toate eforturile depuse, atacul corpului 54 a progresat foarte lent, sovieticii executând puternice contraatacuri, în timp ce în alte sectoare atacul a bătut pasul pe loc²⁹. La 10 iunie, corpul 54, din cauza grelelor pierderi suferite și rezistenței înverșunate a sovieticilor, angajase în luptă toate Marile Unități, și nu mai dispunea de nici o rezervă pentru alimentarea eforturilor și continuarea operațiunilor³⁰.

În această situație, comandantul trupelor aliate a hotărât scoaterea diviziei 4 munte română din dispozitivul de apărare a litoralului sudic și introducerea ei pe frontul corpului 54 german, la 15 iunie, înlocuind divizia 24 infanterie germană, care s-a constituit într-o rezervă ce a permis continuarea atacului³¹.

Începând cu 11 iunie, comandamentul aliat a început să-și reorienteze eforturile de atac. Corpul 8 aerian a îndreptat o parte din forțe pentru atacarea bateriilor de coastă sovietice, a portului și a coloanelor sovietice de aprovizionare, iar o altă parte în sprijinul atacului corpului 30 german, care, începând cu ziua de 14 iunie, a împărțit cu corpul 54 beneficiul sprijinului aerian. Atacul corpurilor germane a început să progreseze lent, dar inexorabil³².

La 16 iunie 1942, prin ordinul de operațiuni nr. 2605 al comandamentului Armatei 11 germane, corpul de munte român a primit misiunea de a porni la atac, în strânsă cooperare cu forțele germane, începând cu data de 17 iunie³³. În aceeași zi de 17 iunie, la orele 2.45, după o puternică pregătire a artileriei și aviației corpul 54 german a pornit la asaltul decisiv al sistemului de fortificații de la nord de golful Severania, care, în ciuda rezistenței extrem de tenace a forțelor sovietice, a fost străpuns și cucerit complet în cursul a trei zile de luptă. Corpul 30 german a înregistrat pătrunderi importante în pozițiile sovietice, dar puternicele fortificații de pe

²⁷ Ibidem, f. 13–14; dosar 204/1942, f. 25–26, 31, 36, 40.

²⁸ Ibidem, dosar 204/1942, f. 40.

²⁹ Ibidem, f. 7, 45–46, 51–52, 56, 64–66; dosar 158–1942, f. 15–18.

³⁰ Ibidem, dosar 204/1942, f. 75–76, 85–87, 90–92, 96–98, 105–106.

³¹ Ibidem, f. 98, 106; dosar 158/1942, f. 18, 20, 25.

³² Ibidem, dosar 158/1942, f. 21–28; dosar 204/1942, f. 86–87, 90–92, 96–98, 105.

³³ Ibidem, dosar 158/1942, f. 28, 29, 106.

înălțimile Sapun și din zona Kadikovka au continuat să reziste. Corpul de munte, în ciuda frontului său foarte lung, a luat cu asalt mai multe puncte fortificate reușind să țină pasul cu înaintarea germană³⁴.

În seara zilei de 18 iunie 1942, având în vedere rezultatele de până atunci (ocuparea zonei de la nord de golful Servania), comandamentul aliat a emis ordinul de operațiuni nr. 2629, care stabilea regruparea forțelor și apoi, începând cu 21 iunie, pornirea atacului asupra înălțimilor Gaitani, Fediuhin și Sapun, a căror cucerire deschidea posibilitatea declanșării atacului asupra centurii interioare de fortificații. Aviația avea misiunea ca, pe lângă sprijinirea acțiunilor corpurilor, să atace cu maxim efort obiectivele din port și concentrările de artilerie sovietică de la sud-est de Sevastopol³⁵.

Două zile mai târziu, prin ordinul de operațiuni nr. 2664, forțele aliate primeau misiunea ca, după cucerirea înălțimilor Gaitani și Fediuhin, să pornească imediat atacul asupra centurii interioare a fortificațiilor, pentru a nu lăsa timp sovieticilor să-și regrepeze apărarea. Primul obiectiv era cucerirea unui cap de pod dincolo de golful Severnaia și în valea cursului inferior al râului Ciornaia³⁶.

În cursul zilelor de 20 și 21 iunie, atacurile executate de corpul 54 au înregistrat succese în zona est – golful Severnaia, unități din divizia 24 infanterie germană pătrunzând în cartierul mărginaș al Sevastopolului și angajând lupte grele de stradă cu formațiunile sovietice, sprijinite de civili înarmați. Atacul corpului român a înregistrat unele progrese în direcția zonei fortificate Bastion II, atingând cu divizia 1 munte cursul râului Ciornaia. Însă efortul principal al atacului a fost depus în zona sud-est Sevastopol, unde s-a realizat progrese în atacul asupra înălțimilor Fediuhin. Corpul 30 german, sprijinit masiv de aviație, a respins puternice contraatacuri sovietice pornite din direcția înălțimilor Sapun³⁷.

În zilele următoare, corpul 30 german și-a îndreptat efortul principal asupra înălțimilor Sapun, care constituiau cheia apărării sovietice în sectorul său de front, dar fără a obține succese notabile³⁸.

Corpul de munte român a continuat atacurile asupra zonei Bastion II și în valea râului Ciornaia, traversând cursul acestuia. În ciuda pierderilor suferite în lupte (unele companii mai aveau doar 40–60 de luptători), la 25 iunie a cucerit Bastion II³⁹.

Având în vedere rezultatele modeste obținute în sectorul corpului 30 german și, până la 25 iunie, și în sectorul corpului de munte român, comandantul Armatei 11 germane a hotărât reorientarea efortului principal la aripa nordică a frontului în sectorul corpului 54 german. La 22 iunie 1942, începând de la 2.30, pe o căldură toridă (în primele ore ale dimineții, temperatura a atins +50°C, de reținut că și la 13 iunie, temperatura atinsese chiar din zori +46°C, corpul 54 german, sprijinit masiv de artilerie și de grosul corpului 8 aerian, a pornit la atacul complexului de fortificații Gaitani–Mekenzia. Luptele, de o îndârjire deosebită, mai ales în zona Saharnaia Golovka, care domina valea cursului inferior al râului Ciornaia, unde a acționat divizia 4 munte română, s-au prelungit până la 28 iunie, când a fost atinsă localitatea Inkerman⁴⁰.

³⁴ Ibidem, f. 29–33; dosar 204/1942, f. 110–112, 115–116, 119–122, 126–127, 135.

³⁵ Ibidem, dosar 158/1942, f. 33, 109–111.

³⁶ Ibidem, f. 37, 112–116.

³⁷ Ibidem, f. 37–40; dosar 204/1942, f. 135–136, 143–145.

³⁸ Ibidem, dosar 158/1942, f. 40–53; dosar 204/1942, f. 154, 160, 174, 182–183, 194–195.

³⁹ Ibidem, dosar 158/1942, dosar 204/1942, f. 154, 160, 173, 181–183, 194–195.

⁴⁰ Ibidem, dosar 158/1942, f. 40–53; dosar 204/1942, f. 153, 159, 167, 173–174, 181–182, 188–189, 194–195.

Atingerea acestui aliniament a marcat încheierea cu succes a primei faze a bătăliei pentru Sevastopol și a permis trecerea la ofensivă pentru străpungerea centurii interioare de fortificații și cucerirea orașului propriu-zis.

5. Cucerirea Sevastopolului (a doua fază a operațiunilor)

În dimineața zilei de 29 iunie 1942, după o puternică pregătire de artilerie de circa o oră, urmată de un intens bombardament aerian, la orele 2.30 trupele aliate germano-române au reluat atacul, fără a mai da răgaz sovieticilor de a-și regrupa forțele și să-și reorganizeze defensiva. Corpul 54 german a străpuns în aceeași zi pozițiile sovietice de la vest la râul Ciornaia, ocupând înălțimile de la sud de golful Severnaia⁴¹. Corpul de munte român a fost scos din front și a primit misiunea de a lichida inamicul din zona înălțimilor nord-Balaklava, lucru realizat până la 1 iulie 1942⁴². Acest lucru a permis corpului 30 german să întoarcă în cursul zilei de 30 iunie defensiva sovietică din zona înălțimilor Sapun și să-și îndrepte grosul forțelor către Peninsula Chersones⁴³.

În cursul zilelor de 30 iunie – 1 iulie, pe frontul din Peninsula Chersones, cu sprijinul masiv al aviației, care a acționat eficient asupra bateriilor și navelor sovietice, au fost străpunse vechile fortificații din zona golfului Strelețkaia, forțele sovietice fiind împinse pe pantele vestice ale peninsulei. În zona golfului Kamîșevaia, în cursul după-amiezii zilei de 1 iulie, sovieticii au apărut fortificațiile vechi până la ultimul om, sperând probabil într-o evacuare pe mare în cursul nopții. În urma cuceririlor fortificațiilor de la sud-vest și vest Sevastopol, forțele corpului 30 german au ieșit la litoralul golfului Karantin și Strelețkaia, încheind încercuirea completă a orașului⁴⁴. La est și sud-est, corpul 54 german, în urma unei puternice pregătiri de artilerie și aviației, a înfruntat ultima rezistență inamică de la liziera orașului, împingându-și elementele înaintate până la litoralul golfului Severnaia și punând stăpânire pe baza sovietică de submarine. În după-amiaza zilei de 1 iulie și în cursul zilei de 2 iulie s-a continuat curățirea metodică a orașului de grupurile izolate de militari sovietici care încă nu depuseseră armele⁴⁵.

Ordinul de zi pe armată, emis la 1 iulie 1942 de comandamentul Armatei 11 germane, generalul-colonel Erich von Manstein, consemna: „Sevastopol a căzut. Vitejia voastră a înfrânt, printr-un asalt de 25 zile, cea mai puternică fortăreață inamică, distrugând armata sa. Ajunși la țelul luptei noastre din Crimeea, mulțumim atotputernicului și ne plecăm pioși în fața camarazilor noștri, care, cu prețul sângelui și al vieții lor, s-au jertfit pentru această victorie. Acum, când vom purta armele noastre către noi țeluri, deasupra lor va străluci eterna glorie de la Sevastopol”⁴⁶.

Ultimele rezistențe sovietice, împinse în Peninsula Chersones, au fost lichidate în zilele următoare, pentru a împiedica refugiarea resturilor trupelor sovietice sau o eventuală primire de întăriri pe calea mării, și întrucât forțele navale proprii nu se puteau măsura cu cele sovietice, corpul 8 aerian german, pe lângă sprijinirea trupelor terestre proprii, a avut ca misiune interceptarea navelor sovietice din apele Sevastopolului și zonele înconjurătoare. Mai mult, pe 2 iulie 1942 a atacat prin surprindere porturile sovietice din Caucaz, provocând pierderi importante

⁴¹ Ibidem, dosar 156/1942, f. 2–3, 5; dosar 158/1942, f. 54, dosar 204/1942, f. 200.

⁴² Ibidem, dosar 156/1942, f. 2–3, 5, 15–16; dosar 158/1942, f. 54, 58–59, 60; dosar 204/1942, f. 201.

⁴³ Ibidem, dosar 156/1942, f. 2–3, 5; dosar 158/1942, f. 56–58; dosar 204/1942, f. 201.

⁴⁴ Ibidem, dosar 156/1942, f. 15–16, 18, 22; dosar 158–1942, f. 56–59.

⁴⁵ Ibidem, dosar 156/1942, f. 15, 18–19, 22, 30; dosar 158/1942, f. 60–61.

⁴⁶ Ibidem dosar 158/1942, f. 119

atât flotei, cât și instalațiilor portuare⁴⁷. În aceeași zi de 2 iulie, forțele sovietice au fost scoase din partea de est a Peninsulei Chersones, iar în ziua următoare din fortificațiile de pe istmul Grecihina. Ultima rezistență sovietică organizată, sprijinită pe puternicele forturi „Maxim Gorki“ I și II (înzestrate cu baterii de 305 mm și protejate cu blindaje de 250–300 mm) a fost anihilată la data de 4 iulie 1942⁴⁸.

Cu aceasta, bătălia de la Sevastopol a luat sfârșit. Potrivit expresiei raportului final asupra bătăliei, orașul era „o grămadă de ruine“⁴⁹. Curățarea completă a regiunii Sevastopol–Cersones de grupuri sau militari izolați sovietici, executată de trupele de infanterie în colaborare cu marina, a continuat până la 18 iulie 1942⁵⁰.

Pentru a marca încheierea cu succes a operațiunii de la Sevastopol, la 5 iulie 1942, la Castelul Țarilor de la Livadia a avut loc o paradă militară, în prezența tuturor comandanților de Mari Unități și a tuturor ofițerilor decorați cu Crucea de Fier clasa I, germani și români⁵¹.

Imposibilitatea organizării evacuării pe calea mării a determinat ca deznodământul bătăliei să se soldeze practic cu nimicirea Armatei de coastă sovietice. Din efectivul inițial de circa 150 000 oameni, circa 50 000 au căzut, ceea ce oferă o idee despre îndârjirea ce a caracterizat luptele pentru Sevastopol. În mâna aliaților, conform raportului final al comandamentului armatei 11 germane (4 iulie 1942) și rapoartele zilnice ulterioare, au căzut circa 100 000 prizonieri (inclusiv comandantul-șef adjunct, generalul Navikov; generalul Petrov a reușit să fugă în ultimele zile ale bătăliei la bordul unui submarin⁵²), peste 620 piese de artilerie (din care 86 antitanc și 69 antiaeriene), 26 tancuri, o mare cantitate de armament portativ, materiale de aprovizionare și echipament. Un număr de peste 140 avioane de luptă sovietice fuseseră doborâte sau distruse la sol, iar numeroase nave de război sau comerciale sovietice fuseseră scufundate sau avariate (rapoartele operative zilnice ale Marelui Stat Major, Secția operațiunii, din perioada bătăliei, menționează 14 nave scufundate: 5 vase de patrulare, 4 vedete, 2 distrugătoare, 1 submarin și 2 vase comerciale)⁵³. Succesul era mare, dar și prețul plătit de aliați era considerabil: 7 800 morți și dispăruți și aproape 28 000 răniți⁵⁴.

6. Contribuția trupelor române

Contribuția trupelor române la cucerirea Sevastopolului a fost importantă și, pentru cunoașterea corectă a evenimentelor, ea trebuie să fie pusă în lumină prin fapte și cifre. După cum reiese din ordinul de operațiuni inițial (nr. 2057 din 14 mai 1942), corpul de munte roman a avut inițial misiunea: a) a face legătura între cele 2

⁴⁷ Ibidem, f. 61–63; dosar 156/1942, f. 23. Cu acest prilej au fost scufundate 2 distrugătoare și 3 nave de transport (deplasament total de 17.000 tone), o navă școală și 2 nave de transport avariate, 10 avioane doborâte și un depozit de ulei incendiat.

⁴⁸ Ibidem, dosar 156/1942, f. 22–23, 30, 37; dosar 158/1942, f. 62–65, 75.

⁴⁹ Ibidem, dosar 158/1942, f. 120.

⁵⁰ Ibidem, dosar 156/1942, f. 45, 48, 55, 66, 71, 86, 112.

⁵¹ Ibidem, f. 45.

⁵² *Basarabia–Ucraina–Crimeea. Marșul victorios al trupelor române și germane*, Berlin, 1943, p. 25.

⁵³ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri – Cabinetul militar, inv. 764, dosar 156/1942, f. 30, 45, 48, 55, 66, 71, 86, 112; dosar 158/1942, f. 75–76, 120–121; dosar 204/1942, f. 90, 97, 143, 145, 154, 183. De la începutul luptelor în zona istmului Perekop (21 septembrie 1941) și până la încheierea bătăliei pentru Sevastopol, armatele sovietice, conform rapoartelor germane, înregistraseră în Crimeea următoarele pierderi importante: 430 000 prizonieri, 1 189 tancuri, 2 102 piese de artilerie (Ibidem, dosar 158/1942, f. 76, 122).

⁵⁴ Ibidem, dosar 158/1942, f. 74, 121.

corpuri germane de la aripile dispozitivului din fața Sevastopolului; b) a fixa inamicul din fața sa prin atacuri cu obiectiv limitat⁵⁵.

Frontul său de acțiune era la 15 km. pe când cel al corpurilor germane era de 28 km. Ca urmare a acestui fapt, frontul mediu pentru o divizie germană era de 4 km, iar pentru o divizie română de 8 km. Cu toată diferența de înzestrare tehnică (în primul rând de armament greu, absolut necesar în operațiunile împotriva unor fortificații moderne), această repartitie ar fi fost normală dacă acțiunea diviziilor române s-ar fi limitat la misiunea inițială. Însă, desfășurarea operațiunilor, chiar din primele zile, a impus ca și Marile Unități române să execute atacuri în forță, în aceleași condiții grele ca și majoritatea Marilor Unități germane⁵⁶.

La 10 iunie, când atacul corpului 54 german la aripa de nord a frontului se împotmolise, comandantul Armatei 11 a hotărât scoaterea din dispozitivul de apărare a coastei sudice a diviziei 4 munte română, pe care a introdus-o la 15 iunie în sectorul diviziei 24 infanteriei germană, atribuindu-i un sector de 5 km⁵⁷. Ca urmare a modificărilor operate, începând cu 15 iunie, cele 7 divizii germane ocupau un front de 21 km, iar cele 3 divizii române un front de 22 km. Aceasta în condițiile în care misiunea inițială de fixare fusese depășită de evoluția evenimentelor, iar diviziile române atacau în forță pe mari adâncimi, într-un teren și împotriva unor rezistențe perfect similare cu cele din sectoarele germane⁵⁸. Acest lucru subliniază clar importanța covârșitoare a acțiunii trupelor române.

În cursul primei faze a bătăliei (7–28 iunie), trupele române au înregistrat mai multe succese care au marcat evoluția operațiunilor militare. Vom aminti câteva din ele: 1. *Divizia 1 munte* a cucerit înălțimile puternic fortificate din zona dealului Capelei, a căror ocupare a permis acțiunea ofensivă a aripii drepte a corpului 30 german în regiunea Kamary, apoi a luat cu asalt complexul fortificat de pe înălțimile Fediuhin, care constituiau un bastion natural, din care forțele sovietice puteau acționa ofensiv, fie spre nord, fie spre sud, în flancul celor două corpuri germane. Ultima faptă de arme a creat condiții și asupra regiunii Balaklava, asigurând, în același timp, o bună bază de plecare la atac împotriva înălțimilor Sapun, contribuind pe această cale la facilitarea operațiunilor aripii stângi a corpului 54 și a totalităților corpului 30⁵⁹. 2. *Divizia 18 infanterie* a luat cu asalt mai multe înălțimi fortificate, contribuind într-o măsură considerabilă la desfășurarea favorabilă a acțiunii aripii stângi a corpului 54 german. Cea mai importantă realizare a fost însă cucerirea sistemului de înălțimi fortificate Bastion II, care, așa cum se întâmplase în cursul atacului din luna decembrie 1941, condiționa înaintarea corpului 54 german spre golful Severnaia. Fapta de arme a diviziei române apare cu atât mai mare, dacă facem comparație între valoarea tactică a acestor fortificații în ansamblul sistemului defensiv sovietic și mijloacele tehnice reduse cu care s-a acționat⁶⁰.

⁵⁵ Ibidem, f. 80–81. A se vedea și misiunea prevăzută pentru corpul de munte român în ordinul de operațiuni nr. 2304 din 30 mai 1942. (Ibidem, f. 95).

⁵⁶ Ibidem, f. 69; dosar 139/1941, f. 89.

⁵⁷ Ibidem, dosar 204/1942, f. 106.

⁵⁸ Ibidem, dosar 139/1941, f. 89–90; dosar 158/1942, f. 25, 70–71.

⁵⁹ Ibidem, dosar 139/1941, f. 90; dosar 158/1942, f. 71. Asupra acțiunilor mai în amănunt ale diviziei 1 munte în bătălia de la Sevastopol. Vezi ibidem, dosar 156/1942, f. 5, 15, 16, 30; dosar 204/1942, f. 111, 115, 119, 120, 126, 136, 143, 144, 154, 160, 173, 181, 201.

⁶⁰ Ibidem, dosar 139/1941, f. 91, dosar 158/1942, f. 72; dosar 204/1942, f. 173–174, 181. Despre activitatea diviziei 18 infanterie, în general vezi ibidem, dosar 156/1942, f. 2, 16; dosar 204/1942, f. 136, 143, 144, 154, 160, 167, 181–182.

3. *Divizia 4 munte* a cucerit mai multe înălțimi fortificate din cadrul regiunii fortificate Gaitani, contribuind direct la acțiunea de ansamblu a corpului 54 german și, în același timp, făcând siguranța flancului stâng al acestuia. Cucerirea înălțimilor Saharnaia Golovka a avut ca efect imediat închiderea văii cursului inferior al râului Giornaia, preluarea controlului deplin asupra masivului Gaitani și crearea de condiții favorabile pentru atacul corpului 54 german asupra înălțimilor fortificate de pe litoralul sudic al golfului Severnaia⁶¹. Pentru a înțelege importanța cuceririi înălțimilor Saharnaia Golovka vom arăta că însuși comandantul Armatei 11 germane a intervenit personal și a cerut insistent comandantului diviziei 4 munte română să le ocupe cât mai repede posibil, arătând că fără acest lucru nu se putea trece la a doua fază a operațiunilor împotriva Sevastopolului⁶².

Contribuția trupelor române a fost considerabilă și în cea de a doua fază a bătăliei (29 iunie – 4 iulie); 1. *Diviziile 1 munte și 18 infanterie* au fost orientate, chiar de la 29 iunie, către zona Balaklava-Karan, ceea ce a permis corpului 30 german să-și îndrepte totalitatea forțelor spre Peninsula Chersones, fapt care a determinat scurtarea duratei acțiunii de la Sevastopol și a desăvârșit succesul bătăliei⁶³. 2. *Divizia 4 munte*, după cucerirea înălțimilor Saharnaia Golovka, a fost trecută în linia a doua, ca rezervă a corpului 54 german. În urma intervențiilor comandantului diviziei și comandantul corpului de munte român și datorită spiritului de camaraderie al comandatului corpului 54 german (generalul de cavalerie Hansen), divizia a fost reintrodusă în front între diviziile 22 și 50 infanterie germane în ultimul moment și în condițiile de execuție deosebit de grele. Prin aceasta, și ca o încununare a aportului său de până atunci la operațiunile militare, divizia a participat la asaltul final al cetății, contribuind la cucerirea ei și pătrunzând victorioasă în Sevastopol⁶⁴.

Tributul de sânge este grăitor pentru contribuția Marilor Unități române la cucerirea Sevastopolului: circa 1 900 morți și 6 600 răniți, reprezentând circa 1/4 din totalul pierderilor germano-române⁶⁵.

În concluzie, trebuie avute în vedere următoarele: a) fronturile pe care au fost chemate să opereze Marile Unități române, în comparație cu Marile Unități germane; b) terenul în care acționau; c) numeroasele și puternicele amenajări fortificate sovietice împotriva cărora au acționat; d) întinsele câmpuri de mine sovietice; e) mijloacele tehnice reduse de care au dispus, în special în materie de artilerie și geniu. Din aceste situații se poate vedea ușor ce eforturi mari au trebuit să depună Marile Unități române, precum și importanța aportului lor, mai ales în cursul operațiunilor din prima fază a bătăliei (7–28 iunie 1942) perioada cea mai dificilă pe care a traversat-o comandamentul Armatei 11 germane, care, inițial, prevăzuse cucerirea Sevastopolului în 7–8 zile⁶⁶.

⁶¹ Ibidem, dosar 139/1941, f. 91; dosar 156/1942, f. 15, 18; dosar 158/1942, f. 72; dosar 204/1942, f. 188. Pentru amănunte asupra acțiunilor diviziei 4 munte, vezi ibidem, dosar 156/1942, f. 2; dosar 204/1942, f. 111, 135, 143, 144, 153, 159, 167, 181, 182.

⁶² Ibidem, dosar 139/1941, f. 91.

⁶³ Ibidem, f. 92; dosar 158/1942, f. 73.

⁶⁴ Ibidem, dosar 139/1941, f. 92; dosar 158/1942, f. 73.

⁶⁵ Ibidem, dosar 158/1942, f. 74, 121.

⁶⁶ Ibidem, f. 73.

7. Mărturii germane despre rolul trupelor române

Aportul trupelor române a fost recunoscut prin diferite scrisori și ordine de zi de către comandantul Armatei 11 germane și de către comandanții corpurilor 300 și 54 germane, în favoarea cărora au acționat trupele române⁶⁷. După cucerirea înălțimilor Saharnaia Golovka, însuși comandantul Armatei 11 a venit la punctul de comandă al diviziei 4 munte română, ca să prezinte personal mulțumiri pentru reușita acțiunii⁶⁸. Cucerirea sistemului de înălțimi Bastion II a fost apreciată de comandantul Armatei 11 germane drept „un eveniment de importanță deosebită în desfășurarea operațiunilor”⁶⁹. Pentru această faptă de arme, comandantul diviziei (18 infanterie), generalul R. Baldescu, i-a fost conferită Crucea de Fier clasa I⁷⁰.

Ordinul de zi pe armată, emis de generalul-colonel von Manstein cu ocazia intrării victorioase în Sevastopol, sublinia: „În această bătălie, toate trupele germane, atât cele terestre, cât și cele aeriene, *precum și diviziile române*, au depus cea mai mare efortare, la care au contribuit cu succes toate armele...”⁷¹.

Raportul final asupra bătăliei, înaintat de comandantul Armatei 11 germane către comandamentul grupului de armate „Sud”, sublinia și el contribuția adusă de „infanteria română și diviziile de munte, de sub conducerea generalului Avramescu, general-comandant al corpului de munte”, prezentând detaliat pierderile înregistrate de aceste Mari Unități în cursul bătăliei⁷².

Aceeași idee e pusă în lumină și de comunicatul special al O.K.W., consacrat evenimentului și transmis la Radio Berlin la 1 iulie 1942: „Sevastopolul a căzut. Deasupra cetății, orașului și portului flutură drapelele de război ale Germaniei și României. *Trupele germane și române*, de sub comanda generalului von Manstein, au cucerit azi la prânz, după 25 zile de luptă, cea mai puternică cetate terestră și maritimă a lumii. Puternice forturi, sisteme fortificate săpate în stâncă, instalații de luptă subterane, cazemate de beton și pământ, precum și nenumărate fortificații pe stânci au fost cucerite printr-o cooperare model a tuturor armelor...”⁷³.

O altă dovadă de înaltă apreciere a contribuției trupelor române la luptele de la Sevastopol a fost oferită de O.K.W., două săptămâni mai târziu. Astfel, la 14 iulie 1942, șeful O.K.W., feldmareșalul W. Keitel i-a scris mareșalului Ion Antonescu cerându-i permisiunea, în numele Führerului, ca insigna „Crimeea”, fondată „pentru cinstirea luptei eroice din Crimeea între 21 septembrie 1941 – 4 iulie 1942”, să fie înmănată, după criterii identice, și „vitezelor trupe române, ca un semn al luptei comune a popoarelor și armatelor noastre”⁷⁴.

8. Urmările bătăliei de la Sevastopol

Rezultatele directe ale bătăliei de la Sevastopol au fost, între altele: a) preluarea controlului asupra întregii peninsule Crimeea; b) nimicirea Armatei de coastă sovietice; c) pierderea de către sovietici a principalei lor baze navale în Marea Neagră; d) limitarea posibilităților de acțiune ale flotei sovietice din Marea Neagră.

⁶⁷ Ibidem, dosar 139/1941, f. 93.

⁶⁸ Ibidem, f. 92.

⁶⁹ Ibidem, dosar 158/1942, f. 72.

⁷⁰ Ibidem, dosar 204/1942, f. 195.

⁷¹ Ibidem, dosar 158/1942, f. 119.

⁷² Ibidem, f. 120–121.

⁷³ Ibidem, dosar 139/1942, f. 93.

⁷⁴ Ibidem, dosar 137/1942, f. 214–215.

Pe plan strategic, consecințele au fost mari: a) anihilarea influenței sovietice în Marea Neagră; b) asigurarea deplinei securități a flancului sudic al grupului de armate germano-român „Sud”; c) crearea condițiilor favorabile pentru ofensiva germano-română din vara anului 1942 către Volga; d) asigurarea spatelui trupelor germano-române în vederea începerii ofensivei în Caucazul de nord.

Aceste consecințe constituie tot atâtea repere esențiale pentru aprecierea exactă a dimensiunilor aportului românesc în bătălia Sevastopolului.

RÉSUMÉ

L'auteur, ayant pour base des documents inédits des Archives nous fait part de la contribution des troupes roumaines à la bataille de Sevastopole.

PRÉCIS

The author based on the research of some original documents from the Archives writes about the contribution of the Romanian troops to the Sevastopol battle.

Documente tipărite în evul mediu și în primele decenii ale epocii moderne cu privire la Biserica Ortodoxă Română

ALEXANDRU LIGOR

Se cuvin înainte de toate câteva precizări, cu deosebire de ordin cronologic. Ne ocupăm în principal de actele imprimate în perioada 1642–1830 privitoare la Biserica Ortodoxă Română, limitându-ne la unele constatări argumentate – vroom noi – prin exemple concludente, deci, neîngăduindu-ne a intra în numeroasele detalii ale problemicii date. De la 1642, căci, de atunci datează – se știe – cel mai vechi act tipărit cu referire directă la domeniul pe care îl abordăm. Până la 1830, dată convențională, desigur; atunci ne aflăm în epocă modernă și nu în anii imediat următori debutului acesteia. Considerăm că, începutul evului nou nu-i anul 1821, după cum opinează unii cercetătorii (un singur an să despartă, la noi, două vremi total deosebite, și el să fie atât de târziu?), ci, se petrece în anii de după reformele lui Constantin Mavrocordat (desființarea șerbiei, cu precădere), atât de apropiati răscoalei lui Horea ori „Supplex-ului”. Cu observația că, mai cu seamă în domeniul cultural, semne ale înnoirii, e drept firave, se fac simțite în societatea românească, cu mult timp înainte. Așa se explică și alegerea titlului de mai sus. Pentru deceniile următoare lui 1830 ne propunem doar unele observații ca puncte de sprijin pentru comparații.

De asemenea, credem că sunt necesare câteva notații asupra catalogării și editării unor atare categorii de documente, ca și asupra istoriografiei date. O facem mai întâi din respect pentru cercetătorii, editorii și bibliografii actelor în discuție, dar și pentru a sesiza unele lacune în modul de abordare a domeniului dat. Știm că vom fi departe de o alcătuire bibliografică pretențioasă, comentată, că, din nefericire, nu putem aminti pe toți cei care au abordat subiectul actelor tipărite în vechime, că observațiile noastre nu vor cuprinde toate datele esențiale în materie de evoluție în timp a elaborării și imprimării documentelor care ne preocupă, dar, mai ales, în ceea ce privește conținutul lor, judecat și prin prisma împrejurărilor istorice specifice fiecărei date de emitere a mărturiilor.

Un catalog general, cuprinzător (termenul din urmă poate fi socotit întrucâtva nefiresc pentru o atare întreprindere) al documentelor tipărite în trecutul mai îndepărtat, la noi, sau altunde, dar care să ne privească direct, nu există (pornindu-se de acest instrument științific de lucru s-ar fi înlesnit mult cercetarea propriuzisă cum ar fi o lucrare de sinteză, specială, privind istoricul acestui interesant domeniu).

Și totuși, aceste acte, în majoritate covârșitoare, sunt cunoscute, chiar dacă nu întotdeauna în întreg cuprinsul lor. Unele – cele mai multe – ne sunt prezentate în rezumat, prin intermediul unor obișnuite instrumente de lucru, cum sunt cataloagele, bibliografiile și inventarele de documente sau de tipărituri vechi, întocmite în bună parte pe provincii istorice, pe anumite perioade de timp ori pe criteriul destinătorului, de regulă unele instituții – biblioteci, arhive, muzee. Altele sunt cu-

prinse în colecții de izvoare de natură diversă, nu numai diplomatice sau sunt risipite în studii de mai mică sau mai mare întindere, închinată îndeosebi istoriei tiparului, bisericii, culturii în general.

Preocupări în această privință a avut, încă în vechime, unul dintre reprezentanții de frunte ai Școlii Ardelene, anume Gheorghe Șincai. Astfel, în *Hronica românilor* autorul face trimitere și la unele acte tipărite în perioada 1653–1659 în Transilvania, mai precis la diplomele emise de principele Gheorghe Rákóczy al II-lea, care, la rugămintea mitropolitului de Bălgrad (Alba Iulia). Simion Ștefan, acorda scutire de dări preoților români (se amintesc, tot acolo, înscrisurile predecesorilor săi). La aceste documente se va referi mai târziu și Timotei Cipariu, punând în discuție noi și interesante date, atât în *Acte și fragmente*, cât și în *Crestomație sau analecte literare*.¹

Nu puține acte imprimate în evul mediu și în prima parte a epocii noi, importante, au făcut obiectul cercetării și editării de către cunoscuți, oameni de cultură de la finele secolului XIX și de la începutul veacului nostru, dintre care amintim pe Ilarion Pușcariu², Constantin Erbiceanu³, Nicolae Iorga (în special hrisoavele domnești din 1714, 1742, 1756 cu privire la mănăstiri și locuitorii de pe domeniile acestora)⁴, Sterie Stinghe⁵ apoi Al. T. Dumitrescu, cel mai important cercetător al foilor volante conservate la Biblioteca Academiei Române⁶, T. G. Bulat⁷, Ștefan Ciobanu⁸, Andrei Veress⁹, I. Peretz¹⁰, Al. David¹¹, iar în anii mai apropiați nouă, Emil Vărtosu¹², Paul Mihail (ultimul adaugă relativ recent documentelor basarabene publicate mai de mult un important număr de mărturii de același gen, privitoare la viața religioasă românească, în special cărți de preoție)¹³, Daniela Poenaru

¹ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. I, București, 1903, p. 206. Ulterior va apare ca autor și Dan Simonescu. (În continuare se va cita B.R.V.).

² Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I–II, Sibiu, 1889, 1897, passim.

³ Constantin Erbiceanu, *Enciclica canonică a episcopului de Râmnic Filaret. Urmată de comentarii canonice privitoare la ea*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XV (1891–1892), p. 403–421, 507–511, 626–657.

⁴ Nicolae Iorga, *Două hotărâri domnești din secolul al XVIII-lea*, în „Noua revistă română”, II (1900), p. 352–354; idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București 1901, p. 94; idem, *Câteva acte privitoare la biserica Bucovinei și Moldovei* în „Biserica Ortodoxă Română”, I, II (1934), nr. 11–12, p. 729–730.

⁵ Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Schei*, vol. I–IV, Brașov, 1901–1903, 1906, passim.

⁶ Al. T. Dumitrescu, *Foi volante din colecțiunea Academiei Române, 1642–1806*, București, 1912.

⁷ T. G. Bulat, *O carte de diaconie*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XLI (1922–1923), p. 376–377.

⁸ Ștefan Ciobanu, *Cultura română în Basarabia sub stăpânire rusă*, în „Glasul țării”, Chișinău, 1923, p. 57, 64, 153.

⁹ Andrei Veress, *Orânduilele românești vechi tipărite în Ardeal, 1744–1848*, în „Revista Arhivelor”, I–II (1924–1926), passim.

¹⁰ Ion Peretz, *Curs de istoria dreptului românesc*, IV, *Hrisoavele domnești*, București, 1931, p. 57–71.

¹¹ Al. David, *Tipărituri române în Basarabia sub stăpânire rusă (1812–1918)*, extras din „Revista Societății de istorie și arheologie bisericească”, I, Chișinău, 1934, p. 40, 54–56, 69, 72, 73.

¹² Emil Vărtosu, „Ocolnica” tipărită de Constantin Nicolae Mavrocordat, în „Mitropolia Olteniei”, XXII (1970), nr. 1–2, p. 66–68.

¹³ Paul Mihail, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918*, București, 1940, p. 29–32, 47; idem, *Contribuții la Bibliografia românească veche, 1785–1830*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol””, XXI, Iași, 1984, p. 501–528; XXII (1985), nr. 2, p. 579–778; idem, *Vechi tipărituri românești (1831–1871)*, ibidem, XXV (1988), nr. 2, p. 909–947.

(Barbu)¹⁴, I. Seraficeanu¹⁵, Ioan Beju¹⁶, G. Hâncu¹⁷, Dan Simonescu¹⁸. În revistele bisericești se regăsesc și alte contribuții în acest sens¹⁹.

Lucrarea care rămâne fundamentală, inclusiv în privința temei ce ne interesează acum, este *Bibliografia românească veche*, datorată lui Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu²⁰. Contribuțiile la B.R.V. (unele, adunate în anul 1973 de Daniela Poenaru în volum, cu o bogată bibliografie)²¹ nu i-au știrbit *Bibliografia* din prestigiu, ci i-au adăugat noi date.

Cei preocupați de documentele imprimate în vechime în limba română (care privesc însă numai Ardealul) au la îndemână un excelent instrument științific de lucru editat în anul 1981, rezultatul colaborării dintre Aurel Răduțiu și Ladislau Gyémánt²². Din cele 622 acte aici rezumate, cu mențiuni de tot folosul privind locul conservării arhivaliilor, edițiile etc., nu puține ne interesează acum în chip special.

Au văzut lumina tiparului în ultima vreme mai multe cataloage ale cărților vechi românești, însemnând și elemente care, de asemenea, ne preocupă în clipa de față. Ne vom rezuma a aminti ultimul catalog, editat în cursul anului 1992, la Suceava. Este menționat acolo și un act emis de Iacov, mitropolitul Moldovei din secolul al XVIII-lea, tipărit în limba română²³.

În cercetarea documentelor vechi, manuscrise sau tipărite, un rol însemnat l-a avut cunoscutul profesor universitar și arhivist de seamă, Aurelian Sacerdoțeanu. El a adus în discuție, pentru întâia oară la noi, într-un studiu special, chestiunea formularului diplomatic românesc.²⁴ Fără să ne propunem cu acest prilej reluarea ideii formularului diplomatic, sub toate aspectele lui, desigur complexe, totuși avem a exprima succint un punct de vedere, oprindu-ne cu deosebire asupra actelor tipărite. Fără doar și poate, majoritatea covârșitoare a documentelor și, primordial cele care au ca emitent o instituție, (domnia, patriarhia, mitropolia, episcopia etc.) au folosit la noi sau aiurea, dacă nu întotdeauna ca repere schematice importante, atunci, ca mărunt reazăm, în practica de zi cu zi de întocmire a actelor ulterioare. Puține sunt însă mărturiile directe, originale, din vechime, care să se fi conservat până astăzi pe plan universal chiar, nu numai la noi, constituite în chip special, explicit spre a servi drept schemă (formulă) pentru textele mărturiilor diplomatice de mai târziu. Înțelegem prin cele două cuvinte apropiate – „formular diplomatic” și tipul de acte multiplicat prin tipărire, cu spații libere (albe) rezervate

¹⁴ Daniela Bratu, *Câteva tipărituri necunoscute*, în „Mitropolia Olteniei”, X (1957), nr. 9–10, p. 663–669; Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, în „Glasul bisericii”, XXI (1962), nr. 3–4, p. 376–378.

¹⁵ I. Seraficeanu, *Adăogiri și îndreptări la B.R.V.*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVIII (1960), nr. 11–12, p. 1126–1128.

¹⁶ Ioan Beju, *Tipărituri vechi românești necunoscute*, în „Mitropolia Ardealului”, IX (1964), nr. 1–2, p. 67–68.

¹⁷ G. Hâncu, *Cartea românească veche în Biblioteca „V. A. Urechia”*, Galați, 1965, p. 50–51.

¹⁸ Dan Simonescu, *Cca mai veche colecție tipărită de documente românești*, în „Mitropolia Olteniei”, XXII (1970), nr. 5–6, p. 463–523.

¹⁹ Vezi, de exemplu, „Biserica Ortodoxă Română”, CVII (1989), nr. 3–4, p. 129.

²⁰ B.R.V., vol. I–II. București, 1903–1944, passim.

²¹ Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, 1973, p. 11, 25–27, 82, 112, 124–125, 224.

²² Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română, 1701–1847*, București, 1981.

²³ Olimpia Mitric, *Cartea românească, 1643–1830*, Catalog, Suceava, 1992. Vezi și mențiunea din „Revista muzeelor” III (1992), p. 67–69.

²⁴ Aurelian Sacerdoțeanu, *Formularul în diplomatică română*, în „Revista Arhivelor”, V (1942), nr. 1, p. 246–248.

în câmpul documentului pentru a fi completate ulterior, în manuscris, cu date anume, de natură diversă: onomastică, toponimică, calendaristică și nu numai, neasemănătoare, firește, de la un înscris la altul (spre pildă, „cărțile” de hirotonire). Limitându-ne la aria actelor tipărite, avem a constata și numeroase mărturii documentare integral tipărite.

Repetăm, cel dintâi act ieșit de sub teascurile de la noi datează din anul 1642²⁵. Tipărit la Mănăstirea Trei Ierarhi din Iași, în vremea domniei lui Vasile Lupu, în limba greacă. Actul privește viața religioasă, anume, cuprinde hotărârile Sfântului Sinod întrunit în Moldova – locul desfășurării dezbaterilor teologice, ca și locul imprimării actului în cauză constituie dovada peremptorie a prestigiului țării și Bisericii Ortodoxe Române – luate de o seamă de teologi din Constantinopol, Rusia și Moldova pentru afurisirea capitelor lui Chiril Lukaris patriarhul, ca făcând parte din erezia calvină.

Ca dată de emitere și nu de imprimare, însă, cel mai vechi document tipărit este hrisovul lui Matei Basarab „scos din condicele sfintei mitropolii, care din porunca cinstitului divan s-au dat de a să tipări acum întâia oară” în anul 1830. Scos, citim tot acolo, „cu blagoslovenia preasfințitului iubitului de Dumnezeu, episcop Râmnicului ce este ocârmuitor sfintei mitropolii chiriu chir Neofit”²⁶.

Comparând numărul actelor imprimate (în legătură cu Biserica Ortodoxă Română, dar nu numai), datând din secolul al XVII-lea, cu cele din veacurile următoare, avem a observa o diferență considerabilă. De la câteva acte (înțelegem, ediții, nu exemplare) din anul 1642, apoi din 1653–1659 (pentru această din urmă perioadă numărul ni-l închipuim foarte redus, exact nu-l precizează nici Șincai nici ceilalți cercetări următori lui, iar originalele azi nu se mai cunosc), se va ajunge în veacul următor la circa 40 (ne referim, iarăși, la ediții), cifră care este însă depășită chiar și de aceea corespunzătoare documentelor imprimate în numai cele trei decenii de la începutul secolului al XIX-lea.

Cele mai multe dintre tipăriturile de acest fel privesc Transilvania, nivelul ei de dezvoltare, în general, fiind mai ridicat decât cel al celorlalte două provincii românești. Considerabil va fi numărul actelor tipărite la mijlocul veacului trecut, adică în vremea lui Alexandru Ioan Cuza. Este această creștere numerică, ea însăși, un semn – nu unul oarecare – al progresului, în ansamblu al societății românești, inclusiv pe plan cultural, tehnic, al interesului sporit pentru reglementări deosebite în viața bisericii, al însemnătății instituției ca atare.

Cele mai multe acte tipărite în legătură cu viața religioasă în complexitatea ei (instituția ca atare, slujitorii ei) cuprind elemente specifice diverse: juridice, fiscale, de organizare, de hirotonire ș.a.m.d. Din punct de vedere al emitenților și al tipurilor de acte, avem a constata, printre altele, câteva elemente esențiale pe care le vom insera pe scurt în continuare.

Au fost emise unele dintre documente de către autoritatea ecleziastică (patriarhul de la Constantinopol, mitropoliții și episcopii din Țările Române, bunăoară) și se referă, strict, la viața bisericească. Așa, cărțile de hirotonire sau de diaconie, pastoralele, enciclicile, circularele, cărțile de blestem, instrucțiunile, învățăturile, înștiințările, apoi, uzual și formulele de ectenii (ultimele mai târzii, privesc în exclusivitate Basarabia). Alte acte au fost emise de către autoritățile civile, politice: domnii țărilor române, împărații Austriei și Rusiei sau guvernului transilvan (de către cei menționați la urmă, pentru teritoriile aflate temporar sub domi-

²⁵ B.R.V., vol. I, p. 119, 535–536.

²⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 690.

nație habsburgică sau țaristă: Ardealul, Banatul, Basarabia, Bucovina) și poartă denumiri diferite: hrisoave, așezăminte, porunci, în Țara Românească și Moldova și respectiv, decrete și ordonanțe, în special pentru Transilvania.

Distingem și o categorie distinctă de acte asupra cărora ne oprim o clipă. Nu o dată, autoritatea centrală politică din Țările Române extracarpătice – domnul – emite acte solemne, de o însemnătate anume, deci, inclusiv pe cele tipărite, asociindu-și uneori și pe înalții ierarhi (pe mitropolit de cele mai multe ori, pe episcopi câteodată) nominalizându-i chiar, la care se va adăuga, de regulă, binecunoscutul blestem de la finele textului, toate acestea spre a micșora posibilitatea nerespectării conținutului înscrisului, atunci și altcând, cu alte cuvinte, dorindu-se și astfel să se întărească cele acolo conținute, să le dea o putere aparte și prin puterea și prestigiul bisericii. În Transilvania însă, spre deosebire de Țara Românească și Moldova, lucrurile nu stau așa. Fie împăratul, prin decrete, fie guvernul, prin ordonanțe, nu-și aliază reprezentanții bisericii ortodoxe, chiar în cazurile în care textele privesc direct chestiunile specifice instituției ecleziastice, ale înalților ori mai mărunților clerici, spre a conferi actelor emise o autoritate sporită. Imixtiunile autorităților laice, austriece, în chestiunile strict bisericești din Ardeal sunt de cele mai multe ori (mai cu seamă în ceea ce privește Biserica Ortodoxă) directe, chiar brutale.

Vom sesiza același fenomen, diminuat oarecum față de cel întâlnit în Transilvania, dar tot nefericit, la începutul veacului al XIX-lea în teritoriile românești de la est de Prut. Explicația gradului mai scăzut al amestecului conducătorilor laici țariști în problematica strict religioasă din Basarabia se poate afla și în faptul că religia principală din Rusia era tot ortodoxia, ca și la noi, puterea imperială știind a folosi pârghiile bisericii moscovite întru dominație. Dependența bisericii românești basarabene față de puterea de la Petersburg, fie ea laică, fie ea religioasă, se va accentua, însă, cu trecerea timpului.

Actele ce privesc Transilvania, după cum constatau Aurel Răduțiu și Ladislau Gyémánt, pot fi împărțite (din punct de vedere al conținutului) în următoarele categorii: „acte privind raporturile interconfesionale”; „acte privind statutul și obligațiile clerului mirean și monahal”; „acte privind structura organizatorică a bisericii”.²²

Printre cei mai importanți emitenți ai documentelor ce se înscriu în tema noastră, amintim, dintre domnii Țărilor Române, pe Gheorghe Rákóczy al II-lea, Ștefan Cantacuzino, Constantin Mavrocordat, Constantin Racoviță, Mihai Suțu, Ioniță Sandu Sturdza, Grigore Dimitrie Ghica; dintre mitropoliți pe Iacov, Dosithei, Veniamin Costachi, Gavriil al Chișinăului și Hotinului, Dimitrie al Basarabiei; dintre episcopi pe Clement, Filaret, Neofit, toți ai Râmnicului, (de altminteri, tipografia râmniceană este foarte productivă), Gherasim de Huși, Gherasim Adamovici al Transilvaniei, Daniil Vlahovici al Bucovinei; dintre cărturarii români, în special pe reprezentanții Școlii ardeleni (unii fiind și clerici); dintre împărații Austriei pe Leopold I, Maria Tereza, Iosif al II-lea, în fine, dintre țarii Rusiei, pe Alexandru I.

Centrele românești de tipărire a documentelor au fost: Iașii, Bălgradul (Alba Iulia), Clujul, Blajul, Bucureștii, Romanul, Râmnicul, Sibiul, Cernăuții, Chișinăul; Viena și Buda sunt principalele locuri de tipărire, din străinătate, a actelor care privesc subiectul nostru.

²² *Ibidem*, p. 70–75.

Desigur, este riscant să alegi din numeroasele documente tipărite privitoare la Biserica Ortodoxă Română doar câteva, mai importante, chiar și numai pentru exemplificare. O vom face, totuși, având drept criterii esențiale atât conținutul, cât și emitenții lor. Pentru veacul al XVII-lea, înțelegem cele câteva ediții citate deja, ca fiind – toate – și prin raritate, de o însemnătate deosebită.

Dintre cele datând din secolul al XVIII-lea reamintim: decretul împăratului Leopold I al Austriei, din 1701, prin care se asigură românilor din Transilvania dreptul de a se uni cu oricare din cele patru religii recepte sau de a-și păstra propria religie²⁸ (acte ulterioare consemnând raporturile dintre uniți și ortodocși provenite de la Viena și de la guberniul ardelean nu vor fi atât de conciliante, dovădindu-se chiar, cu cât înaintăm în timp, deloc favorabile ultimilor); hrisoavele domnești din 1714, unul prin care era desființată darea văcăritului și era păstrat la Sfânta Mitropolie, urmând a fi citit „de doao ori pe an... în azul tuturor” și privea pe „toți preoții și toate mănăstirile”²⁹, iar celălalt înscrisa scutirea preoților de dăjdi, exceptând „poclonul cel obicinuit, preasfințitului mitropolit și celor doi iubitori de Dumnezeu episcopi, carele iaste pre leage și canonicască, pe an 80 ughi de preot”³⁰; așezământul mănăstirilor din <1741>, „ocolnică”, după cum poartă denumirea în epocă;³¹ apoi hrisoavele din 1742 pentru locuitorii de pe moșiile mănăstirești³²; din 1756 pentru vădrărit³³ și cel din anul următor pentru desființarea văcăritului și a cuniței pe vite, cuprinzând blestemul lui Iacov, mitropolitul Moldovei (cu semnătura și frumoasa sa pecete) și al episcopilor Ioanichie de Roman, Dosithei de Rădăuți și Inochentie de Huși³⁴; decretul imperial de la Viena și ordonanțele guberniului Transilvaniei, documentele privind organizarea instituțiilor de învățământ (unele, exclusiv religioase) și conținutul activității acestora, precum școlile ortodoxe din Banat („norma școlară prefăcută de pe limba sârbească în limba daco-românească la anul 1776, care prin mai mare parte a Banatului în școalele cele daco-românești este înrădăcinat”³⁵; sau regulamentul lui Grigore Obradovici din 1806 care prevedea, printre altele, „cum trebuie să se poarte scolastecii către Dumnezeu și în besareacă”, precizând și rugăciunile de la începutul și sfârșitul cursurilor)³⁶, școlile de la Chișinău, Tighina și din alte târguri basarabene unde urmau să profeseze moldoveni „crescuți la seminarie” (1823)³⁷, și de la Mănăstirea Trei Ierarhi din Iași unde, la 1828, „se vor pardosi științele începătoare în limbile rumânească și latinească”³⁸.

Am lăsat intenționat la urmă, în această subiectivă și lacunară, totuși, enumerare a actelor, pe cel mai însemnat dintre ele, anume, atât de cunoscuta petiție a națiunii române din Ardeal – „Supplex Libellus Valachorum” (1791). Atât de cunoscută, în detaliile ei, mai cu seamă prin rezultatele remarcabile ale cercetărilor eminentului istoric David Prodan. Și dacă reluăm aici un mic fragment din acest act capital din istoria românilor, o facem cu gândul de a aminti – este, credem, tre-

²⁸ *Ibidem*, p. 76.

²⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 492.

³⁰ *Ibidem*, vol. IV, p. 42.

³¹ Daniela Poenaru, *Contribuții...*, 1973, p. 25–26.

³² *B.R.V.*, vol. II, p. 61.

³³ *Ibidem*, p. 134.

³⁴ *Ibidem*, p. 139.

³⁵ Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *op. cit.*, p. 90.

³⁶ *B.R.V.*, vol. II, p. 486–487.

³⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 152.

³⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 606.

buință a aminti – că, românii, fie ortodocși, fie uniți, au fost toleranți, au știut să respecte drepturile – inclusiv religioase – ale altor etnii, atât în vreme, pentru ei, de restriște, cât și în timpuri mai fericite. Dar iată cuvintele autorilor petiției care au fost animați de dorința de dreptate: „Clerul acestei națiuni credincios bisericii orientale, fără discriminare dacă gândește sau nu în toate la fel cu biserica occidentală, de asemenea și nobilimea și plebea, atât cea orășenească, cât și cea rurală, să fie socotită și tratată drept în același fel ca și clerul, nobilimea și plebea națiunilor care alcătuiesc sistemul uniunii și să fie părtaşă la aceleași beneficii”³⁹.

Interesante sunt documentele bisericești sau atingătoare la chestiunile instituției ca atare, tipărite în vechime, privite și prin prisma reeditărilor. Așa este hrisovul lui Alexandru Mavrocordat din 28 decembrie 1785. Citim acolo: „Scriu-s-au cel adevărat hrisov la scaunul domniei mele în orașul Iașului întru cea dintâi domnie a noastră în Moldova, de boeriul nostru Șarban logofet de taină. Și apoi s-au dat în stambă *tipografiei bisericești* (subl. n.) de popa Mihai Strilbețchi și exarhu din mitropolia Iașului”. Actul va fi întărit și reeditat (dar și în limba rusă, a ocupantului politic, țarist, deci), în octombrie 1827, în „*Tipografia duhovnicească din Chișinău*, după soborniceasca îndreptare și hotărâre ce s-au făcut pentru rânduiala daniilor de moșii, de vii și locuri de case și vânzări și schimburi și zalogiri și pentru moșiile monastirești”⁴⁰.

Fără îndoială, rămân încă multe semne de întrebare în privința unora dintre documentele tipărite, de pildă, asupra locului și datei de imprimare. Numai cercetările viitoare, mai amănunțite, mai atente, le vor elimina, dacă nu în totalitate, în mare parte, da. Noi ne-am oprit, deocamdată, numai asupra unuia dintre acte, de altfel menționat în *B.R.V.*⁴¹. Cuprinde 32 instrucțiuni pentru preoți. Autorii *Bibliografiei* nu fac vreo referire asupra locului de tipărire, actul însuși neînscrind-l. Parcurgând întregul text, înțelegem că-i emis și imprimat, cu certitudine, în Muntenia. Se amintește, spre exemplu, de „plasă”, ca unitate administrativă sau de „școala preotească din București”. După felul literelor, comparate cu alte texte imprimate, opinăm că actul ar fi putut vedea lumina tiparului la Râmnic sau la București. Fragmentul din document prin care episcopul îi avertiza pe cei care „nu să vor în-deletnici a învăța toată orânduiala bisericească după tipic, după cercetările ce avem a face, să știe cu hotărâre că avem a-l trimite – de unde? întrebăm noi – *la școala preotească din București*” (subl. n.), ne-ar îndemna să eliminăm Bucureștii ca loc al imprimării, el fiind, mai degrabă, Râmnicul, unde ființa atunci un foarte important și productiv atelier tipografic și episcopi deosebit de activi. Deci, mai puțin probabil Bucureștii deoarece – reluăm – acolo era „*trimis*” (din alt loc, s-ar înțelege), drept pedeapsă, cel îndărătnic la învățătura bisericească.

Documentele tipărite în vechime privind Biserica Ortodoxă Română sunt însemnate mai întâi, desigur, prin conținutul lor, care nu poate fi judecat decât în contextul istoric dat, fiind ele unele dintre temeiurile cunoașterii vieții religioase de la noi, de surprindere a modului de organizare a bisericii și a statutului ei și slujitorilor ei, pe diverse trepte de dezvoltare a societății românești. Ele contribuie, de bună seamă, la cunoașterea bogăției spirituale din trecut, sunt sprijin al cunoașterii istoriei limbii române, a tiparului, ca artă și meșteșug.

³⁹ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, ed. nouă, refăcută, București, 1967, p. 508–509.

⁴⁰ *B.R.V.*, vol. II, p. 306; vol. III, p. 565–566.

⁴¹ *Ibidem*, vol. III, p. 363.

De cele mai multe ori, însă, furați de însemnătatea conținutului documentelor, nu luăm atât cât s-ar cuveni în seamă valoarea artistică a acestor mărturii. Treceam nu o dată indiferenți pe lângă literele îngrijite, limpezi, ale unui text, neglijând chiar și inițialele ales ornate. Greșit s-a socotit, prin lipsa din studiile de specialitate, din chiar sintezele de istoria artei, recente sau relativ recente, a unor mențiuni exprese asupra reprezentărilor artistice din actele imprimare, vechi, că armențele, frontispiciile, monogramele și sigiliile acestora sunt de ignorat din punct de vedere al actului creației (nu pur documentar, desigur). O mai atentă cercetare a acestor izvoare ne conduce spre un cu totul alt punct de vedere. În acest sens aducem în discuție doar câteva acte, rezervându-ne dreptul de a reveni asupra subiectului într-o tratare mai largă, de sinteză, asupra documentelor vechi tipărite, nu numai asupra acelor privitoare la Biserica Ortodoxă Română, poate chiar într-o abordare specială a creațiilor artistice în domeniu.

Ne amintim de actul ieșean din 1642, cu frumoasa stemă a Moldovei, cu frontispiciul reprezentând pe Maica Domnului cu copilul Iisus Cristos în brațe, între doi îngeri (dintre gravurile vremii, ale documentelor, se înțelege, neîndoind, cea mai valoroasă), de hrisovul domnesc, tot moldovean, din anul 1793, tipărit de preotul Mihalache și de Gherasim tipografic, care cuprinde – fapt artistic și documentar cu semnificații anume în privința ideii de unitate – stemele împreunate ale Moldovei și Țării Românești⁴², de inițialele ornate ale numeroaselor foi volante, unele rare azi, spre a ne pune măcar întrebarea dacă sunt demne de interes ori nu pentru o mai amănunțită istorie a artei? Noi credem că da, fiind ele, unele, mici opere de artă, ori, altele, opere de artă în miniatură.

⁴² *Ibidem*, vol. II, p. 353.

Două diplome de înnobilare și blazon pentru românii din Lugoj și Caransebeș (1593, 1652)

Izvoarele – atât cele narrative, cât și documentele de cancelarie – sunt unanime atunci când atestă banatul Caransebeșului și Lugojului drept un ținut locuit de un mare număr de mici nobili, în cea mai mare parte de origine românească. Temeiurile în virtutea cărora românii din părțile Caransebeșului și Lugojului au dobândit calitatea de nobili – promovare socială însoțită în multe cazuri și de acordarea unui blazon nobiliar – au fost cel mai adesea meritele de ordin militar. Aflați într-o regiune expusă încă de la sfârșitul secolului al XIV-lea atacurilor otomane, românii, în frunte cu cnezii lor (mulți dintre aceștia înnoblați în cursul vremii), au reprezentat în zona de deal și de munte a Banatului principala forță armată care s-a opus cu eroism înaintării Semilunei. Nu este mai puțin adevărat, că unii dintre românii bănățeni și-au câștigat statutul de nobili nu pe câmpul de luptă, ci servind cu credință și iscusință fie în diferite dregătorii ale administrației, fie în misiuni primejdioase de curieri diplomatice sau chiar de soli, mai ales în raporturile cu otomanii. Evoluția evenimentelor a făcut ca arhivele medievale ale Banatului să sufere pierderi masive și de neîntocmit. De aceea posterității i s-au păstrat doar puține diplome de înnobilare și de blazon prin care au fost răsplătite serviciile credincioase ale românilor bănățeni. Cu atât mai mult socotim necesar să aducem acum la lumină două diplome de înnobilare și blazon acordate unor români din Lugoj și Caransebeș, mărturii din trecut ajunse prin jocul sorții în Arhiva Națională Maghiară din Budapesta.

Printr-o diplomă solemnă emisă la 5 mai 1593, la Alba Iulia, principele ardelean Sigismund Báthory a înnobilat pe diacul Matia Stănișa din Lugoj, drept răsplată a „credinței și slujbelor credincioase” aduse puterii princiare. Elementele componente ale blazonului acordat cu aceeași ocazie (porumbelul alb ținând în cioc un spic de grâu, scutul nemilitar) ne îndreptătesc să credem că diacul Stănișa a obținut înnobilarea mai ales pentru meritele sale de natură civilă, poate în urma îndeplinirii unor misiuni de curier diplomatic sau chiar de sol. Nu este mai puțin adevărat că, în cazul diacului lugojan principele Báthory a îndeplinit și un act reparatoriu. Astfel, în diploma din 1593 se face mențiunea, deloc întâmplătoare, că beneficiarul ei se născuse „din părinți nobili”. Această realitate este confirmată pe deplin de un document din 1534, emis de Ioan Zápolya, care îl menționează pe *nobilul* Matia Stănișa de Kys Themes (*nobilis Mathias Zthanissa de Kys Themes*) printre reprezentanții regali (*homines regii*) desemnați să ia parte la procedura de punere în stăpânire asupra moșiei Ezeriș din districtul Lugoj a mai multor beneficiari¹.

¹ Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, vol. IV, doc. 387, p. 15–17 (se va cita în continuare: Krassó); vezi, tot acolo, doc. 389, p. 18–19 și raportul capilului din Arad, din 13 ianuarie 1535, în care este amintit nobilul Matia Stănișa.

Credem, că în acest caz este vorba fie de bunicul patern, fie de tatăl diacului lugojan de la 1593. Ne rămân însă obscure împrejurările în care diacul Stănișa și-a pierdut statutul de nobil. Nu este exclus ca implicarea sa în luptele interne pentru putere din principatul ardelean – poate alături de Gaspar Békés (1575), pretendentul de origine română de la Caransebeș – să fi determinat decăderea sa (ori, poate, a părintelui său) din drepturile nobiliare. Oricum, prin serviciile aduse mai apoi Báthoreștilor, diacul Stănișa a reușit să se reabiliteze pe deplin. O dovadă în acest sens este și faptul că, odată cu acordarea statutului și blazonului nobiliar, principele Sigismund Báthory a nobilitat și scutit de orice sarcini publice și private casa din târgul Lugojului aparținând diacului Stănișa².

În cazul diplomei de înnobilitare și blazon din 1593 socotim necesar să atragem atenția asupra unui element destul de neobișnuit. Potrivit procedurii legale a vremii, beneficiarul ar fi trebuit să prezinte scaunului nobiliar de judecată al banatului Caransebeșului și Lugojului diploma obținută, pentru a fi luată în evidență și spre a se bucura astfel de toate drepturile decurgând din cuprinsul ei. Odată împlinită această procedură, scaunul nobiliar de judecată ar fi urmat să înscrie pe diplomă o mențiune în acest sens. Or, de pe diploma diacului Stănișa această mențiune lipsește. Mai mult, diploma din 1593 a fost înregistrată abia în 1620, dar nicidecum în banatul Caransebeșului și Lugojului, ci – așa cum o atestă mențiunea de pe verso – tocmai în comitatul Bihor. Credem, că și acestei situații îi poate fi găsită o explicație plauzibilă. Deși pe diploma diacului Stănișa nu figurează mențiunea de luare în evidență a scaunului nobiliar de judecată al Caransebeșului și Lugojului – poate din neglijența notarului de atunci –, totuși beneficiarul ei s-a bucurat după 1593 de prerogativele sale de nobil³. Nu este exclus ca și evenimentele desfășurate în anii imediat următori emiterii diplomei (de ex. luptele cu oștile otomane, purtate cu intermitență în Banat în anii 1595–1599, precum și războiul civil din 1601–1604 să fi împiedicat ducerea la îndeplinire a tuturor formalităților necesare. Nu este, de asemenea, de ignorat nici faptul că în cursul acestor evenimente diacul Stănișa să-și fi pierdut viața. Amintit documentar pentru ultima oară la 4 februarie 1599⁴, s-ar putea ca el să fi fost ucis mai apoi, fie cu ocazia atacării Lugojului de către otomani, la 7 august 1602, fie în toamna anului 1603, în timpul incursiunii lui Moise Székely⁵. Oricum, urmașii diacului Stănișa (ori poate chiar el însuși, în caz că mai viețuia) au părăsit Lugojul și s-au stabilit în comitatul Bihor, îngrijindu-se acolo de îndeplinirea tuturor formalităților procedurale prin notarul scaunului de judecată bihorean.

Un act de proprietate din 1597⁶ ne mai îngăduie să reconstituim, cel puțin în parte, nu numai situația de familie a diacului Stănișa, ci și să însuflețim pentru o

² În acești ani s-au bucurat de această imunitate și alți nobili din Lugoj: în 1580 principele Cristofor Báthory a scutit de toate dările și obligațiile casa din Lugoj a onorabilului (honorabilis) Ștefan Gherța din Vărădia de Mureș (Krassó, IV, doc. 441, p. 102–103); în 1591 prin țepele Sigismund Báthory a acordat același statut casei din Lugoj aparținând nobilului (nobilis) diac Grișore din Oradea (Krassó, IV, doc. 472, p. 169–171); tot în 1591, Sigismund Báthory a nobilitat și scutit de orice dări și obligații casa din Lugoj aparținând nobilului Ioan Baboș, vicecastelan al cetății Lugojului (Krassó, IV, doc. 473, p. 171–172).

³ În cuprinsul mai multor acte de proprietate din anul 1598, nobilul (nobilis) diac Matia Stănișa este amintit fie ca *homo regius*, fie ca martor sau ca megieș, cf. Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440–1653)*, Timișoara, 1981, doc. 40, p. 105; Krassó, IV, doc. 499, p. 216, doc. 500, p. 216–221, doc. 501, p. 221–224.

⁴ Krassó, IV, doc. 501, p. 224.

⁵ Krassó, vol. II/1, Budapesta, 1884, p. 335–337.

⁶ Krassó, IV, doc. 492, p. 199 și urm.

clipă adevărată „lume românească” în care a trăit. Astfel, soția sa Varvara descindea pe linie maternă din vechea familie de nobili români Bejan de Belinț⁷, fiind fiica Ecaterinei Bejan și a lui Simion Pitar din Târgoviștea Țării Românești (*Simion Pithar de Tergouista Transalpinae*). După moartea socrului său muntean (întâmpată înainte de 1597, când documentul îl menționează deja ca răposat), Ecaterina Pitar, născută Bejan, soacra diacului Stănișa (menționat în acest document astfel: *egregius Mathias literatus Ztanissa de Kiswaraggya*), s-a recăsătorit cu nobilul român Petru Câmp (Kemp) din Lugoj. Din această a doua căsătorie a Ecaterinei a rezultat un fiu, Ioan Câmp (frate după mamă cu Varvara Stănișa, deci cumnat cu diacul Matia), amintit în 1598 ca dregător al cetății Făget (*officiale castrî Fachyatth*)⁸.

Beneficiarul celei de-a doua diplome de înnobilare și blazon este tot un român, de această dată din Caransebeș. Prin documentul solemn din 6 martie 1652, emis la Alba Iulia principele ardelean Gheorghe Rákóczy al II-lea, ținând seama de serviciile aduse, l-a înnobilitat pe Dimitrie Călina și i-a acordat blazon. Deși textul diplomei nu se referă în mod expres la meritele românului caransebeșan, totuși elementele componente ale blazonului (scutul militar, brațul ținând sabia scoasă din teacă) ne atestă cu certitudine un oștean. Faptul că principele a răsplătit cu nobilitarea tocmai un oștean din Caransebeș nu este deloc surprinzător. În condițiile în care presiunea otomană – vizând direct și stăpânirea asupra banatului Caransebeșului și Lugojului – a devenit mereu mai puternică, iar resursele de apărare tot mai limitate⁹, gesturile de munificență princiară tocmai pe seama oștenilor din zona amenințată sunt cât se poate de explicabile. Căderea fără luptă a Caransebeșului și Lugojului sub otomani (1658) va fi amărat, cu siguranță, inima viteazului Dimitrie Călina. El va fi avut, poate, răgazul să se refugieze din teritoriul cedat și să se bucure astfel de beneficiile diplomei sale nobiliare.

COSTIN FENEȘAN

1593 mai 5, Alba Iulia Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, înobilează pe diacul Matia Stănișa din Lugoj, îi acordă blazon nobiliar și scutește de orice sarcini publice și private casa acestuia din Lugoj.

NOS, SIGISMVNDVS Bathori de Somlio, princeps Transsylvaniae et Siculorum comes etc.¹, memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniversis, quod nos, cum ad nonnullorum dominorum consiliariorum nostrorum singularem intercessionem nobis propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus seruitiis nobilis Mathiae literati Ztanissa de Lvgas, quae ipse nobis et huic regno pro locorum et temporum varietate exhibuit et impedit ac in futurum etiam exhibiturus et impensurus est, evndem Matthiam literatum Ztanissa, alias etiam, vti intelligimus, nobilibus parentibus ortum, denuo et ex novo in cactum et numerum verorum regni Hungariae et Transsylvaniae nobilium annumerandum, aggregandum, cooptandum et ascribendum duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et ascribimus, decernentes expresse, vt idem Matthias literatus Ztanissa ipsiusque filii iam nati et in posterum nascituri caeterique heredes et posteritates vtrisque sexus vniversae a modo in posterum pro veris et indubitatis nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem huiusmodi verae et perfectae nobilitatis eorum haec arma seu nobilitatis insignia, scutum videlicet triangulare caelestini coloris, cuius imam partem collis virens et herbis occupat, in eiusque vertice columba alba consistens rostro aristam triticeam conspicitur: supra scutum galea militaris clausa est posita

⁷ Despre familia Bejan (*Besan* în documente), vezi M. Lendvai, *Temes vármegye nemes családjai*, vol. I, Budapesta, 1896, p. 25–26.

⁸ Krassó, IV, doc. 500, p. 219.

⁹ Printr-o diplomă din 29 septembrie 1654, principele Gheorghe Rákóczy al II-lea a scutit de obligațiile iobăgești pe toți iobagii de la Lugoj în cazul în care s-ar fi obligat la prestarea serviciului militar la cetate, cf. Krassó, doc. 571, p. 348–351.

¹ Scris cu cerneală de aur.

1593 mai 5, Alba Iulia – Diploma de înnobilare și blazon acordată diacului Matia Stănișă din Lugoj de către principele ardelean

<https://biblioteca.legatione-bathory.ro>

certa suis in locis deaurata, ex cuius cono teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes vtramque scuti partem pulcherrime ambiunt atque exornant. prout haec omnia in capite seu principio praesentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris suis appropriatis coloribus clarius expressa et depicta esse cernuntur. animo deliberato et ex certa scientia ac liberalitate nostra annotato Matthiae literato ipsiusque haeredibus et posteritatibus vtriusque sexus vniversis clementer dedimus et contulimus, annuentes et concedentes. vt ipsi praescripta arma seu nobilitatis insignia a modo in posterum, more aliorum verorum et insignitorum nobilium armis vtentium, vbique in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis ac aliis quibusvis exercitiis nobilitaribus et militaribus, nec non sigillis, cortinis, vexillis, velis, annulis, auleis, domibus, clypeis, tentoriis, sepulchris et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub merae et syncerae nobilitatis titulo, quo eos ab vniversis et singulis cuiuscunque status, conditionis, dignitatis et praecminentiae homines existant, dici, teneri, nominari et reputari volumus ferre et gestare omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus iuribusque et praerogativis, quibus caeteri veri et nati ac indubitati nobiles et militares homines praedicti regni Hungariae et Transsylvaniae quomodocunque de iure et consuetudine vtuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo, vti, frui et gaudere possint et valeant.

PRO ampliori autem benevolentiae, favoris et munificentiae nostrae erga eundem Matthiam literatum Ztanissa declaratione, domum eiusdem in oppido Lugas, cui ab orientali circumsectorum Joannis Bela et Casparis Haranga, a septentrionali providi Ztoikae Sartoris domus, ab occidentali vero partibus theatrum eiusdem oppidi vicinatur, in districtu Lugasiensis et comitatu Zeoreniensis existentem habitam, ab omni censuum, taxarum et contributionum nostrarum, tam ordinarium quam extra ordinarium, subsidiique lucri Camerae nostrae solutione, servitiorum quorumlibet civilium et exhibitione ac hospitum condescensione, item decimarum et nonarum ex vineis allodiaturisque et aliis rebus decimari solitis, nobis et successoribus nostris provenire debentibus pensione, in perpetuum eximendum, supportandum et nobilitandum duximus, prout eximimus, suportamus et nobilitamus praesentium per vigorem.

Blazonul nobiliar al diaconului Matia Stănișa din Lugoj

Quocirca vobis, vniversis et singulis egregiis, nobilibus, Georgio Palatiez de Illadia, bano districtuum Caransebes et Lvgas dicarioribusque et exactoribus contributionum eiusdem districtus Lvgas, item distributoribus hospiciorum ac decimatoribus, nec non iudici et iuratis civibus praenotati oppidi Lvghas modernis et futuris etiam pro tempore constituendis, cunctis etiam aliis quorum interest seu intererit praesentium noticiam habituris harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus vos quoque a modo in posterum successivis semper temporibus praefatum Matthiam literatum Ztanissa ipsiusque haeredes et posteritates vtriusque sexus vniversos ratione praescriptae domus ad nullam censuum, taxa-

rum et contributionum nostrarum tam ordinariarum quam extra ordinariarum subsidiiue et luci Camerae nostrae solutionem ac servitiorum quorumlibet civilium et plebeorum exhibitionem, item decimarum et nonarum pensionem cogere et compellere aut in eandem domum condescendere vel propterea eosdem in personis rebusque et bonis ipsorum quibuslibet impedire, turbare, molestare seu demnificare praesumatis, nec sitis ausi modo aliquali, verum (domum ipsum mo)do² premissis in perpetuum exemptam et nobilitatum habere modis omnibus debeatis et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perfectis, exhibenti restitutus. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras pendentes et authenticis sigilli nostri munimine roboratas memorato MATTHIAE (LIT)ER(ATO ZT) ANISSA³ ipsiusque haeredibus et posteritatibus vtriusque sexus vniversis gratiose dandas duximus et concedendas. DATVM in civitate nostra Alba Julia, die quinta mensis Maii, anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo tertio.

Sigismundus Bathorj ppria.

Volfangus Kowachocz, cancellarius pria.

Insemnări pe verso:

Exhibita, lecta, publicata et proclamata in congregatione comitatus Bihoriensis et acceptata contradictore nullo apparente. 16. Junii, anno Domini millesimo sexcentesimo vicesimo⁴, Varadini.

Johanes Torma,

iuratus notarius comitatus Bihoriensis ppr.

1751, die 25. Februarii, Cibinii proclamatae ac per Andream Körmendi et pro transum(...) ⁴.

Magyar Országos Levéltár Budapest (Arhiva Națională Maghiară), F 21: Armales Z. nr. 6: original pe pergament; sigiliul în ceară roșie atârnat cu șnur de mătase de document.

regest: Nyilasziné Straub Éva, *A Magyar Országos Levéltárban őrzött eredeti címereslevelek jegyzéke*, Budapest, 1981, nr. 263, p. 31.

¹ Scris cu cerneală de aur.

² Pergamentul rupt 2,5 cm, textul întregit după sens.

³ Astfel în text.

⁴ Restul textului palidat puternic și ilizibil.

Traducere:

Noi Sigismund Báthory de Șimleu, principe al Transilvaniei și comite al secuilor etc., dăm de știre făcând cunoscut prin scrisoarea de față tuturor la care li se cuvine, că noi, la rugămintea deosebită a mai multor sfetnici ai noștri făcută nouă anume, precum și luând aminte și ținând seama de credința și de slujbele credincioase ale nobilului diac Matia Stănișa din Lugoj, pe care acesta le-a făcut și ni le-a adus nouă și acestei țări în locuri și vremuri diferite și pe care le va face și le va aduce chiar și în viitor, am hotărât ca acest diac Matia Stănișa – care, după cum am înțeles, s-a născut din părinți nobili – să fie iarași și din nou socotit asociat, cooptat și trecut în tagma și rândul adevăraților nobili ai regatului Ungariei și Transilvaniei, așa după cum îl socotim, asociem, cooptăm și înregistrăm, hotărând în chip lămurit ca același diac Matia Stănișa, precum și fiii săi deja născuți și care se vor mai naște și toți ceilalți moștenitori și urmași de ambele sexe, să fie socotiți și cunoscuți de acum înainte drept nobili adevărați și neîndoielnici, iar ca semn al acestei nobilități a lor adevărate și desăvârșite am dat și am acordat cu milostivie, cu inimă cumpănită și potrivit cu o anumită bună știință și dărnicie ale noastre, pomenitului diac Matia și tuturor moștenitorilor și urmașilor săi de ambele sexe, acest blazon sau însemn de noblete, anume: un scut triunghiular de culoarea cerului, a cărui parte de jos este ocupată de o colină înverzită și acoperită cu iarbă, iar în vârful acesteia se vede un porumbel alb ținând în cioc un spic de grâu: deasupra scutului este așezat un coif militar cu viziera lăsată în jos fiind aurit în unele părți, iar din vârful lui cad de ambele laturi ale scutului fâșii sau panglici de diferite culori, care îl înconjură și împodobesc foarte frumos, după cum se observă că toate acestea au fost reprezentate și pictate mai lămurit, cu culori potrivite, în fruntea sau la începutul acestei scrisori a noastre de o mână iscusită și prin măiestria pictorului. De asemenea, încuviințăm și îngăduim ca aceștia să poarte și să ducă de acum înainte cu sine pomenitul blazon sau însemn de noblete – după obiceiul celorlalți adevărați și vrednici nobili care se folosesc de blazon – pretutindeni: în lupte, în jocuri cu lancea, în turnire, în dueluri, în lupte individuale și la oricari alte îndeletniciri armate de nobili și oșteni, precum și pe sigilii, vase, steaguri, covoare, inele, draperii, case, scuturi, corturi, morminte și îndeobște pe orice fel de lucruri și bunuri, sub chipul neștirbitei și adevăratei nobilități, prin care voim să-i declarăm, să-i ținem, să-i numim și să-i socotim deose-

biți de toți oamenii și de fiecare în parte, de orice stare, rânduială, demnitate și treaptă ar fi și să fie în stare și să poată a se folosi, împărtași și bucura pe veci de toate și de fiecare dintre aceste onoruri, milostiviri, privilegii, îngăduințe, libertăți, scutiri, drepturi și înlesniri de care se folosesc și se împărtașesc și se bucură în orice chip, de drept și potrivit obiceiului, ceilalți adevărați și născuți și neîndoielnici nobili și oameni de arme ai pomenitului regat al Ungariei și Transilvaniei.

Iar pentru a ne arăta și mai mult bunăvoința, favoarea și dărnicia noastră față de același diac Matia Stănișa, am hotărât să eliberăm, să scutim, să nobilităm pe vecie, așa după cum eliberăm, scutim și nobilităm prin puterea scrisorii de față casa aceluiasi, care se află și care este în târgul nostru Lugoj din districtul Lugojului și comitatul Severinului și care casă se învecinează în partea de răsărit cu casele chibzuților Ioan Bela și Gașpar Haranga, în partea de miazănoapte cu casa înțeleptului Stoica croitorul, iar în partea de apus cu piața aceluiasi târg, scutind-o deci de plata tuturor censurilor, taxelor și contribuțiilor noastre, atât cele obișnuite cât și cele extraordinare, de plata subsidiilor și a veniturilor Cămarii noastre, de îndeplinirea oricăror slujbe civile și datorate de poporul de rând și de adăpostirea oaspeților, de asemenea de plata dijmelor și nonelor din vii și terenuri alodiale și din alte iucruri supuse de obicei dijmuirii, venituri care trebuie să ne revină nouă și urmașilor noștri.

De aceea, prin această scrisoare vă însărcinăm și vă poruncim cu tărie vouă, tuturor și fiecăruia dintre cei aleși și nobili, ție Gheorghe Palatici de Ilidia, ban al districtelor Caransebeș și Lugoj, vouă strângătorilor și percepătorilor de dări ale aceluiasi district Lugoj, de asemenea vouă celor ce repartizați adăpost oaspeților și vouă dijmuitorilor, precum și vouă judeului și cetățenilor jurați ai pomenitului târg Lugoj, care vă aflați acum în dregătorie și veți fi chiar și în viitor, ba chiar și tuturor celorlalți cari sunt de față sau viitori și care vor vedea această scrisoare, ca voi, de acum înainte și pentru toată vremea ce va urma, pe amintitul diac Matia Stănișa și pe toți moștenitorii și urmașii săi de ambele sexe, să nu-i mai obligați și constrângeți în ceea ce privește casa amintită la plata vreunui cens, taxe sau dări a noastre atât obișnuită cât și extraordinară, precum și a subsidiilor și veniturilor Cămarii noastre și la prestarea oricăror slujbe civile și datorate de poporul de rând, de asemenea la plata dijmelor și nonelor și nici să nu îndrăzniți să adăpostiți oaspeți în acea casă sau din acel temei să-i împiedicați, să-i stingheriți, să-i tulburați ori să-i păgubiți în orice chip, nici să nu cutezați în vreun mod oarecare, ci trebuie și sunteți datori să socotiți în orice chip casa mai sus amintită ca fiind scutită și nobilitată pe vecie. Altfel să nu se facă. După citirea scrisorii de față, să o restituți celui care o înfățișează. Spre amintirea și tăria veșnică a acestui lucru am hotărât cu milostivie să dăm și să fie hărăzită amintitului diac Matia Stănișa, precum și tuturor moștenitorilor și urmașilor acestuia de ambele sexe, scrisoarea noastră de față, întărindu-i puterea prin atarnarea sigiliului nostru autentic. Dată în orașul nostru Alba Iulia, în a cincia zi a lunii mai, în anul Domnului o mie cinci sute nouăzeci și trei.

Sigismund Báthory ppra.

Wolfgang Kovácsoczy,
cancelar pria.

Însemnări pe verso:

Înfățișată, citită, făcută cunoscut și vestită în adunarea comitatului Bihor și acceptată fără a se prezenta vreun împotrivitor. La 16 iunie, în anul Domnului o mie șase sute douăzeci, la Oradea.

Ioan Torma,

notar jurat al comitatului Bihor ppr.

1751, în ziua de 25 a lui februarie, la Sibiu, a fost vestită de către Andrei Körmendi și (...).

1652 martie 6. Alba Iulia. Gheorghe Rákóczy al II-lea, principele Transilvaniei, înnoobilează pe Dimitrie Călina din Caransebeș și îi acordă blazon nobiliar.

*NOS, GEORGIVS Rakoczi, DEI gratia princeps Transilvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc.*¹, memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod noscum, ad nonnullorum fidelium dominorum consiliariis nostrorum, signanter autem generosi Acacii Barczaj de Nagy Barcza, comitis comitatus Hunyadiensis supremi, districtuum Lugosiensis et Caransebesiensis bani itidem supremi et consilarii intimi etc., singulariter nobis propterea factum intercessionem, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis strennui² Demetrii Kalyna de Caransebes, que ipse patriae suae et huic regno nostro Transilvaniae in omnibus rebus et negociis suae fidei commissis fideliter exhibuit et impendit ac deinceps etiam exhibiturus et impensurus se promittit ac pollicetur, eundem igitur Demetrium Kalyna haeredesque et posteritates ipsius utriusque sexus universos e statu et conditione ignobili, qua hactenus extiterunt, clementer eximentes ac in coetum et numerum verorum, natorum et indubitatorum huius regni nostri Transilvaniae et par-

ac in coetum et numerum verorum, natorum et indubitatorum huius regni nostri Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum nobilium (si non sit Fiscus vel alicuius praetensionis obnoxius) annumerandos, aggregandos, cooptandos et adscribendos duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et adscribimus, decernentes expresse, ut a modo deinceps successivis semper temporibus idem Demetrius Kalyna haeredesque et posteritates ipsius utriusque sexus universos pro veris et indubitatis nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem huiusmodi perfectae nobilitatis eorum haec arma seu nobilitatis insignia, scutum videlicet militare coloris rubei, in cuius campo sive area brachium humanum humerotenus resectum gladium vagina nudum tenere visitur; supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter exornatum; ex cono vero galeae teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant, prout haec omnia in capite seu principio praesentium harum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur, animo deliberato et ex certa scientia liberalitateque nostra praefato Demetrio Kalyna¹ haeredibusque et posteritatibus ipsius utriusque sexus universis gratiose dedimus, donavimus et contulimus, annuentes et concedentes, ut ipsi praescripta arma sive nobilitatis insignia more aliorum verorum et insignitorum nobilium armis utentium ubique in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomahiis² aliisque quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, item sigillis, vexillis, cortinis, velis, auleis, annulis, clypeis, tentoriis, domibus, sepulcris et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub moere ac perfectae nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis cuiuscunque status, ordinis, honoris et praeeminentiae homines³ existant, insignitos dici, teneri et nominari volumus ferre et gestare omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et praerogativis, quibus caeteri veri, nati et indubitati regni nostri Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum nobiles ac militares homines quomodocunque de iure et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras pendentes et authentici sigilli nostri munimine roboratas memorato Demetrio Kalyna⁴ ipsiusque (haeredibus)⁵ et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in civitate nostra Alba Iulia, die sexta mensis Martii, anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo.

Georgius Rákoczy m.p.

Ioannes Horvat de Palocz,
secretarius pr.

Însemnări pe verso:

(...)⁷ Februarii, in generali congregatione dominorum regnicolarum (trium na)tionum⁸ regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem (annexarum ex e)dicto⁹ Suae Celsitudinis Principalis in civitatem suam Al(bam Julia)m¹⁰ ad diem decimum quintum mensis ianuarii proxime (praeteriti celebrata¹¹ praesentes literae armales publicatae et proclamatae (...))¹² nemine contradicente.

Magister Georgius Lázár, celsissimi domini (principis¹³ Transilvaniae protonotar(ius pr.)¹⁴.

Praesentes literae armales publicatae et proclamatae in sede judiciaria ac universorum nobilium comitatus Zöröniensis tempore comituum Francisci Josica ac Nicolai Toth iudicis nobiliumque Georgii Simon a iudicibus comitatus, anno 1653, die 15. Martii.

J.F. pr.

Magyar Országos Levéltár Budapest (Arhiva Națională Maghiară), F 21: Armales K, nr. 1: original pe pergament; sigiliul și șnurul de atârănare a acestuia lipsesc.

regest: Nyulásziné Straub Éva. *A Magyar Országos Levéltárban őrzött eredeti címereslevelek jegyzéke*. Budapest, 1981, nr 819, p. 72 (cu citirea greșită – Szalya – a numelui beneficiarului diplomei).

¹ Scris cu cerneală de aur.

² Astfel în text.

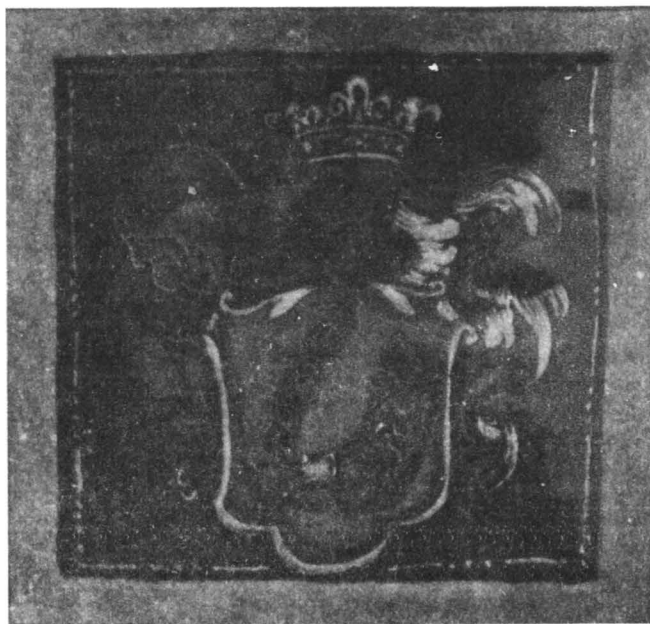
³ Lipsește din text, fiind omis de scrib.

⁴ Pergamentul rupt.

⁵ Pergamentul rupt; textul întregit după sens.

Traducere:

Noi, Gheorghe Rákóczy, din mila lui Dumnezeu principe al Transilvaniei, domn al părților din regatul Ungariei și comite al secuilor etc., dăm de știre făcând cunoscut tuturor la care li se cuvine, că noi, la rugămintea deosebită și făcută anume a mai multor domni sftetnici ai noștri, dar mai vârtos la cea a de neam nobilului Acațiu Barcsay de Bărcea Mare, comite suprem al comitatului Hunedoarei, ban, de asemenea suprem, al districtelor Lugojului și Caransebeșului și sftetnic de taină etc., precum și luând aminte și ținând seama de credința și slujbele credincioase ale vrednicului Dimitrie Călina din Caransebeș, pe care acesta le-a făcut și le-a adus cu credință patriei sale și acestui regat al nostru al Transilvaniei în toate lucrurile și treburile care au fost încredințate spre împlinire credinței sale și pe care a promis și s-a oferit că le va face și le va aduce chiar și de acum încolo, am hotărât deci cu milostivire ca pe acest Dimitrie Călina, precum și pe toți moștenitorii acestuia de ambele sexe, să-i scoatem din starea și

Blazonul nobiliar al lui
Dimitrie Călina din Caransebeș

condiția nenobilă în care s-au aflat până acum și să îi socotim, asociem, cooptăm și trecem în tagma și rândul adevăraților, născuților și neîndoielnicilor nobili ai acestui regat al nostru al Transilvaniei și părților din regatul Ungariei care îi sunt alăturate (dacă el nu este îndatorat Fiscului sau altcuiva), așa după cum îi și socotim, asociem, cooptăm și trecem, hotărând în chip lămurit ca de acum înainte și pentru totdeauna același Dimitrie Călina, precum și toți moștenitorii și urmașii săi de ambele sexe, să fie socotiți și cunoscuți drept nobili adevărați și neîndoielnici. Iar ca semn al acestei nobilități a lor desăvârșite am dat, am dăruit și le-am hărăzit cu milostivire, cu inimă cumpănită și potrivit cu o anumită știință și dărnicie ale noastre, pomenitului Dimitrie Călina, precum și tuturor moștenitorilor și urmașilor săi de ambele sexe, acest blazon sau însemn de noblete, anume: un scut militar de culoare roșie, în a cărui câmp sau suprafață se vede un braț omenesc tăiat de la umăr, care ține o sabie scoasă din teacă; deasupra scutului este așezat un coif militar, care este acoperit de o coroană regală frumos împodobită cu pietre prețioase și perle; iar din vârful coifului cad de ambele laturi sau margini ale scutului fâșii sau panglici de diferite culori, care îl înconjură și împodobesc foarte frumos, după cum se observă că toate acestea au fost reproduse și pictate mai lămurit în fruntea sau la începutul acestei scrisori a noastre de o mână iscusită și prin măiestria pictorului. De asemenea, încuviințăm și îngăduim, ca aceștia să poarte și să ducă de acum înainte pomenitul blazon sau însemn de noblete – după obiceiul celorlalți adevărați și vrednici nobili purtători de arme – pretutindeni: în lupte, în jocuri cu lancea, în turnire, în dueluri, în lupte individuale și la orice alte îndeletniciri armate și nobiliare, de asemenea pe sigilii, steaguri, covoare,

draperii, vase, inele, scuturi, corturi, case, morminte și îndeobște pe orice fel de lucruri și bunuri, sub chipul neștirbitei și desăvârșitei nobilități prin care voim să-i declarăm, să-i ținem și să-i numim deosebiți de toți oamenii și de fiecare în parte, de orice stare, rang, demnitate și treaptă ar fi și să fie în stare și să se poată folosi, împărtăși și bucura pe veci de toate și de fiecare dintre aceste onoruri, milostiviri, privilegii, îngăduințe, libertăți, scutiri și înlesniri de care se folosesc, se împărtășesc și se bucură în orice chip, de drept și potrivit cu vechiul obicei, ceilalți adevărați, născuți și neîndoielnici nobili și oameni de arme din regatul nostru al Transilvaniei și din părțile Ungariei care îi sunt alăturate. Spre amintire și tăria veșnică a acestui lucru am hotărât cu milostivire să dăm și să fie hărăzită amintitului Dimitrie Călina, precum și tuturor (moștenitorilor) și urmașilor săi de ambele sexe scrisoarea noastră de față, întărindu-i puterea prin atărnarea sigiliului nostru autentic. Dată în orașul nostru Alba Iulia, în a șasea zi a lunii martie, în anul Domnului o mie șase sute cincizeci și doi.

Gheorghe Rákóczy m.p.

Ioan Horvát de Pálóc
secretar pr.

Însemnări pe verso:

(...) 7 a lui februarie, în adunarea generală a domnilor regnicolari ai celor trei națiuni ale regatului Transilvaniei și a părților din Ungaria care îi sunt alăturate, rânduită din porunca Luminăției Sale Princiare în orașul său Alba Iulia în a cincisprezecea zi a lunii ianuarie care tocmai s-a scurs, această diplomă de blazon a fost făcută cunoscut și vestită (...) fără a se prezenta vreun împotrivitor.

Magistrul Gheorghe Lázár, protonotarul prealuminatului domn, al domnului principe al Transilvaniei.

Această diplomă de blazon a fost făcută cunoscut și vestită în scaunul de judecată și al tuturor nobililor din comitatul Severinului în timpul comiților (corect: vicecomiților – n.n.) Francisc Jósika și Nicolae Tóth și a judeului nobililor Gheorghe Simon, de către juzii comitatului, în anul 1653, în a 15-a zi a lui martie.

J.F. pr.

Corespondență din anul 1849

a prefectului Avram Iancu, referitoare

la administrația românească din Munții Apuseni

Prima scrisoare, datată 28 august 1849, purtând antetul Prefecturii Legiunii Auraria Gemina, semnătura prefectului Avram Iancu și sigiliul prefecturii, aplicat în ceară roșie, a fost emisă la Câmpeni, la acea dată încă reședința acestui organ, fruct al revoluției pașoptiste românești, la scurtă vreme după ce revoluția fusese stinsă în Transilvania, prin forțele unite ale armatelor imperiale austriece și rusești.

Motivul principal care l-a determinat pe Avram Iancu să scrie personal scrisoarea și să o adreseze Administraturii districtului Alba Inferioară, cu sediul în Alba Iulia, organ al administrației românești instituite temporar, încă din 25 decembrie 1848, ca efect al evoluției procesului revoluționar, a fost apărarea drepturilor civile ale populației din Munții Apuseni, în special a celui de a-și alege, pe cale democratică, conducătorii. Or, după ridicarea, la 26 iulie 1849, a blocadei cetății Alba Iulia, Administratura districtului Alba Inferioară a părăsit cetatea, s-a mutat din nou în oraș și și-a reluat activitatea, printre alte măsuri urgente fiind și aceea de creare a cinci cercuri administrative în zona sa de competență (Alba Iulia, Aiud, Câmpeni, Ighiul Inferior și Ighiul Superior) și de numire a cinci inspectori în fruntea acestora.

Deși în cercul Câmpeni fusese numit ca inspector Ioan Boer, fostul viceprefect al lui Avram Iancu de la Abrud, Iancu, în numele poporului muntean din Apuseni, protestează, nu contra persoanei, ci a procedurii numirii în funcție a inspectorilor în general, demonstrând că „în Ținutul pe care muntenii l-au apărât de rebeli cu bravură și sângele lor“ acesta a fost un act greșit și „necompetent“ al Administraturii.

Aducând critici Administraturii că în timpul blocadei „s-a închis în fortăreață cu totală nepăsare din partea administrativă“, Iancu arată că în acea vreme prefectura sa „a rămas singura purtătoare de grijă acestui Ținut“. În concluzie, se cerea retragerea ordinului de numire a inspectorilor și mijlocirea, la forurile mai înalte, a unei adunări populare „restauratoare“.

Este interesant și răspunsul dat de către Administratură lui Avram Iancu, prin administratorul Joseph Fink și coadministratorul Samuel Poruțiu. Afirmând că procedul numirii în funcție a inspectorilor a fost fortuit, dată fiind mulțimea treburilor ce se așteptau urgent rezolvate, dar că acesta a avut girul Comandei Generale, ei arată că nu este exclusă ulterioara alegere democratică a lor. Subliniind faptul că Administratura trebuia să dea socoteală pentru faptele sale numai Comandei Generale, autorii răspunsului arată că ea a avut un caracter popular și că a lucrat numai spre folosul poporului, al binelui „Împărăției și Nației Române“.

În ce privește acuza că, în timpul asediului, Administratura s-a retras în cetate, se arată că aceasta s-a făcut în mod cinstit, fără ca cineva să se miște de la postul său. Făcându-se referiri, probabil, la jignirile pe care fruntașii Administraturii le-au suportat din partea colonelului August, comandantul cetății, și a altor ofițeri străini din garnizoană, care îi urau și îi disprețuiau pe români, aceștia afirmau că administratura „mai apărâtă ar fi fost în munți“. „Oastea a fost pe lângă Domnia ta, noi ne-am apărât cu peana, cu care am apărât cinstea și numele ei“ în fața celor „care au vrut a o decurta“ (a o desființa – n.n.), se arată în adresa de răspuns.

Afectați de faptul că Iancu nu le-a recunoscut meritele câștigate în timpul revoluției „în dregătoria aceasta acerbă“, coadministratorii exclamă: „Dea Dumnezeu patrioți și politicieni mai buni pentru binele nației și împărăției!“.

Adresa de răspuns se încheie cu o remarcă realistă, valabilă și atunci, valabilă și astăzi, pe care o atribuim lui Samuil Poruțiu: „Vai de poporul și societatea aceea în care începe neîncredințarea“ (Neîncrederea și dezbinarea – n.n.).

Nu mult după această corespondență, mai precis la 21 septembrie 1849, se va instaura în Transilvania neoabsolutismul militar și civil austriac, care va repune în practică perfidul principiu „Divide et impera“.

IOAN PLEȘA

1849 august 28. Câmpeni. Scrisoare a lui Avram Iancu, prefectul Aurariei Gemina, către Administratura provizorie a comitatului Alba Iulia despre situația populației din Munții Apuseni după intrarea trupelor ruse și austriece în Transilvania și numirea inspectorilor de către Administratură.

Prefectul Aurariei Gemina

Onoratei Administrațiuni provizorii
a comitatului Albei Iulia
Câmpeni, 28 Aug(ust) (1)849

Actul onoratei Administrațiuni în privința necompetenței denumiri de inspectorii civil(i) în ținutul (pe) care muntenii l-au apărât de rebeli, cu bravura și sângele lor, m-a umplut de mâhnire, văzând un pas atât de greșit ce s-a urmat și pericolul efect ce poate să producă o astfel de lucrare nenimerită, (pe) care și onorata Administrațiune (o) va pricepe, rugându-mă să binevoiască a cumpăni întrebarea mea: „vrea on(orata) Adm(inistratură) a lua asupra-și răspunderea de a fi tulburat liniștea publică a ținutului acestui(a)?“.

A intrat general muscălesc cu oaste în Ardeal, a intrat comisar împărătesc, a intrat general austriac cu oastea și, totuși, aceste pers(o)ane înalte și investite cu pleniputere mare nu au dar nici cea mai mică ordinațiune în privința munților, fără a se fi înțeles cu această Prefectură, care, cuprinzând rebelii Ardealului, a rămas singura purtătoare de grijă a acestui ținut, în timp ce On(o)rata administrațiune s-a închis în fortăreață cu totală nepăsare de partea administrativă.

Poporul muntean nu s-a întinat de însoțirea cu rebelii, nu și-a p(i)erdut drepturile garantate de Maiestate(a) (Sa) de a-și alege dregători civil(i).

În privința acestui popor nu cere trebuință a se suspenda legile civile pe nici un timp, ca pe alte locuri, deci el va dobândi adunare de a-și alege dregători, cât că va intra legiuitul guvernator în Patrie, pentru care s-au și făcut pașii cuveniți.

Deci nu-mi rămânea alta decât a face atență la periculoasa urmare și a ruga pe On(o)rata Administrațiune ca să binevoiască a-și retrage numita ordinațiune și dacă are vr(e)o mandare¹ mai înaltă în astă privință să nu întârzie a înștiința unde se cuvine și a mijloci singură o adunare restauratoare, iar fără de coințelegere cu poporul să nu se denumască dregători civil(i), ca astfel să se poată înconjura tot felul de urmări neplăcute, în timpul acesta când tot cetățeanul are neînconjurabila datorie de a ajuta la ridicarea zidirii de pace.

Avam Iancu
Prefect

Pe verso:

De la Prefectura Aurariei Gemina

Onoratei Administrațiuni provizorii din comitatul
Bălgradului² a Albe(i) Iulia

Ex offio³
669 pres(entat) 29/8 (1)849

Statim⁴

L.S.

Arh. St. Alba Iulia, fond Prefectura județului Alba, seria de acte înregistrate a Administraturii comitatului Alba Inferioară, actul nr. 669/1849. f. 1–12. Original, sigiliul de ceară roșie al Prefecturii Auraria Gemina.

¹ Împuternicire.

² Al Albei Iulia.

³ Din oficiu.

⁴ Imediat, îndată.

1849, f. 1. Răspunsul Administraturii provizorii a comitatului Alba Iulia către prefectul Avram Iancu privind numirea inspectorilor în timpul revoluției.

669 (1)849

Prefectului Iancu

Înainte ca să răspundă ace(a)stă Administratură C(e)s(aro) R(egească) provizorie pe provocarea D(omniei) tale, în privința denumiri(i) de inspector, următ(o)arele te premite ⁵:

1. Această Ad(mini)stratură inspectorii numai provizorii, sub spe altioris rati ⁶, nu i-a denumit, d(o)a(r) numai i-a asigurat ⁷ Diregătorilor ⁸. (Î)i va denomina Gubernator(ul) și (i) i (v)a întâri.

2. Ad(mini)stratură ace(a)sta populară, precum ai avut prilej destul a o cun(o)ște, nu vre(a) a exclude poporul de la drepturile constituționale, dar nici de la alege(e)a inspectorilor, dar fiind(că) lucrările s-au (în)mulțit numa(i) s-au putut ajuta. Cu această declarațiune, la vremea sa, va alege poporul dregători civili. În privința asta s-a făcut în una și raport la Gubernatorul civil și militar și se așteaptă decizia.

3. Administratura ace(a)sta, care pentru lucrările sale are numai a răspunde Gubernatorului, a pus oameni vre(d)nici, în care e încredințată că vor pute(a) duce diregă(to)ria lor, dată spre folosul poporului (și) care la alegerea slobodă s-or pute(a) după pluralitate votorum ⁹ sc(h)imba.

4. Din premintate ¹⁰ îi v(e)i cun(o)ște intenția Ad(mini)straturii(i) care până acum a lucrat spre folosul(l) poporului și cu greu ai vătămat-o în expresi(i)le Domn(ei) tale, fiind că

5. Ad(mini)stratura n-are pentru faptele sale Do(mniei) tale da(r) numai la înaltu(l) General Comando a da răspunderea și aceasta o fi îndestulat, că(c)i inspectorii s-au pus numai sub spe altioris rati și nu exclude alege(e)a poporului slobodă.

6. Ad(mini)stratura aceasta s-a tras în forțăre(a)ță, e adevărat, da(r) mai apărât ar fi fost în munți și cu cinstă va cun(o)ște tot patriot(ul) român patimile acestei Administraturi pentru binele Împărăți(e)i și Nației Române și că mai puțin am așteptat necun(o)șterea faptelor n(o)astre de la un patriot român. Retrager(e)a n(o)astră a fost cinstită, că(c)i de la stație ¹¹ nu ne-am mișcat și de-ar fi fost asta, oast(e)a a fost pe lângă Domnia ta; noi ne-am apărât cu pana, cu care (i)am apărât cinstea și numele de (ac)ela care a vrut (a) o decurta ¹², Domnia ta cu o(a)stea, da(r) de ace(e)a noi am împlinit diregătoria asta acerbă.

De(a) Dumnezeu patrioți și policuși ¹³ mai buni pentru binele Nației și Împărăți(e)i; aceasta e vătămarea n(o)astră (c)e(a) mai mare, pe lângă necazurile (c)elelalte, (pe) care de la Domnia ta n-am așteptat-o.

Alegerea poporului slobodă va fi când va îngădui stările împrejur, dar denumirea, precum ai numit-o, (Administatura) nu o va retrage și (s)-ar cuveni poporul a îndrepta la cale de pace și liniște.

Vai de poporul și societatea ace(e)a în care începe neîncredințarea ¹⁴.

N.B. ¹⁵ 669 (1)849

Iancu, pentru punerea insp(e)ctorilor în comitatul acesta.

Czirják m.p.

Prefectului Aurăriei Gemina Avram Iancu

(Pe verso:)

669 (1)849

Statim

Arh. St. Alba Iulia, fond prefectura județului Alba, seria de acte înregistrate a Administraturii comitatului Alba Inferioară, actul nr. 669/1849, f. 3-4. Concept, sigiliu în ceară roșie, hârtie filigran.

⁵ Previne.

⁶ În speranța unei judecăți mai înalte.

⁷ Cu sens de „recomandat”.

⁸ Forurile superioare.

⁹ Mulțimea voturilor.

¹⁰ Cele de mai sus.

¹¹ Post, serviciu.

¹² Probabil „desființa”.

¹³ Oameni politici.

¹⁴ Neîncrederea.

¹⁵ Luare aminte.

Actul de căsătorie a principelui Ferdinand cu principesa Maria

La 10 ianuarie 1883 se oficia, la Sigmaringen, în Germania, căsătoria principelui Ferdinand, fiul principelui Leopold de Hohenzollern (fratele lui Carol I, regele României) și al principesei Antoaneta, cu principesa Maria, fiica lui Alfred, principe de Saxa, de Athos și a principesei Maria Alexandra, mare ducesă a Rusiei.

Pentru realizarea acestei căsătorii s-a desfășurat o amplă activitate diplomatică la curțile apusene. Astfel, la 20 februarie – 3 martie 1892 ministrul român din Germania, Grigore Ghica, îl informa pe ministrul de externe Alexandru N. Lahovari că însuși împăratul Germaniei Wilhelm al II-lea s-a interesat de stadiul în care se află tratativele privind căsătoria principelui Ferdinand.

La 15 decembrie 1892 se încheia un acord între Victoria, regina Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei și Carol I de Hohenzollern, regele României privind căsătoria nepoților lor Maria și respectiv Ferdinand.

Principele Ferdinand fiind de religie catolică, iar principesa Maria protestantă era necesară aprobarea Papei. După multe tratative, Papa Leon al XIII-lea și-a dat consimțământul, în noiembrie 1892, pentru această căsătorie.

Publicăm, în continuare, *in extenso*, actul de căsătorie a principelui Ferdinand cu principesa Maria.

NATALIA TAMPA
RODICA MUȘETOIU

1893 ianuarie 10. Sigmaringen. Traducere oficială în limba română a actului de căsătorie a prințului Ferdinand al României cu prințesa Maria a Marii Britanii și Irlandei.

Sigmaringen, în 10 ianuarie
una mie opt sute nouăzeci și trei

Înaintea subsemnatului ministru al Casei Regale, care, în baza înaltelor ordine din 16 septembrie 1874 și 22 septembrie 1875, este însărcinat actualmente cu funcțiunile de ofițer al stării civile pentru membrii Casei Regale Prusiene și ai Casei Princiare de Hohenzollern, s-au prezentat astăzi în Căminul princiar din localitate, în scopul de a contracta căsătoria.

1. Alteța Sa Regală Principele Ferdinand Victor Albert Meinrand al României, Principe de Hohenzollern, de religiune catolică, născut la douăzeci și patru august una mie opt sute șazeci și cinci, la Sigmaringen, cu reședința în București, fiu al Alteței Sale Regale Principele Leopold Ștefan Carol Gustav Eduard Thassilo de Hohenzollern și al Alteței Sale Regale Doamnei Principese de Hohenzollern Dona Antonia Infantă de Portugalia, ducesă de Saxa, cu reședința la Sigmaringen.

2. Alteța Sa Regală Principesa Maria Alexandra Victoria de Marea Britanie și Irlanda, Ducesă de Saxa, de religiune evanghelică, născută la douăzeci și nouă octombrie una mie opt sute șaptezeci și cinci, la Eastwell, cu reședința la Londra, fiică a Alteței Sale Regale Principelui Alfred Ernest Albert de Marea Britanie și Irlanda, Duce de Edinburg, Comite de Ulster și de Kent, Duce de Saxa și a Alteței Sale Imperiale Principesa Maria de Marea Britanie și Irlanda, Ducesă de Edinburg, Ducesă de Saxa, Mare Ducesă de Rusia, cu reședința la Londra.

Spre a asista ca martori la căsătoria acestor înalți logodiți și spre a-și da, conform legilor române, consimțământul lor expres la aceasta s-au mai prezentat:

1. Maiestatea Sa Regele Carol al României
2. Alteța Sa Regală Principele Leopold de Hohenzollern
3. Alteța Sa Regală Doamna Prințesă Antonia de Hohenzollern, Infantă de Portugalia, Ducesă de Saxa
4. Alteța Sa Regală Principele Alfred de Marea Britanie și Irlanda, Duce de Edinburg, Comite de Ulster și de Kent, Duce de Saxa.

5. Alteța Sa Imperială Doamna Principesă Maria de Marea Britanie și Irlanda, Ducesă de Edinburg, Ducesă de Saxa, Mare Ducesă de Rusia.

Înfățișății sunt personal cunoscuți subsemnaților.

Mai întâi, înalții martori au declarat că consimt la căsătoria înalților logodiți.

Subsemnatul a adresat apoi acestora din urmă, fiecăruia în parte și pe rând întrebarea dacă Al-tețele lor declară că voiesc a se uni prin căsătorie.

La această întrebare înalții logodiți au răspuns în mod afirmativ și apoi a urmat pronunțarea subsemnatului, că deci, în numele legii, îi declară ca soți legalmente uniți.

După citirea acestui act, înfățișății au binevoit a-l aproba și a-l investi cu înaltele lor semnături.

Semnații

Ferdinand, Principe al României

Maria, Principesa României

Carol

Leopold, Principe de Hohenzollern

Antoanette, Principesă de Hohenzollern, Infantă de Portugalia

Alfred

Maria

Drept pentru care s-a făcut și încheiat acest act.

Ministrul Casei Regale
Von Wedel

Se certifică prin prezenta că extractul de față este conform cu registrul de căsătorii pentru membrii Casei Regale Prusiene și ai Casei Princiare de Hohenzollern.

Berlin, în 22 ianuarie 1893
Ministrul Casei Regale
semnat Von Wedel

Pentru conformitatea traducțiunii din limba germană

Interpret
Petre D. Mincu

Subsemnatul Ministerul Afacerilor Străine certifică semnătura de mai sus a Domnului D. Mincu, interpret de limba germană la acest Minister.

București, în 7 iulie 1893
Al. Lahovari

Arh. St. Buc., fond Casa Regală. Ferdinand, dosar I 39 bis.

Două documente din 1952

privind propaganda prin radio la sate

Propaganda prin (unde) radio nu putea să nu preocupe politica anilor '50 mai ales în mediile comunităților sătești, vizate a fi atrase în relațiile de producție de tip socialist, prin întovărășiri și gospodăriri agricole colective. Felul cum era concepută respectiva propagandă, ca modalități de structură și exprimare, lăsând la o parte aspectele culturalizatoare, ne obligă acum, după aproape cinci decenii, să reconstituim un trecut ce parcă nu ne-ar fi aparținut niciodată. Mai ales că prin unele locuri unde se intersectau sau se și înlocuiau de-a binelea.

MARIN R. MOCANU

1952 ianuarie 15, (București). Informare a Sectorului radio în regiunea Teleorman și transmiterea din greșeală a unei emisiuni a postului „Vocea Americii”.

INFORMARE

În ziua de 11 ianuarie, deplasându-mă în regiunea Teleorman spre a cerceta ce măsuri s-au luat în legătură cu transmiterea la stația de radio-amplificare din T. Măgurele a postului „Vocea Americii”, am constatat următoarele:

Tovarășii Bădici – șeful secției de propagandă, Stamate – secretar de propagandă, Predescu – prim-secretar – nu cunoșteau nimic în legătură cu această problemă. Însotit de tov. Goașa – șeful sectorului învățământ public am plecat la raionul T. Măgurele.

În drum tov. Goașa spunea că parcă a auzit ceva despre acest lucru, dar nu știe de unde a aflat și anume cum s-au petrecut lucrurile. La raion, tov. prim Secretar Crețu a spus că nu cunoaște exact problema deoarece este în concediu (se află însă la T. Măgurele și vine pe la sediu aproape zilnic). Tov. Fleacă, secretarul cu propaganda a spus că a aflat ceva de la tov. locotenent de securitate care a cercetat cazul.

Secretarul Sfatului raional – Anghel – știa și dânsul ceva dar nu exact, deși stația e proprietatea sfatului. Tov. Fleacă a spus că dacă securitatea a cercetat cazul, ei n-au mai cercetat, deoarece și tov. de la securitate sunt membrii de partid. Faptul s-a petrecut astfel:

În seara zilei de 26 Decembrie orele 19.00. operatorul Predescu Vasile a dat drumul la stație – se zice – pe București I și a plecat la cinema. Securitatea din T. Măgurele a sesizat că la stație vorbește „Vocea Americii”. Până au găsit pe operator spre a descuia și opri stația, un sfert de oră s-a transmis „Vocea Americii”.

Securitatea, în urma cercetărilor făcute, a găsit nevinovat pe operatorul Predescu Vasile pe motiv că aparatul de recepție al stației A.E.G. e foarte uzat și nu-și menține unda. Un sublocotenent radiofonist de la securitatea din Roșiori spune că la acest aparat se schimbă lungimea de undă prin antenă, și se poate chiar că atunci când aparatul funcționează mai multe ore consecutiv se încălzește condensatorul și se schimbă unda automat.

Tot tov. de la securitate a spus că operatorul Predescu Vasile are origine socială sănătoasă și e și membru de partid așa că n-ar fi vinovat.

Cercetând la raion dacă este sau nu membru de partid, nu s-a găsit numele lui nicăieri.

Încă un fapt care ar arăta că acest individ ar fi dubios este acela că el activa – se bănuiește – într-o organizație de partid din cartierul Măgurele la 3 km distanță de stație, organizație numai pe hârtie căci acolo nici nu s-au putut ține alegeri deoarece nu s-a reușit să se convoace membrii și nu activa în organizația de bază a Sfatului Popular al cărui salariat era.

În prezent Predescu Vasile este tot operatorul stației și a căpătat concediu, iar cheile stației se află la dânsul. Stația însă nu funcționează.

Raionul P.M.R. n-a anunțat regiunea despre această problemă și nici nu s-a interesat să cerceteze amănunțit cum s-a petrecut cazul.

Faptul că în regiunea Teleorman se trece cu ușurință peste unele probleme importante, reiese și din alte situații.

Atât Regiunea P.M.R. Teleorman, cât și raionul T. Măgurele n-au acordat atenția cuvenită Hotărârii C.C. al P.M.R. și Guvernului în legătură cu radioficarea. Aceasta nu a fost prelucrată și nici nu se știe ce conține. La raionul T. Măgurele vigilența e slăbită. La sediul raionului, de exemplu, nu este asigurată securitatea. Aci poate intra oricine când vrea și cum vrea fără să fie întrebat de nimeni. În urma celor constatate, am propus atât la raion cât și tov. prim secretar Stamate secretarul cu propaganda de la regiune, următoarele:

- Operatorul Predescu Vasile să fie schimbat din postul de operator al stației;
- Să se verifice de îndată personalul ce deservește stațiile de amplificare existente;
- Să se selecționeze elemente corespunzătoare pentru colectivele de redacție ale stațiilor.
- În planul de muncă al Comitetului regional pe trimestrul I să se prevadă prelucrarea hotărârii în legătură cu radioficarea, să se ia măsuri concrete și să se urmărească cum se va face și la raioane acest lucru.
- Să se verifice la raioane cum este asigurată securitatea sediilor.

15.I.1952

RG 4 ex.

Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar 732, f. 47–50.

1952 februarie 8, (București). Referat al Sectorului radio către C.C. al P.M.R. privind activitatea emisiunilor radiofonice pentru „țărâניה muncitoare“.

R E F E R A T asupra emisiunilor pentru sate

Pentru țărâניה muncitoare sunt mai multe feluri de emisiuni radiofonice:

Emisiunea pentru gospodăriile agricole colective (2 săptămânal), emisiunile pentru țărâניה muncitoare (3 săptămânal), ora satului (1 săptămânal).

Din studierea materialelor și din audițiile făcute, în legătură cu aceste emisiuni am constatat următoarele:

În emisiunile din perioada 15.XII.1951–1.II.1952 – pe care le-am analizat, au fost abordate problemele legate de Hotărârea C.C. al P.M.R. asupra muncii pe tărâmul construirii de gospodării agricole colective și al întovărășirilor agricole. S-a dat o atenție deosebită popularizării rezultatelor obținute de gospodăriile agricole colective existente, noile înscrieri în gospodării, îmbunătățirii muncii în gospodăriile colective în urma demascării și înlăturării chiaburilor, valorificării prisosului de produse al colectiviștilor prin cooperative și a pregătirii campaniei de însămânțări.

Prin diferite exemple concrete, emisiunile au sprijinit campania de colectări, iar prin lecțiile agrotehnice și zootehnice organizate la radio de către Societatea de Științe agricole „I. V. Miciurin“, radioul contribuie la educarea țărânimii muncitoare și îndrumarea ei pentru a pune în practică experiența sovietică.

Într-o măsură mai mică emisiunile au vorbit despre întovărășiri, pregătirea și repararea uneltelor agricole pentru muncile agricole de primăvară, dezvoltarea ramurilor anexe la G.A.C., despre activitatea G.A.S. și S.M.T.

Pe lângă părțile pozitive, în aceste emisiuni se constată și o serie de lipsuri:

Una din principalele lipsuri este că nu sunt explicate metodele de muncă sovietice, ci doar se amintește numele lor în emisiuni.

Nu au fost prezentați și popularizați câțiva președinți de gospodării agricole colective, cu care ocazie să li se fi arătat și metodele lor de muncă.

S-a neglijat să se vorbească în aceste emisiuni despre felul cum se desfășoară munca culturală în sectorul socialist (colțuri roșii, alfabetizare etc.) într-o singură emisiune s-a vorbit despre activitatea la un colț roșu.

Despre înființarea gospodăriilor colective din ultimul timp, ziarele au scris, dar radio-ul n-a pominit nimic în aceste emisiuni.

În emisiunile pentru gospodăriile colective nu s-a vorbit despre muncile ce se desfășoară în gospodării în timpul iernii spre a stimula și antrena pe toți colectiviztii să folosească just și cu folos timpul de iarnă.

Redacția trebuia să se preocupe ca să se transmită în emisiuni felul cum s-au desfășurat și ce învățăminte s-au tras cu ocazia prezentării dărilor de seamă asupra activității diferitelor gospodării colective.

În perioada 15.XII.1951–1.II.1952 nu s-a arătat nici un aspect din viața ce o duc țărani din țările capitaliste.

Aceste lipsuri dovedesc că redacția n-a știut să se orienteze just în planificarea problemelor ce trebuiau transmise în această perioadă.

În ceea ce privește calitatea materialelor transmise în aceste emisiuni care lăsase de dorit în perioada noiembrie–decembrie, s-a îmbunătățit în ultimul timp.

Cele mai frecvente lipsuri în aceste emisiuni sunt:

Șablonizarea care diminuează mult din puterea de convingere a emisiunilor s-a observat în prezentarea mai multor probleme.

De pildă când se vorbește despre crearea unei noi gospodării colective, peste tot e „frământare”; sfatul se „frământă”, în sat e „frământare”, oamenii sunt „frământați”, iar în asemenea situație propaganda chiaburilor se mărginește numai – că oamenii vor mânca la cazan. După ce s-a inaugurat gospodăria, frământarea s-a terminat.

Exemplele ce sunt folosite în emisiuni, nu totdeauna sunt cele mai grăitoare, mai convingătoare.

Se spune, de exemplu, că în gospodăriile colective care au lucrat după metode sovietice au obținut o recoltă foarte frumoasă la grâu de 1 800 kg la ha (în reg. Botoșani). Or această cantitate au scos-o și țărani din sectorul particular și sunt destule G.A.C. care au scos și câte 3 000 kg grâu la ha.

Se dau exemplu, ca cele mai bune gospodării cerealiste care au dat câte 3 kg grâu, jumătate kg orz la zi de muncă.

Alteori se umflă datele – că un colectivist a primit atâtea recolte cât n-a obținut în 7–8 ani când lucra individual, – dar nu dă cifra exactă.

În perioada 15.XII.1951–1.II.1952 se vorbește în 4 emisiuni despre gospodăria colectivă din comuna Osmanu, regiunea Galați, în schimb se neglijează alte gospodării care au rezultate și mai frumoase.

Uneori se prezintă confuz unele situații care pot face ca ascultătorii să nu mai considere ca exacte datele prezentate de radio. Așa de exemplu în emisiunea din 17 decembrie 1951 se vorbește că la sfârșitul lunii noiembrie un țaran (Anghel) s-a înscris în G.A.C.

În emisiunea din 31 decembrie, vorbind despre rezultatele obținute de gospodăria unde s-a înscris acest țaran, arată că și viața lui s-a schimbat mult. Or într-o lună n-avea cum să se schimbe.

Alteori se citesc declarații ale unor țărani muncitori care s-au hotărât să se înscrie în G.A.C., dar nu se dă nici numele, nici comuna ceea ce ar face să se creadă că asemenea declarații n-ar exista ci sunt inventate.

S-au prezentat apoi ca țărani săraci care au intrat în G.A.C., acei țărani cu 5 ha teren, 2 cai, un plug, o căruță, o prășitoare.

Aceste invenții ale redacției oglesc lipsa contactului redacției agricole cu terenul.

În lecțiile agrotehnice și zoologice ce se transmit la radio, în general nu se folosește un limbaj clar și nu sunt destul de explicite și pot da naștere la unele confuzii.

În general, în emisiuni, în prea mică măsură se arată contribuția organizațiilor de partid în vederea lichidării unor lipsuri în ceea ce privește organizarea muncii.

Considerăm că majoritatea lipsurilor ce au reieșit în urma analizării acestor emisiuni se datoresc lipsei de legătură cu terenul și orientării nejuste în planificarea problemelor în această perioadă. Lipsa legăturii tovarășilor din redacție cu terenul a dăunat calității emisiunilor și a făcut ca ele să fie unilaterale, iar lipsurile în planificarea problemelor au făcut ca radio-ul să nu poată contribui în toate împrejurările la mobilizarea, lămurirea și îndrumarea țărănimii muncitoare, cum ar fi de exemplu, munca culturală, muncile de iarnă în G.A.C. etc.

Pentru ca emisiunile pentru G.A.C., țărănimea muncitoare, ora satului, să-și atingă scopul pentru care au fost create, propunem:

- Întărirea redacției agricole chiar cu unele sacrificii din alte redacții, având în vedere perioada importantă a muncii culturale la sate și pregătirii campaniei de însămânțări.

- Redacția agricolă de la Comitetul de Radio să trimită planul de muncă lunar și unele emisiuni mai importante secției agrare a C.C. al P.M.R. pentru a primi indicații și sfaturi.

Sectorul Radio se va ocupa îndeaproape de alcătuirea emisiunilor, verificând periodic materialele înainte de emisie.

8.II.1952

RG. 4 ex.

Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar 732, f. 47-50.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Fondul personal – Constantin Diamandi

CRISANTA PODĂREANU

Aflăm din certificatul de naștere care se găsește la începutul fondului că unul din cei mai mari diplomați români s-a născut la Bârlad, în 12 martie 1870, apoi, din alte documente, că a studiat dreptul la Paris și a intrat în diplomatie la numai 23 de ani, fiind numit atașat la Berlin. Imediat după aceea a fost numit ministru plenipotențiar la Sofia, Roma și, în 1913, la Petersburg.

Din cei 1,15 m.l. de arhivă, aproape jumătate se referă la complicatele demersuri diplomatice ale lui Constantin Diamandi și Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, în perioada premergătoare și în timpul primului război mondial, în Imperiul rus. Nenumăratele telegrame cifrate trimise de Diamandi de la Petersburg Ministerului român al Afacerilor Străine și invers sunt mărturii ale situației interne a Rusiei, situației internaționale și jocurilor de interese ale marilor puteri. În același timp, rapoartele ambasadurilor de la București, expediate țărilor lor, dau o imagine a stării de spirit din România anilor 1914–1915 și a diverselor planuri concepute de oamenii politici români pentru mai multe eventualități.

În 1914 a avut loc o întâlnire între Ion I. C. Brătianu (a cărui personalitate o remarcă mulți diplomați străini în rapoartele către ministerele lor de externe) și S. A. Poklevski, ministrul Rusiei la București, la care acesta din urmă a făcut cunoscută dorința imperiului ca România să rămână neutră în schimbul teritoriilor locuite de români. Dar țarul Nicolae II temperează avântul trimisului său la București: „Rusia va îndeplini problema istorică la Marea Neagră, moștenită de la strămoși; contrar opiniei ambasadurului nostru din București, cred că Rusia nu este obligată să dea României nici o explicație privitoare la modul în care intenționează să rezolve, în acord cu Aliații, chestiunea strămtorilor. României nu-i stă să intre în concertul

celor trei țări, ea nu va trebui să pretindă să participe la discuția hotărârii definitive“.¹

Cam tot atunci, Constantin Diamandi îi trimitea ministrului român al afacerilor străine, E. Porumbaru, proiectul unei convenții de cooperare militară ruso-română. Și, fiindcă unui imperiu uriaș îi era permis să nege astăzi ceea ce afirma ieri și să dorească egalitate, dar nu pentru căței, iată ce însemna diplomație românească, scrie Diamandi în notele sale despre anul 1914: „Vizita țarului la Constanța. Întoarcere de la Predeal la București. În același vagon – Sazonov², Brătianu, Diamandi și Poklevski-Koziel; Poklevski: «Situația e îngrijorătoare, criza e posibilă». Și, deodată, tam-nesam: «Care ar fi atitudinea României în cazul unui conflict rus-austro-ungar pe tema Serbiei?». Diamandi: «Dragul meu ministru, strici o plimbare așa frumoasă cu prevestiri atât de pesimiste! Prea pesimiste, fără îndoială, pentru că situația nu e așa de gravă». (Pe la Chitila) Sazonov repetă la rândul său clar și precis întrebarea lui Poklevski-Koziel. Brătianu, (la București): «România nu va întreprinde nici o acțiune contrară intereselor ei». (La Gara de Nord, în mașină) Brătianu și Diamandi: «Repede, înarmarea!»“.³

În 1927 Constantin Diamandi scria în memoriile sale: „România încheiase la 1 octombrie 1914 un tratat de neutralitate cu Rusia, care trebuia să fie ratificat la Londra și Paris și care a fost prima etapă a politicii românești în războiul cel mare. Dar noi ne-am dat seama imediat, că pentru a putea face unitatea națională, România nu putea să rămână pe acest tratat de neutralitate. Nu o dată ni s-a declarat în mod oficial, atât la Petrograd cât și în alte capitale, că țările care vor rămâne neutre, cu arma la picior, nu vor fi primite la conferința păcii și nici nu vor avea dreptul să expună revendicările lor. Prin urmare, a crede că România putea să rămână neutră în acest conflict mondial care, în același timp, pune chestiunea naționalităților, era pentru noi o siguranță că nu puteam obține integritatea țării noastre fără a participa la război. În ziua de 3 mai 1915 fusese însărcinat de Ion Brătianu de a prezenta d-lui Sazonov la Petrograd harta revendicărilor noastre. După cum am expus într-un capitol precedent, chiar când am intrat în biroul d-lui Sazonov mi-a spus: «Acum când Italia a intrat în război pretențiunile României au scăzut». Mi-am dat seama imediat că negocierile vor fi grele, nu mă așteptam însă să fie atât de grele cum au fost și care au durat mai bine de un an. Rusia și Antanta și-au închipuit că, de vreme ce obținuseră concursul Italiei, al României nu mai avea același preț. La întrevvederea avută, la 3 mai, cu dl. Sazonov venisem cu harta revendicărilor noastre, însă el, de la început, mi-a prezentat o hartă care, amănunt curios, data de la 1875 și în care naționalitățile dintre Tisa și Prut, adică Transilvania, Banatul și Bucovina tocmai teritoriile care trebuiau să fie negociate de noi, erau însemnate cu culori și culoarea dominantă, la prima vedere, era culoarea verde reprezentând elementul slav... Am înțeles de la prima convorbire cum că, dacă pentru Transilvania propriu-zis nu o să avem dificultăți, în schimb vor fi dificultăți mari pentru Bucovina și pentru Banat, adică tocmai acele provincii din monarhia austro-ungară în care se găseau și elemente slave printre elementul românesc. Prima convorbire cu dl. Sazonov a fost amicală, însă a subliniat dificultățile problemei care era de negociat. Dar am simțit în același timp și alt lucru pe care documentele publicate de soviete le-au arătat, adică mi s-a dat a înțelege că noi vom negocia direct cu Rusia și să nu sperăm la sprijinul Aliaților pentru a susține cauza noastră.

¹ Arh. St. Buc., fond Constantin Diamandi, dosar 29, f. 9.

² S. D. Sazonov, ministrul rus de externe.

³ Arh. St. Buc., fond Constantin Diamandi, dosar 120, f. 2.

Am spus că am simțit aceasta și documentele ulterioare au arătat mai precis și când am spus d-lui Sazonov că noi nu putem transige asupra punctului principal al cererilor noastre, s-a interpretat imediat, atât de generalisimul armatei rusești, Nicolae Nicolaevici, cum că România lansează un ultimatum și că făcusem propunerea noastră sub forma unei somațiuni. De fapt nu era un ultimatum și nu era o somațiune; dar în concepțiunea marilor puteri nu putea să creadă că un stat mic căruia îi cer mai mare sacrificiu, adică al sângelui și al intrării în război, să pună condițiuni pentru intrarea sa în acțiune”.⁴

Într-un articol scris mai târziu, Constantin Diamandi relatează convorbirile italo-române din 1915 referitoare la intrarea celor două țări în război. Interesant este că diplomatul, scriind despre evenimente îndepărtate în timp, remarcă faptul că, la vremea la care ele se petreceau, oamenii chemați să hotărască, și cu atât mai puțin opinia publică, nu vedeau totul atât de clar, așa cum le vede cel care le analizează peste ani.

În 1916, aflat tot la Petrograd, primește o telegramă necifrată de la Ion I. C. Brătianu, cum că trupele rusești au intrat în Mamornița, pe teritoriu românesc. „Necifrată? De ce? El era omul cel mai secret. Ca să știe toată lumea, și Germania și Austria și să le deturneze bănuiele că Brătianu s-ar fi pus de acord cu Rusia ca aceasta să folosească teritoriul românesc pentru a cădea în spatele trupelor austro-ungare”.⁵

Din păcate există doar fragmente de memorii și acelea dezlănate, semn că Diamandi nu ținea la formă și ordine. Dar chiar și așa aflăm cum a fost chemat în 1916 de Ion I. C. Brătianu la Florica, închis într-o cameră și pus să redacteze declarația de război a României.

Un memorandum asupra României, publicat de primul ministru britanic, Lloyd George, în 1916, în „Atlantic Monthly”, menționează: „Am luat cunoștință de declarația de război a Bulgariei adresată României. Cred că Hindenburg, care s-a opus totdeauna concentrării forțelor germane în vest, își va îndrepta atenția către România. Noi ar trebui să ne gândim la un plan de ajutorare a României în cazul în care ar fi atacată. Nu ne putem permite o altă tragedie sârbă. Nu cred că echipamentul armatei române îi permite să reziste mult timp unui atac austro-german-bulgar... Deci Statul Major să vadă ce am putea face, împreună cu Franța și Italia, ca să ajutăm România în cazul în care ar interveni un atac formidabil”.⁶

Într-un raport de la Petrograd către Ion I. C. Brătianu, Diamandi relatează întrevăderea colonelului Rășcanu cu țarul, faptul că acesta din urmă a afirmat că Rusia face tot ce poate ca să-i vină în ajutor României cu mijloace de transport și muniție, și că 15 000 de prizonieri români transilvăneni aflați în Rusia ar putea fi cedați României.

Un proces-verbal de percheziție la Legația germană din București arată că, în octombrie 1916, aici au fost găsite explozibil și culturi de bacili care generează boli la animale, transmisibile la om.

Câteva note relevă contribuția regilor Carol I, Ferdinand și a reginei Maria la Unire. În 1915 Ferdinand îi scria împăratului Germaniei arătându-i starea de spirit a poporului român care cere eliberarea fraților oprimați din Ungaria și dificultatea de a se menține în neutralitate. În același an regina Maria îi descrie regeli

⁴ Ibidem, dosar 105, f. 1.

⁵ Ibidem, dosar 125, f. 1.

⁶ Ibidem, dosar 97, f. 2.

⁷ Pentru acest episod, care ar fi putut avea consecințe deosebit de grave, vezi Ion Dumitriu Snagov, *București, mai 1916: Istoria unei mari catastrofe eșuate*, în „Revista Arhivelor” LXIX (1992), vol. LIV, nr. 4, p. 430–439.

George V al Angliei conflictul sufletesc al regelui Carol I și simpatiile poporului față de Franța și Anglia, vorbind apoi de situația dificilă a regelui Ferdinand, sfășiat între originea lui și datorie, și asigurându-l pe suveranul britanic de faptul că la Ferdinand contează în primul rând salvarea țării sale. Însă, continuă Maria, Ferdinand nu se poate arunca într-o aventură. O alianță cu Rusia nu oferă garanții decât dacă acestea sunt contrasemnate de Anglia și Franța. Și, mai departe, regina le demonstrează, țarului, marii ducese ruse Vladimir și regelui Victor Emanuel III, al Italiei, că reproșurile adresate României că ar avea pretenții teritoriale exagerate nu sunt juste.

„Moartea regelui Carol“, scrie Diamandi în aceeași memorii risipite, „deschidea, cu urcarea pe tron a noului suveran, o întreagă serie de îndoieli pe care n-a întârziat să le risipească în mare parte mesajul, emoționant în simplitatea lui, al regelui Ferdinand, rostit în fața aleșilor națiuni: //Voi fi un bun român//... Un bun român, adică voi uita că sunt născut Hohenzollern, că am servit în tinerete în armata germană, în timp ce marea conflagrație actuală atrage ineluctabil țara pe care sunt chemat s-o conduc, în partea opusă a tot ceea ce reprezintă originea mea“.⁸

Pitoresc este interviul luat Elenei Lupescu în „Pesti Naply“, unde aceasta vorbește despre relația ei cu Carol II, căruia îi face un portret: „... Carol are o natură curioasă și puțini își dau silința să-l înțeleagă. Este foarte hotărât, dar puțin stângaci. Deci este scurt, răspicat, s-ar crede că este puțin brutal. Nu este schimbăcios. Este serios, nu este afemeiat. Femeile nu-l consideră ca om atrăgător. Nu știe să curteze pe cineva, este prea sincer, deci nu este perfect om de salon. Îl doare că prietenii nu-l înțeleg, deci se interesează de sport, auto, aviatică. În astfel de cazuri i se spune că este sălbatic, nu se poate omul înțelege cu el. Eu știu că nu este sălbatic. Este cavalier, mărinos, fidel și patriot...“.⁹

În 1919 ambasada română a fost expulzată din Rusia, iar Constantin Diamandi – închis la Petropavlovsk. După război, când toată lumea dorea pace, a început jocul de interese care a creat o asemenea tensiune încât se prevedea un nou conflict militar.

În 1922 Ministerul român al Afacerilor Străine îl avertiza pe Lloyd de faptul că Rusia devine din ce în ce mai amenințătoare în privința strămtorilor. Constantin Diamandi a fost președintele delegației române la Conferința de la Lausanne din iulie 1923, în urma războiului turco-grec. Pe această temă sunt articole, discursuri, conferințe și lucrări. Ecourile războiului mondial nu se stinseseră nici în 1925, când România cerea, printr-un memorandum, reparații de la Germania. Un „aide-mémoire“ reunește Polonia, România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven în ceea ce privește evaluarea bunurilor statului de pe teritoriile cedate de Austria, Ungaria și Bulgaria. Radu Djuvara, în 1930, raporta Înaltei Regențe, Președinției Consiliului de Miniștri, Ministerului Afacerilor Străine și Ministerului Armatei că a aflat pe căi diplomatice de pregătirile U.R.S.S. de a ataca Basarabia. De altfel, Constantin Diamandi dispunea de câteva documente rusești secrete pe care le-a redat în rezumat.

În 1922 este ministru plenipotențiar al României la Societatea Națiunilor și curierul Casei Regale, iar în 1924 – trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Franța. Aici desfășoară o activitate bogată, de la încheierea Tratatului de alianță și prietenie dintre România și Franța, până la participarea la manifestările Alianței Franceze, la Târgul comercial și Ziua franco-română de la Lille, aniversarea Inde-

⁸ Arh. St. Buc., fond Constantin Diamandi, dosar 113, f. 16.

⁹ Ibidem, dosar 102, f. 3.

pendenței și Unirii României, la ceremoniile Academiei Jocurilor Florale din Toulouse, al cărei *doctor honoris causa* devine, la Uniunea Interlaliată, prilejuri cu care rostește discursuri în care face scurte incursiuni în istoria românilor pentru a o face cunoscută francezilor. În 1928 este invitat la deschiderea unei catedre de istorie și civilizație românească la Institutul comercial din Lille, apoi la centenarul publicației „*Revue des Deux Mondes*” și la cel al poetului Frédéric Mistral.

Să nu ne surprindă, așadar, mulțimea de cărți de vizită și de invitații la sesiuni, conferințe, manifestări artistice, serate și recepții unde se mănca: „*Mignonnettes de veau maréchale*”, „*Asoerges de rolle*” și „*Cailles en cocottes aux raisins*”.

Dintre articolele creatorului de fond amintim: *Tenebrele politicii ruse*, *Un pas greșit al diplomației franceze*, *Presiuni străine în România*, *Cele două Alsacii ale noastre* și *Negocierile teritoriale*, iar dintre lucrări – *Războiul cel mare văzut de pe versantul oriental*. Nu mai vorbim de memorii, note și însemnări pentru redactarea celor dintâi, nesistematizate, e adevărat, dar foarte valoroase și așa.

Tăieturile din ziare și buletinele de presă ale unor agenții relatează despre pretențiile teritoriale sârbești (1915), retragerea trupelor române și asasinarea lui Rasputin (1916), Conferința româno-ungară de la Viena asupra problemei optanților (1929), situația politică internă a României și cea internațională. Există o statistică a refugiaților din zona frontului în județul Putna, o scurtă istorie a Banatului, raportul Comitetului Uniunii Interlaliat pe 1926, o hartă administrativă a României Mari și o comunicare pe teme de drept internațional la Academia Diplomatică Internațională. Cea mai mare parte a documentelor este scrisă în limba franceză. Urmează, ca frecvență, limbile română, engleză, germană, rusă, spaniolă, italiană și maghiară.

Dintre scrisori, menționăm pe cea a lui Diamandi către Ion I. C. Brătianu căruia îi cere documente privind acțiunile diplomatice din 1915 ale României pentru atragerea Italiei de partea Aliaților, și pe cea adresată lui I. G. Duca, în care vorbește despre clauzele tratatului de la Lausanne.

În ceea ce privește autorii scrisorilor primite de Constantin Diamandi, enumerăm aici pe G. Alexinsky, președintele Cercului basarabenilor din Paris, care îi mulțumește pentru ajutor, mareșalul Alexandru Averescu, Nicolae Bagdasar, generalul Henri Berthelot care îl felicită cu ocazia încetării misiunii lui Diamandi în Franța (1930), Martha Bibescu, George Boncescu, Raoul Bossy, Ion I. C. Brătianu, care aduce corecții unei lucrări a destinatului, Vintilă Brătianu, care scrie despre reparațiile de război și posibilitățile României, A. C. Cuza, Alexandru Davilla, I. G. Duca, Grigore Gafencu, Alexandru Lapedatu, G. G. Mironescu, I. Mitileneu, Raymond Poincaré, președintele Franței, care elogiază articolele lui Constantin Diamandi asupra războiului, Stelian Popescu, care îl roagă să-i trimită amintiri despre Ion I. C. Brătianu, mareșalul Prezan, Savel Rădulescu, Barbu Știrbei, Nicolae Titulescu, care își manifestă nemulțumirea față de afirmațiile unor ziare că ar exista un diferend între ei doi, Elena Văcărescu, generalul Artur Văitoianu, care solicită sprijin pentru înzestrarea armatei, și alte persoane și personalități care îi trimit lui Constantin Diamandi urări, invitații, mulțumiri, salutări și fac eternele și omenăștile intervenții pentru rezolvarea unor probleme personale.

Din telegramele de condoleanțe trimise fiului său, Jean, aflăm că marele diplomat a murit în 1931, la un an după ce Ministerul Afacerilor Străine îi făcea cunoscut că era pus „în poziție de retragere din oficiu”.

Documentele fondului Constantin Diamandi sunt de o excepțională valoare deoarece ele aparțin unui om care a cunoscut multe lucruri neștiute de contemporani și, mai mult decât atât, le-a valorificat în beneficiul României.

CERCETĂRI PESTE HOTARE

Cercetări la Strigoniu

În cadrul cercetărilor efectuate în Ungaria, cu ajutorul larg al factorilor științifici din Strigoniu (Esztergom), au putut fi abordate unele fonduri puțin cunoscute de istoriografia din România. Importanța fondurilor locale se explică prin faptul că în acest oraș s-a fixat, la începutul mileniului nostru, reședința primatului Ungariei. Constrânsă de expansiunea otomană, în 1543, reședința se mută la Târnavia (Nagyszombat, azi Trnava-Slovacia). După alungarea turcilor (1683), primarul se stabilește la Pojon (Bratislava), iar din 1819 se restabilește reședința la Strigoniu. În ciuda faptului că bunurile culturale ale arhiepiscopiei au fost nevoite să fie puse la adăpost de 13 ori din cauza războaielor și convulsiiunilor politice, o bună parte din acestea au putut fi transmise posterității.

Arhiva primațială însumează 1429 m liniari, împărțită în mai multe compartimente. „Archivum ecclesiasticum“ cuprinde acte databile între 1138–1526, fără să mai conțină documente inedite pentru istoria Transilvaniei. „Archivum ecclesiasticum vetus“ (1527–1766) cuprinde actele legate de activitatea lui Nicolaus Olahus, în calitate de primat (1553–1568). Ele reflectă o latură inedită a marelui om de cultură, anume capacitatea lui organizatorică și reformatoare, oglindită în instrucțiunile lui (vetus 116/2), vizitațiile efectuate (vetus 2121) și decretele sinodale (vetus 97). El a promovat și învățământul (vetus 1588). Grosul actelor privind Transilvania provin din anii 1698–1918 și figurează în amintita colecție și în „Archivum ecclesiasticum novum“ (1766–1950), aceasta din urmă împărțită după perioadele de păstorire ale primaților.

Imigrarea ortodocșilor din Balcani (sârbi, macedoromâni, greci) a făcut ca problemele legate de aceasta să preocupe forurile superioare ale bisericii catolice ungare (vetus 1853, 1864, 2079). O seamă de dosare conțin dispozițiile imperiale referitoare la statutul ortodocșilor. Remarcăm cele privind perioada 1777–1784, ani premergători răscoalei conduse de Horea. (Batth. III P. E. 64/37). Găsim informații despre confirmarea imperială a episcopilor ortodocși (1718–1769), probleme legate de vizitațiile lor (1771–1777) și stabilirea stolelor (1765–1787). (vetus rel. ecclesiastica 103, poz. 611–616). La fel apar documente privind statutul ortodocșilor și activitatea lor, uneori criticată (1728–1789) (stricte rel. 114, poz. 654–657, 696).

O problemă bine reprezentată este cea a unirii cu Roma. În prima fază aceste străduințe au vizat pe armeni (1684–1692) (vetus 774). Din prima perioadă a realizării unirii românilor evidențiem raportul parohului din Șimleul-Silvaniei, referitor la românii din comitatul Crasna (vetus 1840). Un voluminos dosar se referă la evenimentele din Principatul Transilvaniei, desfășurate între 1698–1701 (vetus 338). Probleme similare tratează și un memoriu al episcopului Batthyany din Alba-Iulia. (Batth. III P. E. nr. 4/20–23).

Alte documente fac lumină în problema trecerii lui Martinovici, episcop ortodox arădean, la uniți (1714–1714) (vetus 390). Lupta dintre ortodocși și uniți, în comitatele Arad și Bihor (1705–1761), poate fi studiată în numeroase documente (vetus sticte rel. 122, poz. 691, 873).

O nouă acțiune pentru realizarea unirii a fost inițiată în prima jumătate a secolului al XIX-lea de episcopul Samuil Vulcan, ceea ce a produs o reacție ortodoxă. Desfășurările din comitatele Timiș, Torontal și Caraș sunt oglindite în mai multe dosare (Kop. cat. 34, Simor cat. D. 1/10, Rud. rel. 1/14–8).

Problemele s-au complicat după revoluția de la 1848/49, în timpul căreia ortodocșii, în mai multe locuri din Crișana, au alungat preoții uniți. Episcopul Vasile Erdélyi, din Oradea în 1850, cerea asistență pentru restabilirea situației, iar în 1852, primatul acuză pe episcopul Șaguna de faptul că se opune unirii. (Scit cat D. Nagyvárad gör. kat., Fogaras 1852). În 1853 se interzice preoților ortodocși să se „amestece” în probleme catolice. (Scit cat D vages 1853).

În timpul revoluției de la 1848/49 au fost elaborate proiecte pentru îmbunătățirea situației bisericii unite. (Ham 1848). Ele au rămas pe hârtie, cu atât mai mult că după revoluție episcopul Lemeny a fost îndepărtat din scaun, preconizându-se numirea unui vicar. De la Strigoniu s-au făcut pași pentru eliberarea fostului episcop, internat la Viena. Mai multe acte se referă la înscăunarea episcopului Șterca-Suluțiu (Scit cat D Fogaras 1849, 1850, 1850–51).

În urma demersurilor românești la Viena, primarul Scitovszky instituie o comisie prezidată de episcopul Erdélyi, care elaborează un plan aprobat de împărat și supus papei, privind crearea unei mitropolii unite de sine stătătoare. La cererea papei, primatul și alți episcopi implicați își dau consimțământul, mitropolia din Blaj înființându-se în 1853. (Simor cat D fasc 3/1, 3/15 – 1850). În aceeași perioadă sunt create episcopiile de la Lugoj și Gherla. (Ibidem). Dat fiind faptul că au rămas probleme privind arondarea episcopiilor românești, un număr de credincioși cer transferarea lor din dieceza Muncaciului în cea a Orăzii. (Simor cat D fasc. 1/6 nr. 4793/1882, 1/11 nr. 313/1872, 953/1875, 4437/1879).

Date inedite pot fi cercetate la Strigoniu în legătură cu problema Episcopiei greco-catolice maghiare, formată în 1866 și încurajată de ministrul Eötvös (1867). Proiectul a fost combătut de primatul Simor (1868), iar Vaticanul, în 1896, a oprit folosirea limbii liturgice maghiare. Proiectul, reluat cu insistență după 1900, nu a fost obiectat de episcopatul unit român, cerând doar delimitarea ei fără parohii românești. Cererea lor a fost într-o măsură aprobată de Vatican, care, din parohiile românești vizate, a scos 15 parohii din zestrea noii dieceze, printre care Bedeul și Bătania (Scit cat D Nagyvárad gör. kat., Simor cat D fasc. 1/5, Vaszary cat De Hajdusdorog). Problemele, în anii următori au produs frământări, materialul respectiv însă nu a putut fi găsit.

O seamă de documente oglindesc contradicții interne din sânul bisericii unite. Confruntarea dintre episcopul Lemény și mișcarea națională condusă de Simion Bărnuțiu a implicat și pe primatul Kopácsi (1845–1846). În urma plângerilor formulate împotriva episcopului, ca și replica acestuia, au determinat inițierea unei anchete de către episcopul Erdélyi, reluată de episcopul Gaganecz din Eperjes (azi, Presov – Slovacia). Printre altele pot fi văzute dosarele referitoare la Simion Bărnuțiu, Dimitrie Boer și Simion Crainic. (Kop cat D nr. 277 fasc 4–6).

Cardinalul Rudnay, fost episcop de Transilvania și primat (1819–1931), a fost informat despre mișcările românești din cadrul bisericii ortodoxe împotriva ierarhiei sârbești. (Rud rel 1/18–20). În 1879 sunt formulate revendicări în Maramureș în vederea creării unor parohii românești. (Simor cat D fasc 3/15 nr. 5636/1879). Prin 1867–82 s-au produs diferende între credincioșii români și maghiarii uniți din Macáu privind limba liturgică. (Scit cat D fasc 1/16–1867, Nagyvárad gör. kat. H)

Situația materială a clerului poate fi cunoscută din consemnarea veniturilor parohiale. Asemenea centralizatoare provin din dieceza Agriei (Eger), întocmite

în 1741 și 1802. (Vetus 2100/3, A 5417/IV). Situația diecezei Orăzii a fost evaluată pe la 1885–1886. (Simor secr 42/1882, 1, 7/1886).

Unele scripte oglindesc străduințele episcopului Ioan Olteanu privind consolidarea diecezei Lugojului (1870–1873). (Simor secr 36/1871, 43, 45, 49/1873). În 1854 are loc reorganizarea ordinului bazilitan. (Scit cat D Fogaras 1854).

Din străduințele cultural-religioase spicuim traducerea catehizmului catolic în limba română la sfârșitul secolului al XVIII-lea. (Batth I. F S nr. 727). În 1809, episcopul Samuil Vulcan prezintă un memoriu privind dezvoltarea instrucției populare la români. (Károly-Ambrus, suffr. nr. 6/2). Frământări au premers congresul mitropolitan din 1873, inițiat de Ioan Vancea, abordând problema școlilor „poporale”. (Scit secr 18/1870, 17/1872). Aflăm că în 1874 teologii români din seminarul central din Budapesta au inițiat o „școală literară”. (Scit cat D fasc 1 nr. 4450/1870).

La biblioteca primațială se păstrează, printre altele, lăsământul documetar al cardinalului Ignatie Batthyány, strâns în timpul funcționării sale în Transilvania și, apoi, în scaunul primațial (1776–1799). Materialele sunt organizate în categorii și titluri tematice.

Remarcăm documentele referitoare la ortodocși, inclusiv macedoromâni și unirea cu Roma (cat I tit 7). Date privind episcopiile și parohiile unite din diecezele Oradea, Muncaci și Transilvania pot fi citite în cat II, tit 5.

Cat IV, cu genericul „Extraneea”, cuprinde documente transilvănene (I), printre altele protocolul lui Sigismund Báthory. Titlul III se referă la Bucovina și Moldova. În cat. VIII „comercianții greci și turci”, inclusiv macedoromâni. Titlul V oglindește mutațiile demografice, mai ales începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea. În mod deosebit au reținut atenția noastră dosarele referitoare la răscoala din 1735, din zona Arad-Bichiș, precum și datele referitoare la „Hora și Gloska”. Categoria X cuprinde manuscrise istorice. Titlul I găzduiește lucrările lui Mathias Běl, care, în secolul al XVIII-lea, a descris o serie de comitate, inclusiv cu populație românească. Remarcăm și lucrarea lui Carol Sives despre mine-rarele Transilvaniei și Ungariei.

Demersurile noastre la arhiva comitatului nu s-au soldat cu rezultate abundente. Ne-au reținut atenția doar datele găsite aici și la biblioteca orașului, privind biserica ortodoxă (azi, dezafectată), în care un număr de icoane au fost lucrate de bănătenii Gheorghe Ranite și Nedelcu Popovici (1742), în prezent fiind depuse în colecția eparhială ortodoxă-sârbă din Szentendre.

Muzeul hidrologic ungar deține o colecție de hărți provenite din secolele XVII–XX. Ni se pare a fi un material inedit harta desecărilor din zona Timișului, întocmită în 1835 de Petrovics Pál. O hartă similară există din zona Beiușului. Harta lui C. Winkler, din 1740, oferă amănunte despre Banatul Timișan. Mai multe hărți privesc Moldova și Țara Românească, printre care figurează și una din jurul anului 1700. În colecție apare și un material cartografic, semnat de I. F. Schmidt, privind Țara Românească, Moldova și Basarabia (1807).

Fondurile arhivistice din Strigoniu oferă completări prețioase la diverse teme istorice românești.

EUGEN GLÜCK

Al XIII-lea Simpozion național de istorie și retrologie agrară a României, Constanța, 31 august – 3 septembrie 1993

Acest al XIII-lea simpozion și-a desfășurat lucrările la Constanța, în cadrul Universității „Ovidius”. A fost organizat de Societatea de Istorie și Retrologie Agrară din România, în colaborare cu Academia Română de Științe Agricole și Silvicultură, Ministerul Agriculturii și Alimentației, Direcția Generală a Arhivelor Statului, Prefectura județului Constanța, Universitatea „Ovidius”, Asociația crescătorilor de albine din România etc.

Lucrările s-au desfășurat în cadrul următoarelor secțiuni: Originile și începuturile agriculturii în România; Agricultură generală; Cultura plantelor; Creșterea animalelor; Instituții, relații și ideologii agrare; Personalități agrare; Viața rurală.

Din partea Direcției Generale a Arhivelor Statului și a filialelor sale au ținut comunicări, în ordinea secțiunilor, următorii: Lidia Brâncănu, „Documente privind reforma agrară din Basarabia (1921)”; Virgiliu Z. Teodorescu „Expoziția agricolă a Moldovei reîntregite (1921)”; Maricica Ifrim – Iași, „Agricultura în economia rurală moldovenească (sec. XV–XVII)”; Elisabeta Negulescu – Ploiești, „Agricultura județului Prahova în a doua jumătate a sec. XIX”; Ancu Damian – Giurgiu, „Industria alimentară

giurgiuveană în prima jumătate a sec. XX”; Angela Pop – Constanța, „Întreprinderea textilă „Dobrogeana” din Constanța și condițiile înființării ei”; Silviu Văcaru – Iași, „Exportul de cereale și de animale al Moldovei în anii 1832 – 1859”; Elisabeta Marin – Brașov, „Împărțirea terenurilor arabile din hotarul Brașovului în manuscrisele „Colectanea”; Gh. Iavorski – Brăila, „Recensământul agricol din 1850 în județul Brăila”; Dorin Goția – Sibiu, „Propagandistul agronom al Astrei în anii primului război mondial”; Gheorghe Radu – Piatra Neamț, „Creșterea animalelor în județul Neamț în anii 1920–1940”; Nicolae Dumitrașcu – Piatra Neamț, „Cultura plantelor în județul Neamț în anii 1920–1940”; Liviu Boar – Tg. Mureș, „Începuturile cultivării cartofului în Transilvania”; Stanca Bounegru, „Societatea ecvestră de îmbunătățire a raselor (1873–1920)”; Ion Bălan – Giurgiu, „Reforma agrară din 1864 în județul Vlașca”; Vilică Munteanu – Bacău, „Agricultura și școala în satele din județul Bacău”.

Și de această dată simpozionul s-a constituit într-un dialog util asupra a ceea ce s-a realizat și ceea ce urmează să se realizeze în acest domeniu de activitate.

LIDIA BRÂNCĂNU

Congresul spiritualității românești din Balcani și zonele învecinate 8 – 10 octombrie 1993

Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de pretutindeni (președinte prof. dr. Victor Crăciun), în urma acțiunilor desfășurate în Basarabia, Bucovina și între românii din Ungaria și Serbia, a organizat, în colaborare cu Prefectura județului Caraș-Severin, la Băile Herculane, primul Congres al Spiritualității Românești din Balcani și zonele învecinate.

Scopul Congresului a fost cunoașterea realității cu care se confruntă românii din Republica Moldova, Ungaria, Serbia, Macedonia, Bulgaria, precum și din zonele învecinate: Slovacia, Ucraina, Țările Baltice. La Congres au fost invitați peste 150 participanți și observatori din România și 16 țări europene.

Lucrările s-au desfășurat în plen și 4 secțiuni: I. Istorie–sociologie: Românii – vechime, destin, viitor. II. Credință și cultură: Valori românești în Balcani și zonele învecinate. III. Turism și ecologie: Turismul – mijloc de apropiere și cunoaștere a specificului românesc de pretutindeni. IV. Informatică – educație mass-media: Să ne ajutăm pentru a viețui în mileniul trei.

Congresul a fost coordonat de personalități de seamă ale vieții politice, sociale, spirituale și culturale ale românilor din țară și de pretutindeni. Alegerea stațiunii Băile Herculane pentru desfășurarea acțiunilor Congresului nu a fost în-

tâmplătoare. În acest an s-au împlinit 1840 de ani de atestare documentară a stațiunii, ceea ce a făcut ca în încheierea Congresului să aibe loc un spectacol folcloric.

În plenul Congresului, care a avut loc în sala Casei de cultură din Băile Herculane, cuvântul de bun venit a fost ținut de lector universitar Traian Zamfir, prefectul județului Caraș-Severin. În continuare a fost transmis mesajul președintelui României, Ion Iliescu, urmat de mesajul președintelui Republicii Moldova.

Prea Fericitul Teotist, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, a dat binecuvântarea Congresului; din partea Academiei Române, a vorbit președintele acesteia, Mihai Drăgănescu, profesor dr. Victor Crăciun, președintele executiv al Congresului, președintele Ligii Culturale, a exprimat „Puncte de vedere privind întrajutorarea românilor de pretutindeni adresate celor 33 de milioane de români din lume. Eseul a fost publicat și dat congresiștilor pentru informare. Pentru interesul prezentat, enumerăm capitolele eseului: *Românii din afara României*:

1. Situația istorică în Basarabia și Bucovina de Nord. 2. În Europa de est – Ucraina, Rusia, Kazahstan, Uzbekistan, Bielorusia, Lituania, Gruzia, Turkmenia, Azerbaidjan, Kirghizia, Letonia, Estonia, Tadjichistan, Armenia. 3. În jurul României și sudul Dunării – Bulgaria, Serbia, Macedonia, Albania, Grecia, Ungaria, Slovacia. 4. În Europa de Vest în țările romanice: în Germania și Austria; în Marea Britanie și țările nordice. 5. În America și Australia. 6. În alte zone. Considerații generale.

Pe lângă datele statistice furnizate, se mai dau informații referitoare la credința românilor: societăți culturale etnice și de relații bilaterale: cine sunt românii în lume. Eseul se încheie cu „Probleme fundamentale și speciale privind unitatea spirituală a românilor de pretutindeni”.

În plen, au mai luat cuvântul din partea gazdelor, dr. Iancu Gogâldan, primarul stațiunii Băile Herculane; dr. Ilie Cristescu, directorul societății „Hercules” S.A. Băile Herculane și Ion Ungureanu, ministrul Culturii și Cultelor din Republica Moldova. S-a adus salutul delegațiilor românilor din Bucovina și sudul Basarabiei, Ungaria, Republica Moldova, Serbia, Macedonia, Bulgaria etc.

Direcția Generală a Arhivelor Statului a fost prezentă cu comunicări în cadrul secției I – istorie – sociologie. Secția a avut ca moderatori pe ministrul de interne, generalul locotenent George Ioan Dănescu, care a și prezentat comunicarea „Activitatea comercială a românilor din sudul Dunării – punte de legătură în secolele XVII-XIX”.

Dintre moderatori au mai făcut parte și Înalț Prea Sfințitul Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, membru al Academiei Române; Nicolae Mareș, director al Direcției relațiilor cu românii din afara granițelor din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, Gheorghe Funar, primarul orașului Cluj-Napoca, prof. univ. dr. Milan Vancu, Universitatea din Belgrad, Serbia, Valeriu Matei, președinte de onoare al Societății „Ginta Latina” – Republica Moldova etc.

Comunicările au fost prezentate de Lidia Brâncănu „Un document inedit privind deschiderea Agenției consulare a României în Imperiul otoman (1860)”; dr. Adina Berciu, „Acțiune culturală deosebită a aromânilor din Imperiul otoman la începutul secolului XX”.

În cadrul secțiunii a II-a Credință, limbă și cultură, șeful filialei Mehedinți a Arhivelor Statului, Nicolae Chipurici, a prezentat comunicarea „Turnu Severin – centru cultural național pentru românii din Iugoslavia și Peninsula Balcanică”.

În încheierea comunicărilor ținute în cadrul celor patru secțiuni a luat cuvântul dr. Adrian Năstase, Președintele Camerei Deputaților și Președintele de onoare al Societății Comunităților Spirituale Românești, înființată cu prilejul Congresului. De asemenea, au luat cuvântul senatori, prefecti de județe, delegați ai românilor de pretutindeni.

Lucrările Congresului s-au desfășurat sub patronajul președintelui României, Ion Iliescu; patriarhului Bisericii Ortodoxe Române P. F. Teotist; primului ministru al Guvernului, Nicolae Văcăroiu, președintelui Academiei Române, acad. Mihai Drăgănescu.

Lucrările Congresului au aprofundat necesitatea dezvoltării unității spirituale a românilor de pretutindeni, desprinzându-se problemele fundamentale și speciale ale unității spirituale.

LIDIA BRÂNCĂNU

Simpozionul „Imagini și permanențe în etnologia românească“

Simpozionul în discuție trebuia să se țină la Sorocea în anul 1992. Nu a fost posibil din cauza rusofonilor transnistreni. A rămas însă insigna, bătută de soroceni, care va mărturisii în timp, despre acest moment istoric. Acțiunea a fost preluată însă în toamna anului 1993, când în organizarea institutelor de etnografie și folclor din București și Chișinău, într-o impecabilă organizare, și-a desfășurat lucrările la Ialoveni și Sorocea – Basarabia.

Observăm că pentru prima dată în asemenea împrejurări se remarcă o înaltă istoricitate a manifestării. Pentru prima dată în ultimii cincizeci de ani și-au reunit forțele cercetători din toate marile centre ale României actuale alături de cei din Basarabia și Bucovina, dar și în Ucraina propriu-zisă.

Acum ca niciodată în istoria manifestărilor de interes etnologic au fost introduse numeroase „îngălbenite file“ inedite din cele mai diverse fonduri arhivistice: de stat, ale instituțiilor de specialitate sau personale, realizându-se un foarte bogat compartiment de etnoistorie. În această ordine de idei amintim evocările etnologilor martiri: „Petre V. Ștefănuță, omul care a plătit cu viața pentru cauza românească“, a fost evocat de senatorul Vasile Vetișanu, directorul Institutului de etnografie și folclor „Constantin Brăiloiu“, în plen, care a încadrat opera și activitatea omului de știință basarabean, în context național susținând ideea ca institutul basarabean să-i poarte numele.

Au fost susținute, apoi, comunicările: Grigore Botezatu, „Petre Ștefănuță și cercetarea monografică a satului“; Andrei Hropotinschi, „Motive de baladă în culegerile lui Petre Ștefănuță“; Grigore Gologan, „Formarea profesională și spiritul de sacrificiu ale lui Petre Ștefănuță“.

Despre cel de al doilea martir, ridicat de la domiciliu de sovietici și dispărut fără urmă, a vorbit Ion Drăgoescu, aducând în discuție memoriul lui Pan Halippa către autoritățile române și sovietice despre necesitatea repatrierii eroului, care însă nu a putut fi adus și nu se știe unde o fi înmormântat și dacă la cap îi va fi pus cineva creștineasca cruce.

Despre marii etnologi persecutați de comuniștii români au fost susținute comunicări de Emilia Comișel, „Personalitatea și opera lui

Constantin Brăiloiu“; Iordan Datcu, „Opera Tatianeii Gălușcă – Crâșmaru“; Anca Fanea, „Personalitatea lui Ion Donat“.

Iar despre numeroși alți etnologi din trecut amintim: Arcadie Marinescu, – Nour, „Un folclorist uitat – Bucovineanul Traian Chelaru“; George Antofi, „Marginalii la istoria folcloristicii românești: Un strălucit urmaș al școlii folcloristice „Hașdeu“ – G. Dem. Teodorescu“; Eliza Botezatu, „Viziuni etnologice în creația lui Ion Druță“; Tatiana Gălușcă și Georgeta Moraru, „Activitatea lui Paul Vatamanu și cercetările echipelor monografice săsești în județul Sorocea“; Valentina Bușilă și Mira Grecu, „Un pionier al fotografiei etnografice românești – inginerul sorocean Valentin Veselovschi“; Iordan Datcu, „Un etnograf născut în Basarabia – Paul Petrescu“; Mihai Canciovi, „Ștefan cel Mare între istorie și legendă“; Cecilia Latiș, „Activitatea Aniței Nandriș și Dumitru Nimigeanu“.

Urmează apoi o serie de lucrări tot de interes etnoistoric, printre care amintim: Tatiana Bocearov, „Din istoria relațiilor etnice în Basarabia în secolul al XIX-lea (istoriografia problemei)“; Constantin Mohanu, „Realități socio-istorice și ceremonialuri medievale românești în lumea colindelor“; Virgiliu Florea, „Pe urmele unor cărturari basarabeni și bucovineni în arhive și biblioteci străine“; Ion Cuceu, „Istorie și folclor în perspectiva etnologică“; Victor Cirmpei, „De la noțiunea de oștean dacic la cea de haiduc medieval în folclorul românesc“; Elena Drăgan și Lucia Istoc, „Folclor din Basarabia în arhiva de folclor din Cluj“; Rodica Raliade, „Bibliografia română veche – An aniversar“; Maria Cuceu, „Catalogul tematic al materialului basarabean din Arhiva de folclor a Academiei Române Cluj“; Eugen Mewes, „O catagrafie a plăștii Fălești, județul Bălți (1930)“; „Societatea anonimă „Gospodăriile țărănești din Cetatea albă“ (1921)“; Alexandru Furtună, „Moșteniri geto-dace în cultura populară românească“; Ion Niculiță, „Noi materiale privind simbioza daco-romană“, Vasile Dumbravă, „Considerații privind activitatea asociației „As-tra“ în Basarabia interbelică“, Ion Dron, „Denumirea râurilor – izvor de cercetare a genezei etnice române“, Marian Lupașcu, „Marin Chișer – informator al lui Constantin Brăiloiu“; Constanța Cristescu, „Ilarion Cocișiu – repre-

zentant de seamă al etnomuzicologiei românești"; Olga Radov, „Dezvoltarea etnodemografică a găgăuzilor în sec. al XIX-lea”, Silvia Apostol, „Valorificarea ambianței istorice a orașelor basarabene”.

De o importanță deosebită s-au bucurat lucrările de etnofilozofie, mitologie și sociologie. Am reținut următoarele: Vasile Vetișanu, „Conștiința etnică – conștiința originilor”, Valentin Telenciuc, „Universul viziunii țărănești în ștergarul tradițional moldovenesc”; Ion Pogorilovschi, „Tășnile lumii”, Elena Postolache „Bazele etnologiei și problemele renașterii culturii naționale”; Constantin Costea, „Terminologie etnocorologică – „Românește”, N. Gr. Mărășanu, „Elemente de economie la români (Tradiției și modernitate)”, Ilie Moise, „Confreții de tineret din spațiul românesc. Ceata de feciori, (funcții și atribuții)”; Arcadie Marinescu Nour, „Mitologie românească. Diavolul – coautor al creațiunii”; Sanda Larionescu, „Structura familiei. Componente și funcționalități”, Elena Maxim, „Albina în simbolismul luminii”; Silvia Chițimia, „Geografia mitică în context popular”, Nicoleta Coatu, „Metafora „călătorului” în context poetic funebru – întru sacru și profan”, Nicolae Băieșu, „Tradițiile Ajunului de Crăciun la românii din Republica Moldova și Ucraina”, Ion T. Alexandu, „Reflexe ale ceremonialului nupțial în basmul fantastic. Un aspect al ter textualității folclorice”, Ion Vârzaru, „Etnologie politică, știință socială”, Geană Gheorghii, „Arhetipuri creștine în „Miorița”, Andrei Hâncu, „Geneza „Mioriței” – Mit și realitate”; Cecilia Latiș, „Valențe mitice ale Mioriței”, Raisa Osadici, „Stratificarea de vârstă în cultural populară românească”; Valentina Bahrin, „Prezicerile despre timp, roade și trai”. Anastasia Hâncu – Tentiuc, „Primele roade în concepția țărânului român”, Maria Boșce, „Rituri funerare pentru viață”; Iulia Volc, „Situția și destinul femeii – problemă interdisciplinară”; Monica Constantin, „Impactul obiceiului de proveniență recentă deasupra stratului arhaic – șezătoarea”. Sergiu Moraru, „Elemente arhaice (construcții sociale, ocupații ș.a.) în folclor”. Gheorghe Spătaru, „Evoluția măștilor mitologice în dramaturgia folclorică la români”.

Ne-am oprit asupra unora dintre cele mai reprezentative lucrări susținute, acordând atenție specială acelor teme tabu din trecut care așteptau să fie analizate și care au fost pertinente dezvoltate în lucrările specialiștilor.

Observăm că pentru prima dată la o astfel de manifestare sunt cercetați românii în context național. Este interesant de remarcat că o temă cum ar fi „Diavolul coautor al creațiunii”, deși ar fi fost „pe linie” în vremea „ateismului științific”, nu a fost posibil, totuși ca să fie atacată. Iar o temă cum ar fi „Simbolismul luminii”, cercetată de asemenea pentru prima dată în literatura de specialitate, vine să confirme și cele afirmate de mai sus, referitoare la teme tabu, cu precizarea că un tabu se încalcă, dar o temă interzisă nu.

S-au bucurat de atenția cuvenită și problemele de muzeografie și artă populară. Amintim în acest sens: Ioan Godea, Georgeta Stoica, „Monumente basarabene dispărute din Muzeul Satului”, Mihail Mihalcu, Radu O. Maier, „Observații cu privire la obținerea și comportarea în timp a ceruzei la pictorii tradiționali români”, Nicolae Demcenco, „Inventarul tradițional de vinificație din Basarabia și Transnistria”, Maria Bătcă, Zina Sofronschii, „Rolul funcțional al prosopului din Moldova”, Mihai Ion Gati, „Ceramica tradițională moldovenească”, Emilia Pavel, „Noi contribuții la portul popular moldovenesc”, Silvia Sărănuță, „Colecțiile de etnografie din fondurile Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei”. Ion I. Drăgoescu, „Din etnologia uneltelor tradiționale ale poporului român – Plugul în contextul mitologic și iconografia universală”.

Așadar, relativ puține comunicări dar de o înaltă substanță. Aflăm pentru prima dată despre felul cum au fost distruse obiectivele basarabene din muzeu, dar și despre faptul că Muzeul Satului a găzduit, în timpul celui de al doilea război mondial, familii de refugiați basarabeni care nu aveau altă soluție de supraviețuire. Adăugăm, în acest context, că aici au fost găzduiți și refugiați din Transilvania de Nord ocupată de hortiști. Cât privește problema obținerii și folosirii ceruzei, notăm că lucrarea face parte dintr-un serial de studii prin care Radu O. Maier și Mihail Mihalcu atacă pentru prima dată în literatura de specialitate românească și deosebit de rar chiar în literatura universală probleme de tehnologie tradițională. În această ordine de idei amintim și contribuțiile lui Nicolae Demcenco, care aduce contribuții serioase la repertorierea inventarului tehnic tradițional românesc. În sfârșit, artistul plastic Mihai Ion Grati cercetează ceramica tradițională moldovenească în context național și tot el, din pro-

prie inițiativă, a realizat placheta si,pozionului. După ce a publicat peste 25 de materiale despre tehnica populară, între care și „Plugul în cultura și civilizația românească”, autorul acestor rânduri propune o încadrare în contextul culturilor și civilizațiilor universale.

Cel mai mic capitol a fost consacrat obiceiurilor și practicilor populare dintre care am reținut: Germina Comănici, „Obiceiuri populare și arta spectacolului”, Marcela Popilian, „Practici de etnoiatrie în Oltenia”, Ion Moanță, „Cercetări asupra cântecului de stea”, Anca Fanea, „Cercetări toponimice în Bărăgan”, Victor Ghițăș, „Evoluția orchestrei de muzică populară din Republica Moldova”; Marin Marian Bălașa, „Colinda – experiență a dilatării temporale”.

Deși, cel mai mic, acest capitol în clasificarea noastră, cu un posibil grad de subiectivism, se constată că și la acest compartiment au fost aduse în discuție probleme noi, definitorii, pentru cunoașterea culturii și civilizației tradiționale românești.

Se poate afirma că volumul în curs de pregătire pentru tipar va aduce un plus de contribuții la cunoașterea etnologiei românilor de pretutindeni și va reprezenta un imbold pentru cercetarea pe mai departe a românității în general.

Nu putem încheia înainte de a aminti numeroasele aspecte cu caracter organizatoric. Dacă desfășurarea simpozionului a fost impecabilă, se constată și avansarea unor idei privind organizarea și dezvoltarea cercetării etnologice românești. Amintim în acest context apelul lansat de senatorul Vasile Vetișanu, directorul Institutului de etnografie și folclor „Constantin Brăiloiu” din București de a se introduce etnografia în învățământul românesc — idee susținută independent, fără știrea confratelui bucureștean, și de către Ileana Postolache la Chișinău. Apoi, tot Vasile Vetișanu a propus unificarea institutelor de etnografie și folclor din București și Chișinău – idee la care a aderat imediat și Ion Cuceu – directorul Institutului de etnografie și folclor care a dezvoltat ideea despre necesitatea unificării tuturor forțelor etnologice românești.

Un cuvânt de mulțumire numeroșilor sponsori care au făcut posibilă manifestarea în bune condițiuni și un gând de recunoștință pentru conducerea institutelor din București și Chișinău, a orașelor Ialoveni și Soroca, precum și muzeelor basarabene care au înlesnit cunoașterea bogatelor fonduri muzeale.

ION I. DRĂGOESCU

Cronică

În zilele de 25–30 octombrie 1993, la invitația Asociației Arhiviștilor din Ungaria, grupa de Paleografie maghiară, din cadrul Școlii naționale de perfecționare arhivistică, condusă de către lectorul cursului, Al. Pal-Antal, a făcut o vizită profesională la Arhivele maghiare.

Principalele obiective ale vizitei au fost Arhiva Națională, inclusiv secția contemporană (după 1945), recent inclusă Arhivei Naționale, Arhiva orașului Budapesta, Arhiva Parlamentului și Arhiva orașului Székesfehérvár. De asemenea, am participat la un curs de paleografie la Universitatea Budapesta, susținut de prof. Püspöki, am vizitat Biblioteca Națională Széchényi și orașul istoric Buda.

În toate arhivele vizitate au avut loc primiri la conducere, întâlniri cu arhiviști, vizitarea unor depozite și servicii. Au avut loc schimbări

de informații profesionale și de publicații. Conducerea Arhivei orașului Budapesta ne-a oferit dischete cu aplicația pe calculator a evidenței fondurilor și colecțiilor, recent pusă în aplicare. Peste tot am fost primiți cu mult interes și căldură de către colegii maghiari, care și-au exprimat în mod repetat dorința de statornicire a unor legături permanente cu arhiviștii români, de a se realiza un profit reciproc prin cunoașterea îndeaproape a experienței celuilalt.

S-a exprimat opinia unanimă că Asociațiile Arhiviștilor din cele două țări își pot aduce o contribuție majoră la reluarea legăturilor arhiviste româno-maghiare.

IOAN DREGAN

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Olimpia Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava (1643-1830)* – Catalog, – vol. I – II, Suceava, 1992–1993.

Fiecare carte își are soarta ei. Dar când este vorba de cartea veche românească, soarta ei este, în primul rând, în mâinile noastre, ale celor îndreptățiți să o ocrotească, să o prețuiască și să o valorifice. Olimpia Mitric se numără printre cercetătorii îndrăgostiți de aceste cărți de altă dată și oferă specialiștilor o sinteză completă și competentă a tot ce se numește carte veche românească existentă în actualul județ Suceava.

După un „Cuvânt înainte”, semnat de prof. dr. doc. I. C. Chișimiu, urmează un dens „Studiu introductiv”, structurat pe mai multe direcții. Astfel, autoarea își propune să facă un amplu istoric al tipografiilor din nordul Moldovei până la 1830, consemnând Suceava ca un prim centru de activitate tipografică, după care își oprește atenția asupra centrului tipografic de la Rădăuți, ca cel de al doilea focar de cultură după cel de la Iași, cu aproape 11 tipăriri descoperite numai în județul Suceava. La un loc de cinste este plasat apoi Iașul, cu vestitele sale tipăriri din vremea lui Vasile Lupu, dar nu este uitat nici centrul de mare și efervescentă spiritualitate românească din Bucovina, orașul Cernăuți.

Cartea românească veche în patrimoniul județului Suceava este prezentată prin grafice atestând aria de răspândire și frecvența lor, după categoria de deținători și locul de apariție. Din totalul de 1833 de cărți semnalate, lăcașele de cult (mănăstiri, parohii, schituri) dețin peste 1 700 de exemplare, după care urmează muzeele, cu 69 exemplare, Filiala Arhivelor Statului județul Suceava cu 16 exemplare, iar particularii cu 6 exemplare. După locul de apariție, pe primul loc se află Iașul cu 583 de tipăriri, apoi Bucureștiul cu 322 de tipăriri, Râmnicul cu 297, Neamțul cu 210 și așa mai departe.

Un subcapitol este închinat căilor și mijloacelor procurării cărților, care în veacurile trecute constituiau un obiect de lux, inaccesibil persoanelor particulare. De aceea majoritatea cărților erau cumpărate de comunitatea între-

gului sat, fiind apoi dăruite bisericilor întru poimenirea cumpărătorilor.

În privința prețului cărții, tabelul întocmit este mai mult decât revelator. Dacă, spre exemplu, *Apostolul*, București, 1743, se vindea, la 1746, cu 5 lei pol. la 1811 aceeași carte se vindea cu 8 lei și 20 de galbeni, pentru ca în 1743 să se vândă cu 7 lei și 2 poli.

Merită subliniată strădania autoarei de a descifra notele și însemnările de pe marginea cărților, din care se pot extrage date foarte interesante de interes local.

Circulația cărții din județul Suceava este urmărită defalcăt; se fac referiri la cartea tipărită în Țara Românească, care au circulat numai în județul Suceava, apoi cele care au circulat în Moldova, în Ardeal și în Banat. În mod similar este urmărită apoi circulația cărții tipărite în Moldova și cea provenită din Transilvania.

Partea a doua și cea mai consistentă o reprezintă Catalogul propriu-zis al cărții românești vechi. Cele 358 de titluri consemnate în Catalog sunt prezentate în ordine cronologică, descrierea analitică a fiecărui exemplar cuprinzând elementele necesare unei înțelegeri complete și exacte a „biografiei” cărții. Spre exemplu, *Noul Testament de la Bălgrad*, 1648, este descris amănunțit, cu foi existente, cu legătura originală. Apoi sunt reproduse însemnările exemplarului, după care ni se indică locul unde se află, cu numărul său de inventar și proveniența lui.

Catalogul cărții vechi românești se deschide cu tipăriturile din secolul al XVII-lea și se încheie cu Antologhionul de la Căldărușani, din 1766.

Bibliografia, notele, glosarul, indicele de autori, traducători, centre tipografice, titluri, deținători, perscane, toponomie conferă lucrării un spor de valoare științifică, oferind cercetătorilor, și nu numai lor, un acces rapid la orice informație dorită.

DRAGOȘ ȘESAN

Pergamentele Mănăstirii Sfântul Francisc din Lucca,
ediție îngrijită de Vito Tirelli și Matilde Tirelli Carli, Roma, 1993, 524 p.

Lucrarea începe cu lista titlurilor complete ale studiilor citate în notele din subsol. Urmează „Introducerea”, compusă din două părți, în care doi cercetători fac un scurt istoric al Ordinului franciscanilor sau minoriților, în Italia și în mod special în Toscana (în prima parte) și prezintă în mare pergamentele și criteriile după care acestea au fost editate (în cea de-a doua).

Partea I-a a „Introducerii” vorbește despre lipsa unui studiu complet asupra prezenței franciscanilor în Lucca amintind de surse vagi și disparate care dovedesc venirea Sfântului Francisc în acest oraș și minunile săvârșite de el. Cert este, remarcă editorii, că franciscanii sau minoriții au racolat adepții aici înainte de a-și stabili sediul. Într-o danie din 1231 biserica minoriților apare deja ridicată și înzestrată cu pământuri și anexe către unii notabili din Lucca.

Spiritualitatea franciscană exaltă rolul Mariei Magdalena, legat de patimile și de crucificarea lui Christos. Maria Magdalena era nu numai pătimitoare de la picioarele crucii, dar și prima care l-a văzut pe Isus și ultima care a intrat în mormânt. Devoțiunea Franciscanilor față de Maria Magdalena îi împletea în aceeași liturgie atât pe aceasta cât și pe Sfântul Francisc, pentru ca, la mijlocul secolului al XIII-lea, cea dintâi să fie înlocuită în picturi, la picioarele crucii, cu cel de-al doilea.

Multe persoane de vază din Lucca și-au legat numele de Ordinul minoriților prin darurile făcute acestora. Dintre acestea, cei mai mulți erau negustori, dovadă registrele contabile păstrate în sacristia mănăstirii. Biblioteca Mănăstirii Sfântul Francisc dovedește că aici era un centru de formarea călugărilor, în care erau studiate artele.

Prosperitatea ordinului se datora în special climatului favorabil pe care societatea civilă îl crease în jurul acestuia. Minoriiți aveau relații bune cu instituțiile ecleziastice diocesane și mulți călugări erau autohtoni. Papii îi protejau, conferindu-le imunitate față de justiția diocesană. Încetul cu încetul au căpătat drepturi parohiale și cel de a fi înmormântați lângă biserica lor. Relațiile cu episcopul de Lucca s-au înăspriat atunci când franciscanii s-au dat de partea anti-papei Nicolò V.

Minoriiți făceau rapid prozeliti, astfel că în scurt timp Toscana s-a umplut de mănăstiri de

călugări și călugărițe. În arhiva mănăstirii Sfântul Francisc, menționează cei doi cercetători, există documente referitoare direct la așezământ numai până la anul 1354. De aici încolo sunt doar documente oficiale sau semioficiale.

Rezultă din pergamente că pe la 1350 începuse o criză a franciscanismului. Papii și episcopii erau informați că în mănăstiri aveau loc scandaluri rușinoase (în 1379 câteva călugărițe din Gattaiola dăduseră chiar foc mănăstirii ca să se răzbune pe rivalele lor). Această situație îl determină pe papa Urbano VI să ia măsuri drastice împotriva minoriților împătimiți.

Ordinul decăzuse într-atât încât abdicase de la principiul sărăciei și suferinței și de la exemplul sfântului fondator. În această atmosferă confuză apare Bernardino din Siena care aruncă prima sămânță a reformei ordinului. Bernardino avea, se zice, atâta forță în predicile sale, încât și evreei se converteau. Acest călugăr din Siena a instituit așa numita Regolare Osservanza, adică întoarcerea la regulile stabilite de Sfântul Francisc din Assisi.

Dar conflictele din lăuntrul ordinului nu s-au stins cu toate pedepsele aplicate de ministrul general și de cel regional al franciscanilor. Exasperați de aceste certuri interminabile, Sfatul Bătrânilor și vicarul din Lucca au recurs la următoarea stratagemă care avea loc în afara mănăstirii, au ocupat mănăstirea, lăsându-i pe călugări pe dinafară.

Dar realizarea cea mai de seamă a franciscanilor a fost Muntele de Pietate înființat de Bernardino din Feltre, instituție care ajuta săracii.

Partea a II-a a Introducerii se referă la pergamentele din arhiva Mănăstirii Sfântul Francisc. Editorii specifică faptul că lucrarea lor cuprinde toate pergamentele, mai puțin un sul cu genealogia lui Isus, făcând apoi o statistică a acestora pe secole.

Majoritatea documentelor se referă la Mănăstirea Sfântul Francisc, iar celelalte la mănăstiri învecinate sau la ordin în general. Un grup de pergamente vorbește despre o abație benedictină, un altul despre una cistercenă. Notele arhivistice de pe spatele pergamentelor demonstrează că acestea au fost arhivate, după criterii nedescoperite încă, de persoane diverse, în perioade diferite.

Autorii clasifică documentele în publice, semipublice și private, originale și copii. Datarea este făcută după era creștină, după nașterea lui Christos sau, mai rar, după Înviere. Pergamentele provenite din mediul ecleziastic sunt datate cu anul pontifical. Indictionul grec este folosit constant până în secolul al XV-lea și după, câteodată. Ziua este redată după calendarul roman.

Pergamentele cele mai vechi, spun autorii, dovedesc faptul că în Lucca, spre sfârșitul secolului al XII-lea se trecea de la *charta* la *instrumentum*, adică la un nou tip de document, în care credibilitatea era legată de *fides publica* a celui care îl redacta. Primul instrumentum este din 1197, iar „protagonistul” lui nu mai este autorul acțiunii juridice, ci notarul care garantează autenticitatea evenimentului. Textul, mai ales la persoana a III-a singular, este frecvent introdus de formulele *Sit omnibus publice manifestum. Ex hac publica litterarum serie omnibus evidenter appareat*, dar sunt cazuri în care notarul începe să spună direct ce a intervenit între părți.

Protocolul prezintă *signum* celui care a redactat, invocația verbală (*In nomine Domini, In Christi nomine, In Dei nomine*) și se încheie cu *amen*, tipic apreciației. Data cronică este pusă, în genere, în eshatocol și urmată de *notitia tes-*

tium. Signa manum și *rogatio* ale autorului dispar, notarul devenind unicul responsabil.

Notarii se numesc în secolul al XII-lea ei înșiși notari *domini regis* sau *domini imperatoris*. De la sfârșitul acestui secol continuă să-și derive investitura din autoritatea imperială și adaugă titlului de *notarius* pe cel de *judex* sau *judex ordinarius*.

Până la jumătatea secolului al XIV-lea, remarcă editorii, nu apare notarul *apostolica auctoritate*. Din unele documente din secolele al XIII-lea și al XIV-lea aflăm că notarul a redactat actul după un registru (*de libro rogitorum*).

În continuare, autorii explică felul în care au procedat cu copiile, cu documentele transcrise în cuprinsul altora, cu două sau mai multe documente înscrise pe același pergament.

Urmează documentele, de la 1111 noiembrie 15 până la 1495 octombrie 31, editate integral în limba latină, precedate fiecare de câte un rezumat în limba latină, și în cele din urmă regestrela pergamentelor de la 1501 aprilie 1 până la 1867 februarie 3. Lucrarea se încheie cu un indice de nume.

CRISANTA PODĂREANU

Hrvatske Kraljevske Konferencije (Conferințele Regatului Croației), tom. IV, 1742–1792, Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1992, 210 p.

În anul 1992 a apărut la Zagreb, sub îngrijirea lui Iosip Kolanović, cel de al IV-lea volum (1742–1792) al documentelor referitoare la Conferințele Regatului Croației.

Volumul cuprinde protocoalele Conferințelor Regatului Croației începând cu anul 1742 decembrie 10 și până la 1792 iunie 11, respectiv un număr de 71 de protocoale. Fiecare protocol este precedat de un rezumat în limba croată, iar protocoalele sunt reproduse în limba latină, limba în care au fost redactate. Rezumatele sunt concise, întocmite pentru fiecare punct consemnat în Protocol, astfel încât reflectă întreaga problematică dezbătută în Conferințe.

Pentru a conferi o unitate volumului, autorii au inclus și câteva rezumate ale hotărârilor Conferințelor croate incluse în Protocoalele Adunării Croate, publicate în *Zaklucci Hrvat-*

skog Sabora (Hotărârile Adunării Croate), Zagreb, 1958–1980, I–XII.

În prefața la volum, autorul subliniază că poziția și importanța Adunării Croate și a Conferințelor Regatului Croației în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea sunt condiționate de politica globală a fiecărui suveran și de concepțiile acestuia în ceea ce privește organizarea administrativă și statală a întregii monarhii. Și Adunarea Croată și Conferințele și-au menținut importanța inițială până în anul 1763, când împărăteasa Maria Tereza, prin reforma administrației publice, începe politica de centralizare, care atinge punctul culminant în timpul domniei lui Iosif al II-lea. Faptul că din cele 71 de conferințe, care au avut loc în perioada anilor 1742–1792, 55 s-au ținut până în anul 1763 și doar 16 ulterior dovedește clar importanța acestei instituții centrale, în politica de asamblu a Curții de la Viena.

În prima perioadă (1742–1763), susține autorul, Conferințele (împreună cu Adunarea Croată) își mențin scopul primordial. Ele adoptă hotărâri referitoare la armata croată, care a luat parte la luptele purtate în Europa (Silezia, Cehia, Bavaria și Italia), în cadrul războiului de succesiune la tronul Austriei și la războiul de 7 ani. Stările Regatului deliberază în cadrul Conferințelor, în această primă perioadă, în legătură cu organizarea Slavoniei, după eliberarea acesteia de sub turci, precum și privind alipirea Slavoniei de Jos și a Sremului de Vest la Regatul Croației etc.

În această perioadă, Conferințele și-au păstrat autonomia și au funcționat paralel cu Adunarea Croată. Rezoluțiile Conferințelor se includ în protocoalele Adunării sau se preiau substanțial și se reformulează. Prin hotărârea Adunării din anul 1763, rezoluțiile Conferințelor devin efective numai după ce au fost confirmate de către stări în Adunare. Refuzul stărilor și ordinelor la Dieta Ungară din 1764/1765 de a urmări impozitul a avut o influență evidentă asupra hotărârii împăratesei că suveranul poate emite legi și fără asentimentul Adunării. Din acel moment, se convocau din ce în ce mai rar adunările, atât cea ungară cât și cea croată.

Documentele relevă, totodată cu introducerea regimului constituțional în preajma morții lui Iosif al II-lea și îndeosebi în timpul domniei lui Leopold II, Conferințele își recapătă importanța dar, de data aceasta, în cadrul noii situații politice și administrative cu Ungaria, cu care Croația are același guvern (Consiliul Locotenential Ungar) iar Adunarea Croată devine dependentă de cea ungară. Conferințele se convoacă în timpul întrunirii Dietei Ungare, când delegații croați au trebuit să-și coordoneze poziția cu cea a nobilimii ungare.

În baza documentelor ce constituie obiectul acestei ediții și a concluziilor autorului, se desprind și numeroase alte probleme ce au stat în atenția Conferințelor, în afara celor de ordin militar, probleme cu care se confruntă Regatul Croației. Astfel, au fost adoptate hotărâri privind combaterea foametei și împiedicarea extinderii epidemiei de ciumă, au fost elaborate liste de impozite și proiecte privind repararea drumurilor. Conferințele au pus în dezbatere și probleme referitoare la comerț, probleme de ordin juridic, au elaborat și instrucțiuni pentru delegații de la Viena, au verificat autenticitatea stemelor, au făcut numiri ale funcționarilor comitatelor. Conferințele au adoptat și hotărâri

privind unele probleme ale vieții cotidiene, cum ar fi stabilirea prețurilor la lumânări, interzicerea șederii în orașul Zagreb a vagabonzilor etc.

Din lectura lucrării se desprinde faptul că Stările Croate întrunite la Buda în Dieta Ungară (1790–1792), se întâlnesc în conferințe și adoptă hotărâri prin care se opun folosirii în exclusivitate a limbii maghiare în ședințele dietei, exprimându-și dorința ca obligativitatea însușirii limbii maghiare ca un obiect de studiu permanent să fie introdusă numai în Ungaria. Totodată, ele apasă drepturile municipale ale Croației și subliniază că pe delegații croați îi obligă jurământul ce l-au depus în Adunarea Croată și nu numai cel ce aveau să-l depună în Dieta Ungară.

Sursele din care au fost copiate spre publicare Conferințele Regatului Croației se păstrează în Arhiva Croației, fondul Conferințele Regatului Croației, Dalmației și Slavoniei și în Documente referitoare la ban (*Banski spisi*). Unele Conferințe se păstrează la Arhiva arhiepiscopală din Zagreb, în *Acta politica* în două locuri. Autorul a efectuat o confruntare a lor și a consemnat în note de subsol deosebirile mai importante.

În Prefață, Iosip Kolanovic menționează și alte surse bibliografice care pot contribui la completarea informațiilor și la o cunoaștere mai aprofundată a activității Conferințelor Regatului Croației, Dalmației și Slavoniei.

Volumul a fost pregătit pentru publicare de lucrătorii Serviciului acte vechi din cadrul Arhivei Croației de la Zagreb. Elaborat riguros științific, volumul este organizat după criteriul cronologic, indicându-se cota la sfârșitul fiecărui document. Volumul conține o listă a documentelor publicate, Prefață, lista prescurtărilor folosite, precum și indici (onomastic, toponimic și de materii, p. 179–210).

IELIȚA GĂMULESCU

Abonați-vă la:

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile poștale. din toată țara, la sediul redacției și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Informăm cititorii că pot procura orice număr al revistei de la sediul redacției: Bd. Mihail Kogălniceanu nr. 29, sector 5, București, telefon: 615.41.60.

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sunt rugați să trimită materiale în două exemplare dactilografiate la două rânduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Cititorii din străinătate se pot abona prin RODIPET S.A. PO-BOX 33-57, telex: 11 995, fax: 0040-1-312 94 32 sau 312 94 33, București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, România.

R.M. ISSN 0034-7043

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACT and AMERICA – HISTORY AND LIFE.

DIN SUMARUL NUMĂRULUI URMĂTOR:

ADALBERT BALOGH – Instrucțiuni din 1607 pentru comitele cămării salinelor din Maramureș

PAUL BARBU – Documente inedite referitoare la neamul boierilor Jieni

IOAN PLEȘA – Rolul lui George Barițiu în elaborarea, editarea și difuzarea Memorialului de la 1882

CONSTANTIN BRĂTESCU – Consiliile Naționale Române din sudul Banatului și contribuția lor la făurirea României Mari

CRISANTA PODĂREANU – Fondul personal Aurelian Sacerdoțeanu

PREȚUL REVISTEI : 1 400 lei